dante

«Numai poezia singură, poezia care caută echivalențe adînci de sens, de ton și de expresie, numai poezia care uită sau sare intenționat o reproducere textuală și literal fidelă, poezia ce se lasă contaminată de avîntul și focul interior ce stimulează creatorul, poezia ce se cere în Dante adeseori căutată în cîte o avalanșă de silogisme înlănțuite sau care alteori țîșnește din miezul unui expozeu didactic ori științific și care de astă dată îți ascute îndemînarea și cu atît mai strîns te îmbie s-o re-creezi, cu cît mai mare și mai neașteptată a fost surpriza descoperirii ei, numai poezia aceasta, în felul acesta înțeleasă, îl poate tălmăci pe Dante.»

ETA BOERIU

Vol. I, II, III lei 24

editura minerva

1119

dante

dante

divina comedie
paradisul

Ilustrația copertei: reproducere după Botticelli (*Paradisul*, cîntul V)

dante alighieri

divina comedie

paradisul

ÎN ROMÂNEȘTE DE
ETA BOERIU
NOTE ȘI COMENTARII DE
ALEXANDRU BALACI

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1982
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Lector: ELENA MURGU
Tehnoredactor: ION GHICA

Bun de tipar 31.05.1982
Coli ed. 18,57. Coli tipar 9,5.

Comanda nr. 20048
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

PARADISUL

CÎNTUL I

Preludiu. Invocația către Apollo. Ascensiunea în sfera de foc. Orînduirea universului.

Mărirea celui ce-i izvor mișcării
pătrunde-n Univers și strălucește
mai tare-n miez, mai slab în geana zării.
În ceru-n care mai vîrtos sclipește
am fost și lucruri am văzut, ce-a spune
nu poate cel ce înapoi pășește.

1. *Mărirea:* Gloria lui Dumnezeu, acela care, potrivit concepției creștine exprimate de Dante Alighieri în capodopera sa, a dat prima mișcare întregului univers (*Convivio* III, 15, sau *Purgatoriul*, Cîntul XXV, v. 71). Începutul celei de a treia cantice este solemn. Are amploarea gravă a unui concert de Bach, la orgă.

2. *Strălucește:* Gloria, strălucirea lui Dumnezeu nu este egală, uniformă, în univers. Ea variază în raport cu structura mediului, care nu este în aceeași măsură demn de-a oglindi gloria divinității.

4. *Ceru-n care:* Este cerul cel mai înalt al universului creștin, ridicat de extraordinara fantezie artistică a lui Dante: Empireul, sediul divinității, al îngerilor și al fericiților.

5. *Am fost:* În această mîndră afirmare, declarînd o înaltă prezență a unui orgoliu ce nu poate fi numit creștin, Dante pregătește confruntarea finală pe care o va avea cu Dumnezeu. A se confrunta cu divinitatea înseamnează o îndrăzneală care distruge elemente principale din suprastructura teologală a Evului Mediu și-l prezintă pe Dante ca pe un precursor al Renașterii, epoca în care omul este centrul oricărei meditații.

6. *Nu poate:* În această ultimă cantică, Dante va reveni de mai multe ori asupra acestei mărturisiri, că este aproape cu neputință a descrie lucrurile și stările din Paradis.

În pragul lui a noastră-nţelepciune
întru dorinţă se scufundă-atare,
că pierde amintirea de minune.
Dar din puţinul ce din slăvi aoare
am adunat în mintea mea tezaur,
voi face-acestui cîntec dumicare.
Mărite-Apollo, fă-mă vas de aur,
să-ncapă-ntr-însul măiestritu-ţi glas
şi fă-mă vrednic de slăvitu-ţi laur.
Căci pînă-aici o creastă din Parnas

8. *Se scufundă:* Cînd mintea umană se apropie de ţinuta pe care a dorit-o puternic, se scufundă atît de mult în obiectul acesta al dorinţei sale, încît nu se mai poate întoarce înapoi pe acelaşi drum, pentru a povesti ce a văzut.

10. *Din slăvi:* Din înălţimile cerurilor Paradisului.

12. *Cîntec:* Ultima cantică, ultima trudă de artă a *Divinei Comedii*, *Paradisul*.

13. *Apollo:* Am văzut că în primele cînturi ale *Infernului* şi ale *Purgatoriului*, Dante invocase asistenţa muzelor. În *Paradis*, el invocă pe însuşi conducătorul lor, pe Apollo, zeul poeziei celei mai înalte, pentru a-l ajuta în cea mai grea sarcină poetică a sa de pînă acum. Este cu totul interesantă şi trebuie să mai subliniem încă o dată această interferenţă dintre elementele sacre şi cele păgîne. Pentru a trata o tematică creştină, a Paradisului şi a divinităţii, este invocat ajutorul unui zeu elen. *Vas:* El cere să fie făcut „vas", recipient, potir de aur, în care să se reverse într-atît harul zeului poeziei, încît să-l facă demn să primească cununa de laur, simbol, cum se ştie, al consacrării supreme în arta poeziei.

15. *Slăvitu-ţi laur:* Laurul, dafinul, arbustul atît de iubit de Apollo, deoarece, aşa cum scrie şi Ovidiu *(Metamorfoze*, I, 452 şi urm.), Dafne, nimfa iubită de el, fusese transformată în laur. Apollo însuşi încununîndu-şi fruntea cu laurul iubit, coroana de laur a fost destinată să răsplătească pe cei care triumfau în marile întreceri poetice, deci să acorde învingătorului înalta consacrare de poet. Cea mai vie dorinţă a lui Dante fusese să primească coroana de laur în Florenţa, Cetatea sa, din care fusese alungat.

16. *Parnas:* Muntele Parnas avea, în mitologia greacă, două culmi: una, Heliconul, sediul muzelor, şi alta, Cirra, sediul lui Apollo însuşi. Dante declară că are nevoie acum, pentru ultima cale ce i-a mai rămas de străbătut, descrierea Paradisului, de forţele inspiratoare unite ale celor două culmi ale Parnasului, şi de muze şi de Apollo.

mi-a fost de-ajuns; cu două-acum se cere
să mă avînt spre cele ce mi-au mas.
Din cîntul tău revarsă-n mine miere,
precum atunci cînd, jupuind de viu
pe Marsia, l-ai răsplătit cu fiere.
De-mi dai puteri ca-nvăţăcel să-ţi fiu,
astfel ca umbra-mpărăţiei sfinte
întipărită-n gîndul meu s-o scriu,
mă vei vedea păşindu-ţi înainte
şi fi-voi vrednic doar atunci, prin tine
şi prin ce-am scris, să mă-ncununi, părinte.
Căci azi, din vina noastră, şi-i ruşine,
pe frunţi de regi ori de poeţi suită,
atît de rar cununa ta stă bine,
încît la Delf grădina ta-nsorită
de bucurie s-ar cădea să salte
că frunza Dafnei e-ntr-atît rîvnită.

20. *Precum:* Dante îi cere lui Apollo să-i dea aceeaşi forţă a cîntului pe care însuşi zeul poeziei o avusese atunci cînd îl învinsese pe Marsyas.

21. *Marsia:* Era un satir frigian, mare cîntăreţ din flaut, a cărui invenţie i se atribuie. El a avut îndrăzneala să-l cheme la întrecere pe Apollo. Învins, a fost jupuit de viu de către zeu (cf. Ovidiu, *Metamorfoze*, VI, 382 şi urm.).

22. *De-mi dai:* Dacă Apollo i-ar acorda din harul lui poetic numai atîta inspiraţie încît să oglindească doar o palidă imagine, o umbră doar a Paradisului vizitat, şi ar fi de ajuns să fie consacrat ca mare poet, adică să fie demn să se încunune cu frunzele consacratoare ale laurului. Ar fi făcut demn de această consacrare, atît de puterea poetică a zeului, revărsată asupra lui, cît şi de înaltul argument pe care îl va fi tratat.

30. *Cununa:* Din laur se culeg rareori frunze pentru încununarea poeţilor sau a cezarilor. Această stare semnifică o scădere a aspiraţiilor umane ce nu sînt îndreptate către gloria adevărată, ci abătute către satisfacţii imediate şi corpute.

31. *Încît:* Atît de rară este aspiraţia oamenilor de a se încununa cu laurul, simbolul gloriei adevărate şi dezbărate de satisfacţiile materiale, încît totdeauna în Delfi (unde se afla templul cel mai vestit închinat lui Apollo) este mare sărbătoare cînd se vede că există un asemenea om însetat de înalte năzuinţi spirituale.

Scînteia-aprinde vîlvătăi înalte:
şi-n urmă-mi alţii, mai destoinici, poate,
vor face-astfel ca Cirra să tresalte.
Lumina lumii pe pămînt răzbate
din multe locuri; dar din cel în care
trei cruci se nasc din patru mîndre roate,
sub stele mai prielnice răsare,
pe-un drum mai bun şi ca pecetea-n ceară
pătrunde-n fire dîndu-i rod şi floare.
Acolo zi, iar jos pe lume seară
făcuse locul; umbră-ntunecată
era la noi şi-aici lumină clară,

34. *Scînteia:* Versul faimos: „*poca favilla gran fiamma seconda*“ („scînteia aprinde vîlvătăi înalte“), arată modestia lui Dante, care declară aici că el a făcut numai începutul şi că după el vor urma poeţi mai buni, care vor găsi o mai deplină audienţă la Cirra (Apollo), adică vor dobîndi o mai puternică inspiraţie poetică. Dar veacurile ulterioare au dovedit că nici o altă voce a poeziei lumii, deşi Dante a avut mulţi imitatori, nu a izbutit să mai ridice o atît de înaltă şi desăvîrşită construcţie, să mai străbată o dată un drum atît de greu în arta poeziei şi să învingă atît de definitiv greaua sarcină artistică precum a făcut-o în veacul de mijloc florentinul Dante Alighieri. Cu aceste versuri se încheie preambulul şi începe călătoria în Paradis.

37. *Lumina lumii:* Soarele. Dante vrea să spună că a început ascensiunea spre Paradis la amiază, cînd soarele strălucea în toate părţile.

39. *Trei cruci:* Cele patru cercuri („mîndre roate“) şi cele trei cruci simbolizează, după marea majoritate a comentatorilor, cele patru virtuţi cardinale şi cele trei teologale. Iar pe plan astronomic, interpretarea ne-ar spune că cele patru cercuri sînt orizontul, ecuatorul, eliptica solară şi colorul echinocţial. Tăiat de celelalte trei cercuri, orizontul, împreună cu ele, formează trei cruci. Toată această astronomie medievală se afla în constelaţia Berbecului, cînd începe călătoria în Paradis.

40. *Stele mai prielnice:* Este vorba tocmai de constelaţia Berbecului, în care soarele se afla primăvara (sîntem doar în aprilie 1300).

41. *Ceară:* Materia terestră pe care soarele, mai ales primăvara, o pătrunde şi o modelează cu marea sa forţă vitală.

44. *Făcuse:* Este soarele, care în Paradisul terestru („la noi“) forma dimineaţa iar pe pămînt („jos“) seara. În această terţină Dante vrea să arate ceasul dimineţii în care ajunsese în grădina Paradisului Terestru.

cînd doamna mea de-a stînga-ntoarsă toată
privi cu ochii ţintă către soare,
cum n-a fost şoim să cate-astfel vreodată.
Şi-aşa precum a doua rază sare
din cea dintîi răsfrîntă-n sus, aşa
cum şi drumeţu-ntoarce-n mers cărare,
la fel mişcarea ei în mintea mea
prin ochi pătrunsă, una fu cu mine
şi-n soare ochii i-aţintii prin ea.
Poţi multe-n rai, pe cînd aici puţine;
căci omenirii preaslăvitul loc
îi fu anume hărăzit spre bine.
Nu mult putui să-l rabd, dar nici de loc,
astfel ca-n jur să nu-l zăresc sclipind,
încins ca fierul cînd îl scoţi din foc.
Şi dintr-o dată înc-o zi albind
păru că văd, de parcă-n cer alt soare
s-ar fi aprins, azuru-împodobind.

46. *Doamna mea:* Beatrice.

48. *Şoim:* În original: „acvila“. În Evul Mediu se credea că acvila (vulturul) poate fixa soarele fără a rămîne orbit şi că îşi învaţă şi puii să poată privi fix înflăcăratul astru.

50. *Răsfrîntă:* Dante sintetizează o lege fizică şi foloseşte această imagine a razei răsfrînte pentru a o asemăna călătorului care doreşte să se întoarcă (desigur în locurile iubite ale ţării), aşa cum a dorit totdeauna, el, marele exilat.

52. *La fel mişcarea ei:* Acţiunea Beatricei de a fi privit fix soarele o îndeplineşte acum şi Dante.

55. *Rai:* În paradisul pămîntesc, care fusese iniţial hărăzit omului, sînt îngăduite acţiuni ce depăşesc puterile omului de pe pămînt.

60. *Fierul:* O strălucitoare imagine pămîntească: soarele, văzut de Dante, este comparat cu fierul incandescent scos din foc.

61. *Înc-o zi:* Atît de puternică este strălucirea, încît lui Dante i se pare că lumina zilei s-a dublat şi că acest imens spor de lumină ar fi produs de un alt izvor luminos, un al doilea soare cu care Dumnezeu ar fi împodobit cerul. Căci, pe neaşteptate, Dante, cu iuţeala fulgerului, s-a înălţat vertiginos spre sfera focului. De aceea el nu-şi poate explica uriaşa lumină a cerului.

64 Sta Beatrice cu-ochii țintă-n zare
la sferele cerești, iar ochii mei,
desprinși de foc, sorbeau din ei lucoare.
67 Și-adînc simțeam cum mă prefac prin ei
ca Glauc gustînd din iarba fermecată
ce-l înfrăți cu-ai mării vajnici zei.
70 Pătrunderea în viața-adevărată
nu-i chip s-o spui; ajungă pilda vie
celor cui harul le-o va da odată
73 De-am fost și trup ori numai duh, o știe
doar vrerea Ta prin care-n cer cîrmești,
Iubire, ce m-ai dus către tărie.
76 Cînd roata-al cărei joc înveșnicești
rîvnit de ea, mă prinse-n armonia
ce-o dărui pură sferelor cerești,

64. *Sta Beatrice:* Sferele cerești ce se rotesc etern, sau, mai exact, aici soarele pe care femeia iubită de Dante îl privea în extaz. Iar poetul o privea acum numai pe ea, îndepărtîndu-și ochii de la soare.

67. *Simțeam:* Marea putere a iubirii îl va face pe Dante demn de a urca în Paradis. Privind în ochii iubitei, fie ea simbol sau nu, se transhumanizează, devine zeu, asemenea lui Glaucus. Acest erou mitologic, pescar din Beoția, observase că peștii aruncați de el pe mal înviau dacă atingeau o anumită iarbă. Gustînd și el din planta miraculoasă, s-a transformat în zeu marin (cf. Ovidiu, *Metamorfoze*, XXII, 898 și urm.).

70. *Pătrunderea:* În original: *„transumanar"*, a trece de la uman spre divin, a deveni mai mult decît om, a depăși natura umană.

72. *Cui:* Aceluia căruia grația divină îi hărăzește o asemenea extraordinară experiență ca aceea pe care Dante a încercat-o.

73. *De-am fost:* Dante vrea să spună că nu a fost numai cu sufletul în Paradis ci și cu trupul. Această stare a sa, trup și suflet în cer, o cunoaște Dumnezeu („vrerea Ta") a cărui *vrere* l-a ridicat pe Dante nu numai cu sufletul.

76. *Roata:* Cerurile se rotesc veșnic.

77. *Armonia:* Atenția lui Dante fusese atrasă de minunata armonie a sferelor cerești, a căror rotire uniformă în spațiu (vezi doctrina lui Pitagora) crea și răspîndea în întregul univers o muzică într-adevăr cerească.

79 atîta cer îmi hărăzi tăria
să văd de soare-ncins, cît niciodată
vreun lac pe lume n-a brăzdat cîmpia.
82 Iar noul cînt și-n cer lumina toată
stîrniră-n mine-atare dor de-a ști
ce pricini au, cît n-am simțit vreodată.
85 Drept care ea, ce-n gîndul meu citi
ca mine însumi, n-așteaptă-ntrebare,
ci potolind dorința mea, grăi:
88 „Tu însuți prin păreri înșelătoare
ți-ntuneci mintea-astfel, încît nu vezi
cîte altminteri ți-ar părea ușoare.
91 Tu nu ești pe pămînt, așa cum crezi;
un fulger nu scoboară mai pripit
de cum tu însuți către cer purcezi."
94 De-am fost de-o îndoială lecuit
prin vorbele ce-n zîmbet m-agrăiră,
acum de alta mă simțeam muncit.
97 Și-am zis: „Răspuns-ai celor ce m-uimiră;
ci-acum mă-ntreb prin corpuri mai ușoare

81. *Lac:* Comparație terestră pentru a face clară imaginea uriașei inundații de lumină în cerul pe care Dante îl străbătea.

82. *Noul cînt:* Această extraordinară muzică a rotirii sferelor cerești.

85. *Ea:* Beatrice. Această călăuză nouă a lui Dante, care și mai bine decît Virgiliu poate citi în sufletul poetului dorințele și întrebările neexprimate.

87. *Potolind:* Agitatul suflet al lui Dante, agitat de dorința de-a cunoaște cauza armoniilor și a inundației de lumină.

88. *Păreri înșelătoare:* Falsa închipuire, părere, a lui Dante, care crede că se mai află încă în Purgatoriu. Dacă n-ar asculta aceste „false închipuiri" (în original), și-ar putea da seama că nu mai este pe pămînt cum crede, ci, cu o iuțeală mai mare decît a fulgerului care a țîșnit din sfera lui, din sfera focului (așezată de oamenii Evului Mediu între Pămînt și Soare), s-a înălțat spre cer.

95. *Zîmbet:* Acest vers a putut fi numit paradisiac pentru forța de expresie pe care o are în italienește: *„per le sorrise parolette brevi"*.

98. *Corpuri:* Aceste corpuri mai ușoare pe care le transcende Dante sînt aerul și focul.

au cum de-n zbor făptura-mi se prefiră?"
100 Drept care ea oftă îndurătoare,
plecîndu-și fața către ochii mei,
ca maica peste pruncul în lingoare
103 și „Toate, zise,-n lume-s cu temei
și rînduiala, tocmai dînsa face
așijderi lumea cu făptașul ei.
106 Cîți sînt aleși într-însa simt tenace
însemnu-înțelepciunii care-i fine
orînduirii ce sub dînsa zace.
109 Într-însa-i așezată și se ține
orice făptură, după șartul ei,
mai mult aproape-ori mai puțin de Bine;
112 de-aici pornesc și fiecare-alt chei
pe-a existenței fără hat lagună
după instinct atinge și-obicei.
115 Instinctul poartă focul către lună;
el dă imbold mișcării-n tot ce moare

100. *Ea oftă:* Suspinul Beatricei este generat de milă pentru ignoranța lui Dante, act afectiv urmat de un altul mai puternic, privirea de mamă îngrijorată la auzul delirului copilului iubit.

103. *Toate:* Toate lucrurile sînt legate împreună printr-o ordine care este cauza ce face ca întregul univers să fie asemenei lui Dumnezeu.

106. *Cîți sînt aleși:* În original; „făpturile superioare". Aceste supreme, înalte creații sînt îngerii și oamenii care pot vedea în această ordine prestabilită în univers prezența divinității.

107. *Fine:* Țintă, scop.

109. *Într-însa:* În această ordine universală toate creaturile, după înclinarea lor caracteristică, sînt mai mult sau mai puțin apropiate de Dumnezeu („de Bine").

113. *Lagună:* În original: „mare". Splendidă imagine această nemărginită mare a ființelor care navighează spre porturi diferite, purtate de tainice forțe (numite aici instincte). Sub cuvîntul „instinct", Dante înscrie forțe diverse, uneori fizice, așa cum se va vedea în terțina ulterioară.

115. *Instinctul:* Începe enumerarea acestor forțe numite instincte. Una împinge focul spre lună, spre sfera focului pe care medievalii o plasau sub lună. Altă forță mînă inima umană, iar alta pur și simplu se exercită asupra coeziunii atomilor pămîntului.

și iarăși el pămîntu-n sine-adună.
118 Săgeata lui și-n cel ce minte n-are
la fel lovește ca și-n cel ce simte
iubire-n piept și-a cugeta e-n stare.
121 A rînduielii cea de veci sorginte
alină ceru-n jurul cui pripit
rotește-alt cer, cu-a sale raze sfinte;
124 și către el, precum spre-un țel ursit,
ne duce vrerea-acelei corzi de unde
săgeata trasă-n țintă-a nimerit.
127 Dar precum forma-adesea nu răspunde
gîndirii celui care-o-așterne-n carte,
fiindcă materia-n fapt nu-i corespunde,
130 la fel de calea dreaptă se desparte
făptura uneori, ce-avînd putere,
se pleacă-mpinsă-astfel de altă parte
133 (întocmai precum fulgeru-n cădere)
atuncea cînd instinctul e mînat
către pămînt de-o searbădă plăcere.

118. *Săgeata:* Această săgeată a instinctului, a tainicei forțe, nu stimulează numai făpturile fără minte (animalele și plantele) ci și pe oameni, acele făpturi care sînt în stare să „cugete".

121. *Sorginte:* Divinitatea, care a orînduit totul în univers și al cărui sediu se află în Empireu, singurul cer nemișcat, dar în care se rotește primul mobil, cu cea mai mare iuțeală, fiind cel mai aproape de Dumnezeu. Și spre acest Empireu sînt purtați Dante și Beatrice, împinși de forța arcului instinctului tehnic ce s-a descordat, aruncîndu-i cu iuțeala fulgerului spre ținta atît de mult dorită.

127. *Precum forma:* Faimoasă și frecvent citată această terțină, ce arată marea neliniște a creatorului, în orice domeniu al artei, de a nu putea reda înaltul conținut de idei și sentimente în cea mai reușită expresie, materia opunîndu-se.

132. *Altă parte:* Cu toată forța bună, instinctul din ele, unele făpturi iau un alt drum decît acela pe care le împinge această forță bună, tot așa cum se întîmplă și cu fulgerul, care, urmînd impulsul instinctual, ar trebui să urce în sus spre sfera focului și nu să cadă pe pămînt, abătut aci de o falsă plăcere. Paralelismul este clar.

136 De-aceea zic, să nu rămîi mirat
că zbori la cer, cum nu te miri că-n vale
se scurge-un rîu din munte revărsat.
139 Mirare-ar fi de te-ai opri în cale
cînd piedici n-ai, precum mirare-n lume
stîrnește-un foc ce nu sloboade pale."
142 Și-astfel zicînd privi spre cer anume.

138. *Un rîu:* Urcarea lui Dante spre Empireu este tot atît de naturală ca o lege pămînteană de care ascultă un rîu ce curge normal de la deal spre vale.

140. *Piedici n-ai:* Prin scufundarea în apele rîurilor Lete și Eunoè, Dante lepădase greaua povară a păcatelor. Și deci ar fi straniu și anormal dacă în această stare de purificare ar fi rămas în nemișcare, cum nefiresc ar părea un foc aprins ce ar rămîne fix, neagitat.

142. *Privi:* Dante are acest minunat dar de a crea versuri ce sintetizează în ele o întreagă stare psihologică, o întreagă atmosferă. După ce a predat primele noțiuni despre orînduirea Paradisului, noua călăuză a poetului, Beatrice, își îndreaptă grav ochii spre cer.

CÎNTUL II

Apostrofa către cititori. Urcarea în întîiul cer (al Lunii). Petele lunare. Înrîurirea cerurilor.

1 O, voi, care-ntr-o biată luntre stînd
urmați setoși și dornici de-ascultare

1. *O, voi:* Începe apostrofa către cititorii care l-au urmat pînă aici în navigarea lui de artă pe mările Infernului și ale Purgatoriului. Barca aceasta e o „biată luntre", adică cititorii au prea puține cunoștințe filozofice și teologice.

corabia mea ce-și taie drum, cîntînd,
4 întoarceți iar către liman cărare;
nu țineți pas cu mine-n larg, căci poate,
pierzîndu-mă, v-ați rătăci pe mare.
7 Ales-am căi ce n-au mai fost umblate:
Minerva-i vînt, Apollo mi-e cîrmaci
și Muzele mi-s stele pe-nserate.
10 Dar voi puținii, ce din timp, dibaci,
hrănitu-v-ați cu pîinea îngerească,
de care-n lume-n veci sătul nu zaci,

3. *Corabia:* În *Purgatoriu*, Dante își comparase talentul cu o mică barcă, acum îl compară cu o navă ce se avînta tumultuos, în cînt, pe mările ultimei cantice a *Pradisului*. Dante, puternică personalitate spirituală, este conștient de înalta, propria sa valoare, de deplinele cunoștințe cucerite, care îl fac demn de îndeplinirea ultimei mari misiuni poetice, aceea de a cînta Paradisul.

6. *Pierzîndu-mă:* Cu mica barcă a puținelor lor cunoștințe, ei nu vor putea urmări zborul rapid al navei lui Dante și se vor rătăci pe imensa mare a Paradisului, a cărui lectură și cunoaștere face apel la atîtea cunoștințe. Concepția aceasta a lui Dante este generată de puternica lui personalitate de creator umanist.

7. *Umblate:* Această conștiință de a îndeplini o acțiune creatoare ce n-a mai avut niciodată un precedent este subliniată cu justificat orgoliu și în aceste versuri. Nimeni pînă la el nu se avîntase în seninătatea și armonia cerurilor și nu cîntase Paradisul.

8. *Minerva:* Zeița înțelepciunii, știința deci. *Apollo:* Zeul poeziei, deci inspirațiea. Vedem că succesiunea de imagini din domeniul navigației continuă. Vînturile favorabile înaintării pe mare stau sub semnul Minervei iar cîrma îi este încredințată lui Apollo însuși.

9. *Muzele:* Toate muzele care prezidează artele și științele concură în a arăta poetului calea ce-o are de străbătut în îndelungata și greaua lui navigație. Ele îi arată „constelația Ursei" (în original) pe care navigatorii o aveau totdeauna drept semn al sigurei orientări în deșertul grandios al apelor.

10. *Puținii:* Sînt acei studioși care încă din tinerețe („din timp"), s-au hrănit cu pîinea îngerească, cum numește Dante în *Convivio* (I,7) filozofia. Deci cei care știu, care au o serie de cunoștințe menite să-i facă să înțeleagă înalta, doctrinara argumentație din *Paradis*.

12. *Sătul:* De această pîine îngerească (filozofică) a cunoașterii, nu te poți sătura niciodată.

13 dați semn corăbii voastre s-o pornească
pe urma mea, cît timp înspumegat
n-ajunge valu-n larg s-o netezească.
16 Cum voi vă veți mira nu s-au mirat
argonauții cînd văzură-n ham
doi tauri roși și pe Iason argat.
19 Mînați de setea cea de veci zburam
spre curțile măririi, către stele,
și iuți ca însuși cerul ne mișcam.
22 Țintisem ochii-ntr-ai iubitei mele
ce-n sus privea; și-n cît ajunge-n țintă
zvîcnind din arc săgeata cu oțele
25 ajuns, simții că văzul mi-l alintă,
minune rară-n cer, și-atuncea ea,
pe care chipu-mi nu putea s-o mintă,

13. *Dați semn:* Pe acești cunoscători îi invită Dante să urmeze dîra, silajul navei sale ce străbate nemărginita mare a cerurilor.

16. *Vă veți mira:* Acești cititori care îl vor urma pe Dante în călătoria sa vor avea putința de a întîlni lucrurile și stările cele mai minunate.

17. *Argonauții:* Imaginele navigării l-au dus cu mintea, prin asociație, la unii dintre cei mai îndrăzneți navigatori pe care i-a avut lumea Antichității. Aceștia sînt argonauții care au călătorit prin Pontul Euxin, spre Colhida, în căutarea simbolicei Lîni de aur. Ei nu s-au mirat atît de mult văzînd-o pe căpetenia lor, pe Iason, ca argat (aluzie la faptul povestit de Ovidiu în *Metamorfoze*, VII, 100), arînd un cîmp pustiu, cu doi tauri ce aruncau flăcări pe nări, cum se vor mira cititorii, tovarăși ai lui Dante în călătoria în Paradis.

19. *Setea:* Setea înnăscută în om de a aspira spre cer i-a purtat cu aceeași iuțeală cu care înseși cerurile se roteau.

22. *Țintisem ochii:* Așa vor urca mereu în Paradis, Dante privind în ochii Beatricei, care îi va avea întorși spre ceruri.

24. *Săgeata:* Întreaga comparație este menită să arate rapiditatea extraordinară cu care se succed acțiunile și ascensiunea.

26. *Minune:* Această „minune" nu este încă definită. Dante nu-i găsește încă termeni de comparație. Este vorba de pătrunderea în Lună.

27. *S-o mintă:* Așa cum n-a putut ascunde nimic din gîndurile sale în Infern și Purgatoriu lui Virgiliu, cu atît mai mult în Paradis nu va putea ține ceva ascuns acestei superioare călăuze, care este Beatrice.

28 ferice și frumoasă zise-așa:
„Părintelui din cer îi mulțumește
că ne-a-nfrățit cu cea dintîie stea".
31 Mi se părea c-un nor ne-nvăluiește,
lucios și dens, cu unde cristaline,
ca diamantu-n care foc sclipește.
34 Și ne-a cuprins mărgăritaru-n sine
ca apa ce rămîne închegată
în totul ei cînd o străbat lumine.
37 De trup am fost (ci minte nu-i să poată
pricepe-aici un corp ce-n corp pătrunde
și cel'lalt rabdă nefiind chip să-l scoată),

28. *Ferice:* Fericirea Beatricei, care echivalează dumnezeiasca ei frumusețe, este produsă desigur de nesfîrșita bucurie de a-l vedea pe Dante alături de ea în zborul ceresc.

30. *Stea:* În astronomia ptolemaică, pe care se înalță toată măreția construcției și armonie a *Divinei Comedii*, Luna este primul cer ce se rotește deasupra Pămîntului. Și în textul italian exista cuvîntul „*stella*" (stea), știut fiind că Dante nu făcea nici o deosebire între planete și stele.

31. *Nor:* Norul acesta ce l-a înconjurat pe Dante are atribute deosebite de ale unui nor obișnuit. El este dens, strălucitor, precum un diamant care răsfrînge orbitor razele soarelui.

34. *Mărgăritaru:* Această eternă perlă (mărgăritar) a cerului este luna. Pătrunderea lui Dante și a Beatricei în acest mediu, totuși solid, este comparată minunat cu pătrunderea unei raze de soare în mediul mai dens al apei. De aceea, deși au pătruns în lună, au pătruns fără a deplasa nimic din mediul ei structural, fără a întîmpina rezistență. Comentatorii au recunoscut, și orice cititor trebuie să fie de acord, utilizarea maximă, în aceste două terține, a unor cuvinte luminoase, aeriene.

37. *De trup am fost:* Dante răspunde unei eventuale mirări a cititorului în legătură cu pătrunderea trupului său în densitatea lunii. Mai mare decît această mirare ar trebui să fie însă dorința sa de a vedea un lucru mai extraordinar, unirea naturii umane cu cea divină, în persoana lui Isus Cristos.

38. *Un corp:* Este vorba de acel corp străin care nu poate fi tolerat, conform unei legi primordiale, naturale, în același spațiu ocupat de un alt corp.

40 ne-ar arde-n piept dorinţi şi mai profunde
de-a-ntrezări esenţa-n care vezi
cum firea noastră Domnu-întrepătrunde.
43 Acolo vom zări fără dovezi
tot ce ni-e sfînt în lume prin credinţă,
precum pe Domnul nevăzut îl crezi.
46 „Madonă,-am zis, cu-adîncă umilinţă
îi mulţumesc lui Dumnezeu că-mi dete,
smulgîndu-mă din lume, oblăduinţă.
49 Dar spune-mi ce sînt oare-aceste pete
pe-al Lunii trup, în cari scorni poporul
c-ar fi fost Cain pus să ni se-arete?"
52 Zîmbi dintîi şi-apoi: „De muritorul
greşeşte, zise, şi din drum se-abate
unde cu simţul nu descui zăvorul,
55 e de prisos de bună seamă, frate,

41. *Esenţa:* Substanţa, persoana lui Cristos, în care se unesc natura umană şi divinitatea.
43. *Acolo:* În Paradis, unde cititorul creştin va putea vedea ceea ce aici, pe pămînt, admite a fi, numai fiind pătruns de credinţă. Va fi viziunea lui Cristos, ca o axiomă ce nu mai are nevoie de demonstraţii.
46. *Madonă:* Ascultînd îndemnul Beatricei, Dante mulţumeşte fierbinte divinităţii care l-a adus în lumea nemuritoare.
49. *Aceste pete:* Sînt petele, umbrele din lună, tot atîtea uriaşe cratere de vulcani stinşi ori mări vaste, în care fantezia populară a văzut chipul primului ucigaş din lume, Cain, asasinul fratelui său, Abel. Ce sînt aceste pete a fost o întrebare care a agitat mult spiritele în Evul Mediu, pînă cînd Galileo Galilei şi-a îndreptat minunatul său ochean spre cer şi a dat ştiinţei prima hartă selenară.
52. *Zîmbi:* Beatrice, atotştiutoare, zîmbeşte la mărturisirea sinceră a ignoranţei lui Dante.
54. *Cu simţul:* Dacă părerea oamenilor este falsă atunci cînd ei nu şi-o pot întemeia pe simţuri („cu simţul nu descui zăvorul"), deci în domeniul lucrurilor spirituale, cu atît mai mult să nu te miri că această opinie poate fi eronată atunci cînd, urmînd chiar calea simţurilor, vezi că ea nu corespunde realităţii. Adică să nu ne mirăm dacă raţiunea greşeşte chiar atunci cînd simţurile o ajută, cu atît mai mult cu cît ea poate greşi cînd simţurile n-o ajută. Şi asta se explică tocmai prin prezenţa şi comentariul asupra petelor lunare.

să te mai miri, cînd după simţuri vezi
c-aripa minţii în zadar se zbate.
58 Ci spune-mi, tu, în sinea ta ce crezi?"
„Sînt părţi, grăii, mai dense ori mai rare,
ce-altminteri par cînd nu le vezi din miez."
61 „S-o nărui credinţa ta-n eroare,
cînd cu dovezi potrivnice părerii
am să-ţi răspund, grăi, la întrebare.
64 V-arată-a opta sferă-n cer puzderii
de stele ce-n mărime şi sclipire
se-nfăţişează felurit vederii.
67 De-ar fi prin densitate-ori prin rărire
să fie-aşa, mai multă-ori mai puţină,
în toate-ar zace-o singură-nsuşire.
70 Principiile formale sînt pricină
acestor însuşiri; dar după tine

58. *Ci spuse-mi:* Ca un maestru cu o finalitate didactică, Beatrice vrea să-şi dea seama de cunoştinţele şi mai ales de erorile elevului, pentru a le putea confirma sau combate.
59. *Mai dense:* Dante afirmă că petele lunare au drept explicaţie densitatea variabilă a materiei din care este structurat corpul selenar. (opinie susţinută şi în *Convivio*, II, 13). Acum ar vrea o înaltă confirmare de la această călăuză între aştri, cunoscătoare deplină a cerurilor, care este Beatrice.
63. *Grăi:* Începe lunga argumentaţie de domeniul scolasticii, argumentaţie pe care Beatrice o dezvoltă cu strălucire în faţa atît de atentului discipol.
64. *A opta sferă:* Potrivit universului construit de Dante pe baze ptolemaice, este vorba de cel de-al optulea cer, cerul stelelor fixe. El este format din mai multe astre care variază atît după mărime cît şi după intensitatea luminozităţii.
67. *De-ar fi:* Dacă această varietate a stelelor ar fi produsă doar de densitatea variabilă a corpurilor lor, înseamnează că el ar avea şi o mică putere, o mică influenţă, distribuită doar variat.
71. *Însuşiri:* Este încă o dată prezentă credinţa astrologică a influenţei astrelor asupra destinului uman. Pentru oamenii Evului Mediu, stelele aveau puteri, influenţe diverse. Şi pentru a fi diverse, ele trebuie să aibă mai multe cauze. Or, după afirmaţia lui Dante, nu ar exista decît una (densitatea variabilă), deci şi influenţele stelare ar trebui să se reducă la una doar, uniformă şi omogenă.

sînt toate praf; doar una-i rădăcină.
De petele de care-ntrebi ar ține
doar de rărime,-atunci, ori că-ntr-o parte
ar fi lipsită Luna de grosime,
ori, tot așa precum în trup se-mparte
ce-i gras și slab, și-aicea părți mai rare
de altele mai dense s-ar desparte.
Dintîiul caz s-ar dovedi prin soare
cînd e-n eclipsă, căci lumina lui
și-ar făuri pînă la voi cărare.
Dar nu-i așa; rămîne-acum să-ți spui
de celălalt; iar de-l înlătur, cată
pe ce-ai crezut temei să nu mai pui.
Dacă rărimea n-o străbate toată,
a bună seamă e un punct de unde
contrariul său n-o lasă să răzbată.
De-acolo raza se răsfrînge-n unde
așijderea culorii ce zvîcnește
din sticla-n care plumbul se ascunde.

74. *Rărime:* Densitate mai mică.

75. *Luna:* Luna ar trebui să fie mai puțin densă de-a lungul diametrului ei, sau ar trebui să aibă o alternanță de straturi de materie mai densă sau mai rară, așa cum alternează asemenea straturi mai slabe sau mai grase în corpul uman.

80. *Eclipsă:* Eventualitatea primei ipoteze, a densității reduse pînă la transparență a lunii, ar putea-o demonstra eclipsele solare, în care lumina soarelui, ascunsă de paravanul lunar, l-ar putea pătrunde dacă ar fi găurit sau atît de rar.

83. *Celălalt:* Al doilea caz, a doua ipoteză este aceea a alternanței densității. Și această ipoteză se va prăbuși sub forța argumentării Beatricei.

85. *Rărimea:* Rarul strat, al densității mai mici ce nu trece dintr-o parte în alta a lunii.

87. *Contrariul său:* Stratul densității mai mari de care se izbesc și se reflectă razele soarelui.

90. *Sticla:* Sintetică și clară definire a oglinzii.

Dar ai să zici că raza se vădește
mai mult aici c-aiurea-ntunecoasă,
fiindcă din straturi mai adînci pornește.
Ci din impas gîndirea-ți va fi scoasă
de experiență, de-o încerci cumva,
căci dînsa-n lume științei i-e crăiasă.
Ia trei oglinzi; și două-n fața ta
așază-le la fel, iar între ele
pune-o pe-a treia,-n urma lor cîtva.
În dosul tău, cu fața spre tustrele,
așază-o luminare ca s-o prindă
și s-o răsfrîngă-n luciul lor acèle.
Deși lumina-n cea de-a treia-oglindă
mai mică o să-ți pară, strălucirea
egal în cîteșitrei va să se-aprindă.
Ori, după cum rămîne goală firea
de ger și de zăpadă, cînd fierbinte
dintîiul soare-i dăruie sclipirea,
așa și tu rămas acum, în minte
vreau să-ți strecor lumină, de să-și joace
în ape focu-i cînd ți-o sta-nainte.

91. *Ai să zici:* O obiecție a lui Dante, pe care o preîntîmpină Beatrice, ar fi aceea în care raza variază ca luminozitate după reflectarea ei mai în adîncime.

95. *Experiență:* Splendidă definire a experienței și a marii însemnătăți pe care i-o acordă Dante, fiind, în felul acesta, precursor al metodei experimentaliste, pe care o va dezvolta strălucit Galileo Galilei.

97. *Ia trei oglinzi:* Urmează trei terține ce descriu foarte clar experiența propusă de Beatrice. A lua trei „oglinzi", a așeza două la o egală distanță de experimentator și o a treia, în mijlocul lor, mai departe. Un izvor luminos așezat în spatele experimentatorului și reflectîndu-se în cele trei oglinzi va avea aceeași intensitate luminoasă în toate trei, deși un volum mai mic în oglinda a treia, cea mai îndepărtată.

108. *Dintîiul soare:* Asemeni pămîntului care sub bătaia soarelui de primăvară s-a dezbrăcat de haina gerului și a zăpezii, așa și intelectul lui Dante a rămas pur, dezbrăcat de erori sub forța argumentației călăuzii. Intelectul îi va fi apoi luminat de o flacără vie și nouă, a adevărului.

112 În cerul sfînt în care-i pururi pace
se-nvîrte-o sferă şi-ntr-a ei virtute,
cu tot ce are, fiinţa însăşi zace.

115 Urmaşul cer, plin de lumini ştiute,
împarte fiinţa stelelor ce-n sit
într-însul zac, dar nu-s ca el făcute.

118 Iar celelalte ceruri felurit
virtuţi distincte-n sine însumînd,
le-mpart spre rostul lor prerînduit.

121 Din treaptă-n treaptă, precum vezi, pe rînd
a lumii sfere îşi urmează calea,
de sus primind şi pe sub ele dînd.

124 Ia bine-aminte cum vîslesc pe marea
acestor adevăruri ce rîvneşti,
încît din drum să nu te-abaţi. Mişcarea,

127 cît şi virtutea roţilor cereşti,
precum ciocanul prin fierar trăieşte,
la fel trăiesc prin cetele-ngereşti.

130 Iar cerul ce din mii de ochi sclipeşte,
ca ceara,-adînc în sinea lui păstrează
imaginea puterii ce-l roteşte.

133 Şi precum duhu-n lutul vost' lucrează
prin mădulare felurit vitale
şi-asupra lor în rostul lor veghează,

136 la fel înţelepciunea-n părţi egale
luminilor se-mparte însutit,
păstrînd conştiinţa unităţii sale.

139 Virtuţi diverse-n chip deosebit
ca viaţa-n om îşi leagă veşnicia
de trupul scump prin ele-nsufleţit.

142 Şi fiindcă-i fericită obîrşia,
virtutea-n trup pătrunsă străluceşte
precum în ochi străluce bucuria.

112. *În cerul:* Acest cer, „în care-i pururi pace", singurul cer nemişcat deci, este Empireul, sediul divinităţii şi al fericiţilor.

113. *O sferă:* Această sferă ce are o extraordinară virtute de a cuprinde existenţa este „primul mobil".

115. *Urmaşul cer:* Cerul vecin este ce de-al optulea, cerul stelelor fixe, tot atîtea lumini „ştiute".

116. *Împarte:* Acest cer distribuie viaţa în mai multe stele ce sînt deosebite de el, fiecare dintre ele avînd o virtute proprie, o influenţă caracteristică, dar în acelaşi timp sînt conţinute în dimensiunile sale, acesta fiind doar cerul stelelor fixe.

118. *Iar celelalte:* Sînt celelalte şapte ceruri care, la rîndul lor şi în modul lor caracteristic, transmit virtuţile lor distincte.

122. *A lumii sfere:* Cerurile ce-şi transmit influenţa de la superior la inferior, de la cerul cel mai înalt la cel mai de jos.

126. *Din drum:* Drumul acesta pe care merge Beatrice este al celui mai stringent raţionament şi are drept ţintă adevărul pe care Dante doreşte să-l cunoască. Această cale a raţionamentului va trebui de acum înainte să fie străbătută şi de Dante singur, fără ajutorul ei.

129. *Cetele-ngereşti:* Îngerii sînt motoarele divine puşi să dea mişcare cerurilor care, rotindu-se, exercită puternica lor influenţă. Aşa cum derivă arta lucrării în fier, a ciocanului, de la fierar (o altă comparaţie luată de Dante din lumea artizanilor florentini), aşa derivă rotirea cerurilor de la divinele cauze şi impulsuri ale mişcării care sînt îngerii.

130. *Iar cerul:* Dante exemplifică arătînd cum cerul stelelor fixe („ce din mii de-ochi sclipeşte") îşi ia puterea înrîuritoare de la inteligenţa îngerului care-l impulsionează. Această virtute derivată din mintea îngerilor o va transmite, imprimînd-o ca o pecete, cerurilor inferioare.

133. *Precum duhu:* Comparaţia este foarte limpede. Aşa cum sufletul în trupul pieritor („lutul") îşi dezvolta puterea prin organe diverse şi adaptate unor facultăţi diverse, tot astfel această înaltă inteligenţă care mişcă cerul înstelat se distribuie în mii de stele, rămînînd totuşi una.

139. *Virtuţi diverse:* Diversele virtuţi ale cerurilor se unesc divers cu steaua pe care o însufleţesc, făcînd cu ea un aliaj tot atît de strîns, tot atît de puternic, ca acela al vieţii cu trupul omului.

142. *Fericită obîrşia:* Această natură fericită originară este aceea a îngerului, motorul divin. Puterea ce derivă de la inteligenţa îngerească de la aceea a stelei (a corpului ceresc), străluceşte aidoma bucuriei care scînteiază într-o pupilă vie. Se iese în sfîrşit din lunga serie de abstracţiuni aride ce amintesc cert de doctrina lui Toma d'Aquino, mai ales în ceea ce priveşte similitudinile dintre corpul uman şi corpurile cereşti

145 Prin ea lumina felurit sclipeşte,
şi nu prin densitate ori rărime,
căci ea-i principiul care-nfăptuieşte,
148 după puteri, lumini şi-ntunecime."

145. *Sclipeşte:* Din această cauză, a virtuţii ce variază, derivă diferenţa intensităţii luminoase a stelelor şi nu din cauza, afirmată de Dante, a variaţiei densităţii corpului ceresc.

147. *Princpiul:* Raţionamentul s-a dezvoltat după principiile cele mai „pure" ale scolasticii. Acest principiu al formei, adică principiul esenţial, necesar, este tocmai această virtute amestacată şi diversă, iar acest pincipiu, urmîndu-şi însuşirile („după puteri"), produce întunericul şi lumina, varietatea de intensitate luminoasă. Iată explicată, după o sută de versuri, faimoasa problemă a petelor lunare, lung, şi, uneori, din nefericire, abstract şi greoi raţionament, ce ni-l arată pe Dante ca un atent ascultător al *Triviului* şi *Quadriviului* medieval.

CÎNTUL III

Cerul întîi, al Lunii. Cei care şi-au călcat jurămintele. Picarda Donati. Împărăteasa Constanţa.

1 Ea, ce iubirea-mi strecurase-n gînd,
puru-adevăr cu chipu-i luminat
mi-l spuse-acum, probînd şi reprobînd.
4 Iar eu, spre-a-i dovedi c-am lepădat

1. *Ea:* Beatrice, pe care Dante o iubise atît de mult încă din copilărie.

2. *Puru-adevăr:* Relativ la petele din lună. Acest adevăr i-l probase Beatrice, reprobînd opinia eronată a lui Dante. Adevărul era pur, tocmai pentru că emana de la fiinţa iubită, de la Beatrice.

4. *Iar eu:* Dante vrea să arate prin vorbe că s-andreptat din rătăcirea sa filozofică („am lăpădat greşeala") şi acum este convins de adevărul relevat de Beatrice.

greşeala şi-s convins, precît se cere,
ca să-i vorbesc obrazu-am ridicat.
7 Dar o viziune mă răzbi-n putere
şi-atare ochii către ea-mi atrase,
încît uitai cea dinainte vrere.
10 Precum din geamuri străvezii, lucioase,
sau cum din ape liniştite-n care
pătrunzi din ochi străfundurile joase
13 se-ntorc a noastre feţe-unduitoare
şi şterse,-ncît un bob de mărgărită
nu-l vezi mai clar pe-a frunţilor candoare,
16 la fel mai multe feţe, ca prin sită
văzui şi-ntru potrivnica greşeală
a lui Narcis căzui, ca-ntr-o ispită.
19 Şi-ndată, covîrşit de îndoială,
ca să le văd, crezînd că-s oglindite,

6. *Obrazu-am ridicat:* În timpul lungului raţionament expus de Beatrice, Dante privise desigur în jos, aidoma unui elev reverenţios. Cu acelaşi respect înalţă-acum ochii, cînd se pregăteşte să vorbească, dar numai atît cît se cuvine („precît se cere").

10. *Geamuri:* Pentru a reda transparenţa sufletelor pe care le vede în acest cer al Lunii, Dante le compară în imagini ale chipului nostru oglindite pe faţa unui geam sau a apelor limpezi şi nu prea adînci.

14. *Mărgărită:* Erau atît de străvezii, atît de pale, încît mai uşor ar fi fost de văzut o perlă („mărgărită") pe fruntea albă a unei femei, decît figurile primului cer al Paradisului. Cele două terţine conţin imagini de o mare artă. Cuvintele sînt parcă ele însile transparente, fluide.

16. *Mai multe feţe:* (În original, „gata de vorbă"). Sufletele Paradisului, însufleţite de caritate, sînt gata oricînd să vorbească, spre a-l ajuta pe Dante.

17. *Potrivnica greşeală:* Eroarea în sens contrar a lui Dante se referă la Narcis şi oglindirea sa în apă. Aşa cum ştim din acest izvor atît de preţios al mitologiei, care e cartea lui Ovidiu, *Metamorfoze* (III, 417 şi urm.), tînărul de o frumuseţe rară, Narcis, oglindindu-se în apele unui izvor, s-a îndrăgostit de propriu-i chip, dispreţuind iubirea nimfei Echo. Dante declară că spre deosebire de Narcis care luase imaginea oglindită drept chip real, el consideră ca imagini oglindite figurile ce i se prezintă înainte.

mă răsucii spre ele cu-ndrăzneală.
22 Dar nu văzui făpturile-nchipuite
și m-am întors spre-a mîndrei ochi din care
sclipeau zîmbind privirile-i sfințite.
25 „Nu te mira de rîd de-un gînd ce-mi pare
copilăresc cînd pe-adevăr nu pune
temei și-n gol întoarce-a ta cărare.
28 Ce vezi aicea, începu a spune,
nu-s închipuiri, ci ființe-adevărate,
ce nu-și ținură juruința-n lume.
31 Vorbește,-ascultă și te-ncrede, frate;
căci Adevărul ce le-alină vrea
din calea lui nicicînd a nu se-abate."
34 Și-atunci spre-un duh ce mai vîrtos rîvnea
să stea de vorbă m-am întors zicînd,
precum cel tulburat de vrerea sa:
37 „O, duh ales, ce-ntru lumină stînd
te-mbeți de-a vieții veșnice dulceață,
ce negustată n-o pricepi nicicînd,
40 fii bun și spune-mi cine-ai fost în viață

21. *Mă răsucii*: Aflîndu-se în eroarea anunțată, se întoarce să vadă adevăratele, realele chipuri ce generaseră, după părerea lui, acele imagini reflectate.

24. *Zîmbind*: Într-adevăr acest vers este ca un zîmbet luminos. Beatrice zîmbise la gîndul copilăros al acelui care nu se afla încă în posesia adevărului.

30. *Juruința*: Pentru juruință, pentru legămîntul făcut față de divinitate, dar nețintut.

33. *A nu se-abate*: Este raza adevărului divin ce nu le îngăduie să se abată din drumul ei.

34. *Vîrtos rîvnea*: Acest duh era mai doritor decît altele să vorbească cu Dante, pentru că îl cunoștea foarte bine de pe pămînt. Deci nici în Paradis, în eterna beatitudine, aceste duhuri nu se comportă altfel decît profund uman. Și Dante însuși nu se comportă altfel, atunci cînd se adresează acestui spirit, cu atîta grabă și sete de a ști.

38. *Dulceață*: Numai gustată poate fi cunoscută extraordinara dulceață a beatitudinii paradisiace.

40. *Fii bun*: Dante este foarte reverențios. Asta nu-l împiedică însă a-și arăta aceeași însetată dorință de a ști pe care a demonstrat-o de-a lungul întregii sale călătorii.

și ce destin v-așază în tărie?"
Drept care el, cu zîmbetul pe față:
43 „A noastră milă vrerii ce se-mbie
nu-nchide porți, cum nici cerescul Tată,
ce-așijderi Lui și curtea vrea să-i fie.
46 Fecioară și măicuță-am fost odată
și de-ai să-ncerci să mă scrutezi mai bine,
deși sînt mai frumoasă c-altădată,
49 vei recunoaște pe Piccarda-n mine;
aici cu ceilalți fericiți fiind,
ferice sînt în cerul lunii pline.
52 A noastre simțăminte ce se-aprind
doar din plăcerea spiritului sfînt,
se bucură că vrerea-i fac iubind.
55 Mai jos ne fu sortit așezămînt
fiindcă pe lume-am dat uitării-n parte
și-n parte-am rupt al nostru legămînt."

43. *Milă*: Mila aceasta, caritatea, iubirea în cele din urmă, însuflețește toate sufletele în Paradis, aidoma carității divine care vrea ca toate sufletele („curtea") acestui senior feudal care este Dumnezeu, să-i fie aidoma.

46. *Fecioară*: Acest suflet care-i vorbește cu atîta elan lui Dante este Picarda Donati, tînără și preafrumoasă soră a lui Forese Donati, prietenul atît de iubit de Dante. Ea se călugărise, dar celălalt frate al ei, sîngerosul Corso Donati, vrînd să pecetluiască o alianță politică cu familia della Tosa, a răpit-o din mînăstire și a căsătorit-o, împotriva dorinței și juruinței ei de castitate (vezi pentru asta și *Purgatoriul*, Cîntul XXIV, v. 13 și urm.).

48. *Mai frumoasă*: A devenit mai frumoasă în Paradis, în beatitudine și lumină.

51. *Cerul lunii pline*: În original („*più tarda*"), cerul care se rotește cel mai lent, fiind cerul cel mai îndepărtat de Empireu și cel mai apropiat de Pămînt.

54. *Se bucură*: Sufletele se bucură, sînt fericite de a fi conforme cu ordinea ce place Sfîntului Spirit.

55. *Mai jos*: Piccarda explică foarte clar de ce stau în cerul cel mai depărtat — nu și-au îndeplinit jurămintele, în parte sau total.

58 „Străluce, am zis, pe chipul vost' prin moarte
ceva dumnezeiesc care vă face
de cum erați să fiți acum departe;
61 de-aceea-am zăbovit a te desface
din amintire, dar din spusa ta
desprind mai lesne ce-a desprinde-mi place.
64 Ci spune-mi, voi, cei fericiți așa,
rîvniți vreun loc mai sus, ca să v-alinte
mai îndeaproape strălucirea Sa?"
67 Zîmbi dintîi cu-ntreaga sfîntă ginte,
părînd că arde-n flacăra divină
a dragostei și-apoi rosti-n cuvinte:
70 „Iubirea creștinească-n noi alină
tot ce e dor; din vrerea ei, supus
el vrere-și face, una și deplină.
73 Dac-am dori să ne-nălțăm mai sus,
ne-am despărți prin dor și năzuință
de vrerea celui care-aici ne-a pus;
76 ori lucru-acesta-n rai nu-i cu putință;
iubirea-aici e lege-ndrituită,
de-i judeci firea-n gînd cu chibzuință.

65. *Rîvniți vreun loc*: Dante o întreabă pe Piccarda dacă nu exista în ele (sufletele din cerul Lunii), o dorință puternică de un alt loc, de un cer mai înalt, pentru a fi mai aproape de divinitate.

68-69. *Flacăra divină a dragostei*: O vie dezbatere a prilejuit acest vers comentatorilor, dintre care unii au înțeles prin *primul foc de iubire* pe Dumnezeu, iar alții drept expresia întîii iubiri pămîntene. Este clar că aceștia din urmă au dreptate. Și în notele noastre am subliniat că totdeauna Dante, mare poet *realist*, nu creează nicăieri în călătoria și capodopera sa abstracțiuni în loc de reprezentanți reali ai umanității, fie că străbatem alături de el Infernul, Purgatoriul ori chiar Paradisul.

70. *Iubirea*: Acea caritate care îi însuflețește îi face să se mulțumească cu starea în care se află.

75. *Celui*: Dacă ar vrea altceva, voia lor nu ar concorda cu a lui Dumnezeu.

77. *Iubirea-aici*: Natura cerurilor este pătrunsă de caritate.

79 Se cere-aici ca viața fericită
niciind să-ncalce-a cerurilor vrere,
spre-a fi pe veci cu-a noastre vreri unită.
82 Cum ne-a-mpărțit să stăm din sfere-n sfere
în largu-împărăției Lui, ne place,
precum și Lui ce-mbie-ntru plăcere.
85 În voia sa sălășluim în pace;
El este marea-n care curge tot
ce dînsul naște și natura face."
88 Am priceput atunci că peste tot
în cer e paradis, deși la fel
să guste toți din sfîntul har nu pot.
91 Dar după cum, deși sătul de-un fel
la altul jinduiești, ce-ți stă-nainte,
și mulțumind ceri parte și din el,
94 așa și eu prin gesturi și cuvinte,
ca să-nțeleg ce pînză nu țesuse
pin' la sfîrșit suveica-i mai-nainte.

79. *Fericită*: Condiția esențială a fericirii este aceea de a exista concordanță între propria voință și voința divină.

85. *În voia sa*: Voința divinității semnifică pacea și liniștea sufletelor. Această voință divină este marea către care curg toate lucrurile create de Dumnezeu însuși sau create de natură, bineînțeles sub influența cerurilor (după concepția creștină).

88. *Am priceput*: Acum pentru Dante apare clar sensul distribuirii sufletelor în Paradis. Toate sufletele, indiferent de cerul în care se află, sînt fericite, cu toate că gradul fericirii lor variază după meritele diferite din timpul vieții pămîntene.

91 *Cum*: Comparația ne aruncă din Paradis pe Pămînt, fiind extrem de plastică și de potrivită.

96. *Pîn'la sfîrșit:* Sensul nemetaforic este următorul: n-a putut să-și țină juruința pînă la sfîrșit. (O altă imagine luată din lumea domestică și înălțată artistic, în Paradis, zonă în care oamenii se mișcă și trăiesc vii, fără a fi reci abstracțiuni.)

97 „O viață fără pată-n lume, spuse,
mai sus de noi așează-o doamnă care
veșmînt și văl în legea ei vă puse,
100 ca omul să vegheze pînă moare
cu mirele ce orice juruință
primește cînd urmează-a lui chemare.
103 Ca s-o slujesc, de lume cu-ușurință
de tînără m-am rupt și-am îmbrăcat
veșmîntul ei, jurînd pe veci credință.
106 Ci oameni răi, trăiți întru păcat,
răpitu-m-au din dulcea mănăstire;
și știe Domnu-n urmă ce-am răbdat.
109 În dreapta mea cealaltă licărire
pe care-o vezi și-n care arde toată
lumina sferei pîlpîind iubire,

98. *Mai sus*: În cerurile superioare (Ne pare rău că n-a fost găsit în traducere un echivalent pentru verbul creat de Dante și într-adevăr paradisiac, *inciela*.) *O doamnă*: Această doamnă așezată în cerurile superioare datorită marilor ei merite este Santa Chiara din Assisi (1194—1235), discipola iubită a lui San Francesco, întemeietoarea ordinului monahal al Clariselor, din care, cum se va vedea, a făcut parte și Piccarda Donati.

99. *Legea*: După regulele instituite de Santa Chiara în ordinul ei monastic, se îmbracă veșmintele și vălul de călugărie.

100. *Moare*: Este exprimată în această terțină existența unei călugărițe din ordinul Clariselor.

101. *Mirele*: Isus Cristos, care primește orice juruință ce îi este pe plac.

104. *M-am rupt*: Este păcat că nici un comentator nu a izbutit să deslege taina dezamăgirii din cauza căreia s-a călugărit această copilă.

106. *Oameni răi*: Acești „oameni răi“ care au răpit-o din „dulcea“ mînăstire au fost fratele său Corso Donati și faimoșii lui tovarăși de rele, pentru a o mărita, împotriva voinții sale, cu Rosselino della Tosa.

108. *Și știe Domnu*: Versul, mai degrabă o exclamație, învăluie în taină toată viața Piccardei de după căsătorie. Exclamația ne arată clar că ea a fost desigur nefericită.

109. *Licărire*: Un suflet care strălucește, primind reflexele întregii splendori a cerului Lunii.

112 aceeași soartă-avu și ea ca fată:
măicuță fu, dar vălul preacurat
și ei cu sila îi fu smuls odată.
115 Ci-ntoarsă-n lume-n chip neîncuviințat
și împotriva vrerii ei de bine,
pe-al inimii nicicînd n-a lepădat.
118 Constanța e, lumină-ntre lumine,
ce mamă fu vlăstarului făcut
cu-al doilea rege-al casei suavine.“
121 Astfel grăi, pornind dintru-nceput
să cînte-un „*Ave*“ și cîntînd pieri,
cum piere-n apă plumbul nevăzut.
124 Vederea mea în larg o urmări
pînă-o pierdu și-apoi se-ntoarse roată
spre ținta altor doruri, și mai vii,
127 și se-mplîntă în Beatrice toată;
ci dînsa-n ochi mă fulgeră atare,
că n-am răbdat privirea ei de-ndată
130 și-am zăbovit s-o tulbur c-o-ntrebare.

112. *Aceeași soartă*: Ceea ce Piccarda a arătat despre ea, acest alt suflet poate spune despre el însuși. A fost adică, asemenea Piccardei, calugăriță al cărei văl a fost smuls cu forța. Este vorba despre împărăteasa Constanța d'Altavilla (1154—1198), soția lui Henric al VI-lea de Suabia și mama faimosului împărat Frederic al II-lea. Se pare că totuși ea nu a fost niciodată călugăriță și că Dante a urmat aici o legendă populară născocită de guelfi, care-l urau de moarte pe Frederic și voiau să-i vadă nașterea, aidoma lui Anticrist, dintr-o călugăriță răpită din mînăstire.

122. *Să cînte*: Terțina a păstrat și în traducere muzicalitatea. De remarcat, în același timp, imaginile acvatile ce revin și care sînt foarte potrivite pentru a reda evanescența acestor figuri din cerul Lunii, atît de transparente și fluide.

124. *Vederea mea*: Dante privește multă vreme cufundat în gînduri imaginea transparentă și muzicală a Piccardei. Apoi, avîntat, smulgîndu-se din gînduri, se întoarce spre marele lui dor, străfulgerat de luminile ochilor Beatricei.

127. *Toată*: Întreaga privire a lui Dante se îndreaptă spre ea.

129. *N-am răbdat*: Ochii lui Dante n-au putut îndura fulgerile de lumină ce țîșneau din privirea Beatricei.

CÎNTUL IV

Cerul întîi, al Lunii. Cei care şi-au călcat jurămintele. Îndoielile lui Dante.

1 De-ar fi din două feluri de bucate
s-aleagă-un om, ar flămînzi mai iute
decît să-mbuce scurt, pe săturate;
4 la fel ar sta-ntre două pofte slute
de lupi flămînzi un miel înfricoşat
şi-un cîine-aşijderi între două ciute;
7 de-aceea zic, tăcerea de-am păstrat
nu-s vrednic nici de laudă, nici de-ocară;
eram silit, fiind de-ndoieli mîncat.
10 Tăceam, e drept, dar pe-al meu chip povară
şedea dorinţă şi-ntrebarea-n el
mai arzătoare decît vorba clară.

1. *Da-ar fi*: Un om ar muri de foame, aşezat fiind între două feluri de mîncare, egal de gustoase şi la egală distanţă de el. (Exemplul este luat de Dante, bunul cunoscător al lui Toma d'Aquino, din opera acestuia, *Summa theologica*. Dar el poate fi şi exemplul măgarului filozofului Buridan.)

4. *La fel*: La fel, un miel, egal de înspăimîntat, ar sta fără să fugă între doi lupi lacomi, neştiind de care să fugă mai întîi; ori un cîine de vînătoare între două ciute, neştiind pe care s-o urmărească prima. Toate aceste exemple plastice sînt date pentru a ne arăta cum Dante, asaltat de două îndoieli, a căror dezlegare o dorea în mod egal, nu ştia pe care s-o expună mai întîi Beatricei.

7. *Tăcerea*: Dacă n-a vorbit, nu trebuie nici lăudat nici mustrat, pentru că nu putuse face altfel, fiind solicitat cu aceeaşi egală intensitate de rezolvare de ambele îndoieli.

10. *Pe-al meu chip*: În întreaga sa expresie exista puternic imprimată dorinţa întrebării, mai clar exprimată decît chiar prin vorbe.

13 Ci doamna mea făcu ca Daniel
cînd lui Nabucco-i potoli turbarea,
pe drept cuvînt ferindu-l de măcel.
16 „Te văd, grăi, muncit de-ngrijorarea
a două vreri, ce-atît de strîns te leagă
în sinea ta, că-ţi gîtuie-ntrebarea.
19 Tu-ţi zici: «De vrerea mea rămîne întreagă,
de ce atunci a altui silnicie
deplina fericire-n cer mi-o neagă?»
22 La altă îndoială-apoi te-mbie
găsirea-acestor suflete în stele,
întocmai astfel precum Platon scrie.

13. *Ca Daniel*: Aşa cum profetul Daniel a putut ghici visul lui Nabucodonosor, rege al Babilonului, Beatrice a ghicit gîndul şi dorinţa de a întreba a lui Dante. Aluzie la un fapt povestit în *Biblie* (Daniil, II, 1—45): Nabucodonosor avusese un vis pe care neputîndu-l tălmăci nici unul din înţelepţii ţării sale, se pregătea să-i omoare; aceştia au fost salvaţi însă de Daniel proorocul, care i-a explicat regelui semnificaţia visului.

17. *Două vreri*: Sînt cele două dorinţe ale întrebării între care Dante, solicitat egal, nu se poate hotărî pe care s-o exprime prima. Cele două dorinţe corespund în acelaşi timp îndoielilor lui Dante.

19. *Tu-ţi zici*: Beatrice reface argumentarea mintală a lui Dante care se întreabă de ce silnicia, violenţa cuiva, exercitată asupra altuia însufleţit de bunăvoinţă, îi poate scădea acestuia meritele, făcîndu-l să fie distribuit în ceruri inferioare. Adică de ce Piccarda Donati ori împărăteasa Constanţa se află în cerul inferior al Lunii, cînd ele nu au nici o vină că nu şi-au ţinut jurămîntul de castitate, răpite fiind din mînăstire, împotriva voinţii lor.

22. *Apoi*: Cea de-a doua îndoială a lui Dante este aceea în legătură cu doctrina sufletelor după moartea corporală. Platon, pe care Dante umanistul îl cunoştea foarte bine, afirmase în dialogul *Timaios (Timeu)* că, înainte de a se întrupa, sufletele îşi au locul de reşedinţă în stele şi tot acolo se reîntorc după moarte. Văzînd unele suflete în cerul Lunii (Dante nu face deosebire între planete, sateliţi şi stele), însemnează că Platon ar avea dreptate. Atunci, şi acesta este dubiul lui Dante cum a putut face Piccarda Donati afirmaţia că toate sufletele fericiţilor se aflau numai în Empireu?

25 Aceste gînduri vin ca să te-nşele
şi vrerea-ţi zbat; să ne oprim dintîi
la cel mai rău şi veninos din ele.
28 Din serafimi cel zămislit întîi,
cu care vrei din Ioni, cu Samuel,
cu Moise şi Maria, căpătîi
31 nu-şi află-ntr-altu cer, precum la fel
nici duhurile ce-ai văzut în ceată;
şi nici în ani nu se despart de fel,
34 ci toate-mpodobesc dintîia roată
şi-n chip deosebit sînt fericite,
după cum simt suflarea preacurată.

27. *Veninos*: Cea mai primejdioasă îndoială din punct de vedere creştin este aceea de a crede afirmaţiile lui Platon.

28. *Serafimi*: Primii îngeri ai cerului sînt serafimii, cei mai mari în ierarhie şi cei mai apropiaţi de Dumnezeu.

29. *Ioni:* Ioan Botezătorul, precursorul lui Isus Cristos, şi Ioan Evanghelistul, autorul cărţilor *Apocalipsului*. *Samuel:* Întemeietorul Israelului.

30 *Moise:* Este cel mai mare dintre toţi profeţii Israelului, *Maria:* Fecioara Maria, aceea care l-a născut pe Mîntuitorul creştin. Toate înaltele spirite, cei mai de seamă reprezentanţi ai religiei creştine, ca şi spiritele acestea care s-au arătat în cerul inferior al Lunii, îşi au sediul în Empireu, afirma Beatrice. Nu există între ele diferenţă din acest punct de vedere, după cum nu există diferenţă în ceea ce priveşte durata beatitudinii lor, ce se revendică pentru toţi de la Eternitate. Spiritele fericiţilor din Paradis se arată lui Dante în diferite ceruri, deşi lăcaşul lor permanent este Empireul, numai pentru a face sesizabil minţii omeneşti, care nu poate percepe decît cu ajutorul simţurilor, gradul beatitudinii lor. Socotim o dată mai mult ca o afirmare a splendidului optimism al lui Dante, a dezvoltării uriaşe a personalităţii literare în aceste timpuri, asemenea mecanism uriaş, pus în mişcare de divinitate, pentru a arăta călătorului poet întreaga arhitectură a lumii eterne. Pentru Dante Alighieri, poet florentin, sînt puse în mişcare toate cerurile, şi sufletele dreptfericiţilor coboară pentru a se prezenta, am putea spune la raport, în faţa divinului poet, pentru a-i vorbi despre lumea de dincolo, pe care el va transfigura-o în artă.

34. *Dintîia roată:* Cerul Empireu, în care se aflau, împodobindu-l, toate sufletele celor fericiţi.

35. *Chip deosebit:* Cu toate că se aflau toate în Empireu, ele simt însă în mod variat şi gradat beatitudinea, reflex variat şi gradat al luminii divinităţii.

37 Aici ţi se-arătară, nu sortite
acestui cer, ci vrînd a-ţi dovedi
că-n cel suprem mai jos sînt rînduite.
40 Cu voi aşa se cere a vorbi,
căci omul doar prin simţuri va să-nchege
ce-n urmă-l face vrednic de-a gîndi.
43 De aceea zic, Scriptura îşi alege
un grai de rînd şi trup îi făureşte
lui Dumnezeu, dar alta înţelege;
46 cu chip de om pe-arhangheli vi-i vădeşte
Biserica şi-aşijderi şi pe cel
ce-l vindecă pe Tobia trupeşte.
49 Ce spune Platon prin Timeu de fel
nu-i potrivit cu cîte-aicea vezi,
căci precum spune,-aşa gîndeşte el;
52 zicea că mort spre stele sus purcezi,
crezînd că duhul s-a pornit din ele
cînd firea-n trup îl făuri drept miez;

37. *Aici:* Dacă Dante a văzut în acest cer al Lunii sufletele fericiţilor care nu şi-au ţinut jurămintele, asta s-a întîmplat nu pentru că acest cer le-ar fi lăcaşul, ci pentru a face perceptibile simţurile omului Dante, gradul lor de beatitudine pe care îl au în Empireu.

40. *A vorbi:* În felul acesta se poate vorbi minţii umane, numai cu ajutorul imaginilor şi reprezentărilor ce pot să cadă sub simţuri.

43. *Scriptura:* Din aceste motive, de multe ori Sfînta Scriptură foloseşte, vorbind chiar de Dumnezeu, asemenea limbaj, acordînd divinităţii atribute umane. Este desigur vorba de o concepţie antropomorfică în legătură cu divinitatea, ce a existat încă din perioada originilor religiilor.

46. *Arhangheli:* Sînt cei doi arhangheli, Mihail şi Gavril.

48. *Tobia:* Acela care l-a vindecat pe Tobie de orbire (cf. *Tobie*, III, 25), stropindu-l cu fierea unui peşte, este arhanghelul Rafael.

49. *Spune Platon:* Argumentarea lui Platon rostită de către Timeu, în dialogul cu acelaşi nume, că stelele sînt lăcaşul sufletelor. Aşa cum s-a văzut, sufletele apar în aceste ceruri numai pentru a i se prezenta lui Dante şi nu pentru că ele şi-ar avea reşedinţa aici.

52. *Spre stele:* Timeu declara că sufletele se întorc fiecare în steaua din cer din care s-au desprins atunci cînd s-au întrupat.

55 dar s-ar putea ca vorba lui să-nșele
și judecata-altminteri să se-arate:
de laudă-nvrednicită, nu de rele.
58 De crede că se cade-acestor roate
cinstea și-ocara-nrîuririi lor
asupra voastră,-n parte-are dreptate.
61 Ci rău gîndit, fu crezul lui izvor
de rătăciri și-astfel Mercur și Marte
fură numite stelele-n popor.
64 Cealaltă îndoială-n bună parte
nu-i într-atît vătămătoare-n sine,
căci ea nu-mpinge pe cărări deșarte.
67 De omul judecata sfîntă-o ține
nedreaptă-n ea, nu naște erezie
din gîndul lui, ci doar îndemn spre bine.
70 Dar ca să poată mintea voastră vie
pătrunde-n adevăr, la întrebare
am să-ți răspund, făcîndu-ți voia ție.

55. *Vorba lui:* Beatrice se întreabă dacă Platon în afirmația sa nu a pus un alt sens, ascunzînd sub sensul literal, unul anagonic, un supra-sens. Poate că el a utilizat cu intenție un limbaj metaforic.

58. *De crede:* Dacă Platon a vrut să spună că cerurile exercită influența lor asupra oamenilor, atunci are desigur dreptate, a spus adevărul.

61. *Crezul:* Acest principiu al influențelor exercitate de ceruri a putut fi rău înțeles de către omenire în perioada originilor sale și ea a putut adora (în păgînism) ca divinități pe Mercur ori pe Marte.

64. *Cealaltă îndoială:* Cel de al doilea dubiu, în legătură cu faptul că violența exercitată de altul poate micșora meritele cuiva de bună-credință, este mai puțin primejdios decît primul, care putea duce pe un creștin pe calea ereziei. Acest dubiu nu l-ar putea abate pe Dante de lîngă Beatrice, care aici este simbolul adevărului relevat.

68. *Erezie:* Dacă un credincios își arată mirarea în legătură cu o anumită acțiune a dreptății divine, aceasta este o dovadă tocmai de credință și nu de erezie.

71. *Adevăr:* Adevărul acesta, că violența cuiva nu poate totdeauna scuza, în întregime, călcarea jurămîntului.

73 De-i silnicie-atunci cînd n-ai scăpare,
dar nu te-alături celui ce silește,
nu-s demne-aceste duhuri de iertare;
76 căci vrerea, cînd nu vrei, nu se clintește,
ci face-așijderi precum firea-n foc,
chiar dacă vîntu-n jos îl răsucește.
79 Puțin ori mult, de joacă-al silei joc,
se dă cu ea; și ele-așa făcură,
în loc să cate preasfințitul loc.
82 Voință tare dacă-aveau și pură,
cum pe Lorenzo-l țintui pe jar
și-l întări pe Mucius în tortură,

73. *Silnicie:* Beatrice discută despre violență. Dacă putem considera „silnicie", spune ea, acea acțiune prin care acela care o exercită anulează cu totul voința victimei, atunci „aceste duhuri" (Picarda și Constanța) nu pot fi scuzate („nu-s demne de iertare").

76. *Căci vrerea:* Este una dintre cele mai frumoase terține ale *Divinei Comedii*, aceasta ce exaltă voința, capacitatea omului de a rezista tuturor vicisitudinilor, pentru a-și urma calea sa. Și Dante, mai mult decît oricare altul, este un mare exemplu. Așa precum flacăra tinde prin natura ei mereu spre verticalitate de îndată ce nu mai este abătută spre pămînt de un vînt contrar, la fel ar fi trebuit ca voința, de îndată ce-a încetat asupra ei acțiunea represivă a violenței, să se fi redresat puternică. Voința, dacă nu vrea, nu se stinge niciodată.

79. *Puțin:* Dacă voința se pleacă puțin în fața violenței, ea devine atunci într-un fel complicea violenței. Așa au făcut cele două călugărițe care nu s-au mai întors în mînăstiri după ce acțiunea violenței a încetat să se mai exercite asupra lor.

83. *Lorenzo:* Dante își începe seria de exemple de voință umană constantă și fermă cu Sfîntul Laurențiu, diacon al Romei, care în timpul împăratului Valerian (258), a suferit martiriul, fiind ars de viu pe un grătar uriaș. Cerîndu-i-se de către autoritățile romane să le încredințeze comorile bisericii creștine, Laurențiu a înfățișat prefectului roman pe toți cerșetorii și oamenii săraci ai Romei, declarînd că acesta este tezaurul bisericesc. Ars pe grătar, a suferit chinurile oribile cu o fermitate extraordinară, cerîndu-le călăilor să-l întoarcă pe toate părțile ca să fie bine prăjit.

84. *Mucius:* Cel de al doilea exemplu este mai cunoscut. (Subliniem o dată mai mult procedeul estetic dantesc de a amesteca elementele sacre cu cele profane. Este vorba de Cacius Mucius Scaevola, eroul

abia scăpate le-ar fi-mpinsă iar
să-mbrace lepădatele veşminte;
ci-atare vrere-i lucru mult prea rar.
Prin cîte-am spus, de-ai luat la ele-aminte
şi le-ai pătruns, ţi-am zdruncinat părerea
ce şi-alteori te-ar fi muncit în minte.
Dar simt cum îţi întunecă vederea
o altă îndoială şi mai iute
decît s-o curmi, te va lăsa puterea.
Tu-ai priceput din cele dezbătute
c-un suflet fericit nu poate minte
cînd stă lîngă-Adevărul ce-i virtute.
Ţi-a spus apoi Piccarda cum că-n minte
Constanţa se ţinu de legămînt:
s-ar zice deci că vorba-i mă dezminte.
Se-ntîmplă, frate,-adesea pe pămînt

roman care, pentru a-şi pedepsi mîna care nu izbutise să-l ucidă pe Porsena, duşmanul şi asediatorul Romei, şi-o arsese pe foc. Admiraţia pentru acest ilustru exemplu de voinţă umană, Dante şi-o manifestase şi altădată (în *Convivio*, IV, 5 şi în *De Monarchia*, II, 5).

87. *Mult prea rar:* Înţelegerea lui Dante pentru şovăiala voinţei este foarte largă şi umană.

90. *Te-ar fi muncit:* L-ar mai fi chinuit încă mult pe Dante, fire meditativă, această îndoială, dacă Beatrice nu l-ar fi lămurit pe deplin acum.

91. *Dar simt:* Beatrice, cititoarea în gînduri, înţelege şi ultima îndoială ce se mai afla în mintea lui Dante şi pe care el singur nu ar putea-o rezolva, fără a fi zdrobit de oboseală.

95. *Nu poate minte:* Sufletele în Paradis nu pot minţi, stînd lîngă acel prim şi etern adevăr care este divinitatea. Dacă este aşa, se naşte atunci o contradicţie între afirmaţia Piccardiei că împărăteasa Constanţa „se ţinu de legămînt" şi aceea a Beatricei că sufletele care se află în cerul Lunii într-un fel s-au plecat voinţei constrîngătoare, şi că ea ar fi putut să se întoarcă la mînăstire dacă voinţa ei ar fi fost puternică şi fermă.

100. *Se-ntîmplă:* Se întîmplă de multe ori să săvîrşeşti o acţiune împotriva propriei voinţe.

ca fără voie, vrînd să scapi de-un rău,
ce nu se cade să te vezi făcînd;
ca Almeon care de tatăl său
dorind s-asculte şi-omorîndu-şi muma,
din supuşenie se vădi călău.
Cînd vrerea (şi ia bine-aminte-acuma)
cu-a altui forţă rău-l făptuieşte,
de făr-de-legi iertată nu-i nici una.
Vrerea-absolută răul nu-l doreşte
decît în parte, întrucît i-e frică
de şi mai rău, de cumva-l ocoleşte.
Piccarda de-astă vrere vru să zică,
iar eu despre cealaltă; amîndouă
grăit-am purul adevăr adică."
Prin gura ei atare stropi de rouă
din rîul adevărului ţîşniră,
stingînd dorinţa-mi veche şi cea nouă.
„Cuvîntul tău-n mine se prefiră,
mireasă, tu, a mirelui preasfînt,
şi viaţă-mi dă, grăii, şi mă inspiră.

103. *Almeon:* (cf. şi *Purgatoriul*, Cîntul XII, 49-51). Fiul lui Amfiarau şi al Erifilei, şi-a ucis mama pentru a răspunde rugăciunii tatălui său, care îi ceruse să-l răzbune fiind trădat de soţia sa. În felul acesta, Almeon, dorind să-şi asculte tatăl, a ajuns călău.

106. *Cînd vrerea:* Dacă te învoieşti cu violenţa, dacă îi cedezi, atunci voinţa ta este numai relativă şi devine complicea violentatorului.

109. *Vrerea-absolută:* Voinţa absolută nu consimte niciodată să facă răul, dar mai exista şi un altfel de voinţă, relativă, ce consimte uneori la rău pentru a se salva de mai rău.

113. *Amîndouă:* Nu exista deci decît o contradicţie aparentă între afirmaţiile Beatricei şi ale Piccardei. Una se referise la voinţa absolută şi alta la voinţa relativă, deci amîndouă aveau dreptate.

116. *Rîul:* Dante compară plastic lunga argumentare a Beatricei cu un rîu vast al cărui prim izvor se afla în adevărul divin.

119. *Mireasă:* Beatrice, simbolul raţiunii divine şi al teologiei, putea să fie mireasa lui Dumnezeu.

121 Nu-i vrednică iubirea-mi prin cuvînt
a-ți mulțumi; Hristos te răsplătească,
ce poate tot în cer și pe pămînt.
124 Pricep acum că mintea omenească
se satură prin Dumnezeu: afară
de car' nu-i adevăr să biruiască.
127 Ea zace-n el ca-n vizuină-o fiară,
cît ce-l găsește; și-al găsi e-n stare:
de nu, orice dorință-ar fi să moară.
130 La poala adevărului răsare
și mlada îndoielii și-i firesc
să zbori spre vîrf din culme-n culme-atare.
133 De-aceea dar, mă-mbiu și îndrăznesc
să-ți cer smerit, stăpînă, un răspuns
la o-ndoială-n care orbecăiesc.
136 Au poți răscumpăra un neajuns,
un legămînt uitat c-o faptă bună,
ce-n cumpeni sus să tragă îndeajuns?"

121. *Iubirea-mi:* Iubirea lui Dante, umană, nu are atîta profunzime pentru a-i mulțumi Beatricei, de aceea îl invocă pe Hristos s-o facă în locul lui.

126. *Nu-i adevăr:* Dante, poet al creștinismului, declară că mintea omenească nu poate găsi toate răspunsurile la întrebări dacă nu este luminată de harul divin.

127. *Ea:* Mintea umană ce se agită totdeauna neliniștită, ca o fiară în vizuină (comparație stranie), în căutarea răspunsului. Sensul terținei este optimist: omul poate ajunge la adevăr, altfel nu ar exista în el această chinuitoare dorință de a-l căuta mereu.

131. *Mlada:* Dubiul, îndoiala crește ca un vlăstar, ca o mlădiță la picioarele adevărurui. Dubiul ne stimulează, ne împinge totdeauna, ca un instinct natural, pe creste, spre cucerirea adevărului. Concepția aceasta a lui Dante este foarte modernă și ea îl poate înscrie ca un precursor poetic al faimosului raționament cartesian: *Dubito, ergo cogito.*

133. *Îndrăznesc:* Dubiul, acest instinct al cercetării, îl incită pe Dante și-i dă curajul de a o ruga, cu toată reverența, pe Beatrice, să-i lămurească un alt adevăr încă obscur pentru el.

137. *Legămînt uitat:* Juruința neîndeplinită.

138. *Cumpeni:* Balanța judecății divine.

139 Iubita mea părea că-n ochi adună
atari scîntei de dragoste divine,
că izbuti privirea să-mi răpună
142 și mă pierdui în marea de lumine.

139. *Iubita mea:* Întreaga terțină este pătrunsă de luminozitatea figurii Beatricei, care își manifestă astfel imensa bucurie de a răspunde iubitului, de a-l ajuta pe drumul cuceririi adevărului.

CÎNTUL V

Cerul întîi, al Lunii. Cei care și-au călcat jurămintele. Lămuririle Beatricei. Cerul al doilea, Mercur. Spiritele active. Justinian.

1 „De-ți zvîrl scîntei din flacăra iubirii
în chip cum pe pămînt nicicînd se vede
și-ți fur din ochi virtuțile privirii,
4 să nu te miri, căci pricina purcede
din văz desăvîrșit și pur ce-n Bine,
pe cît pătrunde, tot mai mult se-ncrede.
7 Văd limpede cum strălucește-n tine
lumina sfîntă ce-i de-ajuns s-o vezi
ca dragoste s-aprindă-n voi prin sine.
10 Iar dacă alta v-a-nșelat, cutez

4. *Să nu te miri:* Să nu se mire Dante dacă Beatrice îi apare în această extraordinară splendoare. O asemenea uriașă creștere a strălucirii ei, ce nu poate fi îndurată de privirile umane ale lui Dante, derivă din contemplarea lui Dumnezeu (acel „văz desăvîrșit"). Și cine are putința de a descoperi adevărul divin se scufundă din ce în ce mai mult în el.

8. *Lumina:* Lumina divină a adevărului generează iubire de îndată ce-o vezi și o cunoști.

10. *Iar dacă alta:* Și dacă iubirea noastră este atrasă spre altceva (aparența binelui, de exemplu), asta se poate întîmpla numai fiindcă în acest altceva există o rămășiță a luminii adevărate, divine, care este rău cunoscută și rău înțeleasă.

să spun că-i doar o urmă-a celei sfinţe
pe care, neînţeleasă, o străvezi.
13 Tu vrei să ştii de-un jurămînt fierbinte
îl poţi răscumpăra prin fapte bune,
ca să te-mpaci cu cel de sus părinte."
16 Aşa-ncepu madona cîntu-a-l spune
şi ca şi cel ce nu stă-n loc, ci iar
înşiră gînd, urmă cu-nţelepciune:
19 „Cel mai de preţ şi mai aproape dar
de Dumnezeu şi sfînta-i bunătate,
prin care el ne mirui cu har,
22 a fost şi e a vrerii libertate;
cu daru-acesta-n lume fu-nzestrat
doar omul fiindcă judecă şi poate.
25 De-aici va să pricepi învederat
ce sfînt e-un jurămînt cînd consimţeşte
şi Dumnezeu la cele ce-ai jurat.
28 Cînd omul deci cu cerul se-nvoieşte,
jertfită e comoara vrerii-n sine,
dar jertfa tot prin ea se-nfăptuieşte.

13. *Tu vrei:* Iată exprimată clar îndoiala ultimă a lui Dante. A şti dacă se poate compensa un jurămînt neîndeplinit cu o altă acţiune bună.
16. *Cîntu:* Un alt cînt, un alt raţionament pe care Beatrice îl va dezvolta în Cîntul acesta al cincilea.
19. *Dar:* Cel mai de preţ dar pe care l-a făcut divinitatea omului este liberul arbitru.
24. *Doar omul:* Numai omul, pe pămînt, a fost înzestrat cu acest dar suprem al liberului arbitru.
25. *Să pricepi:* Dacă judeci, dacă te gîndeşti la explicaţiile pe care le-a dat Beatrice în legătură cu raportul dintre voinţa omului şi renunţarea la ea prin juruinţă.
26. *Consimţeşte:* Înalta valoare a juruinţei este dată de faptul că ea este consimţită nu numai de om ci şi de divinitate.
30. *Jertfa:* Cînd omul încheie un pact cu divinitatea prin juruinţă, el aduce drept „jertfă" acest bun suprem care este liberul arbitru. Deci jertfirea acestei entităţi supreme este îndeplinită de ea însăşi, de liberul arbitru.

31 Deci ce-ai putea să dai în schimb din tine?
De-ai vrea s-ajuţi prin vrerea dăruită,
ar însemna că faci prin furt un bine.
34 Ţi-e mintea-acum cu miezul lămurită;
dar ca să vezi că cerul nu v-apasă,
şi vorba mea nu-i de-adevăr smintită,
37 va să mai stai încă puţin la masă,
căci m-am deprins bucate grele a-ţi da
şi hrana va s-o mistui cînd e grasă.
40 Deschide mintea să pătrundă-n ea
cîte-am să-ţi spun; căci nu se-ncheagă ştiinţa
de nu reţii ce-ai înţeles cîndva.
43 De două lucruri cînd jertfeşti voinţa
va să ţii seamă: cel dintîi arată
ce dai din tine;-al doilea, juruinţa.
46 Aceasta nu se şterge niciodată

31. *În schimb:* În locul acestui pact făcut cu cerul care este juruinţă, act al liberului arbitru ce s-ar putea pune?
32. *De-ai vrea:* Faptul că ai putut să foloseşti într-un scop bun liberul tău arbitru te face să nu poţi folosi, în regim compensator, un alt bun. Adică juruinţa nu admite compensaţii.
34. *Lămurită:* Juruinţa, acest pact cu cerul, nu poate fi substituit de nimic altceva.
36. *Vorba mea:* Biserica poate acorda dezlegări de unele juruinţe, fapt care ar veni în contradicţie cu afirmaţiile de mai sus ale Beatricei.
37. *La masă:* Să mai stea la masa ştiinţei, să mai consume din acea „pîine a îngerilor" care este ştiinţa.
39. *Hrana:* Mîncarea care i-a dat-o pînă acum este greu de mistuit. De aceea ea îl mai reţine la masa ştiinţei pentru a-l ajuta, prin dezvoltarea mai departe a argumentării, la buna mistuire a alimentelor metaforice.
40. *Deschide:* Beatrice îl îndeamnă cu energie să fie nu numai atent şi să înţeleagă dar să şi reţină ceea ce a înţeles. Versul al treilea al terţinei circula ca maximă în Italia.
43. *Jertfeşti:* Juruinţa este o jertfă, în realitate jertfa liberului arbitru pe care îl sacrificăm prin acest legămînt cu divinitatea.
45. *Dai:* Un lucru este ceea ce dai, ce făgăduieşti cînd faci juruinţă iar celălalt este însuşi pactul, convenţia pe care o faci cu divinitatea.
46. *Nu se şterge:* Acest de al doilea lucru este esenţa juruinţei şi nu poate fi schimbat. Despre această imposibilitate a schimbării convenţiei cu divinitatea a vorbit foarte clar, mai sus, Beatrice.

decît de-i împlinită: taina ei
ți-am deslușit-o adineauri toată.
49 De-aceea fu nevoie la evrei
de jurămînt, chiar dacă jertfa dată,
pe cîte știi, o mai schimbau și ei.
52 Cealaltă-n schimb, prin care-ai dat odată,
de-o schimbi în miez, nu mînii ziditorul,
căci poate fi cu alta preschimbată.
55 Dar nimeni să nu-și schimbe cu ușorul
și după plac povara însușită,
de nu-i deschis cu două chei zăvorul.
58 Și afle toți: schimbarea e smintită
cînd ceea ce-ai lăsat nu se cuprinde
ca patru-n șase-n jertfa-nlocuită.
61 Deci nici un lucru ce prin sine tinde
să tragă la cîntar nu-l poți schimba
cu altu-n loc ce-n cumpeni nu se prinde.
64 Nu vă jucați cu ce-ați jurat a da:
fiți credincioși, nu orbi din zel prea mare,
precum Ieptè cu darul lui cîndva,

49. *Evrei:* Dante este un excepțional cunoscător al *Bibliei*, ale cărei episoade le-a folosit de atîtea ori pentru a dramatiza magnifica sa capodoperă. În cartea *Leviticului* (XXVII, 1-29), se spune că uneori poate fi schimbată materia ofrandei, a juruinței.

56. *Povara:* Greutatea aceasta a juruinței nu poate fi schimbată fără avizul bisericii, simbolizată în cele două chei, a căror învîrtire pentru deschiderea zăvorului echivalează cu consimțămîntul preotului. (În legătură cu cele două chei emblemă a bisericii, vezi *Purgatoriul*, Cîntul IX, v. 117 și urm.)

60. *Patru:* Orice schimbare a juruinței este rea dacă nu este înlocuită cu o alta mai mare, așa cum numărul patru este cuprins în șase.

61. *Deci:* Sensul terținei este următorul: sînt unele juruințe ce nu pot fi compensate cu altele, putînd să aibă drept obiect lucruri prea prețioase.

64. *Nu vă jucați:* Muritorii să nu ia în ușor juruința, pentru că ar putea-o păți, așa cum a pățit-o Ieptè.

66. *Ieptè:* Un conducător al evreilor, care, spre a fi învingător în luptele cu amoniții, a făcut legămîntul de a jertfi lui Dumnezeu prima ființă care va ieși din casa sa. Și a trebuit să ucidă, pentru a-și ține nebuneasca juruință, pe însăși fiica sa, singurul lui copil.

67 ce-n loc să zică: «Am greșit, iertare!»
făcu mai rău ținîndu-și jurămîntul;
sau ca și grecul, rege-n Argos, care
70 făcu să plîngă-n lung și-n lat pămîntul
de mila Efigeniei preafrumoase,
jertfită ca să-și țină legămîntul.
73 Nu vă grăbiți cu juruinți zeloase
și nu plutiți ca pana-n vînt, căci zgura
nu orice rîu v-o spală de pe oase.
76 De-ajuns e-n lume a urma Scriptura
și Sfîntul Scaun, ca Domnul să surîdă
și-n ceruri să vă mîntuie făptura.
79 Iar de v-abate lăcomia hîdă,
voi oameni v-arătați, nu oi necoapte,
ca înde ei iudeii să vă rîdă.
82 Nu faceți ca și mielul, ce de lapte
se-nțarcă singur și săltînd zglobiu
își face rău, făcîndu-și voia-n fapte."

67. *Am greșit:* Beatrice este profund umană cînd arată că Ieptè ar fi putut să nu-și țină legămîntul.

69. *Grecul:* Este regele Argosului, Agamemnon, căpetenia armatei elene în războiul troian. Pentru a obține vînturi favorabile care să-i pună în mișcare flota îndreptată împotriva Troiei, se juruise să jertfească zeiței Diana lucrul cel mai frumos din ținuturile sale, pe fiica sa Ifigenia.

73. *Nu vă grăbiți:* Sfatul Beatricei adresat creștinilor este solemn, îndemnîndu-i să fie mai chibzuiți, mai prudenți, să nu se lase purtați ca penele de vînturile pasiunii, să se ferească de angajamente definitive.

76. *Scriptura:* Papa (Sfîntul Scaun), și Sfînta Scriptură sînt îndeajuns pentru a-i mîntui pe creștini de rele.

80. *Oi:* Să nu fie ca niște oi smintite, care nu-l urmează pe păstor.

81. *Iudeii:* Să nu rîdă evreii care se comportă mai bine decît creștinii, deși ei au și urmează o singură lege, a *Vechiului Testament*, în timp ce creștinii sînt ajutați de două legi și de un păstor spiritual.

82. *Mielul:* Prin asociație, imaginea precedentă a oilor a determinat-o pe aceasta a mielului care nu trebuie să-și părăsească mama și laptele ei nutritor. Simbolul este clar: învățătura Bisericii este laptele care-l nutrește pe creștin.

Astfel grăi madona, precum scriu,
privind apoi cu dor nemăsurat
spre partea-n care cerul e mai viu.
Tăcerea ei şi chipu-i preschimbat
curmară-a minţii mele lăcomie,
ce fără saţ mereu ar fi-ntrebat.
Precum săgeata care-n ţintă ştie
s-ajungă,-n timp ce coarda mai vibrează,
la fel zburam spre-a doua-mpărăţie.
Şi-acelui cer cînd se dădu în pază,
frumoasa mea zîmbi şi-n licărire
planeta însăşi începu să arză.
Ori dacă steaua se-mplini-n sclipire
zîmbind cu ea, ce să mai spun de mine,
ce-n fel şi chip sînt schimbător din fire.
Precum în ape străvezii şi line

87. *Mai viu:* Beatrice îşi îndreaptă ochii către locurile care strălucesc mai viu în univers, unde se afla desigur şi cerul fericirii absolute, Empireul.

88. *Chipu-i preschimbat:* Mereu, cu fiecare ascensiune din astru în astru, din cer în cer, chipul divin al Beatricei devine mai luminos şi mai frumos. Creşterea perpetuă a divinei frumuseţi a Beatricei îl copleşeşte pe Dante, care, deşi avid de a şti, nu mai îndrăzneşte să întrebe.

91. *Precum:* De atîtea ori a folosit Dante, şi totdeauna cu o extremă forţă plastică, imaginea arcului şi a săgeţii lansate, pentru a indica repeziciunea. O foloseşte şi de data aceasta, acordîndu-i un spor de plasticitate. El şi Beatrice s-au înălţat spre cerul al doilea ca o săgeată ce-a atins ţinta mai înainte de a fi încetat să vibreze coarda arcului care a lansat-o.

93. *A doua:* Împărăţia a doua, cerul al doilea al lui Mercur, cerul spiritelor active.

96. *Planeta însăşi:* Beatrice este atît de luminoasă încît planeta Mercur primeşte de la ea un spor de lumină care o face să apară şi mai strălucitoare pe cer. Cît de mult o iubeşte Dante pe femeia din care a făcut simbolul poeziei, al religiei, al luminii, al frumuseţii.

100. *Ape străvezii:* De notat încă o dată realismul observaţiilor din natură ale lui Dante Alighieri şi frumuseţea imaginilor folosite în aceste două terţine.

trag peştii din străfund la suprafaţă,
crezînd că-i hrană ce de sus le vine,
la fel văzui mii de splendori în faţă
venind spre noi şi toate cuvîntau:
„El va spori a dragostei dulceaţă".
Şi pe măsură ce-nspre noi veneau,
zăream la chip făpturile ferice
din miezul de lumini din cari ţîşneau.
Gîndeşte-te, creştine, cîtă price
de dor ţi-ar fi să afli ce-a urmat,
de m-aş opri din cîte-am prins a zice
şi-ai să-nţelegi tu singur, fără sfat,
ce-adînc doream să aflu cine sînt
cei ce-i văzui pe-ntinsul fără hat.
„O, tu, cel pur, căruia harul sfînt

105. *El:* Dante. În legătură cu versul acesta, s-au emis mai multe interpretări. Majoritatea comentatorilor declară că acela care la va mări acestor spirite flacăra carităţii, dîndu-le prilej să facă uz de ea (de caritate), este el, Dante, şi că sufletele (cariatabile fiind), strigă la unison şi se bucură gîndindu-se că-i vor fi de folos la întrebări şi nelămuriri, ori dîndu-i exemple utile. Dar un comentator ca Pietrobono emite ipoteza, ce ni se pare într-adevăr şi îndrăzneaţă şi verosimilă, că din versul respectiv ar trebui să se înţeleagă că Dante este destinat el însuşi acestui cer. Într-adevăr, cine a putut fi spirit mai activ şi mai dinamic decît el, şi spiritele din cerul lui Mercur au dreptul să-l salute ca pe unul dintre ai lor şi dintre cei mai valoroşi. O dată mai mult, s-ar afirma, în felul acesta, înalta conştiinţă pe care Dante însuşi o are despre propria sa valoare.

108. *Lumini:* Toate manifestările sufletelor se exprimă prin creşterea intensităţii luminozităţii.

109. *Gîndeşte-te:* Dante foloseşte de multe ori acest procedeu artistic, pentru a da un farmec dramatic naraţiunii, adresîndu-se direct cititorilor săi, luîndu-i martori ai întîmplărilor capodoperei, făcînd aluzii la reacţiile lor, acordînd în felul acesta o altă notă caracterului popular al artei sale. Ca în atîtea alte părţi ale *Comediei*, şi aici cititorul este luat ca piatră de comparaţie pentru umanitatea, pentru firescul senzaţiilor marelui poet.

115. *Harul:* Graţia unică, extraordinară, de a fi călătorit viu în lumea de dincolo.

ți-arată tronul gloriei eterne
cît timp ești încă-n viață pe pămînt,
118 noi ardem în lumina ce se cerne
pe-ntregul cer; și deci, de vrei să știi
cine sîntem, pe întrebări te-așterne."
121 Astfel un duh cucernic m-agrăi
și Beatrice: „Crede-i ca pe zei
și-ntreabă-i ce dorești; nu te sfii".
124 „Pricep că-n nimb de raze, îi spusei,
te-nvălui și prin ochi le răspîndești,
încît cînd rîzi azvîrli-n jur scîntei,
127 dar nu știu, suflet demn, nici cine ești
și nici de ce ești rînduit a sta
în sfera-ascunsă-n razele cerești".
130 Astfel grăit-am către dalba stea
a celui ce-mi vorbise și-n sclipire
mai mîndră se făcu de cum era.
133 Ca soarele ce-n propria-i strălucire
se-ascunde-atunci cînd arșița de-amiază
destramă norii și-i împrăștie-n șire,

118. *Lumina:* Lumina care incendiază aceste suflete, ca și toate cerurile, este lumina adevărului și a carității. De remarcat promptitudinea, caracteristică dealtfel unor spirite active, de a răspunde la orice întrebări.

121. *Un duh:* Se va vedea curînd că este chiar împăratul Justinian.

122. *Zei:* Interferența subliniată păgîno-creștină.

126. *Cînd rîzi:* Lumina ce învăluie spiritul, care a vorbit și care izvorăște din ochi devine mai intensă, în raport strîns cu zîmbetul.

129. *Sfera-ascunsă:* Această sferă, Mercur, este ascunsă locuitorilor de pe pămînt de razele soarelui, pentru că planeta răsare și apune lîngă marea sferă a soarelui, fiind înecată în razele acestuia și deci puțin vizibilă.

132. *Mai mîndră:* Spiritul devenise și mai luminos la bucuria de a-i răspunde lui Dante și de a-i fi astfel de folos.

133. *Ca soarele:* O altă măiastră comparație a atentului observator al naturii. Ca soarele ce se pierde în însăși marea lui strălucire după ce a străpuns norii care-l înconjurau, așa s-a ascuns în propria lui lumină spiritul care se pregătește să-i răspundă lui Dante.

136 la fel, de bucurie,-n propria-i rază
întreg se-nvălui și chipul sfînt
și-astfel ascuns grăi precum urmează
139 în cîntul care vine-acum să cînt.

139. *Să cînt:* Ca un *cantastorie* medieval, într-o piață publică, recitînd evenimentele și faptele din ciclurile epice carolingiene, se adresează Dante cercului său de ascultători (cititori), pregătindu-i pentru a asculta materia Cîntului următor, cîntul lui Iustinian, care va intona gloria Romei, gloria Imperiului Roman, atît de iubit de Dante, în opoziție cu amestecul curiei papale în sfera vieții active, temporale a stăpînirii puterii.

CÎNTUL VI

Cerul al doilea, al lui Mercur. Spiritele active. Viața lui Iustinian. Acvila romană. Invectiva împotriva guelfilor și a ghibelinilor. Romeo di Villanova.

1 „De cînd întoarse-acvila Constantin
potrivnic bolții ce-o urmase-n cale

1. *De cînd:* Cîntul începe într-o tonalitate solemnă. Spiritul care vorbește este, așa cum s-a văzut, acela al împăratului Iustinian și el va face în Cîntul acesta o strălucită sinteză a istoriei Imperiului Roman și a tuturor vicisitudinilor sale. Constantin este acel împărat roman care, creștinîndu-se, a transferat capitala imperiului de la Roma la Bizanț, oraș care, de la el, a primit mai apoi numele de Constantinopol. În același timp, lui i se atribuie faimosul act aprocrif numit *Donațiunea lui Constantin*, prin care ar fi dăruit papei Silvestru, care-l botezase creștin, autoritatea asupra Romei și Italiei. *Acvila:* Acvila este simbolul Imperiului Roman.

2. *Potrivnic bolții:* De cînd Constantin a întors acvila de la apus la răsărit, împotriva mersului firmamentului ce are mișcarea aparentă de la răsărit la apus, deci de cînd a mutat capitala de la Roma la Bizanț.

cu cel de-a luat copila lui Latin,
4 vreo două sute ani la rînd devale,
pe lîngă munţii de-unde întîi porni,
rămas-a acvila-n răsărit, la poale;
7 de sub aripi, dintr-acel loc cîrmi,
trecînd din mînă-n mînă, lumea toată,
pîn' ce-a ajuns şi-n mîna mea-ntr-o zi.
10 Sînt Iustinian şi-am fost Cezar odată;
din vrerea sfîntă a dragostei dintîi
am scos din legi ce-a fost prisos şi pată.
13 Ci pîn' s-ajung pe-al lor făgaş să mîi,
crezui că-n Crist e-o fire, numai una,
şi-mi fu credinţa-n viaţă căpătîi;

3. *Cu cel:* De aici, din răsărit, acvila îl urmase pe Enea („cel ce-a luat copila lui Latin"). Enea, care fusese ales de zei să întemeieze Imperiul Roman, călătorise din Troia spre Italia, deci potrivit mişcării cerului, de la răsărit la apus. Şi el, soţul Laviniei, fiica regelui Latinus, fusese însoţit de acvilă, simbolul imperiului ce avea să-l întemeieze, avînd drept centru Italia.

4. *Două sute ani:* Mai mult de două sute de ani a stat acvila în Bizanţ, adică atît a durat Imperiul Roman de Răsărit de la Constantin şi pînă la Iustinian, cel care vorbeşte.

5. *Munţii:* Munţii de unde plecase acvila, deci Enea, sînt munţii Troadei (lîngă Marea Neagră).

7. *Sub aripi:* Sacrele aripi ale acvilei, sacre pentru că în concepţia lui Dante imperiul era voit de divinitate.

9. *Mîna mea:* Acvila, simbolul impreiului, a trecut alternativ în mîinile diferiţilor împăraţi, pînă la Iustinian.

10. *Iustinian:* Născut în anul 482, Iustinian a fost ales împărat în 527 şi a murit, după o lungă viaţă, în 565. Este celebru prin victoriile sale împotriva vandalilor şi ostrogoţilor, dar mai cu seamă pentru strîngerea şi ordonarea legilor romane într-un *corpus* care-i păstrează numele. Dante îl aşează în Paradis, deoarece el reprezintă cu tărie întruchiparea visului, a utopiei politice a lui Dante, adică reînvierea Imperiului Roman. *Am fost:* Nu mai păstrează în Paradis, unde ierarhiile terestre nu ar exista, titlul de cezar.

11. *A dragostei dintîi:* Sfîntul Spirit care, potrivit concepţiei sale creştine, l-ar fi inspirat în întocmirea codexului său de legi.

14. *O fire:* Dante acreditează aici o legendă după care Iustinian ar fi fost adeptul mişcării eretice a unui oarecare Eutiche, care considera că Isus Cristos avea o singură natură, pe cea divină, excluzînd astfel

16 dar Agapit care-a purtat cununa
prea-naltului păstor mi-a arătat
credinţa dreaptă, alungînd minciuna.
19 Şi-n crezul lui azi văd învederat,
cum vezi cînd două gînduri se ciocnesc
că unu-i strîmb şi altu-adevărat.
22 Curînd apoi, din sfat dumnezeiesc,
cît ce-am ajuns Biserica-a urma,
pornii la-nalta slujbă să trudesc;
25 pe Belizar l-am ridicat în şa
şi Dumnezeu îl ajută atare,
că semn desprins-am întru-odihna mea.
28 Cu-acestea ţi-am răspuns la întrebare:
la cea dintîi; dar spusele mă-ndeamnă
să-ţi dau înc-un adaos spre-ajutorare,
31 ca să-nţelegi cît de nedrept se-ndeamnă
potrivnic sacrosanctului însemn

natura umană a Mîntuitorului creştin. În realitate, nu el a fost adeptul acestei erezii ci soţia sa, nu mai puţin faimoasă, împărăteasa Teodora.

16. *Agapit:* Papa Agapit I, aflat pe tronul pontifical între anii 533—536, într-o călătorie la Constantinopol, pentru a trata pacea între Iustinian şi ostrogoţi, i-a arătat dreapta cale, smulgîndu-l din erezie.

20. *Două gînduri:* Aşa cum într-o judecată contradictorie unul dintre termeni este neapărat fals, tot aşa de clar şi de evident a văzut apoi Iustinian taina celor două naturi, umană şi divină, ale lui Isus Cristos.

24. *Nalta slujbă:* Această „naltă slujbă", pe care i-a inspirat-o lui Iustinian divinitatea însăşi, a fost orînduirea temeinică a legiunilor romane.

25. *Belizar:* Faimos general bizantin (490—565), care i-a bătut pe goţi în Italia. Cu el se purtase rău, în realitate, Iustinian.

27. *Semn:* Faptul că soarta armelor încredinţate lui Belizar fusese atît de favorabilă, putea să fie interpretat ca un semn că Iustinian se putea consacra în întregime reformei legislative.

28. *Răspuns:* Acesta este răspunsul lui Iustinian la prima întrebare a lui Dante (cf. *Paradisul*, Cîntul, V, v. 127): cine era spiritul care vorbise?

32. *Sacrosanctului:* Sacrosanctul semn este acvila, simbolul autorităţii şi al Imperiului Roman.

şi cei ce-l vor şi cei care-l condamnă.
34 Tu vezi ce fapte îl făcură demn
de slavă." Şi-ncepu din ceasul cînd
muri Pallant dîndu-i la cîrmă-ndemn.
37 „Pre cîte ştii, trei sute ani la rînd
şezu la Alba, pîn' ce trei cu trei
porniră-asalt, tot pentru el luptînd.
40 Şi ştii cîte-au făcut sub semnul ei
cei şapte regi, pornind de la sabine
pîn' la Lucreţia ce-a murit prin ei.
43 Purtată vajnic de romani, ştii bine

33. *Cei ce-l vor:* Cei ce-l vor, adică îl consideră drept semn al lor, drept steag al lor, sînt ghibelinii, partizanii imperiului. *Cei care-l condamnă:* Aceia care condamnă, care se opun acvilei simbolice, sînt guelfii, adversarii autorităţii imperiale. Dar şi unii şi alţii, şi partizanii şi adversarii, fac rău („nedrept se-ndeamnă") simbolului sacru, prin luptele lor intestine şi fratricide. De aceea Iustinian simte nevoia să ridice un înalt elogiu acvilei, ce nu e altul decît elogiul lui Dante, care, ca şi în tratatul său politic *De Monarchia*, consideră imperiul ca izvor al oricărui drept, autoritatea lui laică opunîndu-se puternic autorităţii eclesiastice. Şi Iustinian, purtătorul de cuvînt al marelui poet, începe istoria acvilei şi a Imperiului Roman de-a lungul secolelor pentru a arăta extrema lui înflorire şi înalta misiune pe pămînt.

36. *Pallant:* Această înaltă virtute a acvilei a început chiar de pe vremea lui Pallante, fiul regelui Evandrus, care, ajutîndu-l pe Enea pentru a da o împărăţie acvilei în Italia, a căzut în luptă, fiind ucis de către Turnus, regele rutulilor.

38. *Alba:* Cuibul acvilei a fost apoi în Alba Longa, oraşul întemeiat de Ascanio, fiul lui Enea. Aci au domnit mai mult de trei sute de ani descendenţii lui Enea. *Trei:* Sînt cei trei Horaţi, luptători ai Romei, care i-au învins pe cei trei Curiaţi, luptători care reprezentau Alba Longa. Izbînda Horaţilor (prin stratagema cunoscută) a supus Cetatea Romei căreia i-a fost predată acvila sacrosanctă.

40. *Şi ştii:* Întreaga perioadă monarhică a Romei este sintetizată miraculos, într-o singură terţină, de către Dante. Perioada începe cu răpirea Sabinelor din timpul lui Romulus, pînă la moartea virtuoasei Lucreţia, care, pîngărită fiind de Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei, s-a sinucis. În tot acest timp istoric, Roma, sub semnul acvilei, şi-a mărit necontenit teritoriul şi autoritatea.

43. *Purtată:* Este acvila pe care romanii au purtat-o mereu mai sus.

ce-a-nfăptuit cu Bren, cu Pir şi-o seamă
de crai viteji din multe ţări vecine.
46 Prin dînsa-şi cuceriră-a bună seamă
Torquat şi Quinziu, Deci şi Fabi un nume
a cărui glorie-n veci nu se destramă.
49 Şi tot ea-nfrînse trufaşul renume
al oştilor de Hannibal purtate
prin Alpi, de unde Padul curge-n spume.
52 Sub ea de tineri triumfară, frate,
Pompei şi Scipio, şi sub ea zăcu
colina-nfiptă lîngă-a ta cetate.

44. *Bren:* Conducătorul galilor care năvăliseră în Italia şi erau gata să cucerească Roma (390 î.e.n.). A fost învins de Furius Camillius. *Pir:* Faimosul Pirrus, rege al Epirului, care i-a ajutat pe tarentini în luptele purtate împotriva romanilor.

45. *Crai:* Regi. Aluzie la luptele duse de romani împotriva altor regi de cît cei prezenţi.

47. *Torquat:* Titus Manlius Torquatus, învingător al galilor şi al latinilor. *Quinziu:* Quintus Fabius, vestit dictator, model de virtute şi de dragoste de patrie. El era poreclit Cincinatus din cauza obiceiului de a umbla mereu cu părul zbîrlit, nepieptănat. *Deci:* Sînt trei cetăţeni romani pe care îi aminteşte Titus Livius: P. Decio Mure, mort în luptele purtate împotriva latinilor (340 î.e.n.), fiul său, numit tot P. Decio Mure, mort la Sentinum (295 î.e.n.), şi un al treilea Decius, nepot al primului şi fiu al celui de al doilea, mort în luptele împotriva lui Pirrus (279 î.e.n.). *Fabi:* O altă faimoasă familie de luptători romani, care au jertfit patriei, în luptele împotriva Veienilor, trei sute de membri. Printre reprezentanţii acestei familii se află şi Quintus Fabius Maximus, numit şi *Cunctator* (Temporizatorul), faimosul învingător al lui Hannibal.

49. *Ea-nfrînse:* Acvila.

51. *De unde Padul:* Lanţul munţilor Alpi (din care coboară Padul) şi care a fost străbătut de Hannibal într-una din cele mai temerare expediţii armate alpine.

53. *Pompei:* Cneius Pompeius Magnus, care a fost învingător în Galia şi în Sicilia, iar în Africa, învingător al lui Marius, cînd avea numai douăzeci şi cinci de ani. *Scipio:* Faimosul Scipione Africanul, care şi-a început cariera armelor la optsprezece ani şi avea să triumfe asupra lui Hannibal (la Zama) la numai treizeci şi trei de ani.

54. *Colina:* Acvila, simbolul imperiului şi al Romei a fost „*amară*" (în textul italian) colinei sub care s-a născut Dante, adică localităţii Fiesole, pe care romanii au distrus-o cînd devenise adăpostul lui Catilina.

55 Apoi cînd cerul după chipu-i vru
să rînduiască-al lumilor destin,
lui Cezar vrerea Romei i-o dădu.
58 Ce-a săvîrşit din Varo pînă-n Rin,
de Sana,-Arar, Isara sînt ştiute
şi de-alte văi de care Ronu-i plin.
61 Cît despre cele mai apoi făcute
şi Rubicon, nu-i cu putinţă-a spune,
căci nu-i condei să zboare-atît de iute.
64 Spre Spania-ntoarse oştile străbune,
Durazzo-l luă şi-nfrînse Farsalia,
de fu şi Nilul prins de-amărăciune.
67 Văzu iar Troia de-unde-şi luă solia,

55. *Vru:* Cînd voinţa cerului a fost ca şi pămîntul să-i fie asemenea, şi, pentru această îndeplinire, l-a trimis pe Dumnezeu pe pămînt. Deci nu cu mult înainte de naşterea lui Isus Cristos, de apariţia creştinismului în lume.

57. *Cezar:* Învingătorul galilor. Începe nararea perioadei imperiale, după ce au fost trecute în revistă cele mai importante personaje ale istoriei romane din perioada monarhiei şi a republicii.

58. *Din Varo:* Sînt definite în felul acesta hotarele Galiei în care Cezar a purtat învingătoare acvila, aşa cum o pot mărturisi fluviile Isara (Iserè), Arar (Loire), Sana (Sena) şi afluenţii Ronului.

62. *Rubicon:* Acvila purtată de Cezar, de la Ravenna (în textul italian), a trecut cu mare iuţeală Rubiconul, rîul ce forma hotarul între Galia Cisalpină şi Italia, iniţiind războiul civil. Rapiditatea era atît de mare, încît nu poate fi nici scrisă dar nici spusă. Totuşi Dante va sintetiza încă o dată magnific, în terţina următoare, întreg acest zbor vast al acvilei romane după trecerea Rubiconului.

64. *Spania:* Acvila a călăuzit trupele lui Cezar în Spania împotriva generalilor partizani ai lui Pompei.

65. *Durazzo:* Armatele lui Pompei au fost urmărite şi au primit lovituri nimicitoare la Durazzo. *Farsalia:* Localitate din Tesalia, unde Pompei a fost înfrînt de Cezar.

66. *Nilul:* Pînă la fluviul Nil s-au simţit urmările înfrîngerii lui Pompei. Acesta, căutînd adăpost în Egipt, după înfrîngerea de la Farsalia, a fost asasinat de către Ptolomeu, regele Egiptului.

67. *Văzu:* Subiectul este mereu acvila, care acum a putut revedea Troia. (Aluzie la o eventuală debarcare a lui Cezar în aceaste regiuni.)

văzu şi groapa-n care Hector zace
şi-i stinse-apoi lui Ptolomeu trufia.
70 De-acolo-asupra Iubei, să-l sufoace
se prăvăli şi iar în sus să-l bată,
căci surla pompeiană nu-i da pace.
73 De ce-a făcut fiind de-urmaş purtată
se vaită-n iad perechea Brut şi Cas,
Perugia sus şi Modena muşcată
76 şi Cleopatra dă durerii glas,
căci vipera şi-o-nfipse-adînc în sîn,
neştiind altcum să iasă din impas.
79 Sub el atinse malul roş, păgîn,
sub el aduse lumii-atare pace
că-nchis fu templu-n care-i Ian stăpîn.

68. *Groapa:* Mormîntul lui Hector, fiul lui Priam şi al Hecubei, eroul troienilor.

69. *Ptolomeu:* Acvila l-a bătut pe Ptolomeu, Cezar despuindu-l de regat şi acordînd domnia Egiptului surorii sale, frumoasa Cleopatra.

70. *Iubei:* Iuba, regele Mauritaniei, protector al partizanilor lui Pompei. (De subliniat rapiditatea, într-adevăr de fulger, a acţiunilor acvilei, care se repede şi distruge pe duşmani, oriunde s-ar afla, în oricare colţ al lumii.)

72. *Surla:* Acolo unde aveau să sune pentru ultima dată trîmbiţele partizanilor lui Pompei va fi în Spania, unde Cezar a spulberat definitiv pe pompeieni (45 î.e.n.), terminînd astfel, total victorios, războiul civil.

73. *Urmaş:* Urmaşul lui Cezar este Octavian August, care i-a înfrînt pe Brutus şi pe Caius la Filippi (42 î.e.n.), şi pe care Dante îi pedepseşte grav, aruncîndu-i în *Caina*, zona trădătorilor.

75. *Perugia:* În Perugia, după ce l-a învins pe Lucus Antonius, adversarul său, Octavian, a comis un mare măcel. *Modena:* Aci l-a învins Octavian pe Marcus Antonius.

76 *Cleopatra:* Este Regina Egiptului, care, neputînd să-l seducă pe Octavian, învingător în bătălia de la Actium, s-a sinucis, lăsîndu-se să fie muşcată de-o viperă.

79. *Malul roş:* Octavian a cucerit întregul Egipt, pînă la Marea Roşie.

81. *Templu:* Templul lui Ianus, care rămînea deschis numai în timp de război.

Dar tot ce semnul ce-a vorbi mă face
făcu și-avea să facă-ntru mărire
pentru regatul ce sub mîini îi zace,
par fapte fără preț și strălucire,
de te gîndești la-al treilea împărat
și judeci drept. Căci sfînta-ndrituire
ce glas îmi dă, prin el a-ncredințat
romanei ginte cinstea să răzbune
mînia ei, prin sîngele vărsat.
Te miră-acum de ce-oi urma a-ți spune:
sub Titus semnul frînse-n răzbunare
a vechiului păcat răzbunăciune.
Iar cînd apoi ajunse la strîmtoare
Biserica prin longobarzi, tot el
o mîntui prin Carol zis cel Mare.
Deci poți acum să-i judeci chip și fel
pe cei de cari spuneam și-a căror vină
v-a dus la dezbinare și măcel.

82. *Semnul:* Acvila, sacrosanctul simbol. Ceea ce a făcut acvila pe pămînt pînă la cel de-al treilea Cezar (împăratul Tiberiu, sub care s-a născut Cristos) pare obscur, dacă nu privești atent la mîinile acestui împărat.

87. *Sfînta-ndrituire:* Dreptatea dumnezeiască i-a dat lui Tiberiu putința și gloria de a răzbuna mînia lui Dumnezeu împotriva păcatului originar al oamenilor, prin răstignirea lui Isus Cristos. Adică acvila poate fi glorioasă de faptul de a fi provocat moartea fiului lui Dumnezeu venit pe pămînt pentru a-i mîntui pe creștini.

91. *Te miră:* Într-adevăr, Dante are de ce să se mire. În terțina precedentă s-a spus că acvila provocase moartea lui Isus Cristos drept ispășire a păcatului originar, iar acum declară că Titus Vespasianus a distrus Ierusalimul pentru a pedepsi răstignirea lui Isus. (Această anomalie va fi explicată de Beatrice în cîntul următor.)

96. *O mîntui:* Aluzie la ajutorul dat de Carol cel Mare papalității în lupta împotriva longobarzilor, așezînd legea sfîntă a bisericii sub umbra acvilei imperiale.

97. *Acum:* S-a isprăvit minunata poveste a Imperiului Roman și începe o aspră invectivă atît împotriva guelfilor cît și a ghibelinilor.

Obștescul semn unii cu crini l-întină,
iar ceilalți socotesc că-i doar al lor,
de nu mai știi care-s la rău pricină.
De cap își facă sub alt semn cît vor
cei ghibelini; dar afle că dreptatea,
de-o rupi de el, nu-i calci pe urme-ușor.
Și Carol nu-i dezmintă-ntiietatea
cu guelfii săi, ci tremure de chin,
căci și-altor lei le-a-nfrînt temeritatea.
Ades din vina tatălui hain
copiii-au plîns; nu creadă deci prostește
că-și schimbă Domnul semnul lui pe-un crin.

100. *Crini:* Sînt crinii, emblema dinastiei franceze, pe care partidul gulefilor îi opune acvilei, simbolul imperiului universal.

101. *Ceilalți:* Cei din partidul ghibelin, care-și apropie acvila ca semn numai al lor, al partidului lor, cînd ea ar trebui să fie semnul universalului imperiu. Nu se poate spune cine păcătuiește mai mult față de acvilă, față de ideea imperiului, atît de scumpă lui Iustinian, dar mai scumpă creatorului său, poetului italian Dante Alighieri.

104. *Ghibelini:* Ghibelinii să-și aleagă un alt steag de partid pentru tertipurile lor politice. Ei vor greși mereu separînd dreptatea de acvilă. Ideea de imperiu roman, după concepția lui Dante, nu poate fi separată de aceea de justiție.

106. *Carol:* Să nu fie combătută acvila de acest nou Carol (Carol al II-lea de Anjou, rege al Neapolelor, chemat – în original – „cel nou", spre a fi deosebit de tatăl său Carol I d'Anjou), și de partizanii săi guelfi, pentru că acvila are gheare ce au izbutit să sfîșie lei (dușmani) mai puternici decît el.

110. *Nu creadă:* Să nu creadă că Dumnezeu va îngădui să fie schimbați crinii Franței cu acvila imperială. Și cu aceste cuvinte profetice, de avertisment solemn, se încheie răspunsul lui Iustinian la prima întrebare a lui Dante. A fost un alt prilej pentru ca poetul italian să-și exprime cu strălucire ideile sale politice. Trebuie să mai fie subliniat aici și-un foarte interesant aspect al acelei simetrii și armonii dantești anunțate în studiul introductiv. În Cîntul VI al *Infernului*, Dante vorbește despre stările de lucruri din Florența, în Cîntul VI al *Purgatoriului*, despre starea Italiei, iar în Cîntul VI al *Paradisului* se ridică la descrierea istoriei și perspectivelor imperiului universal. Deci, o vastă și progresivă lărgire a scenei politice de la Infern la Paradis, de la comună la imperiu.

112 Această stea podoabă-şi făureşte
din cei ce faimă-au vrut să lase-n spate,
trudind s-o dobîndească creştineşte.
115 Cînd dorul însă către ea ne-abate
din drumul drept, iubirea-adevărată
mai slab sclipeşte şi mai greu răzbate.
118 Că plata-i după merit judecată
e pentru noi prilej de bucurie,
căci pe-o măsură şi-una şi-alta-arată.
121 Aşa-ndulceşte-n noi dreptatea vie
simţirea noastră ce nicicînd nu poate,
atare fiind, să cadă-n silnicie.
124 Un singur cînt din multe guri răzbate:
la fel aici din stări deosebite
se-ncheagă armonia-acestor roate.
127 Străluce-n sînul dalbei mărgărite
lumina lui Romeu cel generos,
a cărui fapte fură strîmb plătite.

112. *Această stea:* Este Mercur, sediul temporar al spiritelor active care au dorit gloria în timpul vieţii pămîntene.

115. *Cînd dorul:* Dorinţa gloriei, dorinţa pămîntească, le ştirbeşte din merite şi de aceea sînt destinate acestui cer minor.

118. *Că plata-i:* Răsplată fiind după merit, nu întristează sufletele acestui cer, ci, dimpotrivă, le bucură.

121. *Dreptàtea vie:* Ei nu simt dorinţa de a avea un grad de beatitudine superior, însufleţiţi de setea de dreptate care-i face să primească, în mod just, răsplata după merit.

125. *Stări deosebite:* Diversele grade de beatitudine, acordate după merite variate, sînt ca notele variate de cînt pe pămînt, ce formează însă o dulce şi unitară armonie muzicală.

128. *Romeu:* Romeo de Villeneuve (1170—1250), credincios curtean al seniorului Provenţei, contele Raymond Beringhieri. El a izbutit să mărite pe cele patru fete ale acestuia după patru regi. S-a purtat foarte onest cu administrarea uriaşelor bunuri care îi fuseseră încredinţate, dar curtenii invidioşi l-au aţîţat pe suzeran împotriva sa, acuzîndu-l de necinste. Probîndu-şi strălucit nevinovăţia, jignit însă profund, Romeu a plecat în lume, sărac şi bătrîn, şi nu s-a mai aflat nimic despre el.

130 Dar provenţanii ce-l pîrîră-n dos
azi nu mai rîd; căci cei pe cari i-apasă
păcatul pizmei n-au din el folos.
133 Avu Raimondo patru fete-n casă;
pe toate patru le făcu regine,
el oropsitul, fără pat şi masă.
136 Iar cînd seniorul, aţîţat, vezi bine,
ceru socoată-acestui drept în prag,
de fice zeci el îi dădu duzine.
139 Plecă apoi sărac lipit, moşneag
şi inima, cînd zi de zi cerşea,
dac-ar fi fost să i se dea-n vileag,
142 din cît îl lauzi mai mult l-ai lăuda."

130. *Ce-l pîrîră:* Acelora cărora el le-a stat ca un cui în inimă, în Provenţa, au fost curtenii cei invidioşi, care „azi nu mai rîd". (Ca şi în *Infern*, în Cîntul lui Pier della Vigna, Dante denunţă şi aici moravurile turpe ale curţilor medievale, ale curtenilor invidioşi şi neoneşti.)

131. *Azi nu mai rîd:* Aluzie poate la faptul că provenţalii au căzut sub reaua guvernare a dinastiei Angevinilor.

134. *Regine:* Romeu măritase pe cele patru fete ale contelui astfel: pe Beatrice cu Carol d'Anjou, pe Marguerita cu regele Franţei, Ludovic al IX-lea, pe Eleonora cu Enric al III-lea al Angliei, pe Sancia cu Ricardo, conte de Cornovaglia, care în 1257 a fost ales rege al Germaniei.

136. *Aţîţat:* De cuvintele de pizmă, acuzaţiile curtenilor invidioşi.

137. *Acestui drept:* Acesta era onestul servitor care făcuse atîtea jertfe pentru şuzeranul său.

138. *Dădu duzine:* Dîndu-i în loc de zece, doisprezece, Romeo arăta cît crescuseră, prin el, bogăţiile seniorului său, şi toate acuzaţiile căzură ca nefundate.

140. *Inima:* Inima fidelului servitor, în care desigur acum se strînseseră atîtea dezamăgiri şi amărăciuni. Scurtul episod al lui Romeo de Villeneuve este de o rară frumuseţe şi el demonstrează o dată mai mult arta de portretist psihologic a lui Dante şi miraculoasa sa facultate de a da cea mai mare plasticitate şi concizie expresiei celei mai adecvate.

CÎNTUL VII

Cercul al doilea, al lui Mercur. Spiritele active. Noile îndoieli ale lui Dante. Lămuririle Beatricei.

1 *„Osanna, sanctus Deus sabaoth,*
superillustrans claritate tua
felice ignes horum malacoth!“
4 Cîntînd astfel văzui acea făptură,
asupra cui două lumini s-adună,
rotindu-se cu cîntul pe-o măsură,
7 iar celelalte-n jurul ei cunună,
și-asemeni sclipitoarelor scîntei
în depărtări topindu-se-mpreună.
10 Eram muncit de îndoieli și ei,
ce-mi curmă setea picurîndu-mi miere,
„spune-i, în mine mă-ndemnam, ce vrei“.

1. *Osanna:* „Mărire ție sfînt Dumnezeu al oștirilor, care din înălțime faci să strălucească mai tare, prin lumina ta, focurile fericite din această împărăție“. Terțina conține un amestec de cuvinte latine și ebraice *(osanna, sabaoth, malahoth)*, poate pentru a simboliza concordia care ar fi trebuit să existe între biserică (reprezentată prin cuvintele ebraice) și imperiu (reprezentat prin cuvintele latine).

4. *Acea făptură:* Este spiritul lui Iustinian, care se îndepărtează cîntînd acel imn de slavă.

5. *Două lumini:* Acest dublu foc, această îndoită strălucire este poate dată de cele două merite ale lui Iustinian, ca împărat dar mai cu seamă ca legislator.

10. *Eram muncit de îndoieli:* De contradicția din cuvintele lui Iustinian din Cîntul precedent, care afirmase că răstignirea lui Isus fusese o justă răzbunare a lui Dumnezeu dar și că aceia care îl răstigniseră au fost pedepsiți, răzbunătorul bazîndu-se tot pe dreptatea sfîntă. *Ei:* Beatrice.

12. *Ce vrei:* Puternica, arzătoarea lui dorință de a-i fi lămurită această contradicție.

13 Cuviința însă, ce mi-e pururi vrere,
chiar și de-n gînd o pomenesc pe nume,
ca pe-adormiți mă țintuia-n tăcere.
16 Nu mă răbdă stăpîna mea, ci-anume
grăi sclipindu-mi un surîs atare,
că și-n văpăi te-ar ferici pe lume.
19 „Socot și cu deplină-ncredințare
c-ai vrea să știi cum poate pedepsită
pe drept să fie-o dreaptă răzbunare.
22 Trezi-voi însă mintea-ți adormită
și tu păstrează vorba mea în tine
căci va să-ți spun o taină-adeverită.
25 Nevrînd să rabde-al vrerii frîu spre bine,
dintîiul om tot neamul și-l pierdu,
cu el cu tot pierzîndu-se pe sine;
28 de-aceea veacuri îndelungi zăcu
umana ginte jos în rătăciri,
pîn' ce Hristos să se pogoare vru,
31 lipind de lutul pămîntenii firi
de ceruri ruptă sfînta lui făptură,
doar prin virtutea veșnicei iubiri.
34 Ascultă-acum și strînge-nvățătură:
această fire cu-al ei Domn unită,

14. *Nume:* Respectul atît de profund ce-l stăpînește, auzind numele femeii iubite, îl face să stea sfios, cu capul înclinat, ca un om învins de somn.

18. *Văpăi:* Surîsul ei ar fi avut puterea de a face fericit pe un om chiar dacă s-ar fi aflat în mijlocul flăcărilor.

21. *Răzbunare:* Contradicția de mai sus.

26. *Dintîiul om:* Adam. În original „nenăscutul“ (pentru că nu se născuse, fusese creat direct de către Dumnezeu).

27. *Pierzîndu-se.* Prin păcatul originar, gustînd din pomul cunoașterii binelui și răului.

30. *Hristos:* În original, „Verbul lui Dumnezeu“, care s-a întrupat în om prin simplul act al coborîrii Duhului Sfînt asupra Fecioarei Maria.

35. *Această fire:* Cît timp această natură umană a fost unită cu creatorul ei, a rămas „sinceră și pură“.

ca-n ziua-ntîi, fu sinceră şi pură;
37 dar fu din rai din vina ei gonită,
căci rătăci cărarea-adevărată
şi viaţa cea de-a pururi fericită.
40 Pedeapsa deci pe cruce îndurată,
de-o judeci după firea ce Hristos
şi-o însuşi, e dreaptă-n judecată.
43 Dar dac-o judeci după Domnul nost',
ce-n el a pătimit cele prezise,
nimic nu-i mai nedrept şi mai cîinos.
46 Aceeaşi moarte două lucruri, zise,
rodi: şi Domnul şi-iudeii-o vrură;
cutremur fu şi cerul se deschise.
49 Pricepi dar lesne c-adevăr din gură
grăiesc cînd spun c-o dreaptă răzbunare
de ceruri fu plătită pe măsură.
52 Ci simt că iar ţi-e mintea la strîmtoare,
cuprinsă ca-ntr-un nod fără ieşire
şi-aştepţi să ţi-l dezleg cu nerăbdare.

37. *Rai:* Paradisul pămîntesc.

41. *Firea:* Firea, natura *însuşită* de Cristos, este aceea care păcătuise, deci trebuia să fie pedepsită în persoana sa, prin răstignirea pe cruce.

45. *Mai nedrept:* A fost just să fie pedepsită natura umană care păcătuise, dar a fost injust să fie pedepsită cea divină.

46. *Aceeaşi moarte:* Moartea lui Isus Cristos a putut fi dorită în ceruri, care vedeau astfel pedepsită natura umană şi păcatul originar, şi a plăcut şi iudeilor, care şi-au putut satisface invidia, izbind în natura dumnezeiască.

48. *Cutremur:* Versul are o extraordinară forţă sintetică.

50. *O dreaptă răzbunare:* Să nu pară deci o contradicţie afirmarea că o răzbunare dreaptă şi-a găsit un drept răzbunător şi judecător. Adică faptul că actul just al răstignirii a fost răzbunat.

53. *Nod:* Această nouă piedică în faţa căreia s-a oprit mintea lui Dante, această nouă îndoială este în legătură cu întrebarea de ce Dumnezeu a folosit ca mijloc al mîntuirii omenirii de păcatul originar chiar moartea Fiului său (vezi pentru asta şi terţina următoare).

55 Tu-ţi zici: «Ce-aud, pricep cu înlesnire,
dar nu de ce atare chip din toate
vru Domnul pentru-a noastră izbăvire».
58 Ascunsă-i hotărîrea-aceasta, frate,
de minţile ce n-au ştiut cu zel
spre para sfîntă-a dragostei să cate.
61 Dar fiindcă mulţi atare chip şi fel
încearcă-a-l desluşi fără folos,
am să-ţi arăt de ce-i mai vrednic el.
64 Suprema milă, tot ce-i duşmănos
alungă şi arzînd ne dăruieşte
din veşnicele-i frumuseţi prinos.
67 Tot ce din ea nemijlocit porneşte
e veşnic, căci sigiliul ei nu pate
schimbări cînd din înalt pecetluieşte.
70 Tot ce din ea nemijlocit răzbate
e slobod pe de-a-ntregul, căci nu zace
pe sub puterea celor noi create.
73 Tot ce-i ca ea, ei mai vîrtos îi place,

58. *Ascunsă-i hotărîrea:* Un om a cărui minte nu este crescută, maturizată la flacăra iubirii divine, nu poate înţelege această hotărîre, acest drum ales de divinitate.

63. *Mai vrednic:* Beatrice va explica de ce acest drum ales de divinitate este cel mai vrednic, cel mai demn dintre toate.

64. *Suprema milă:* Bunătatea divină, în care nu există nici o urmă de invidie sau de ură, răspîndeşte în jurul ei scîntei care sînt tot atîtea opere ale creaţiei în care ea îşi manifestă propria şi veşnica ei frumuseţe.

67. *Nemijlocit:* Ceea ce divinitatea a creat în mod direct are viaţă veşnică şi este pentru totdeauna întipărit cu pecetea bunătăţii divine.

71. *Slobod:* Aceste creaţii nemijlocite ale divinităţii sînt libere în întregime, nefiind supuse influenţei cerurilor care au fost create ulterior.

73. *Îi place:* Ce se aseamănă mai mult cu divinitatea şi-i place mai mult. Acest foc, această ardoare divină se reflectă mai profund şi mai strălucitor în acele lucruri, în acele creaţii care sînt mai asemănătoare divinităţii.

căci focul sfînt ce-n tot ce-i viu se-mparte,
în cei ca el mai vii lumini desface.
De toate-aceste însuşiri au parte
doar oamenii; ci una de lipseşte,
de harul sfînt e omul mult departe.
Păcatul singur vrerea i-o răpeşte
şi-o-ndepărtează de supremul Bine,
drept care focul lui n-o încălzeşte.
În starea ei dintîi nu mai revine,
de nu astupă golul făptuit
din vina ei prin cazne şi suspine.
Cînd firea voastră-ntreagă-a săvîrşit
păcatul prin Adam, ea fu gonită
din rai, pierzînd şi harul dobîndit;
şi-ai să pricepi, de-ai minte ascuţită,
c-un vad din două se cereau trecute,
spre-a fi de el din nou învrednicită:
ori Domnu-n cer s-ar fi-ndemnat s-ajute
iertînd păcatu-ori omul, el, prin sine
şi-ar fi plătit greşelile făcute.
Pătrunde-acum pre cîte ştii mai bine

77. *Doar oamenii:* Ei întrunesc toate aceste atribute, nemurirea, libertatea, asemănarea cu Dumnezeu.

79. *Păcatul:* Numai păcatul originar îl face pe om să nu fie asemenea lui Dumnezeu.

82. *În starea ei dintîi:* Omul nu se poate întoarce la prima sa stare, de înainte de păcatul originar, decît dacă umple acel gol lăsat de păcat prin pedepse adecvate.

86. *Adam:* Primul om, prin care a păcătuit întregul gen uman.

90. *De el:* A fi din nou vrednic de Paradisul pierdut dar şi de demnitatea din care căzuse.

94. *Pătrunde-acum:* Beatrice îl avertizează solemn pe Dante să fie foarte atent la argumentaţia ei, care îi va rezolva îndoiala şi aparenta contradicţie.

în cea de veci adîncă cugetare
şi strîns cît poţi de vorba mea te ţine.
N-avea putere omul, ca atare,
s-o facă, neputînd cu umilinţă
şi supuşenie jos să se coboare
pe cît greşind, să urce-avu dorinţă;
de-aceea nu-i fu dat la izbăvire
s-ajungă singur, el, prin pocăinţă.
Deci Domnul se cădea din rătăcire
să-l scoată către viaţa-adevărată,
pe-un drum sau chiar pe două-n contopire.
Şi fiindcă fapta pe făptaş desfată
şi mai vîrtos cînd dă prin ea dovadă
de bunătate-n inima ce-o-arată,
cereasca milă, ce-i în tot plămadă,
pe două căi se hotărî-n tărie
să-nalţe omul şi să-i dea făgadă.
De cînd e lumea n-a mai fost să fie

97. *Ca atare:* În limitele pe care le are omul prin natura sa, el nu putea repara greşeala înfăptuită. El nu se putea umili atît de mult cît căutase să se înalţe atunci cînd gustase din pomul cunoaşterii, înfăptuind păcatul originar. Iată de ce, ţinînd seama de capacitatea sa limitată firesc, el nu poate să se reînalţe prin propriile sale puteri.

103. *Deci Domnul:* Neputînd omul, atunci Dumnezeu a trebuit să-l readucă în starea iniţială de viaţă adevărată prin căile sale, prin calea dreptăţii şi a îndurării.

106. *Fapta:* O faptă este mai iubită de autorul ei, cu cît ea arată mai mult bunătatea acestuia.

109. *Ce-i în tot:* Divina bunătate care pătrunde pretutindeni.

110. *Două căi:* Divina bunătate a urmat ambele căi pentru a putea mîntui pe oameni, adică şi pe cea a dreptăţii dar şi pe cea a îndurării.

112. *De cînd e lumea:* În textul original, între prima zi a creaţiunii lumii şi ultima, a judecăţii universale — termeni care delimitează istoria şi viaţa lumii, nu a existat o altă faptă, o altă acţiune mai înaltă decît aceasta înfăptuită de Dumnezeu care a urmat, pentru a o îndeplini, ambele căi: şi pe a dreptăţii şi pe a milei.

o faptă mai măreață și nicicînd
pe nici o cale nu va fi-n vecie;
115 căci Dumnezeu se dovedi mai blînd
și darnic dăruindu-se pre sine,
decît de mila ne-o vădea iertînd;
118 și orice chip nepotrivit, vezi bine,
era cu-al său județ, de muritorul
nu se-ntrupa spre-a pătimi rușine.
121 Dar ca să-ți stîmpăr pe de-a-ntregul dorul,
mă voi întoarce la un punct anume,
c-așijderi mie să-i pătrunzi izvorul.
124 «Văd foc, văzduh, țărînă-și-apă-n lume,
tu-ți zici, cu cele ce-s de-aici ieșite
pierind ca valul ce se frînge-n spume,-
127 cînd știu c-au fost și ele făurite;
ori dacă-i drept tot ce-ai grăit-nainte,
prin ce mister de moarte nu-s ferite?»
130 Sînt îngerii și locurile sfinte,
în cari te afli, dintru-ntîi create
așa cum sînt și neștirbite altminte.

116. *Pre sine:* Dumnezeu s-a dovedit de o înaltă mărinimie atunci cînd s-a oferit pe sine însuși jertfă (prin Fiul său) pentru mîntuirea genului uman.

120. *Rușine:* Fiul lui Dumnezeu s-a umilit întrupîndu-se om.

122. *Un punct:* Un alt pasaj al argumentării ce putea încă stărui nelămurit în mintea lui Dante.

125. *Tu-ți zici:* Beatrice imaginează argumentarea interioară a lui Dante în legătură cu existența, ce ar trebui să fie nemuritoare, a celor patru elemente: aerul, focul, pămîntul și apa. Aceste elemente și tot ce provine din amestecul lor, în loc să fie nemuritoare, pentru că fuseseră și ele create de Dumnezeu, sînt supuse trecerii și transformării. Cum se explică această altă contradicție este întrebarea pe care Beatrice a ghicit-o în mintea lui Dante.

130. *Îngerii:* Doar îngerii și cerurile sînt create în întregime de divinitate.

133 Dar aer, foc, țărînă, apă, toate
și cîte-n lume de prin ele cresc,
din alt izvor făcut sînt închegate.
136 Creat e-n ele miezul și-i firesc;
creată e virtutea care-ncheagă
în stelele ce-n jurul lor rotesc.
139 În vite,-n plante sufletul se leagă
din ceea ce-n materie-i potențial,
prin raza ce din aștri se dezleagă.
142 Pe cînd în voi e-un suflet rațional,
creat nemijlocit de Dumnezeu,
ce către dînsul tinde apoi total.
145 Din toate acestea să pricepi nu-i greu
să învierea-i taină legiuită,
de te gîndești la trupul tău și-al meu
148 cum fu făcut, cînd Eva fu-mplinită."

133. *Dar aer:* Cele patru elemente ale natúrii, pe care Dante nu le numise, dar pe care Beatrice le citise în mintea lui.

135. *Alt izvor:* Ele au o altă origină, un alt izvor. Sînt datorite cauzelor secunde și nu unor cauze prime, așa cum au fost cerurile și îngerii.

136. *Creat e-n ele:* Adevărata creație, adică aceea care a avut drept cauză primă divinitatea, este materia din care aceste elemente sînt compuse. Tot o creație „primă" este și acea putere generatoare a cerurilor care-și exercită influența lor asupra acestor elemente.

141. *Raza:* Strălucirea și rotația cerurilor produce viața în plante și animale, trăgînd din materia din care acestea sînt create sufletul vegetativ sau senzitiv.

143. *Nemijlocit:* Dumnezeu acordă omului acest înalt privilegiu de a-i transmite direct viața, acordîndu-i sufletul, pe care îl caracterizează o puternică aspirație către acela care i-a fost autor.

145. *Să pricepi:* Dacă ai ascultat atent și ai înțeles întreaga argumentare, poți să-ți dai seama ce însemnează învierea oamenilor dacă te gîndești cum au fost create trupurile oamenilor. Adam și Eva au fost creați direct de către Dumnezeu, deci carnea din care au fost făuriți este nemuritoare ca și sufletul. Reînvierea deci va fi și a trupului.

CÎNTUL VIII

Cerul al treilea, al Venerei. Spiritele îndrăgostite. Carol Martel. Noi dubii ale lui Dante.

Credeau greșit păgînii-odinioară
că-n cerul ei rotindu-se frumoasa
Veneră-ațîță a iubirii pară;
și n-o slăveau numai pe ea, crăiasa,
prin jertfe și prin juruinți; de-o seamă
străvechea ginte-ntru greșeli-rămas-a
și pe Diona o slăvea, drept mamă,
și drept fecior pe Cupidon, crezînd
că-i fu de el Didonei însăși teamă.
Cu numele-i, cu care-ncep cîntînd,
ei botezară mîndra-n ceruri stea
ce-n soare cată, în zori și-amurg, pe rînd.

1. *Credeau greșit:* În Antichitate, în păgînism, oamenii credeau că planeta Venus insufla puternicul amor senzual.
2. *Cerul ei:* Potrivit concepției astronomice a lui Ptolomeu, fiecare planetă se rotea într-un sens contrariu mișcării cerului din care făcea parte. Cerul al treilea era hărăzit de astronomia medievală planetei Venus.
3. *Veneră:* În textul original, „frumoasa cipriotă". Zeița Venus era numită astfel pentru că se născuse din apele mării de lîngă insula Cipru și, mai cu seamă fiindcă avea foarte mulți adoratori și temple acolo.
4. *Numai pe ea:* Din cauza aceasta, atribuindu-i asemenea influențe, anticii, care perpetuau această eroare, nu îi aduceau numai ei jertfe și ofrande ci și Dionei (mama zeiței Venus, fiica lui Tetis și a lui Okeanos) și lui Cupidon (fiul Venerei, cel consacrat ca zeu al iubirii).
9. *Didonei:* Aluzie la faimosul episod din *Eneida* (I, 718 și urm.), în care Cupidon, luînd înfățișarea lui Ascaniu, fiul lui Enea, stătea pe genunchii Didonei și a înflăcărat-o de puternica dragoste pentru eroul troian, dragoste care a dus-o apoi la moarte.
10. *Cu numele:* Venus, cu a cărei amintire începe Cîntul, dădea și numele acestui cer.
12. *Ce-n soare cată:* Planeta Venus este privită de soare și cînd răsare și cînd apune, numindu-se, alternativ, luceafărul de seară sau de dimineață.

N-am prins de veste că urcam spre ea;
doar ochii dragi și puri mă-ncredințară,
căci mai frumoși sclipeau în doamna mea
Și-așa cum vezi scîntei țîșnind din pară
și glas din glas auzi cînd unul ține
isonul și-altul urcă și coboară,
la fel văzui lumini printre lumine
rotindu-se grăbit ori pe-ndelete,
precum vederea-i desfăta în sine.
Din nori cețoși n-au coborît în cete,
văzute-ori nu, vîntoase-n adîncimi
destul de iuți ca să nu-ți pară-ncete
pe lîngă stolul de cerești lumini
ce-n jos grăbeau, rupîndu-se cu greu
din hora-ncinsă sus de serafimi.
Dintîiul șir, slăvind pe Dumnezeu,
cînta „osanna"-astfel, că-ntru dorință
mă cetlui să-l tot aud mereu.

13. *N-am prins de veste:* O dată mai mult Dante nu a simțit ascensiunea în ceruri.
15. *Mai frumoși:* Singurul indiciu al ascensiunii într-un alt cer este pentru Dante intensificarea frumuseții și luminozității Beatricei.
16. *Și-așa cum:* Terțina are două comparații de o rară plasticitate.
19. *Lumini:* De subliniat transparența mereu mai fluidă, mai diafană, a spiritelor, cu fiecare cer urcat.
20. *Rotindu-se:* Dante își închipuie că gradația iuțelii de rotație a acestor lumini, care sînt tot atîtea spirite, este dată de gradul meritului ce li se cuvine.
23. *Vîntoase:* Pentru a indica rapiditatea mișcării acestor lumini, Dante le compara cu a vînturilor de pe pămînt, mult inferioară.
25. *Cerești lumini:* Sînt spiritele îndrăgostiților din planeta Venus.
27. *Serafimi:* Dansul acestor spirite începuse din cerurile înalte din care ele coborîseră pentru a li se arăta lui Dante, ceruri pe care le roteau Serafimii, cea mai înaltă ierarhie a îngerilor.
28. *Dintîiul șir:* Din rîndul primelor splendori care coborîseră din înaltul Empireului răsună un astfel de cînt armonios, încît Dante n-a mai fost niciodată de atunci părăsit de marele dor de a-l reasculta.

Și dintre ei un duh, cu bună-știință
mi se-apropie, zicînd: „Pe voia ta
vom face toți, ca să culegi priință.

Noi ne rotim cu îngerii pe-o stea,
de-aceleași pas și-același dor mînați,
cu îngerii de care-ai zis cîndva:

«Voi, ce gîndind al treilea cer mișcați»
și-atîta drag e-n noi, că bucuros
vom sta ca să curmăm al tău nesaț."

După ce ochii-mi dăruii sfios
iubitei, dobîndind încuviințare
din ochii ei ce străluceau voios,

rotitu-i-am către lumina care
îmi dase-ndemn și: „Cine ești?" grăii
cu glasul frînt de dor și-nfrigurare.

Și, Doamne, cît de mîndră o zării
sclipind la vorba mea, cînd bucuria

31. *Un duh:* Un spirit, o flacără se desprinde din roiul uriaș al luminilor dansatoare.

32. *Pe voia ta:* Spiritele din acest cer, sub semnul iubirii atotînsuflețitoare, se declară gata să răspundă oricărei întrebări, oricărei dorințe a călătorului poet.

34. *Noi ne rotim:* Cu aceeași iuțeală, în același spațiu și cu aceeași sete de divinitate ca a îngerilor care călăuzesc acest cer, se mișcă și ele, sufletele îndrăgostiților din planeta Venus.

36. *Cu îngerii:* Despre acești îngeri care poartă cerul al treilea (numiți în textul lui Dante principi, grad în ierarhia angelică), a scris Dante primul vers al unei canțone vestite, comentată în *Convivio.*

37. *Voi:* Acesta este chiar versul canțonei pe care Dante o scrisese și o comentase în *Convivio.*

39. *Vom sta:* Iată cît de mare este puterea lui Dante, creator al acestui univers poetic. Pentru a-i fi pe plac, cele mai înalte spirite ale cerurilor se opresc, spre a-i satisface cea mai mică dorință.

40. *După ce:* După ce, cu profundă reverență, prin priviri, a cerut și i-a fost acordat consimțămîntul Beatricei.

45. *De dor:* Stimulat de dorința de a ști, dar și de un mare elan afectiv.

c-o nouă bucurie i-o sporii.

„Pe lume, zise, mi-am purtat solia
scurt timp; mai mult dac-ar fi fost să fie,
mi-aș fi crutat de multe rele glia.

Lumina ce-mprejurul meu se-nscrie,
în tortul ei, ca viermele-n mătase,
mă-ncinge-n raze și m-ascunde ție.

Mult m-ai iubit și-aveai de ce; foloase
pe urma mea ai fi cules, de-n groapă
de tînăr nu-mi lăsam a mele oase.

De-a stînga malul ce din Ron s-adapă
ca domn pe vremuri m-aștepta-n hotare
pe unde-n Ron se varsă-a Sorgei apă,

48. *Nouă bucurie:* Bucuria cea nouă, aceea de a putea răspunde și a satisface astfel dorința lui Dante. Dar așa cum vom vedea în curînd, el avea și un alt motiv, acela al unei afecțiuni speciale pentru Dante însuși. *I-o sporii:* Intensificarea sentimentelor este manifestă la spiritele Paradisului prin intensificarea luminozității lor. Deci spiritul care începe să vorbească devine mai luminos, mai strălucitor.

49. *Pe lume:* Spiritul care vorbește este Carol Martel. Primul fiu al lui Carol al II-lea de Anjou, s-a născut în anul 1271, a fost încoronat rege al Ungariei în 1292 și a murit în 1295. Se pare că Dante l-ar fi cunoscut în anul 1294 la Florența, unde Carol Martel venise din Neapole în întîmpinarea părinților săi care coborau din Franța. Este interesant de stabilit un paralelism între întîlnirea lui Dante cu Carol Martel în Paradis și cea cu Casella în Purgatoriu. Ambele spirite, cu o rară afecțiune, l-au întîmpinat pe poetul florentin, cîntînd canțone compuse pe versurile sale.

50. *Scurt timp:* A murit în vîrstă de numai douăzeci și patru de ani.

51. *Multe rele:* Dacă el ar fi domnit mai mult, nu s-ar fi întîmplat atîtea nenorociri care au lovit Sudul Italiei prin domnia fratelui său Robert d'Anjou.

53. *Ca viermele:* Cît de plastică imagine desprinsă de Dante din realitatea activității vestiților țesători din orașul său.

55. *M-ai iubit:* Aluzie directă, cum se vede, la afecțiunea născută între cei doi cu prilejul călătoriei lui Carol Martel la Florența, unde rămăsese mai mult de douăzeci de zile.

58. *Ron:* Aceste fluvii amintite aici delimitează ținutul Provenței, peste care ar fi trebuit să domnească el, Carol Martel.

61 și m-aștepta frumosul colț în care
Gaeta stă, Catona și cu Bari
și Tront și Verde se revarsă-n mare.
64 M-au uns ca rege-al țării lor ungarii,
al țării ce-i de Dunăre brăzdată,
cînd lasă-n urmă-a nemților fruntarii.
67 Trinacria (între Pachin scăldată
și-ntre Pelor în nori de ceață groasă
cînd peste golf Sciroccul stă să bată,
70 stîrnit nu de Tifeu, ci de pucioasă)
și azi m-ar aștepta ca rege-n țară
prin cei născuți din angevina casă,
73 de-o proastă cîrmuire, ce-i povară
supușilor, n-ar fi-ndemnat poporul
să strige la Palermo: «Piară, piară!»

61. *Frumosul colț:* Este vechiul regat al Neapolului, un vast triunghi geografic în care sînt înscrise orașele Bari port la Marea Adriatică, Gaeta, port la Marea Tireniană, și orășelul calabrez Catona.
63. *Tront:* Tronto și Verde (Liri sau Garigliano) sînt două rîuri ce trasează hotarele septentrionale ale regatului napoletan, separîndu-l de statele papale.
64. *M-au uns:* Carol Martel nu a fost decît rege încoronat, titular al Ungariei. El nu a domnit efectiv.
65. *Dunăre:* Țara scăldată de fluviul Dunărea este Ungaria.
67. *Trinacria:* Este Sicilia, marea insulă copleșită de cețuri între capurile Peloro (azi Capul Faro) și Pachino (azi Capul Passaro).
69. *Sciroccul:* Vîntul care suflă cu o imensă furie dinspre Sud.
70. *Tifeu:* Anticii locuitori ai Siciliei credeau că din cadavrul uriașului Tifeu, fulgerat de Jupiter și înmormîntat sub vulcanul Etna, vor țîșni în eternitate fum, ceață și mirosuri sulfuroase. Deci iată-l pe Dante distrugător lucid al miturilor, explicînd clar că cețurile Siciliei nu sînt produse de exalările și miasmele unui uriaș cadavru, ci de sulful în care marea insulă este atît de bogată.
71. *M-ar aștepta:* Insula Siciliei ar fi așteptat încă pe regii săi legitimi, descendenții lui Carol Martel, ieșiți din sîngele regal al lui Carol I de Anjou ori al lui Rudolf de Habsburg, socrul lui Carol Martel
73. *Proastă cîrmuire:* Reaua guvernare împinge totdeauna la răscoală popoarele împilate. Acesta este sensul de avertisment sever al acestor versuri magnifice care închid în ele narațiunea faimoaselor răscoale împotriva domniei franceze a Angevinilor, cunoscută în istorie

76 Și de mi-ar ști acestea frățiorul,
ar frînge calicimea catalană,
spre-a nu-i da pas, și-ar pune-n prag piciorul;
79 căci cată-a lua măsuri cînd porți coroană,
prin tine sau prin alții, ca regatul
să nu-l încarci prin vrerea-ți suverană.
82 El, cel zgîrcit, s-ar cuveni păcatul
să-l pedepsească-n cei ce banii-adună,
căci largi străbuni avu, necugetatul."
85 „Fiindcă te văd cu mine dimpreună
cum mi te bucuri întru Cel-de-sus,
ce-i veci izvor la orice faptă bună,
88 te bucuri zic, de cele ce mi-ai spus,
mi-e și mai drag al bucuriei dar
și drag mi-e că te bucuri prin Isus.
91 De ce-am rîvnit avut-am parte; dar
din vorba ta n-am înțeles cum poate
din dulce sad să iasă rod amar."

sub denumirea de Vecerniile Siciliene. De Paștile anului 1282 reaua guvernare a lui Carol d'Anjou a provocat la Palermo ridicarea întregii populații, răscoala întinzîndu-se apoi în întreaga insulă și avînd drept rezultat alungarea francezilor.
76. *Frățiorul:* Robert d'Anjou, rege al Neapolelui, care ar trebui să profite de învățătura trecutului și să alunge pe mercenarii spanioli pe care îi are cu el la Neapole și care terorizează populația.
80. *Regatul:* În textul original, „barca". Barca guvernării, ce este încărcată cu atîtea poveri de jafuri, de opresiuni, nu ar mai putea primi altele în plus, riscînd să se scufunde, desigur în marea agitată a răscoalei populare.
82. *Cel zgîrcit:* Robert d'Anjou, cu înclinarea către avariție, nu avea deloc nevoie să mai aibă pe lîngă el curteni sau servitori cu aceeași înclinare de a acumula bogății pe spinarea acelora care munceau.
87. *Ce-i veci izvor:* Acela în care orice bine își are și începutul și sfîrșitul este Dumnezeu.
88. *Te bucuri:* Bucuria aceasta reciprocă de a-și vorbi.
92. *Din vorba ta:* În mintea lui Dante s-a născut un alt dubiu ascultînd vorbele lui Carol Martel: cum pot ieși roade amare dintr-un pom dulce, adică cum dintr-un părinte cu o fire darnică (Carol), s-a născut un fiu avar (Robert).

94 Astfel grăii, iar el răspunse: „Frate,
de-oi izbuti să-ţi dau răspuns cu sfatul,
ţi-o sta-nainte ce-ţi stă-acum la spate.
97 Cel care-nvîrte fericind regatul,
prin care urci, virtuţi a pus, vezi bine,
în stelele ce-i luminează hatul.
100 Dar cugetu-i desăvîrşit în sine,
nu doar de firi în ceruri se-ngrijeşte,
ci şi de calea ce le-ndrumă-n Bine.
103 De-aceea arcu-acesta cînd loveşte
atinge-un ţel ştiut de mai 'nainte,
ca suliţa ce-n ţintă nimereşte.
106 De-ar fi altfel, aceste-aşezăminte
ar da pe faţă-urmări ce-ar fi ruine
şi nicidecum înfăptuiri preasfinte;
109 ori nu-i aşa, căci minţile divine
ce-nvîrt aceste stele n-au păcate,
cum nici cel Prim ce le-a creat prin sine.
112 Mai vrei dovezi pe lîngă cele date?"

96. *La spate:* Adevărul acum obscur, aflat deci în spatele tău, îl vei avea în faţă, înaintea ochilor, deci îţi va fi clar.

97. *Cel care:* Dumnezeu care roteşte regatul Paradisului.

98. *Virtuţi:* Dumnezeu a prevăzut ca toate cerurile să capete virtutea de a influenţa variat fiinţele care s-au născut sub semnul lor.

102. *Calea:* În cugetarea lui Dumnezeu nu a fost prevăzută numai substanţa fiinţelor, ci şi mîntuirea lor.

103. *Arcu-acesta:* Acest arc simbolic este tocmai influenţa cerurilor asupra fiinţelor. Deci aşa cum nimereşte săgeata într-o ţintă, fără de greş, purtată de forţa corzii, la fel influenţele cerurilor, prevăzute mai dinainte de Providenţă, vor izbi, vor influenţa deci fiinţele respective.

106. *De-ar fi altfel:* Dacă s-ar întîmpla altfel şi influenţele nu ar fi dirijate către o ţintă (în concepţia lui Dante, omul), atunci efectele lor ar fi nefaste chiar în Paradis, unde s-ar produce prăbuşiri în sistemul cerurilor şi al motoarelor lor.

109. *Ori nu-i aşa:* Asemenea cataclisme ar putea avea loc numai dacă inteligenţele (îngerii), care mişcă cerurile, ori cauza lor primă, inteligenţa primă, adică Dumnezeu, n-ar fi perfecte. Ori, această ipoteză este aproape absurdă, pentru un creştin.

„O, nu, grăii, că-n tot ce-i de trebuinţă
pricep că firea-a da-napoi nu poate."
115 „Şi-acum să-mi spui: ar fi mai rău de-o fiinţă,
grăi, n-ar vieţui-n tovărăşie?"
„Ar fi, răspuns-am. Văd cu prisosinţă."
118 „Şi-ar mai trăi, de n-ar fi jos să fie
şi altminteri trai şi rosturi felurite?
Nu, dacă-i drept ce-al vostru dascăl scrie."
121 Astfel grăi cu vorbe ticluite
şi-apoi: „Al vostru rost se cere-anume
să nască din izvoare diferite:
124 Solon sau Xers se naşte omu-n lume,
Melchisedec sau cel ce laolaltă
zburînd cu fiu-şi dobîndi renume.

113. *Ce-i de trebuinţă:* În tot ceea ce este necesar. Deci natura nu se poate opri niciodată, nu poate osteni, ci activează mereu pentru ceea ce este necesar.

116. *Tovărăşie:* În societate. Deci omul trebuie să trăiască în societate, să fie cetăţean.

117. *Văd cu prisosinţă:* Iată cît de spontan este răspunsul lui Dante, care a fost tocmai un astfel de om care a trăit adînc înrădăcinat în viaţa societăţii umane.

119. *Rosturi felurite:* Iată cum Dante poate vorbi prin Carol Martel, amintindu-l pe Aristotel, despre diviziunea socială a muncii.

120. *Dascăl:* Aristotel, care în tratatele sale *Politica* şi *Etica* susţinuse necesitatea diferenţierii îndeletnicirilor în societatea omenească.

123. *Izvoare:* În textul original, „rădăcini". Aptitudinile care stau la baza îndeletnicirilor umane.

124. *Solon:* Astfel cineva poate să fie legislator ca Solon. Este vorba de vestitul legislator atenian Solon (secolul al VI-lea î.e.n.). *Xers:* Altul se naşte cu aptitudini de războinic, de conducător de oşti, ca Xerse, faimosul rege al perşilor.

125. *Melchisedec:* Un preot al Ierusalimului. Deci unul se naşte cu aptitudini de preot. *Cel ce:* Un alt om se naşte cu aptitudini de a fi inventator. Aşa cum a fost Dedal, cel care a născocit arta de a zbura, inventînd nişte aripi pentru el şi pentru fiul său Icar.

126. *Zburînd:* În zborul lui, Icar s-a apropiat prea mult de soare şi ceara ce susţinea aripile s-a topit, tînărul prăbuşindu-se în apele mării.

127 Al firii joc ce-n voi, ca-n ceară o daltă
se-mplîntă-adînc, virtuţi cu tîlc împarte,
dar nu distinge-o casă de cealaltă.
130 De-aceea Iacob de-Esaù-i departe
din naştere, iar de Quirin se spune
că nu-i născut din plebe, ci din Marte.
133 Natura-n prunci aceleaşi căi străbune
cu moşii şi strămoşii le-ar străbate,
de n-ar învinge sfînta-nţelepciune.
136 Ţi-e-n faţă acum ce-ţi fu-nainte-n spate:
dar ca să vezi cît mi-eşti de drag, se cade
să-ţi dau şi rodu-acestor dulci bucate.
139 De-a pururi firea, cînd norocu-i şade
potrivnic pe cărare, ca răsadul
în holdă stearpă, nu dă flori, nici roade.
142 Dar dacă lumea ar păşi pe vadul
pornirilor sădite-n om de fire,

127. *Al firii joc:* Natura cerurilor care se rotesc etern şi care se imprimă în om.

129. *O casă:* Influenţa cerurilor nu se manifestă, nu se imprimă ţinîndu-se seama de originea, de pătura socială căreia îi aparţine respectivul individ.

130. *Iacob:* Aşa s-a întîmplat cu Iacob, deşi poate geamăn, nu semăna deloc cu Esaù, unul fiind paşnic, iar celălalt sălbatic (cf. *Geneza*, XXV, 23).

131. *Quirin:* Acesta este întemeietorul Romei, Romulus, care s-a născut dintr-un tată atît de puţin demn, încît legenda i-a creat apoteoza (din cauza marilor virtuţi războinice); că ar fi avut drept părinte pe însuşi Marte.

133. *Natura:* Sînt copii care ar fi asemenea părinţilor dacă nu ar exista Providenţa care hotărăşte astfel, spărgînd mecanismul acestei legi de reproducere de aptitudini care ar fi egală, uniformă, eternă.

137. *Ca să vezi:* Pentru a-şi demonstra puternica sa iubire pentru Dante, după atîtea adevăruri exprimate, îi oferea în fond un luminos corolar.

139. *Firea:* Natura de cîte ori găseşte soarta (norocul) potrivnică, la fel ca şi sămînţa aruncată într-un ogor neprielnic, dă roade rele.

142. *Dacă lumea:* Dacă lumea ar privi cu cea mai mare atenţie aptitudinile individului şi ar urma aceste înclinări, societatea umană ar fi mai bună. Ce interesantă şi înaintată concepţie socială se oglindeşte în aceste versuri ale lui Dante.

a bună seamă nu v-ar paşte iadul.
145 Ci voi siliţi să intre-n mănăstire
pe cei făcuţi să poarte scut şi zale
şi faceţi regi din popi, fără-osebire;
148 de-aceea rătăcit-aţi dreapta cale."

145. *Ci voi:* Dar oamenii acţionează împotriva aptitudinilor.

146. *Pe cei făcuţi:* Cel născut să poarte spada şi silit să intre în ordinele monahice se presupune a fi fratele lui Carol Martel, Ludovic, pe care papa Bonifaciu al VIII-lea avea să-l facă episcop în anul 1296

147. *Regi din popi:* Acela care este mai bun predicator decît rege e probabil fratele său Robert, rege al Neapolelui, pe care Dante l-a portretizat negativ de mai multe ori în versurile precedente.

148. *Rătăcit-aţi:* Neţinîndu-se seama de înclinările naturale, se rătăceşte dreapta cale. Este foarte interesant acest cînt din care rezultă înaintatele idei ale lui Dante despre educaţie. Să se ţină seama de înclinările şi aptitudinile naturale, aceasta este finalitatea educaţiei şi din acest punct de vedere pedagogul Dante Alighieri dă o altă lovitură Evului Mediu, claustrat într-un sistem de educaţie nediferenţiat, uniform, dogmatic, închistat.

CÎNTUL IX

Cerul al treilea, al Venerei. Spiritele îndrăgostite. Cunizza da Romano. Marca Trevigiana. Folco din Marsilia. Raab cea ticăloasă. Invective împotriva eclesiaştilor.

1 De-ndată ce părintele-ţi iubit
mă lămuri, Clemenţo, şi-mi prezise

2. *Clemenţo:* Majoritatea comentatorilor înclină să creadă că este vorba de fiica şi nu de soţia lui Carol Martel. (Traducerea românească şi-a însuşit această interpretare.) Născută în 1290, soţia lui Ludovic al X-lea al Franţei trăia încă în 1328, în timp ce soţia lui Carol Martel, tot Clemenţa, murise în 1295.

ce-avea să pată neamu-i celuit,
4 „Tu taci și las' să curgă anii", -mi zise;
deci n-am să spun decît că-nșelăciunii
i-s drepte lacrimi și dureri prescrise.
7 Se-ntoarse-apoi, arzînd precum tăciunii,
spre Soarele ce orice dor adapă,
și-ascultă pururi glasul rugăciunii.
10 Ah, neam pierdut, păcătoșit, otreapă,
ce mi te-ntorci de la supremul Bine
și-n făr-de-legi mi te scufunzi ca-n groapă!
13 Cînd iată către noi, dintre lumine,
văzui alt foc venind și prin sclipire
vădindu-și vrerea de-a vorbi cu mine.
16 Și-atunci a doamnei într-adins privire
asupra-mi țintuită, ca-nainte,
și-acum la vorbă-mi dărui-nvoire.
19 Și-am zis: „Plătește-mi vrerea prin cuvinte,
duh fericit, și dă-mi dovadă vie
că pot răsfrînge-n tine ce-am în minte".

3. *Ce-avea să pată:* Toate înșelăciunile și intrigile prin care descendenții săi au fost împiedecați să se urce pe tron. Astfel Carol Robert, fiul lui Martel, a fost alungat de pe tron de unchiul său Robert, pe care îl susținea papa Clement al V-lea.

6. *I-s drepte lacrimi:* Justa răzbunare va urma pagubelor ce le-au adus țării aceia care au pus mîna prin violență pe tron. Aluzie poate la durerea pe care Robert avea s-o îndure în bătălia de la Montecatini (1315), unde au căzut uciși un frate și un nepot de-al lui.

7. *Arzînd:* Flacăra în care este înfășurat spiritul lui Carol Martel se înalță în Empireu.

8. *Spre Soarele:* Către Dumnezeu, care face fericirea tuturor lucrurilor și oamenilor.

10. *Neam pierdut:* Gîndul lui Dante se îndreaptă către rătăcirea și vanitatea umană.

14. *Alt foc:* Este spiritul Cunizzei da Romano.

15. *Vădindu-și vrerea:* Intensitatea strălucirii în care ardea îi dovedea dorința puternică de a vorbi cu Dante.

16. *Doamnei:* Beatrice. care îl privea.

22 Iar para-atunci, necunoscută mie,
grăi din adîncimi, curmîndu-și cîntul,
ca cel voios cînd mulțumit te știe:
25 „De partea-n care-i mărginit pămîntul
Italiei, -nrăite-n rău, de Piave
și de Rialt, a ridicat preasfîntul
28 un deal de unde-au pogorît hulpave
oștirile făcliei ce-n ținut
făcu prăpăd cu faptele-i mîrșave.
31 O singură tulpină ne-a născut:
Cunizza-am fost și-această stea mă ține,

23. *Grăi:* Dovadă că spiritul acesta putea ghici gîndul lui Dante. *Din adîncimi:* Din învelișul ei de crisalidă luminoasă.

26. *Italiei,-nrăite-n rău:* Am fost obișnuiți în *Infern* ori *Purgatoriu* cu invectivele poetului împotriva cetăților, a regiunilor sau a Italiei însăși, invective care au biciuit de atîtea ori și cu atîta violență stările de lucruri contemporane. încît, deși în cerurile luminoase ale *Paradisului*, nu ne mirăm să-l simțim și să-l auzim pe Dante ridicîndu-se cu aceeași violență civică împotriva relelor condiții ale Patriei.

27. *Rialt:* Vestitul pod, numit Rialto după numele celei mai mari insule a Veneției.

28. *Un deal:* Înălțimile Trentinului și ale Cadorelui, din care izvorăsc rîurile Brenta și Piave. Între aceste limite definite de Veneția și de Alpii Trentini se înscrie regiunea numită Marca Trevigiana. „Dealul" pe care se înalță castelul familiei Ezzelini este o colină numită Romano, și se afla între Vicenza și Treviso.

30. *Făcu prăpăd:* Aici s-a născut și de aici a pustiit întreaga regiune cu jafurile, incendiile și crimele sale, faimosul tiran Ezzelino da Romano, pe care l-am întîlnit deja în sîngele clocotitor al fluviului Flegetonte, în *Infern* (Cîntul XII, v. 109). Înainte de a-l naște, mama lui Ezzelino visase că dăduse naștere unei torțe. (Aceasta este legenda înscrisă în versul 29.)

31. *O singură tulpină:* Ezzelino și duhul care vorbește au avut aceeași rădăcină *(tulpină)*, aceeași mamă, au fost deci frați.

32. *Cunizza:* Sora tiranului Ezzelino, Cunizza da Romano, a avut și ea celebritatea ei negativă. Căsătorită cu un senior al Veronei, Riccardo di San Bonifacio, l-a părăsit pentru a fugi, uitîndu-și îndatoririle conjugale, cu trubadurul Sordello (cf. *Purgatoriul*, Cîntul VI, v. 74). A dus o viață cam liberală conjugală, avînd trei bărbați oficiali. Un comentator ca Iacopo della Lana putea să scrie cu un surîs de înțelegere și ironie despre ea: „Fost-a în orice vîrstă îndrăgostită și

căci vraja ei pe lume-am cunoscut.
34 Nu-mi pare rău, ci dimpotrivă, bine,
c-am ars străpunsă de-a iubirii pară;
dar taina-aceasta n-o pricepe-oricine.
37 Lăsat-a-n urmă această piatră rară
ce-aproape mie scînteiază-aci,
renume scump; și pîn-o fi să moară
40 acest de-o sută an se va-ncinci;
deci spre-a lăsa a doua viață-n urmă,
spre fapte mari vă străduiți de vii.
43 Altminteri face lăsătoarea turmă

era atît de darnică cu iubirea ei, încît ar fi socotit o mare mojicie s-o refuze aceluia care ar fi rugat-o frumos". După ce puterea fraților ei s-a prăbușit, s-a retras în Florența, ca oaspete al familiei dei Cavalcanti și probabil că spre bătrînețe s-a pocăit. Se cunoaște un testament al ei din 1265 (poate cunoscut și de Dante), prin care acorda libertatea tuturor servilor ei. E posibil ca acesta să fi fost un motiv determinant pentru însetatul de libertate Dante Alighieri de a o înălța în Paradis, ca și amintirea interferării vieții ei cu poezia, prin episodul îndrăgostirii de Sordello.

33. *Vraja ei:* Se afla aici în acest regat al Paradisului și al cerului Venerei pentru că mai ales influența acestui astru o suferise ea, veșnica îndrăgostită.

34. *Nu-mi pare rău:* Nu-i pare rău de păcatul de pe pămînt, a cărui amintire nu o întristează (se scufundase doar în apele rîului Lete mai înainte de a ascende în Paradis).

36. *Taina-aceasta:* Oamenii de pe pămînt care aŭ vie în ei amintirea păcatelor s-ar putea mira gîndindu-se că în Paradis amintirea păcatelor nu este motiv de întristare.

37. *Piatră rară:* Piatra prețioasă, lumina scînteietoare care reprezintă un spirit vecin cu Cunizza și care este trubadurul Folco din Marsilia.

40. *Se va-ncinci:* Vor trece mai mult de cinci sute de ani pînă cînd se va stinge faima acestui trubadur.

41. *A doua viață:* A doua viață care urmează primei este nu aceea de dincolo de mormînt, ci a gloriei. Iată-l pe Dante ridicîndu-se încă o dată în apărarea gloriei pămîntene, greu condamnată de biserică.

43. *Turmă:* Acea turmă, mulțime strînsă între rîurile Tagliamento și Adige (hotare ale Mărcii Trevigiane), gîndește altfel despre trăirea demnă, activitatea nobilă, aducătoare de bun renume și de glorie.

de Adige și Tagliament cuprinsă;
nici cei ce-o bat trufia ei n-o curmă.
46 Dar mlaștina ce-i de Vicenza-ncinsă
curînd de padovani va fi-nroșită,
căci datornița zace-n ei învinsă.
49 Iar unde-i Sile și Cagnana-unită,
un domn își poartă capul sus atare,
că gata stă capcana să-l înghită.
52 Va plînge Feltro-amarnica trădare
înfăptuită de păstor, păcat
cum Malta însăși n-a văzut sub soare
55 Ai obosi să măsuri la mezat,
și nu-i căldare să cuprindă-n ea
atîta sînge ferrarez vărsat
58 de-acest vlădic mărinimos ce vrea

45. *Ce-o bat:* Oricît va fi fost bătută de tirani și de războaie, nu deschide ochii, nu învață din nenorociri.

47. *Curînd:* Profeție în legătură cu războiul din 1314, cînd padovanii, înfrînți de Cangrande della Scala, au colorat cu sîngele lor mlaștina Vicenței (rîul Bacchiglione). Aceasta a fost o pedeapsă pentru vina de a nu fi urmat dreapta cale, arătîndu-se rebeli virtuților.

49. *Unde-i:* În orașul Treviso, capitala Mărcii Trevigiane, așezat la confluența rîurilor Sile și Cagnano.

50. *Un domn:* Domnește în acest oraș, în Treviso, un senior trufaș, căruia de pe acuma i se pregătește capcana în care va fi prins. Acesta este Rizzardo da Camino, ucis, pe cînd juca șah, de foștii lui prieteni deveniți acum adversari din pricina marei lui trufii.

52. *Feltro:* Un alt oraș al regiunii.

53. *Păstor:* Acesta este episcopul de Feltro, Alessandro Novello (1298—1320), care a trădat, predîndu-i dușmanilor lor politici o serie de exilați ferrarezi care se refugiaseră la palatul episcopal.

54. *Malta:* Nu este numele insulei ci al unei închisori de lîngă lacul Bolsena, ridicată special pentru eclesiaști de către Ezzelino.

56. *Căldare:* Ce căldare, ce mare recipient ar putea cuprinde tot sîngele ferrarezilor pe care l-a vărsat episcopul. Și cît de mare trudă ar fi să măsori acest sînge, picătură cu picătură, pentru a-l putea vinde.

58. *Mărinimos:* Erup o dată mai mult, puternice, ironia și invectiva dantescă împotriva ecleziaștilor care se amestecă în treburile laice, uitînd misiunea lor spirituală.

să fie guelf cu orice preț; nu-s noi
aceste daruri pentru țara sa.
61 Oglinzi sînt sus, le ziceți Tronuri voi,
ce ne răsfrîng județul sfînt prin ele;
de-aceea-i drept ce-am cuvîntat," Apoi
64 tăcu părînd atrasă de-alte cele,
căci iar se prinse-n hora sclipitoare
încinsă pe cuprinsu-acelei stele.
67 Cealaltă pîlpîire, despre care
știam că-i scumpă, se făcu la față
precum rubinul străbătut de soare.
70 Lumina-n cer, ca zîmbetul în viață,
e semnul bucuriei; după cum
tristețea-n iad pe-obraz așterne ceață.
73 „Eternul vede tot, grăii molcum,
și tu prin el, încît nu-i vrere, ție
să ți se-ascundă pe-al veciei drum.

59. *Cu orice preț:* Să se arate, cu orice preț, un demn partizan al partidului guelf în luptele fratricide.

60. *Daruri:* Aceste daruri sînt conforme cu moravurile întregii țări, întregului ținut al Mărcii Trevigiane. Astfel Dante, după ce a vorbit de diferite orașe și părți ale ținutului, acum, însumîndu-le, stigmatizează întreaga regiune.

61. *Tronuri:* Îngerii care în ierarhia celestă vin după serafimi și heruvimi, se numesc tronuri. Ei sînt inteligențele care mișcă cerul lui Saturn. Și sînt ca niște oglinzi care reflectă lumina divinității, răsfrîngînd asupra spiritelor din Paradis judecata divinei justiții.

63. *Ce-am cuvîntat:* Prevestirile pe care le-a făcut Cunizza da Romano lui Dante asupra pedepselor ce vor lovi Marca Trevigiană, văzute de ea în oglinzile care reflectau lumina și justiția lui Dumnezeu.

64. *Alte:* Spiritele din hora de lumini din care se desprinsese.

67. *Cealaltă pîlpîire:* Celălalt spirit, scînteind în lumina roșie ca de rubin.

70. *Ca zîmbetul:* Dante explică exteriorizarea sentimentelor. În cer bucuria se manifesta prin intensificarea luminozității, pe pămînt *(în viață)*, prin zîmbet. În Infern, expresia durerii este dată de intensificarea întunecării chipului.

73. *Eternul:* Dumnezeu. (Cel care vorbește este Dante.)

74. *Tu prin el:* Vederea spiritului se scufunda în el, în Dumnezeu. Atunci acest spirit ar trebui să cunoască arzătoarea dorință a lui Dante.

76 Deci glasul tău ce-n ceruri bucurie
trezește cînd se-mbină-n cînt pre sine
cu cei ce-și fac din șase-aripi mantie,
79 de ce n-alină vrerea mea, blajine?
Eu n-aș mai sta ca să-ți aștept suspinul,
de-n tine-aș fi, precum ești tu în mine."
82 „Cuprinsul văii-n care-și varsă plinul
oceanul ce pămîntu-împrejmuiește,
desprinse glas din focul său rubinul,
85 spre soare-ntre potrivnici maluri crește,
astfel încît pe unde zare-nscrie
de obicei, meridian urzește.
88 Mi-e valea dintre Ebru leagăn mie
și rîul Macra, ce scurt timp desparte
Liguria de-a toscanilor moșie.
91 De răsărit și nici de-apus departe
Buggea stă și-a mea cetate care

78. *Șase-aripi:* Îngerii care au șase aripi sînt serafimi. Vocea acestui spirit era așadar un element din cerul serafimilor.

82. *Cuprinsul:* Spiritul atît de rugat de Dante, cu intenția poate de a-i da un exemplu de înfrîngere a nerăbdării, mai înainte de a declara cine este, face o lungă descriere geografică. Marea cea mai vastă, în afara Oceanului, întinderea de apă care, după datele geografice medievale înconjura pămîntul, este Marea Mediterană.

85. *Potrivnici maluri:* Sînt țărmurile Africii și ale Europei.

87. *Meridian:* Marea Mediterană, întinzîndu-se de la apus la răsărit, ar fi avut, după afirmația lui Dante, care reia datele geografiei contemporane, 90 de grade longitudine. Ori, în realitate, are numai 42 de grade.

89. *Macra:* Rîul Macra care despărțea ținutul Genovei (Liguria) de Toscana. Deci acest spirit a locuit, în timpul existenței pămîntene, între rîurile Macra și Ebru. Or, la distanța egală între gurile Macrei și ale Ebrului se află situat orașul Marsilia, patria acestui spirit

92. *Buggea:* Orașul care se afla la aceeași distanță de răsărit și de apus (se afla deci pe același meridian cu Marsilia), este localitatea algeriană Bugia, al cărui port a fost înroșit în sînge. Aluzie la măcelul pe care Brutus l-a dezlănțuit în portul Marsiliei la ordinul lui Cezar, pentru pedepsirea locuitorilor săi rebeli.

roșit-a portul cu-al ei sînge foarte.
94 Mi-au zis pe nume Folco din născare;
pecetea-mi poartă steaua dimineții,
cum i-am purtat-o-n piept și eu aoare.
97 N-a ars Didona-n focul tinereții,
mîhnind-o pe Creusa și Sicheu,
ca mine pînă-n pragul cărunteții,
100 nici Rodopea așteptînd mereu
pe Demofont și nici Alcide cînd
pe Iole o răpi din gineceu.
103 Ci-aicea rîzi, nu te căiești plîngînd
de-o vină ce-i uitată pe vecie,
căci Dumnezeu, clădind, ne poartă-n gînd.
106 Aici zărești suprema măiestrie

94. *Folco:* Este un cunoscut trubadur provensal, Folchetto da Marsiglia, despre care vorbește, elogiindu-l, Dante în *De Vulgari Eloquentia* (II, 6). Născut spre jumătatea secolului al XII-lea, a murit în 1231, după o viață aventuroasă. Călugărindu-se, a ajuns episcop, fiind un înverșunat persecutor al sectei albigensilor.

95. *Steaua dimineții:* Cerul lui Venus, care l-a influențat atît de puternic de-a lungul zbuciumatei sale vieți.

97. *Didona:* Nici Didona, a cărei dragoste arzătoare pentru Enea l-a mîhnit pe soțul ei Sicheu (defunct dealtfel!), și pe soția eroului troian, Creusa, n-a fost mai incendiată de focurile iubirii ca Folco în timpul tinereții sale.

100. *Rodopea:* Nici fata din Rodope, Phyllis, fiica unui rege al Traciei, care, iubind și fiind părăsită de Demoffonte, regele Atenei, s-a ucis, fiind apoi metamorfozată de zei în migdal.

101. *Alcide:* Hercule (nepotul lui Alceu). Marele erou grec, îndrăgostindu-se pătimaș de frumoasa Iole, fiica regelui Euritos al Tesaliei, a provocat aprinsa gelozie a soției sale Dejanira, care i-a trimis cămașa otrăvită de sîngele centaurului Nesus, provocînd moartea în chinuri îngrozitoare a semizeului (cf. *Infernul*, Cîntul XII. v. 67).

103. *Aicea rîzi:* Sufletele rîd în Paradis, nu încearcă sensul căirii, admirînd facultățile Providenței, care mai întîi a înzestrat cerurile cu variatele influențe și apoi a prevăzut mîntuirea sufletelor prin ridicarea lor la fericire pe calea virtuților.

106. *Suprema măiestrie:* Este a divinității, care a acordat o astfel de finalitate universului.

ce-nchează Universul și-acel Bine
prin care cerul pe pămînt învie.
109 Ci ca să duci pe lume jos cu tine
a tale vreri deplin îndestulate,
se cade să-ți mai spun ceva, creștine.
112 Tu vrei să știi ce flacără se zbate
aicea lîngă mine și sclipește
precum o rază-n undele curate.
115 Afla-vei dar că-n ea se odihnește
Raab; și fericirea-i împletită
cu-a noastră, după-a ei ne-o întregește.
118 De-această stea, în care e-ațintită
a lumii umbră, cea dintîi fu ea
din oastea gloriei lui Hristos primită.
121 Și se cădea să fie pusă-a sta
în rai drept mărturie-a biruinții
ce dobîndită fu prin rugi cîndva;
124 căci ea-nlesni dintîia glorie-a ginții
lui Iosuà pe locul sfînt, izbîndă
ce papii nu-i mai stă în grija minții.

110. *A tale vreri:* Dorințele lui Dante de a afla de cînd stătea în cerul Venerei.

114. *Precum:* O altă realistă comparație care apropie cerurile de pămînt.

116. *Raab:* Este meretricea, desfrînata din Ierihon, care i-a ascuns în casa ei pe oamenii lui Iosua, ajutînd în felul acesta la cucerirea de către evrei a Ierusalimului și a Pămîntului făgăduinței.

119. *A lumii umbră:* Sistemul astronomic ptolemaic făcea să se sfîrșească conul de umbră proiectat de pămînt în spațiul cosmic, în cerul Venerei. Aci a fost adusă, mai înainte de orice alt suflet, Raab, de către Isus Cristos, atunci cînd el a coborît în Limbul Infernului.

122. *Mărturie-a biruinții:* Pe care Cristos a avut-o asupra Infernului, din care a adus sufletele patriarhilor.

124. *Ea:* Raab, care a favorizat victoria ginții lui Iosua.

126. *Papii:* Tonul se schimbă imediat. Începe o violentă invectivă împotriva eclesiaștilor. O desfrînată s-a putut gîndi să salveze Pămîntul sfînt al făgăduinței, un papă însă are cu totul alte gînduri și interese lumești.

127 Cetatea ta, clădită-ntru osîndă
de cel ce-n cer fu primul răzvrătit
şi-a cărui pizmă stă mereu la pîndă,
130 bătînd împrăştie crinu-afurisit
ce-a dezbinat şi oi, şi miei cu ura,
făcînd din lup păstor statornicit.
133 De-aceea înţelepţii şi Scriptura
sînt părăsiţi şi doar la Decretale
aminte iau, de-i roasă legătura.
136 Cu d-astea umblă papa, şi-ale sale
oştiri de popi ce şi-au uitat, gîndesc,
de Nazaret, de-Arhanghel şi-osanale.
139 Dar Vaticanu-n Rîmul strămoşesc
şi celelalte locuri sfinte-n gînd,

127. *Cetatea ta:* Florenţa, construită de diavol, de către acela care, revoltîndu-se, a întors primul spatele creatorului său, lui Dumnezeu.

130. *Crinu-afurisit:* Este florinul, monedă bătută de florentini, care avea pe o faţă crinul, emblema oraşului. Banul şi lăcomia de argint au abătut de la drumul drept întreaga lume creştină, transformîndu-l pe păstorul acestei turme, pe însuşi Papa, într-un avid *lup*.

133. *Înţelepţii:* Din cauza lăcomiei nesăţioase de bani, eclesiaştii au părăsit învăţăturile Sfintei Scripturi sau ale doctorilor bisericii („înţelepţii").

134. *Decretale:* Eclesiaştii studiază acum numai *Decretaliile*, cărţile de drept canonic prin care instituţia bisericii revendica bunuri pămîntene.

135. *Roasă legătura:* Faptul că aceste cărţi aducătoare de bunuri materiale sînt atît de des consultate, pentru a se stoarce cît mai multe bogăţii, o dovedeşte legătura lor roasă, de atîta uz.

137. *Oştiri de popi:* La această cale de îmbogăţire au gîndurile aţintite ecleziştii — şi nu la Nazaret, unde Isus Cristos s-a născut în sărăcie.

138. *Arhanghel:* Arhanghelul Gabriel, care a vestit Mariei că a fost aleasă să-l nască pe Isus.

139. *Vaticanu:* Colină a Romei, unde a fost înmormîntat Sfîntul Petru şi unde avea apoi să se ridice cea mai măreaţă catedrală a creştinismului.

ce-oştirea lui sîn Petru-adăpostesc,
142 de adulter scăpa-vor în curînd."

141. *Oştirea:* Toate cimitirile („locurile sfinte"), în care au fost înmormîntaţi toţi aceia care l-au urmat pe Sfîntul Petru, luptînd pentru triumful bisericii creştine.

142. *De adulter:* Este adulterul comis de papi care au căutat să împreune puterea spirituală cu cea temporală. În cuvintele acestea ale lui Folco, unii comentatori au vrut să vadă o aluzie la eventuala moarte a lui Bonifaciu al VIII-lea, adversarul lui Dante, sau aluzii la venirea acelui Mîntuitor, a acelui copoi („veltro"), menit să alunge lupoaica în Infern. Dar după cum se vede, şi aici, în înălţimile senine şi luminoase ale Paradisului, antieclesiastul Dante Alighieri agită violent biciul satirei sale şi al justei invective.

CÎNTUL X

Cerul al patrulea, al Soarelui. Spiritele înţelepte. Prima cunună luminoasă a spiritelor de teologi şi filozofi.

1 Privind în Fiu cu-acea Iubire-adîncă
ce-n veci dintr-unu-într-altul va ţîşni,
Puterea-ntîi şi nerostită încă,
4 tot ce-i în gînd şi-n lume făuri
cu-atîta rînduială,-ncît nu poţi,
pe creator, privind-o, a nu-l simţi.

1. *Acea Iubire:* Este sfîntul Duh, care, potrivit concepţiei catolicilor, purcede atît de la Dumnezeu Tatăl cît şi de la Dumnezeu Fiul

3. *Puterea-ntîi:* Puterea primă este Dumnezeu, creatorul tuturor lucrurilor din univers.

5. *Rînduială:* Perfecta armonie şi ordine

Cu mine deci, creştine, acele roţi,
ce sus se-nvîrt, priveşte-le, pe unde
un cerc cu altul se-ntretaie-n bolţi,
şi-acolo sfîntul meşteşug pătrunde
al Celui ce-ntr-atît îl bagă-n seamă,
că-n veci de el privirea lui n-ascunde.
Şi cată cum de-acolo se destramă
piezişul brîu ce-n cer planete poartă,
spre-a-i mulţumi pe cei care le cheamă.
De n-ar fi strîmbă calea lor, deşartă
ar fi în cer orice virtute-n parte
şi pe pămînt orice putere moartă.
Iar dac-ar fi de-ecuator departe
mai mult ori mai puţin, orînduirea
şi sus, şi jos ar fi smintită foarte.
Opreşte-aici, creştine,-acum citirea
şi ce-ai gustat în sinea ta despică,
de vrei ca să-ţi tihnească mulţumirea.

7. *Creştine:* Permanenţă echivalenţă cu *cititor.*

9. *Un cerc:* Dante adresează cititorului îndemnul de a-şi ridica ochii către acel punct de pe cer în care se încrucişează ecuatorul cu zodiacul pentru a admira extraordinarea armonie a cerurilor.

12. *Privirea:* Dumnezeu, arhitectul universului, este atît de îndrăgostit de creaţia sa, încît nu-şi mai poate desprinde niciodată ochii de la ea, ci o priveşte mereu cu o mare bucurie.

14. *Piezişul brîu:* Mişcarea oblică a cercului zodiacului ce poartă constelaţiile şi planetele, apropiindu-se alternativ de pămînt pentru a satisface cu influenţele celeste pe acei care au nevoie de ele.

16. *Strîmbă:* Dacă drumul cercului zodiacal nu ar fi oblic faţă de cercul ecuatorial al pămîntului, atunci s-ar pierde foarte mult din puterea influenţelor astrale şi în cer, unde această putere s-ar risipi în van, dar mai ales pe pămînt.

19. *De-ecuator:* Dacă cercul zodiacal ar fi mai mult sau mai puţin înclinat pe cercul ecuatorial al pămîntului, întreaga armonie a influenţelor şi în ceruri şi pe pămînt ar fi tulburată.

22. *Opreşte-aici:* Dante se adresează ca un maestru cititorului pe care îl vede „ca pe un discipol aşezat în bancă" (în original), atent pentru a-i primi învăţătura, cam aridă. I-a oferit o primă gustare la masa ştiinţei şi-l invită la intensă meditaţie.

Ţi-am dat bucate: singur le dumică
de-acum, căci eu sînt prins de truda care
mă face scrib şi mintea mi-o furnică.
Al firii domn şi serv, măritul soare,
ce lumii-mparte har din cer şi ştie
cu-a sa lumină timpul să-l măsoare,
cu zodia, de care-n urmă scrie,
unit rotea prin mîndrele spirale
în cari mai iute zi de zi reînvie,
şi eu cu el; ci zborul în ocoale
nici că-l simţeam, precum nu simţi aori
decît tîrziu un gînd ce-ţi dă tîrcoale.
Doar Beatrice, numai ea să zbori
te mînă-atît de iute spre mai bine,
că zboru-n timp nu-i chip să i-l măsori.
Ce tainic trebuie că sclipeau prin sine

25. *Ţi-am dat:* Un vers care-n italieneşte a devenit proverb: „*Messo t'ho innanzi ormai per te ti ciba*". A asimila alimentul intelectual oferit de maestru, este sarcina discipolului.

27. *Scrib:* El nu se poate opri prea mult asupra acestui argument, fiind chemat de truda, de materia de dezvoltat mai departe a poemului, al cărui scrib este.

28. *Al firii domn:* Soarele. (Şi acest vers: „*Lo ministro maggior della natura*", a devenit proverbial.)

29. *Har din cer:* Cea mai puternică influenţă astrală exercitată asupra pămîntului este aceea a soarelui.

30. *Timpul să-l măsoare:* Lumina soarelui măsoară vremea, alternînd ziua cu noaptea.

31. *Cu zodia:* Punctele echinocţiale din zodiacul amintit, constelaţia Berbecului.

32. *Spirale:* Spirale prin care trece soarele, după sistemul ptolemaic, de la un tropic la altul, spre solstiţiul de primăvară, cînd se înfăţişează oamenilor mai repede, zilele fiind mai lungi.

34. *Şi eu cu el:* Dante urcase în cerul soarelui fără a-şi da seama

37. *Beatrice:* Ea este aceea care călăuzeşte cu atîta rapiditate pe Dante de la un cer la altul. (Aici numele ei este mai mult simbol decît a femeii iubite.)

în soare-acele duhuri, felurite
nu prin culori, ci numai prin lumine!
43 Zadarnic cat: cuvinte potrivite
nu aflu-n gind ca să le pot descrie;
crezi tare însă și-ți vor fi vădite.
46 De n-are aripi a noastră fantezie,
să nu te miri, căci n-a fost ochi vreodată
din sus de soare a zbura să știe.
49 Astfel văzui în cer a patra ceată
a Tatălui ceresc, care-i vădește
cum Duh și Fiu purced din El deodată.
52 Și-mi spuse Beatrice: „Mulțumește
acelui soare nevăzut ce sus
te-a ridicat spre cel care sclipește".
55 N-a fost pe lume suflet mai supus
și mai plecat în rugi spre Dumnezeu,
nici mai grăbit și-n doru-i mai presus

41. *Acele duhuri:* Soarele este de o extraordinară luminozitate; cu toate acestea, se puteau desprinde din el și face vizibile lumini și mai intense. Acestea sînt spiritele înțelepților.

43. *Zadarnic cat:* Dante declară neputincioase uneltele artei verbului pentru actul descrierii viziunii avute. Numai vederea cu ochii proprii ar putea convinge de realitatea celor văzute. De aceea poate îndemna pe cititor să vadă singur, pregătindu-și calea spre Paradis.

46. *Fantezie:* Dacă fantezia oamenilor nu poate să se înalțe atît de sus ca să-și reprezinte o lumină mai intensă decît a soarelui, asta este pentru faptul că ochiul omenesc nu a mai văzut vreodată o mai orbitoare lumină. Fantezia, care se bazează totuși pe percepția simțurilor, nu-și poate imagina o stare luminoasă în univers atît de intensă și vie.

49. *A patra ceată:* Acolo erau sufletele teologilor, în cel de al patrulea cer, al soarelui, și tot atît de luminoase ca înflăcăratul astru.

50. *A tatălui ceresc:* Dumnezeu, care satură setea de adevăr a teologilor arătîndu-le marile mistere ale divinității și ale trinității („cum Duh și Fiu purced din El deodată").

53. *Soare nevăzut:* Soarele cel „nevăzut" este Dumnezeu care l-a dus pe Dante în acest soare pe care simțurile noastre îl pot percepe.

55. *N-a fost pe lume:* Cele două terține sînt ale poetului creștin Dante Alighieri, om al veacului de mijloc. Atît de mult se adîncește în actul rugăciunii, încît o poate uita pentru o clipă pe aceea care îi este marele vis, Beatrice.

58 de cum am fost la vorba doamnei eu;
cu-atîta drag în El mă ațintii,
încît și ea pieri din gîndul meu.
61 Nu fu mîhnită doamna, ci zîmbi
și-n zîmbet ochii ei sclipiră-atare,
că cugetu-mi unit se risipi.
64 Și fulgere văzui strălucitoare,
făcînd din ele-n jurul nost' cunună
(și-n glas mai dulci de cum sclipeau în soare),
67 așa precum în nopțile cu lună,
cînd umed e văzduhu'-n jurul ei
aureola-n raze o încunună.
70 La curțile măririi, cum spusei,
sînt pietre scumpe,-odor peste odor,
dar nu e chip din tainiți să le iei;
73 și printre ele e și cîntul lor:
ci în zadar aștepți să-ți spun de ele,
de-n ceruri sus nu te gătești să zbori.
76 După ce-n cînt mănunchiul de betele
ne-ncinse întreit din treaptă-n treaptă,
ca-n ceruri sus cununile de stele,

61. *Nu fu mîhnită:* Este limpede că Beatrice nu putea fi altfel decît fericită văzîndu-l pe Dante concentrat în rugăciune, ea, a cărei înaltă misiune era tocmai de a-l aduce pe omul iubit lîngă divinitate, fiind intermediara, ca *donna angelicata*, între om și Dumnezeu.

65. *Cunună:* Dante vede acum o cunună de lumini mai strălucitoare decît soarele, care dansează în jurul grupului pe care îl formează el și Beatrice. Suavitatea vocilor sufletelor care cîntau în cer era mai intensă decît chiar strălucirea lor.

69. *Aureola:* Cununa luminoasă a spiritelor era ca halo-ul lunar.

70. *Curțile măririi:* Curtea din care vine Dante este Paradisul, care conține atît de frumoase nestemate că nu pot fi aduse pe Pămînt nici măcar prin descriere. frumusețea lor depășind orice putere a fanteziei și a reprezentării.

73. *Cîntul lor:* Era atît de armonios și cu neputință de descris cîntecul intonat de acele suflete, încît pentru cineva care nu a putut ascende în Paradis el nu poate fi descris.

78. *Cununile de stele:* Ca stelele care se rotesc în jurul polilor, care, în cazul acesta, sînt Dante și Beatrice.

79 femei mi se părură, care-așteaptă
și nu se rup din horă, ascultînd
ce cîntec nou țes cobzele în șoaptă.
82 Apoi din roată-un duh porni zicînd:
„De vreme ce preasfîntul har ce-aprinde
iubirea pură-n focul ei crescînd,
85 în raza lui atît de strîns te prinde,
că sus te ia pe-acele scări pe care
va iar să urci ca să le poți descinde,
88 oricine vin nu ți-ar turna-n pahare,
cînd setea te răpune,-ar fi oprit,
ca rîul ce-i oprit să curgă-n mare.
91 Tu vrei să știi cu ce-i împodobit
acest mănunchi de flori ce-ți împresoară
iubita ce de-înalt te-a-nvrednicit.
94 Eu fui dintr-acei miei ce-odinioară
de Dominic fură purtați pe-o cale
ce, drept urmată, -ngrașă miel și mioară.
97 Acesta-aici, de-a dreapta, mai la vale

80. *Horă:* Așa cum se opresc în dans femeile, nu pentru că el s-a sfîrșit ci pentru că așteaptă noi melodii pentru alte figuri. (Imagini ale lumii pămîntene proiectate în cele mai luminoase ceruri.)

85. *Raza lui:* Raza harului divin, care se intensifica mereu, alimentîndu-se din propria sa substanță, își exercita tot mai mult asupra lui Dante înrîurirea favorabilă, îngăduindu-i acest privilegiu extraordinar de a urca viu în cerurile Paradisului.

88. *Pahare: Paharul de vin* care ar satisface setea lui Dante, adică, simbolic, marea lui dorință de a ști și cunoaște.

90. *Ca rîul:* Nu este liber nimeni în Paradis să nu-i satisfacă dorința lui Dante, cum nu este liber un rîu să nu curgă spre mare.

92. *Flori:* Spiritele care încunună cel de al patrulea cer, al soarelui.

94. *Miei:* Spiritul care vorbește se declară a fi un *miel*, un călugăr aparținînd ordinului dominicanilor.

96. *-Ngrașă:* Un asemenea miel, dintr-o asemenea turmă alegorică, nu se putea îngrășa decît simbolic, hrănindu-se cu nutrețul spiritual al teologiei.

de mine, care Toma sînt, d'Aquin,
Alberto e; învățăturii sale
100 eu i-am urmat și mi-a fost frate-n cin.
De vrei să știi de fiecare-n parte,
privește-i și m-ascultă pe deplin.
103 Al lui Grațian e zîmbetul ce-mparte
sclipiri de foc și-a lui e legea dreaptă,
ce sus în rai îl duse după moarte.
106 Pe urma lui Petre Lombard se-ndreaptă,
ce-și dărui comoara lui cîndva
Bisericii, ca văduva înțeleaptă.
109 A cincea pară, cea mai mîndră-n stea,
resfiră-atîta dragoste dintr-însa,

98. *Toma:* Cel mai mare teolog al Evului Mediu. Născut în anul 1227 la Roccasecca, dintr-o familie nobilă, d'Aquino, a intrat în ordinul dominicanilor în anul 1243. A murit în anul 1274. Foarte cunoscut, mai ales prin cele două opere capitale: *Summa contra Gentiles* și *Summa theologica*, a influențat întreg Evul Mediu, l-a influențat și pe Dante. Profesor la mai multe universități ale vremii, fusese supranumit *doctor angelicus*.

99. *Alberto:* Albertus Magnus, din orașul Colonia (1193—1280). Dominican, a încercat să pună de acord doctrina artistotelică cu ideologia creștină, în opere importante teologice care i-au adus din partea învățaților contemporani epitetul ornant de *doctor universalis*.

103. *Grațian:* Francesco Graziano, călugăr camaldolez, născut la Chiusi, a trăit în secolul al XII-lea și poate să fie considerat, prin opera lui capitală, *Concordia discordantium canonum*, întemeietorul dreptului canonic.

106. *Petre Lombard:* un alt mare teolog, piemontezul Pietro Lombardo, ajuns episcop al Parisului, unde a și murit, în anul 1164. El este autorul a patru cărți doctrinare, intitulate *Sententiarum*, foarte prețuite de teologi și care i-au adus titlul de *magister sententiarum*.

108. *Ca văduva:* În prefața primei sale cărți, Pietro Lombardo declara că el este asemenea acelei văduve sărace care n-a putut oferi lui Dumnezeu, drept prinos, decît două biete monede.

109. *A cincea pară:* Cea de a cincea lumină a cununii este vestitul Solomon, fiul lui David, considerat cel mai înțelept dintre înțelepți.

110. *Dragoste:* Aluzie la minunatul poem, care vibrează de cea mai intensă expresie a sentimentului iubirii, *Cîntarea Cîntărilor*, și al cărui autor se presupune a fi Solomon.

c-o lume-ntreagă veşti vrea despre ea.
112 În miezul ei e mintea care strîns-a
atîta știință, că de-i drept ce-i drept,
n-a fost a doua mai presus ca dînsa.
115 E facla-apoi ce pe pămînt, în piept
simțit-a slujba și-ngerească fire
mult mai profund ca orice înțelept.
118 În cealaltă firavă pîlpîire
e-apărătorul vremilor creștine,
cel luat de Augustin sub ocrotire.
121 Și-acum, de ochii minții după mine
pe rînd i-ai tras, ți-e inima-nsetată
de-a opta stea din șirul de lumine.

113. *De-i drept:* Adică dacă Scripturile nu spun decît ce-i drept, adevărul, pentru că acolo stă scris (în cartea a treia a *Regilor*), că Solomon este cel mai înțelept dintre oameni.

115. *E facla-apoi:* Este Dionisie Areopagitul, atenian convertit la creștinism de Sfîntul Paul însuși. I se atribuie, fără multă certitudine, *De Coelesti Hierarchia*, în care se discută despre ierarhia cerurilor, pe care a putut-o cunoaşte şi Dante în edificarea arhitecturii Paradisului său.

119. *Apărătorul:* Este spaniolul Paulus Orosius (secolul al V-lea), autor al unei istorii universale împotriva păgînilor și în apărarea creștinismului: *Historiarum adversus paganos*, frecvent utilizată de Dante.

120. *Augustin:* Istoria ar fi fost scrisă la îndemnurile Sfîntului Augustin.

122. *Inima-nsetată:* Dante este dornic de a ști.

123. *A opta stea:* Această a opta stea și înalta minte este Manlius Torquatus Severinus Boetius, născut la Roma către anul 470. A primit înalte sarcini din partea lui Teodoric, dar, acuzat de a fi conspirat împotriva goților, a fost aruncat în închisoare, unde a și murit către anul 525. În închisoare el a scris faimosul tratat *De consolatione philosophiae*, una din cele mai răspîndite cărți din Evul Mediu, foarte iubită de Dante însuși și frecvent comentată de el în opera sa, îndeosebi în *Convivio*.

124 În ea, prin ochi, de ceruri se desfată
un duh ce lumea o vădi dincoace,
cui l-asculta, deșertăciune toată.
127 Jos în Cieldaur trupul mort îi zace;
prin greu canon și prin surghiun cărare
el își croi către suprema pace.
130 Privește cum se-ntrec sclipind în soare
Isidor, Beda și Ricard, creștine,
ce înger fu, nu om, prin contemplare.
133 Cel de la care ochii tăi spre mine
se-ntorc, e-un duh ce-n gînduri adîncit
rîvnit-a moartea și supremul Bine.

127. *Cieldaur:* Biserica *San Pietro in Ciel d'oro*, din Pavia, în care a fost îngropat Boetius.

128. *Surghiun:* Simțim toată puternica vibrație și compasiune a exilatului Dante Alighieri.

131. *Isidor:* Episcop al Sevillei (560—637). Autor al unei vaste enciclopedii, *Originum sive etymologiarum*, în care sînt cuprinse date despr cele șapte arte liberale, cunoștințe de istoria medicinei, a dreptului. A fost supranumit *oracolul Spaniei*. *Beda:* Denumit Venerabilul. Teolog englez (674—735). Autor al mai multor lucrări, dintre care principala este *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. *Ricard:* Teologul Richard numit de St. Victor, după numele unei mînăstiri pariziene al cărui prior a fost. Mort în 1173, el a scris mai multe lucrări ce stau sub semnul misticismului. A fost supranumit *Magnus contemplator*, comparat încă din timpul vieții cu îngerii. Dante declara că el a fost „înger nu om, prin contemplare".

133. *Cel de la care:* Ultimul spirit din cununa luminoasă, vecinul lui Toma d'Aquino, acela de la care ochii lui Dante s-au reintors spre doctor angelicus.

134. *Duh ce-ngînduri:* Spiritul acesta se ridică într-o meditație atît de înaltă, încît i s-a părut că moartea a venit prea tîrziu, mai înainte ca el să fi putut să dea răspunsuri la asemenea complexe întrebări și probleme.

136 Sigier e și-adevăruri a vădit
pe ulița unde nutrețul crește
și drept aceea-amar fu pizmuit."
139 Apoi, precum un ornic cînd trezește
mireasa lui Hristos — și spre-a-i fi dragă
o-mbie-n zori să-i cînte creștinește —
142 o roată-mpinge și-alta-n mers dezleagă,
atît de dulce clopoțind „tin-tin",
că doru-n rugi pe buze ți se-ncheagă,
145 la fel văzui glorioasa roată, lin
mișcîndu-se, și-n cînt o duioșie
simții c-anină, cum nu-i chip s-anini
148 decît pe unde-i veșnic bucurie.

136. *Sigier:* Este filozoful averoist Sigieri din Brabant, profesor la Universitatea din Paris. Născut către 1226, a murit asasinat în 1284. În tratatul său *De unitate* se declara adversar al lui Toma d'Aquino și a fost persecutat de Curia papală, care l-a acuzat de erezie pentru antitomismul său. (Este interesant că Dante îl așează pe acest filozof averoist în Paradis și că pune chiar pe misticul Toma d'Aquino să-i facă un cald elogiu.)

137. *Ulița:* Strada Nutrețului (Rue du Fouarre), pe care se afla, în Evul Mediu, Universitatea pariziană.

139. *Un ornic:* O altă splendidă imagine înălțată de Dante de pe pămînt în Paradis. Ca un uriaș ceasornic medieval care bate orele intonînd coruri ori fraze muzicale, tot așa cînta în cor cununa de lumini a înțelepților.

140. *Mireasa:* Biserica, comparată aici cu o fată tînără care-și începe ziua cîntînd o melodie de dragoste pentru iubitul ei.

142. *O roată:* O parte din angrenajul mecanismului uriașului ornic care pune în mișcare o altă parte pentru a crea melodia, la bătaia unei ore sau alteia.

143. *Clopoțind:* Întreg versul are o muzicalitate sugestivă și onomatopeică în armonia melodiei pe care o intonează ornicul și, corespondent, corul înțelepților.

145. *Glorioasa roată:* Cununa înțelepților, glorioasă fiindcă este alcătuită din atîtea înalte spirite de filozofi și teologi dar și pentru faptul ca aceste spirite se află în gloria și lumina cerului Soarelui.

146. *Duioșie:* În original, *„dolcezza"*. Dulceața, suavitatea cîntului este cu neputință să fie exprimată în cuvinte. Numai în ceruri, unde bucuria este eternă, se pot întîlni asemenea armonii.

CÎNTUL XI

Cerul al patrulea, al Soarelui. Spiritele înțelepte. Cele două noi îndoieli ale lui Dante. Elogiul lui San Francesco d'Assisi. Invectiva împotriva dominicanilor.

1 O, muritori, ce griji nesăbuite
și ce noian de strîmbe silogisme
vă curmă zboru-aripilor ciuntite!
4 Se sfarmă unii-umblînd după-aforisme
ori după legi sau slujbe preoțești,
alții-s stăpîni prin forță sau sofisme,
7 alții-nvîrtesc la trebi cetățenești,
iar alții fură, trîndăvesc ori poate
se dau din greu plăcerilor trupești,
10 în timp ce eu, desprins de-aceste toate,

1. *Griji nesăbuite:* Dante deplînge vanitatea lucrurilor lumești.

2. *Silogisme:* Raționamente, „strîmbe", false principii și argumente.

3. *Vă curmă zboru:* Pentru a împiedeca zborul către înălțimile spirituale ale adevăratelor valori, pentru a întoarce gîndirea, a cărei misiune este de a zbura în mijlocul celor mai elevate gînduri și nu spre zădărnicia lucrurilor lumii de jos.

4. *După-aforisme:* Cei care caută să se îmbogățească cu ajutorul aforismelor sînt medicii care urmează învățăturile lui Hipocrat, strînse în compendiul medical al acestuia, intitulat chiar *Aforisme*.

5. *Legi:* Oamenii umblă să se îmbogățească sau să fie fericiți, sau prin studiul dreptului, care se dovedea foarte lucrativ, alții urmăresc cu ajutorul preoției să ajungă la înalte slujbe și onoruri, sau să acapareze bogății.

6. *Sofisme:* „Prin forță și sofisme" (prin violență și înșelăciune), alții urmăresc să pună mîna pe putere, să înhațe sarcinile publice („trebi cetățenești").

9. *Plăcerilor trupești:* Desfătarea trupului în dragostea senzuală.

10. *Desprins:* Liber de toate aceste vane preocupări lumești, Dante le pune în contrast cu ascensiunea sa în gloria cerului Soarelui.

eram primit cu doamna-n cerul veşnic
şi-n mîndra horă-a veşnicelor roate.
13 Apoi, cînd fice duh se-ntoarse vrednic
la locul lui în dalba cingătoare,
se-opriră toţi, ca luminări în sfeşnic.
16 Şi-atunci din miezul vălvătăii care
dintîi mă agrăise cuvîntînd,
eu auzii, şi se-nteţi-n lucoare:
19 „Precum sclipesc în raza lui arzînd,
la fel privind în cel de veci Părinte
zăresc ce pricini te frămîntă-n gînd.
22 Tu te-ndoieşti şi vrei să-ţi fie-n minte
mai desluşită vorba mea şi clară,
ca să pricepi ce-am vrut să spun'nainte,
25 cînd am rostit: «Se-ngraşă miel şi mioară»
sau: «N-a fost alta mai presus». Deci cată
să adîncim ce-ţi şade-ntru povară.
28 Stăpîna lumii, Pronia luminată,
ce cîrmuieşte cu-al ei sfat pe vii,
sfat ce nu-i ochi a-l scormoni să poată,

11. *Doamna:* Beatrice.
13. *Cînd fice duh:* Cînd fiecare dintre spiritele înţelepţilor s-a întors la locul său din „dalba cingătoare", hora luminoasă de mai înainte.
15. *Sfeşnic:* Imaginea împrumutată modului de iluminaţie medievală este de o rară claritate: aşa cum stau lumînările fixe în hora candelabrului, au rămas în hora lor luminoasă cei doisprezece doctori teologi.
16. *Din miezul vîlvătăii:* Este Toma d'Aquino, al cărui zîmbet se manifesta printr-o sporire a luminozităţii.
19. *În raza lui:* Toma d'Aquino declară că aşa cum străluceşte în el răsfrîntă lumina divinităţii, tot aşa el, prin această lumină, are facultatea de a ghici gîndurile lui Dante şi cauza care le generează.
22. *Tu te-ndoieşti:* Toma d'Aquino vede că Dante n-a pătruns sensul expresiilor „o cale ce...-ngraşă miel" sau „N-a fost alta mai presus", pe care le-a spus în Cîntul precedent, şi el vrea să le limpezească acum.
28. *Pronia luminată:* Providenţa divină, guvernatoarea lumii, prin înţelepciunea sa atît de profundă încît ochiul omenesc nu o poate pătrunde.

31 miresei celui sfînt ce-o logodi
cu sîngele vărsat în chin pe cruce,
doi prinţi în ajutor îi rîndui,
34 să-i fie călăuză la răscruce
şi s-o-ntărească-ntru credinţă-atare,
ca paşii ei mereu spre el s-apuce.
37 Fu cel dintîi serafic prin ardoare,
iar celălalt prin multa-nţelepciune
ca heruvimii străluci-n lucoare.
40 De primu-am să vorbesc, căci orice-ai spune
de unul, pe-amîndoi îi preamăreşte,
acelaşi ţel avînd ei ambii-n lume.
43 Între Tupin şi rîul ce zoreşte
din dealu-ales de fericitu-Ubald,
un plai mănos din munte sus descreşte,

31. *Miresei:* Biserica pe care Dante vrea s-o aducă la simplitatea creştinismului primitiv. *Sfînt:* Isus Cristos, care şi-a pecetluit căsătoria-i mistică cu biserica prin sîngele vărsat pe cruce în actul răstignirii şi prin acele strigăte cu care a invocat, în ceasul ultim, ajutorul lui Dumnezeu.
33. *Doi prinţi:* Pentru ca biserica să fie mai sigură şi întărită în credinţă, i-a orînduit „doi prinţi", doi conducători.
37. *Cel dintîi:* Principele bisericesc, seraficul, este Sfîntul Francisc din Assisi, care a luptat pentru întoarcerea bisericii la simplitatea şi sărăcia primitiv creştină.
38. *Celălalt:* Sfîntul Dominic, care încă de pe pămînt strălucea ca un heruvin prin puterea înţelepciunii sale şi care a combătut ereziile pentru ca biserica, mireasa lui Cristos, să fie apărată.
40. *De primu-am să vorbesc:* Toma va vorbi numai despre unul singur, dar cuvintele lui vor avea valoare pentru amîndoi, pentru că operele şi acţiunile amîndurora au avut acelaşi unic ţel, apărarea bisericii. Este interesant că dominicanul d'Aquino, pentru a da o pildă de concordie, intonează elogiul lui San Francesco şi nu al întemeietorului propriului său ordin monastic.
43. *Între Tupin:* Dante începe descrierea minunată a peisajului regiunii numită Umbria, ţară a pictorilor şi a sfinţilor. Între rîul Tupino şi Chiascio („rîul ce zoreşte"), se înalţă coasta unui munte.
44. *Ubald:* Ubaldo Baldassini, episcop al oraşului Gubbio, a trăit în veacul al XII-lea şi s-a retras, spre sfîrşitul vieţii, ca anahoret tocmai pe acest munte Subacio, la izvoarele rîului Chiascio.

46 ce-aduce la Perugia frig și cald
prin Porta Sol, și-n dosul lui, surori,
sub jug suspină Nocera și Guald.
49 Din plai, pe unde-i lesne să-l scobori,
un soare lumii-i răsări podoabă,
precum din Gange-al nostru uneori.
52 Drept care de-acest loc cînd mi te-ntreabă,
tu nu-l numi Assisi, că-i puțin,
ci Răsărit îi spune mai degrabă.
55 Era pe cer cu zorile vecin,
cînd prins-a lumea-a lua la el aminte,
simțind c-o mîntuiește de venin.
58 De tînăr se-nvrăjbi cu-al său părinte
de dragu-unei femei, ce-i printre vii
urîtă, precum moartea-ntre morminte.

46. *Perugia:* De la acest munte, Subacio, orașul Perugia, în partea sa răsăriteană, unde este așezată o poartă de intrare numită *Porta Sol*, primește frigul zăpezilor ori, primăvara, căldura razelor soarelui.

48. *Sub jug:* Sub greul jug al apăsării politice a peruginilor, gemeau alte două localități ale Umbriei, Nocera și Gualdo.

49. *Pe unde-i lesne:* Acolo unde coasta muntelui devine mai puțin verticală.

50. *Un soare:* Acest soare metaforic este Sfîntul Francisc.

51. *Din Gange:* Astronomia timpului considera că în timpul solstițiului de vară soarele firmamentului răsare la gurile fluviului indian Gange, socotit ca punctul extrem oriental. *Al nostru:* Al spiritelor înțelepte, care este și soarele real, al firmamentului.

54. *Răsărit:* Orașul n-ar fi trebuit să se numească Assisi ci Răsărit, pentru că de acolo a răsărit un nou soare.

55. *Cu zorile vecin:* Nu trecuse prea mult de la naștere (avea numai douăzeci și patru de ani), cînd și-a schimbat felul de viață, devenind un model al faptelor bune, un apostol al întoarcerii spre creștinismul simplu.

58. *Al său părinte:* Tatăl lui Francisc era un negustor bogat, Pietro Bernardone, care, desperat de a-l fi văzut pe Francisc dăruind o mare sumă de bani pentru repararea unei biserici, l-a chemat la judecată în fața episcopului din Assisi.

59. *Unei femei:* Toma d'Aquino continuă a vorbi mai departe în acest limbaj metaforic. Această femeie îndrăgită este Sărăcia.

61 Cu dînsa *coram patre* se uni
în fața curții-episcopești slăvită
și-apoi tot mai vîrtos o îndrăgi.
64 Căci pîn'la el rămase văduvită
de mire,-o mie o sută ani mireasa,
uitată, neștiută, nepețită;
67 nu-i folosi că fără griji în casa
lui Amiclat, de-un rege fu aflată,
ce spaima lumii fost-a și rămas-a,
70 nici că pe cruce, dîrză, neînfricată
(cînd jos rămase maica lui Isus)
se dovedi, plîngînd cu el deodată.
73 Dar ca să-ți fie limpede ce-am spus,
afla-vei că mireasa-i Sărăcia
și că-i Francesco mirele supus.

62. *În fața curții:* În fața curiei episcopale și în prezența tatălui său (expresia latină din textul original, *coram patre*, este păstrată și în traducere), Franicsc a renunțat la orice moștenire, s-a dezbrăcat chiar de hainele pe care le avea de la tatăl său, logodindu-se astfel definitiv cu Sărăcia.

64. *Văduvită:* Văduvă de primul său mire, care fusese Isus Cristos.

65. *O mie:* Mai mult de o mie o sută de ani (în realitate exact 1207), a rămas văduvă Sărăcia, pînă la venirea lui, a celui de al doilea mire, San Francesco d'Assisi.

68. *Amiclat:* Amiclate era un pescar sărac care dormea alături de Sărăcie, într-o biată colibă la țărmul mării. Pe el nu l-a înspăimîntat deloc strălucitul erou Iuliu Cezar, cînd, rătăcind pe țărm, a trecut pe la coliba lui, deși atunci era dezlănțuit cel mai sîngeros război civil între Cezar și Pompei. Neavînd nimic ce să-i fie furat, sărac cum era, el nu se temea de nimeni. Episodul este narat în *Pharsalia* lui Lucanus (v. 51 și urm.) și a mai fost reamintit de Dante în *Convivio* (IV, 13).

70. *Nici că pe cruce:* Și nici chiar faptul de a se fi arătat sălbatic de constantă în dragostea ei, urcîndu-se pe cruce cu Isus, soțul ei, în timp ce Maria, mama lui Isus, a rămas jos la picioarele crucii, n-a făcut ca să mai fie iubită și cerută în căsătorie de cineva.

73. *Să-ți fie limpede:* Încetează limbajul metaforic, și Toma d'Aquino relevă simbolurile. Cei doi îndrăgostiți sînt Sfîntul Francisc și Sărăcia.

76 Iubirea pură, pacea, bucuria,
ce-n ochii lor sclipea fără păcat,
din oameni izgoni netrebnicia
79 şi cel dintîi Bernard s-a descălţat
pornind pe urma mirilor în goană,
şi-astfel gonind părîndu-i c-a-ntîrziat.
82 O, bine rodnic, neştiută mană!
Se descălţă Egidiu şi Silvestru
de dragul ei, a fetei cea sărmană.
85 Porni apoi cel tată şi maestru
cu mîndra lui şi toţi ai săi, pe care
îi şi-ncingea un preaumil căpestru.
88 Nu-i fu ruşine a stîrni mirare
şi nici dispreţ, deşi venea de sus,
odraslă fiind de negustor cu stare;
91 ci dîrz şi fără teamă i-a fost spus

76. *Iubirea pură:* Toată această serie de epitete defineşte o pereche de îndrăgostiţi care îşi descoperă reciproc din ce în ce mai multe calităţi şi deci sînt mereu mai fericiţi.

78. *Din oameni:* Dragostea lor pură şi constantă a provocat şi în alţii marea dorinţă de a le fi asemenea.

79. *Bernard:* Întîiul discipol al lui San Francesco a fost bogatul cetăţean din Assisi, Bernardo di Quintavalle, care în 1209 şi-a dăruit săracilor toate imensele sale averi. El s-a descălţat primul, rămînind cu picioarele goale în sandale rudimentare, după severele prescripţii ale franciscanilor.

81. *Părîndu-i c-a-ntîrziat:* Alerga cu atîta elan după pacea şi liniştea pe care o dă sărăcia, încît mereu credea că a întîrziat.

83. *Egidiu şi Silvestru:* Alţi discipoli ai lui San Francesco, mirele care exercită o tot atît de mare atracţie ca şi mireasa lui iubită, Sărăcia.

85. *Porni apoi:* Părinte şi maestru al familiei sale de primi discipoli, încinşi cu un curmei de tei, simbol al umilinţei, în locul împodobitelor centuri de piele, San Francesco călătorea către Roma, pentru a cere de la Papă recunoaşterea noului ordin monastic.

90. *Odraslă fiind:* San Francesco nu s-a arătat umil în faţa papei, deşi avea ca tată un simplu negustor şi nici pentru faptul că era îmbrăcat mai sărăcăcios decît un cerşetor.

lui Inocenţiu vrerea lui curată,
iar el pecetea pe-al său cin şi-a pus.
94 Apoi, crescînd a sărăcimii ceată
pe urma lui, a cărui viaţă-n schit,
nu jos, ci-n cer s-ar cuveni cîntată,
97 dorinţa-acestui sfînt arhimandrit
fu-ncununată-n lume-a doua oară
de-Onoriu, prin cel sfînt învrednicit.
100 Apoi, rîvnind întru canon să piară,
de faţă cu-a sultanului trufie,
pe Crist îl predică şi-n astă ţară.
103 Dar cînd văzu că lumea nu se-mbie
la-ncreştinare şi-i necopt poporul,
se-ntoarse-ntr-a Italiei rodnicie,
106 pe unde-n munţi Hristos mîntuitorul
îi dărui stigmatele preasfinte
şi pîn'la moarte le simţi fiorul.

92. *Lui Inocenţiu:* Papa Inocenţiu al III-lea, căruia, cu demnitatea unui rege (în textul italian), San Francesco i-a expus severele prescripţii ale noului ordin al franciscanilor şi de la care a primit aprobarea regulii monastice *(pecetea)*, bula de confirmare.

94. *Crescînd:* Numărul franciscanilor a crescut vertiginos: în 1216 erau peste cinci mii.

99. *Onoriu:* Papa Honorius al XIV-lea, inspirat de Duhul sfînt, a reconfirmat, pentru a doua oară în mod solemn, recunoaşterea ordinului monastic franciscan.

101. *Sultanului:* Aluzie la călătoria din 1219 în Orient a Sfîntului Francisc şi a unor discipoli ai săi. Aci, în prezenţa Sultanului Malek el Kamel, au exaltat învăţătura lui Cristos.

104. *Şi-i necopt poporul:* Locuitorii acestor ţinuturi erau prea necopţi pentru a primi creştinismul.

105. *A Italiei rodnicie:* Unde învăţătura sa dăduse roade bune.

106. *Munţi:* Pe înaltul munte Verna din Casentino, aşezat între izvoarele Arnului şi Tibrului, a primit din partea lui Isus cel de al treilea şi ultimul sigiliu, stigmatele. I s-au imprimat pe corp rănile pe care Mîntuitorul creştin le primise pe cruce de la piroane şi de la suliţa soldatului roman.

108. *Pîn' la moarte:* A mai trăit doi ani, şi discipolii săi i-au putut vedea pe trup miracolul celor cinci stigmate.

Iar cînd Cel veşnic, ce-l făcu sorginte
de bine-n lume, îl chemă la sine,
spre-a răsplăti smerenia lui fierbinte,
el fraţilor le-ncredinţă, creştine,
mireasa şi de suflet le-a legat
pe veci iubirea lor să i-o închine.
Din poala ei spre veşnicul regat
ăst suflet mare-apoi se petrecu,
iar trupul raclă nu-şi dori drept pat.
Gîndeşte-acum ce sfînt urmaş avu,
de barca lui sîn Petru-n larg cu spor
s-o mîne către port se pricepu.
El ne fu nouă-n lume jos păstor
şi cel ce vrerea vajnic i-o păzeşte
şi-adună-n cer odor peste odor.

110. *Îl chemă la sine:* San Francesco a fost chemat în cer, murind în 1226, pentru a-şi primi acolo răsplata vieţii sale umile şi creştineşti de pe pămînt.

112. *El fraţilor:* Călugărilor franciscani, ca unor drepţi moştenitori şi urmaşi, le-a lăsat în grijă pe mireasa sufletului şi a vieţii sale, Sărăcia.

115. *Din poala ei:* Din poala Sărăciei, a trecut spre luminosul, eternul regat al Paradisului.

117. *Raclă:* N-a vrut altă raclă, alt cosciug, trupului său decît acela al sărăciei. A murit gol, pe pămîntul gol. Aşa se încheie această minunată biografie artistică pe care a înălţat-o Dante Alighieri lui San Francesco, *il poverello* (sărăcuţul), cel care s-a străduit să abată creştinismul de pe drumul pompei şi al fastului pregătit de papi, pe căile sale primitive de simplitate şi bunătate. Acesta este San Francesco d'Assisi, creator în acelaşi timp al unui miraculos imn, *Laus creaturarum*, un cînt al tuturor elementelor naturii şi vieţii.

118. *Sfînt urmaş:* În textul original, „demn coleg". Acela care a fost demn tovarăş al lui San Francesco în a călăuzi barca Sfîntului Petru (biserica), prin toate primejdiile largului mării, a fost Sfîntul Dominic. Născut în 1170 la Castilla, mort la Bologna în 1221, el este întemeietorul ordinului monastic al dominicanilor.

121. *Păstor:* Cel care vorbeşte este dominicanul Toma d'Aquino, de aceea el îl numeşte păstor (în textul original, „patriarh", cu sensul de întemeietor) pe Sfîntul Dominic.

Ci azi păşuni mai grase lăcomeşte
şi mai mănoase turma lui, astfel
că nu-i mirare-n drum de rătăceşte.
Iar oile, cu cît mai mult de el
se-ndepărtează, cînd se-ntorc la stînă
dau lapte slab ori nici nu dau de fel.
Mai sînt vreo cîteva care se-adună
lîngă păstor, dar de puţine ce-s,
le-ajunge pentru straie-un pumn de lînă.
Şi-acum, de-ai luat aminte la-nţeles
şi-a mele vorbe n-au fost seci şi goale,
de-ţi aminteşti de unde am purces,
s-or stinge-n parte dorurile tale,
căci pomu-l vei vedea cum stă să piară
şi-ai să pricepi de ce-am vorbit de-o cale
«ce drept urmată-ngraşă miel şi mioară».“

125. *Turma lui:* Dar astăzi, turma acestui păstor (ordinul dominicanilor) se arată bucuroasă cu totul de alt fel de hrană, fiind acum ahtiată de onoruri şi bogăţii, dincolo de moravurile austere şi preceptele severe ale ordinului în trecut.

126. *Rătăceşte:* S-au abătut de la dreapta cale, urmînd drumurile vanităţii omeneşti.

128. *Se-ndepărtează:* Cu cît se îndepărtează mai mult de el, de Sfîntul Dominic, şi de preceptele ordinului întemeiat de el, cu atît sînt mai lipsite de „lapte". Adică nu pot, nepăscînd iarba cea bună şi neascultînd de păstor, să dea laptele cel bun. Succesiunea aceasta de metafore este una dintre cele mai realizate din întreaga *Divina Comedie*.

130. *Cîteva:* Mai sînt şi unele oi care stau lîngă păstor urmîndu-i poveţele, dar sînt atît de puţine aceste oi-călugări încît (Toma d'Aquino părăseşte limbajul figurat), foarte puţină lînă le-ar trebui pentru a şi face veşminte.

134. *A mele vorbe:* Dacă vorbele mele au fost clare, dacă ai ascultat cu atenţie, dacă îţi aminteşti toate cuvintele mele, atunci o parte a dorinţei tale ţi-a fost îndeplinită.

137. *Căci pomu:* Copacul din care „se rup aşchii" (în original), deci se nimiceşte treptat, este ordinul călugărilor dominicani.

138. *Şi-ai să pricepi:* În felul acesta vei înţelege cuvintele despre calea care „drept urmată-ngraşă miel şi mioară". Numai cei care n-o iau razna, adică discipolii fideli, numai aceia „se îngraşă", adică se învrednicesc de învăţăturile Sfîntului, şi, deci, de Paradis.

CÎNTUL XII

Cerul al patrulea, al Soarelui. Spiritele înțelepte. A doua cunună luminoasă. Elogiul sfîntului Dominic. Invectiva împotriva franciscanilor.

1 Abia rostise ultimul cuvînt
și duhurile-n horă începură
a se roti precum o moară-n vînt;
4 dar nu-mpliniră-ntreagă-o-nvîrtitură
și-n jur se-ncinse altă roată sfîntă,
în mers și-n glas cu prima pe-o măsură,
7 un glas ce-ntrece muzele cînd cîntă
și-a mării nimfe cînd îți ies în cale,
ca raza-ntîi pe cea din ea răsfrîntă.
10 Ca două arcuri ce se-nvîrt agale
prin nori subțiri și-s una la culoare
(cînd Iuno dă poruncă roabei sale),

3. *Moară:* Cununa luminoasă a spiritelor, numită astfel și pentru că este de formă circulară, și pentru că se rotește ca o piatră de moară.

4. *O-nvîrtitură:* Cununa luminoasă a celor doisprezece doctori teologi nu încheiase în rotirea ei un cerc întreg.

5. *Altă roată:* O altă cunună luminoasă o încinge concentric pe cea dintîi, potrivindu-și după ea ritmul și mișcarea dansului și a melodiei.

7. *Muzele:* Cuvîntul intonat de cele două roți luminoase este mai armonios decît orice creație a poeziei omenești sau decît orice cînt al sirenelor mitologiei *(nimfele mării)*.

9. *Răsfrîntă:* Acest cînt le poate întrece pe toate celelalte cum întrece în luminozitate raza primă, raza incidentă, raza reflectată.

10. *Ca două arcuri:* Precum prin norii subțiri se străvăd două arcuri paralele, de aceeași culoare, ce formează curcubeul.

12. *Iuno:* Junona, zeița cunoscută, soția lui Jupiter, stăpînă a cerurilor. *Roabei sale;* Serva Junonei și vestitoarea ei, Iris, aceea care reprezintă și curcubeul.

13 iar cel mai larg din cel mai strîmt răsare,
ca vocea nimfei mistuită-odată
de dragoste ca negura de soare,
16 și care jos, prin juruința dată
lui Noe,-ncredințează pe cei buni
că alt potop nu va mai fi vreodată,
19 la fel acele veșnice cununi
de raze se-nvîrteau pe lîngă noi
și-și răspundeau în pas și-n rugăciuni.
22 Cînd bucuria ce-mprăștia șuvoi
de raze-n jur și hora-și potoliră
luminile, iar pașii blînzi și moi
25 deodată și pe-o vrere și-i opriră,
ca ochii noștri ce se-nchid deodată
și se deschid cînd desfătări prefiră,
28 din miezu-unei lumini din noua roată
un glas țîșni și m-am întors grăbit,
ca acul către steaua-n cer cătată.

13. *Cel mai strîmt:* În Evul Mediu se credea că arcul dinafară al curcubeului s-ar datora reflexiei celui interior, așa cum se răsfrînge glasul în ecou.

14. *Vocea nimfei:* Nimfa mistuită de dragoste a fost Echo, care l-a iubit atît de mult pe Narcis încît s-a stins de dragoste. Ea a fost metamorfozată de zei în stîncă ce răsfrînge toate glasurile și sonoritățile.

17. *Noe:* Dumnezeu a făcut legămînt cu Noe, vestindu-i încetarea potopului prin apariția curcubeului.

19. *La fel:* Aidoma celor două curcubee concentrice erau cele două ghirlande luminoase și eterne ale înțelepților.

21. *În pas:* Acord absolut al ritmului dansului și al melodiei.

24. *Luminile:* Intensificarea variată a luminozității dată de diferitele stări.

25. *Deodată:* Sincronă, în același moment.

26. *Ca ochii:* O fericită comparație cu ochii care se închid și se deschid simultan.

28. *Noua roată:* Cea de-a doua cunună luminoasă.

30. *Ca acul:* Așa cum acul magnetic se îndreaptă, atras de o forță secretă dar irezistibilă, către steaua polară, indicînd totdeauna punctul cardinal al nordului.

31 „Cerescul foc, grăi, ce m-a-ndrăgit,
mă-ndeamnă-a spune de cel'lalt părinte
prin care-al meu de bine fu vorbit.
34 Deolaltă-i drept a-i pomeni-n cuvinte;
căci după cum luptară-alături, cată
şi gloria-alături să-i aducă-aminte.
37 Oştirea lui Hristos ce fu-narmată
c-un preţ atît de scump, pe urma lui
păşea încet, răzleaţă şi-nfricată,
40 cînd Cel ce pururi poartă grija cui
e la impas, de oaste se-ngriji,
din milă, nu din vrednicia-altui;
43 şi doi apărători îi dărui
miresei şi pe urma lor călcînd
norodul rătăcit se pocăi.
46 De partea-n care naşte şi suflînd
zefirul dulce mugurii-i pătrunde,
întreg pămîntu-n verde-nveşmîntînd,

32. *De cel'lalt părinte:* Despre sfîntul Dominic. Cel care vorbeşte este un franciscan, Bonaventura de Bagnorea, care va intona elogiul Sfîntului Dominic, aşa cum dominicanul Toma d'Aquino îl intonase pe acela al Sfîntului Francesc din Assisi.

34. *Deolaltă-i drept:* Este drept ca să fie elogiaţi împreună, pentru că, aşa cum au luptat împreună în viaţă, tot împreună au triumfat în slava cerurilor.

37. *Oştirea:* Creştinii asemănaţi cu o armată a cărei reînarmare a costat foarte scump pentru că s-a plătit pentru ea cu sîngele şi mucenicia lui Cristos.

39. *Păşea încet:* Continuă seria imaginilor ce compară pe creştini cu oastea leneşă care urmează lent şi fără convingere steagul ei, crucea.

40. *Cel:* Împăratul universului, Dumnezeu.

43. *Doi apărători:* Pe Sfîntul Francisc şi Sfîntul Dominic, care să ajute cu fapte şi cu vorbe pe creştinii rătăciţi.

44. *Miresei:* Bisericii.

46. *De partea-n care:* În acea parte apuseană a Europei de unde suflă zefirul aducînd primăvara şi verdele vegetaţiei.

49 pe-aproape de năvalnicele unde
pe după cari, trudit de lunga fugă,
măritul soare uneori se-ascunde,
52 stă-nfiptă fericita Calarugă,
sub ocrotirea vajnicului scut
cu leul subjugat care subjugă.
55 În ea lumina zilei a văzut
cel care crucii-apărător îi fu,
blajin cu-ai săi şi de vrăjmaşi temut.
58 Şi-abia născut, cerescul tată vru
să-i dea atari virtuţi întru ursită,
încît profet din maica lui făcu.
61 Apoi, cînd prin botez fu săvîrşită
logodna între el şi-ntre credinţă,
avînd drept zestre ambii mulţumită,

49. *Năvalnicele unde:* Aproape de Oceanul Atlantic, ale cărui unde lovesc năvalnic ţărmul şi unde soarele în solstiţiul de vară se ascunde, în lunga-i cursă pe firmament. În Evul Mediu se credea că emisferul austral nu este locuit (ne amintim şi de cîntul lui Ulisse, navigator pe aceste mări necunoscute, cf. *Infernul*, Cîntul XXVI).

52. *Calarugă:* Azi Calamega, mic oraş din regatul Castiliei şi pe care Dante îl fericeşte, desigur pentru că aici s-a născut Sfîntul Dominic.

53. *Scut:* Este stema Castiliei, ce reprezintă un scut avînd pe o parte un leu care stă deasupra unui castel, iar pe cealaltă parte, un castel care stă deasupra unui leu.

56. *Apărător:* Sfîntul Dominic apărător al crucii (în original, „sfînt atlet"), numit aşa pentru că a luptat cu cea mai mare ardoare împotriva duşmanilor bisericii.

60. *Profet:* Încă de pe cînd se afla în sînul maicii sale, el avea o minte atît de luminoasă, încît a putut face din mama lui un „profet". Este cuprinsă aici aluzia la visul simbolic pe care l-ar fi avut mama sfîntului înainte de a-l fi născut. Ea a visat că naşte un cîine alb pătat cu negru, cu o uriaşă torţă în gură, menită să dea foc întregului pămînt. (Aluzie la numele ordinului *Domini canes* — cîinii lui Dumnezeu, la veşmîntul alb cu negru al acestor călugări şi la răspîndirea în întreaga lume a învăţăturii dominicane.)

femeia ce pusese juruinţă
în vis văzut-a roada sfîntă care
ieşi din el şi dintr-a lui seminţă.
Şi ca să fie şi prin nume mare,
dădu Hristos gînd bun ca să-l numească
ca şi pe cel cui i se dase-atare
şi Dominic i-au spus; ca să trudească
fu pus pe holda lui de Dumnezeu
şi ca pălmaş pe lume să-l cinstească.
Slujbaş îi fu şi sol lui Dumnezeu,
căci dragostea dintîi fu pentru sfatul
dintîi lăsat prin Crist de Dumnezeu.
Fu deseori aflat pe jos din patul
bătrînei doici, părînd anume-a zice:
«Prin umilinţă voi să-mi spăl păcatul».
Părinte-al lui, cu-adevărat Ferice!
şi tu măicuţă, bine zisă Ioană,
de harul sfînt fu numelui tău price!
Nu pentru bani, ca cei ce de pomană

64. *Femeia:* Naşa care l-a botezat.

65. *În vis:* Aluzie la o altă legendă, după care naşa care l-a asistat pe Dominic la botez ar fi visat că finul ei avea o stea în frunte ale cărei raze străluceau asupra întregii lumi. Se prevestea astfel că el avea să conducă pe calea mîntuirii lumea, împreună cu discipolii săi.

68. *Să-l numească:* A fost numit *dominicus*, acela care aparţine Domnului.

71. *Pe holda lui:* A muncit ca un plugar („pălmaş"), pentru cultivarea lanului, ajutat de Isus.

74. *Sfatul:* Întîia povaţă pe care a dat-o Cristos este aceea de a renunţa la orice bogăţie materială (Matei, XIX, 21).

76. *Pe jos:* Doica îl găsea mereu jos pe pămînt, meditînd.

79. *Ferice:* În italieneşte Felice *(Fericit)*, numele tatălui lui Dominic, care într-adevăr era *fericit* (joc de cuvinte), de a fi părintele unui astfel de ales.

80. *Ioană:* În ebraică acest nume înseamnă *aceea căreia Dumnezeu îi este binevoitor*. Şi desigur că era aşa, pentru că ea dăduse naştere unui asemenea fiu.

se zbat s-ajungă învăţaţi sau vraci,
ci pentru una şi preasfînta mană
ajunse-a fi printre-nţelepţi cîrmaci
şi-ndată prinse-a da ocol prin via
ce piere cînd vierul e cîrpaci.
El curţii ce-şi vădise dărnicia
pe vremuri cu cei drepţi, şi azi tînjeşte
prin papă, nu prin ea, milostivia
spre-a nu mai da din tot ce-i prisoseşte
nu i-o ceru, nici eparhii bănoase,
nici zeciuiala ce din moşi slujeşte
săracilor; ci-ngăduinţă-şi scoase
de-a predica pentru sămînţa care
rodit-a-n juru-ţi zeci de flori frumoase.
Cu ştiinţa-apoi şi cu voinţă tare
porni la drum de papă-ncuviinţat,
ca un torent cînd se revarsă-n mare;

83. *Învăţaţi sau vraci:* În textul original, Ostiense şi Taddeo. Ostiense: Enrico di Susa, episcop al Ostiei (secolul al XIII-lea), autor al unor vestite comentarii asupra *Decretaliilor*. Taddeo: cunoscut medic florentin, contemporan cu Dante. Sau, mai probabil, un Taddeo Pepoli, jurisconsult bolognez.

84. *Mană:* Studiile teologice.

85. *Cîrmaci:* În textul, original, „mare învăţat".

87. *Vierul:* Via care este neîngrijită se usucă repede. Simbolul este clar, via este biserica iar vierul este preotul în genere şi papa în special.

88. *Curţii:* Curia papală, care este ticăloşită de cei care se ocupă numai cu agonisirea bunurilor lumeşti.

93. *Nici zeciuiala:* El nu a cerut venituri eclesiastice, nici zeciuieli, dijmele, care sînt ale săracilor lui Dumnezeu. În această terţină, Dante denunţă, în termeni canonici, abuzurile înalţilor prelaţi.

95. *Sămînţa*: Credinţa.

96. *Flori:* Asemenea celor două cununi luminoase ale înţelepţilor şi doctorilor teologiei care se află în acest cer al Soarelui.

99. *Ca un torent:* Se simte toată impetuozitatea şi ardoarea Sfîntului Dominic în acţiunea împotriva duşmanilor bisericii.

100 și-și slobozi șuvoiu-nverșunat
peste eretici, mai virtos călcînd
pe cei mai îndărătnici în păcat.
103 Ieșiră-apoi din matca lui, brăzdînd
catolica grădină, alte ape
și ce fu veșted înfrunzi curînd.
106 Iar de-i fu dat bisericii să scape
de erezii printr-o atare roată,
ce pururi carul i-l feri de groape,
109 de bună seamă vei pricepe-ndată
a celeilalte multă vrednicie,
ce fu de Toma-n cel'lalt cînt cîntată.
112 Ci urma-nscrisă de obadă-n glie
de nimeni nu-i călcată azi și-n bute
s-adună mucegai, nu tinighie.
115 Căci turma lui ce pe cărări știute
pășea cu el în frunte-odinioară,
purcede azi de-a-ndoaselea și iute.

101. *Peste eretici:* A pătruns ca un torent năvalnic în pădurile ereziei, luptînd mai cu seamă împotriva albigenzilor.

104. *Alte ape:* S-au desprins din el mai multe pîraie care au irigat grădina catolică, făcînd-o să prospere.

107. *Atare roată:* Această roată a carului bisericii (în original, *biga*: car cu două roate) este el, Sfîntul Dominic, cealaltă roată fiind San Francesco d'Assisi. Cu ajutorul lor, carul bisericii a fost învingător în luptele interne date împotriva ereticilor, care sînt dușmanii din interiorul bisericii.

111. *Toma:* Toma d'Aquino, care mai înainte îi făcuse elogiul Sfîntului Francisc.

112. *Ci urma:* Franciscanii au părăsit dîra, urma trasată de roata carului bisericii care-l reprezintă pe San Francesco, și unde înainte în „bute" (butie) se aduna vinul ales (învățătura franciscană), acum se află oțet. O întreagă comparație luată din domeniul viticulturii pentru a sublinia decadența ordinelor monastice în timpul lui Dante.

115. *Turma lui:* Cei dintîi discipoli ai sfîntului, care mergeau drept pe urmele acestuia. Acum, franciscani actuali se îndreaptă în direcție absolut contrarie. Ei nu mai urmează în nici un fel calea pe care le-a trasat-o întemeietorul ordinului.

118 Ce-au semănat s-o dovedi la vară,
cînd pînă și neghina va fi scoasă
dintre bucate și-azvîrlită-afară.
121 O fi, nu zic, de cați prin cartea-aleasă
filă de filă și vreun loc încal'e,
să poți citi: «Eu port aceeași rasă»;
124 dar nu din Acquasparta sau Casale,
de unde unii ori întrec măsura
preasfintei legi ori prea o lasă moale.
127 Ci află-acum c-am fost Bonaventura
și grijile lumești le-am lepădat
în slujba-naltă, precum vrea Scriptura.

118. *Ce-au semănat:* Imaginile terținei sînt luate din agricultură pentru a dovedi ce rea recoltă vor strînge călugării franciscani care s-au abătut de la dreapta cale.

121. *Cartea:* Imagine foarte îndrăzneață. Ordinul franciscan este comparat cu o carte în care poți găsi cel mult o filă, două, pe care să scrie: „Eu port aceeași rasă" (adică este un demn urmaș al sfîntului, fi urmează învățătura).

124. *Acquasparta:* Dar acest bun franciscan nu va fi Matteo d'Acquasparta, generalul ordinului franciscan. El a fost partizanul unui curent de interpretare mai puțin riguroasă a asprelor reguli ale ordinului. *Casale:* Ubertino da Casale (1259—1338), autor al operei *Arbor vitae crucifixae*. El a fost șeful curentului așa-zișilor spiritualiști, care erau pentru interpretarea cît mai riguroasă a regulilor ordinului.

125. *Unii:* Spiritualiștii cu Ubertino da Casale, care întrec măsura, sînt prea riguroși.

126. *Legi:* Normele ordinului franciscan. *O lasă moale:* Alți franciscani convenționali, care aveau drept căpetenie pe Matteo d'Acquasparta și care erau, cum s-a văzut, pentru o interpretare mai puțin riguroasă a regulelor ordinului.

127. *Bonaventura:* Vestit autor de lucrări teologice, numit pentru asta *doctor seraphicus*, *Platon al scolasticilor*. Acest franciscan, care a ajuns episcop și apoi cardinal, s-a născut în localitatea Bagnorea, lîngă lacul Bolsena, și a trăit între anii 1221—1274. El nu a admis nici excesele spiritualiștilor dar nici ale conventualilor atunci cînd a fost general al ordinului franciscan. De aceea el și în Paradis își îngăduie să critice ambele curente.

128. *Grijile:* În orice înaltă sarcină pe care a avut-o, el nu s-a îngrijit de lucrurile pămîntești.

Cu mine-s Augustin și-Illuminat,
uniți cu Domnu-n cin și-s printre-acei
săraci ce mai curînd s-au descălțat.
Ugo da San Vittore e cu ei,
e Pietro Mangiadore și Hispan,
cel de-a-mprăștiat cu-a sale cărți scîntei.
E Hirsostom vlădicul și Natan,
Anselmo e și-acel Donato care
sluji dintîia artă, e Raban,

130. *Augustin:* Augustino din Assisi, pe care o legendă îl face să fi murit în aceeași clipă în care a murit și Sfîntul Francisc. *Illuminat:* Illuminato da Rieti, unul dintre cei doisprezece franciscani care l-au însoțit pe sfînt în călătoria lui din Orient. A murit foarte bătrîn, în anul 1280.

133. *Ugo da San Vittore:* Vestit teolog flamand, care a murit în anul 1141 în mînăstirea Saint-Victor din Paris, de la care și-a luat și numele. Pentru vastele sale cunoștințe, a putut fi denumit *Alter Augustinus.*

134. *Pietro Mangiadore:* Numele său se traduce prin „devorarorul de cărți". Născut în localitatea Troyes, a fost cancelar al Universității din Paris și a murit și el tot în mînăstirea Saint-Victor, în anul 1179. El este autorul unui faimos compendiu intitulat *Historia scholastica. Hispan:* Născut la Lisabona (1226), acest Pietro di Giuliano a fost medic, filozof și teolog, ales papă în anul 1276 sub numele de Giovanni al XXI-lea. El este autorul unei cărți în douăsprezece părți (amintite în versul următor de Dante) și intitulată *Summulae logicae.*

136. *Hrisostom:* Sfîntul Ion din Antiochia (347—407), numit Hrisostomul (Gură-de-aur), pentru extraordinara lui elocință. Patriarh al Constantinopolului în 398, el este una din cele mai mari figuri ale Bisericii răsăritene. *Natan:* Profetul evreu Natan, care l-a mustrat pe David pentru faptul de a fi comis un adulter. (E neclară introducerea lui în această enumerare de teologi creștini.)

137. *Anselmo:* Teolog piemontez, episcop apoi în Anglia, la Canterburry, unde a și murit în anul 1109. El este unul dintre cei mai îndrăzneți interpretatori ai teologiei, în deosebi în cartea sa capitală *Cur Deus homo (Despre întruparea lui Cristos). Donato:* Aelius Donatus, autorul unei gramatici foarte răspîndită în Evul Mediu. A trăit la Roma în secolul al IV-lea.

138. *Dintîia artă:* Așa cum se știe, gramatica era prima din cele șapte arte ale învățămîntului medieval. *Raban:* Celebru teolog din Mainz (776—856), strălucit reprezentat al enciclopedismului medieval.

iar lîngă mine-n dalba luminare
străluce calabrezul Giovacchin,
cu duh profetic înzestrat sub soare.
Să proslăvesc atare paladin
m-a îndemnat cuvîntu-înflăcărat
și curtenia fratelui d'Aquin,
precum spre cînt și soții mi-a-ndemnat."

140. *Giovacchin:* Calabrezul Giovacchino da Celico (1130—1202), autor al unui vestit comentariu asupra *Apocalipsului*. El avea și faimă de profet.

142. *Paladin:* Paladinul lui Cristos, Sfîntul Dominic.

144. *Fratelui:* Toma d'Aquino, care făcuse elogiul atît de cald Sfîntului Francisc.

CÎNTUL XIII

Cerul al patrulea, al Soarelui. Spiritele înțelepte. Știința lui Solomon, a lui Adam și a lui Cristos.

Închipuie-și cine vrea să înțeleagă
tot ce-am văzut — și închipuirea-n gînd
ca-n stîncă-nfiptă și-o păstreze-ntreagă —

1. *Închipuie-și:* Dante este desigur unul dintre cei mai mari creatori pe care i-a avut cosmosul. La îndemîna lui au stat toate marile elemente ale universului, pe care le mînuiește ca un desăvîrșit maestru. Așa se dovedește și în acest început al Cîntului al XIII-lea. Să-și închipuie și cititorul, ridicat acum și el de Dante la treapta de arhitect în cosmos.

4 închipuie-și stele cincisprezece stînd
răzlețe-n cer și printr-a lor lucoare
perdelele de nouri destrămînd;
7 închipuie-și carul cui i-ajunge-n zare
și zi și noapte-a noastră boltă toată,
căci oiștea, oricum o-ntoarce,-apare;
10 închipuie-și gura-acelui corn ce-arată
că-ncepe-n vîrful osiei prea grele
în jurul cui se-nvîrte prima roată,
13 și facă-și două semne-n cer din ele
(precum făcut-a a lui Minos fată
din salba ei cunună-n cer de stele),
16 ce cu-al lor foc se-ntrepătrund deodată,
dar amîndouă se-nvîrtesc prin spații
bătînd potrivnic calea-ngemănată,
19 și-n gînd vedea-va umbra constelații

4. *Stele:* Cincisprezece stele alese din diferite zone ale firmamentului, după criteriul strălucirii maxime care le face să destrame „perdelele de nouri".

7. *Carul:* Carul (Ursa) Mare, căruia îi ajunge emisferul boreal, emisferul nostru, din care el nu dispare nici ziua nici noaptea, rămînînd mereu aici.

10. *Corn:* Constelația Carului Mic este comparată cu un corn de vînătoare.

11. *Vîrful:* În vîrful *cornului*, al Carului Mic, se află steaua polară, punct fix în jurul căruia se învîrte prima roată (primul mobil), cerul stelelor fixe.

13. *Două semne:* Din toate aceste stele să facă cititorul arhitect, sau Dante, două cununi, două luminoase ghirlande ca acelea cu care s-a încununat, murind, Ariadna („a lui Minos fată"), și care a fost metamorfozată de zei într-o constelație circulară numită și astăzi, în astronomie, *Ghirlanda Ariadnei.*

16. *Se-ntrepătrund:* Terțina arată că o coroană luminoasă este circumscrisă de cealaltă, fiind concentrice, și că ele se învîrtesc în sens contrar.

19. *Umbra:* Toate aceste stele, cele mai luminoase ale cerului, desprinse de pe firmament, au o strălucire mai palidă decît cununile de lumini concentrice pe care le formau cei douăzeci și patru de învățați din cerul Soarelui.

ce-n juru-mi se-nvîrtea în două șire,
hrănind în mine vechi și-adînci nesații;
22 zic umbra, căci a noastră închipuire
e depășită, precum rîul Chiana
e depășit de-a primei bolți rotire.
25 Nu Bahus e slăvit și nici Peana
în ceruri; ci Treimii i se cîntă
și sfintei taine-a întrupării-osana.
28 Cînd dans și cînt sfîrși cununa sfîntă,
spre noi se-ntoarse, bucuroasă-n gînd
că alte griji o-ndeamnă și-o frămîntă.
31 Tăcerea-apoi fu ruptă în curînd
de-același foc ce-mi povestise viața
sărmanului întru Hristos, zicînd:
34 „De bați un stog și-n șură-aduni răzleața
grăunță, va să-l bați pe fiecare:
la fel iubirea-a bate-mi dă povața.

23. *Rîul Chiana:* Luminozitatea cununilor de înțelepți din cerul Soarelui depășește orice altă lumină văzută de om, așa cum apele lente ale rîului toscan Chiana sînt depășite în iuțeală de cel mai rapid dintre ceruri, primul mobil.

25. *Nu Bahus:* Nu s-au intonat în acest cer al Soarelui nici laude lui Bachus nici imnuri lui Apollo („Peana"), ci a fost cîntată Treimea creștină și întruchiparea divinității în om prin Isus Cristos.

28. *Cînd dans:* După ce a încetat dansul și corul spiritelor care preamăreau Treimea creștină.

29. *Spre noi:* Spiritele se întorc spre Dante și Beatrice.

30. *Alte griji:* Trecînd de la o grijă la alta, de la grija cîntecului în lauda divinității la grija pentru Dante. Mai au de lămurit cea de a doua îndoială a poetului.

32. *Același foc:* Toma d'Aquino, care îi povestise lui Dante minunata viață a Sfîntului Francisc din Assisi.

34. *Un stog:* O minunată metaforă desprinsă din lumea agricolă.

36. *La fel iubirea:* Dragostea de adevăr și caritate care însuflețesc spiritele în Paradis îl îndeamnă să-i risipească lui Dante ultima îndoială, în legătură cu știința lui Solomon, despre care el afirmase în versuri precedente că n-a fost *o minte mai presus de a sa.*

37 Tu crezi că-n pieptul cel de lut din care
fu ruptă coasta ce-a născut o gură
a cărei poftă fu plătită-atare,
40 şi-n cel străpuns de suliţă cu ură,
ce-a dat spre mîntuirea omenirii
mai mult decît încape-ntr-o măsură,
43 toată lumina-ngăduită firii
lumeşti fu strînsă de suprema minte
ce pe-amîndoi îi zămisli; şi-uimirii
46 te laşi gîndind la cîte-am spus 'nainte,
că n-a fost altu-n cuget mai profund
ca duhul ce-i de dragoste sorginte.
49 Deschide ochii-acum la ce-ţi răspund
şi ce-am grăit cu gîndu-ţi vei vedea
că-s una-n tot, ca miezu-într-un rotund.
52 Tot ce-i etern şi tot ce-astfel s-ar vrea
e numai forma-n care se-oglindeşte
cerescul tată şi iubirea sa.

37. *Pieptul:* Pieptul lui Adam, din care Dumnezeu a scos o coastă pentru a o plăsmui pe Eva, pentru a cărei gură au plîns atîţia oameni, pierzînd Paradisul.

40. *Cel străpuns:* Isus Cristos, care pe cruce a fost însîngerat de suliţa soldatului roman.

41. *Mîntuirea:* Jertfa lui Isus Cristos a compensat păcatele oamenilor care au fost comise şi înainte şi după moartea lui.

45. *Pe-amîndoi:* Cîtă ştiinţă, cîtă înţelepciune este cu putinţă să aibă un om a fost pusă de Dumnezeu şi în Adam şi în Isus.

46. *Te laşi gîndind:* Deci îndoiala lui Dante apare limpede. El credea că nici un alt om nu putea să fie mai înţelept decît Adam ori decît Isus Cristos. De ce atunci Toma d'Aquino îi dăduse să înţeleagă, cînd îi prezentase spiritele din prima coroană luminoasă, că Solomon ar fi cel mai înţelept dintre oameni.

51. *Ca miezu:* Dacă este foarte atent, Dante va vedea că părerea sa şi afirmaţia lui Toma d'Aquino, deşi aparent contrarii, coincid, fiind aceleaşi, aşa cum e centrul într-un cerc („miezu-într-un rotund").

52. *Tot ce-i etern:* Tot ce este etern sau pieritor, orice fiinţă muritoare sau nemuritoare *(îngerii)*, e o manifestare a ideii care se naşte din nesfîrşita dragoste a lui Dumnezeu („cerescul tată").

55 Căci verbul sfînt, lumina ce porneşte
din foc divin, de el nu se desparte
şi nici de sfîntul duh ce-i întreieşte;
58 din bunătate razele-şi împarte
în nouă cete şi-ngereşti puteri,
dar Unu-n veci rămîne, fără moarte.
61 Prin ele, rătăcind, din cer în cer,
scoboară la potenţe, ajungînd
să facă numai lucruri care pier.
64 Şi zic «ce pier» pintr-asta-nţelegînd
ceea ce bolta, cerul sfînt creează,
ori prin sămînţă-ori fără ea, mişcînd.
67 Dar ceara lor şi cel care-o lucrează
nu sînt la fel; deci sub pecetea lui
mai slab ori mai puternic scînteiază.
70 De-aceea roada niciodată nu-i
pe-acelaşi pom la fel şi-aceeaşi toată,
iar voi vă naşteţi ori deştepţi ori şui.
73 Căci dacă ceara-ar fi deplin muiată
şi vrerea sfîntă pe deplin stăpînă,

59. *Nouă cete:* Sînt cele nouă ierarhii angelice în care se oglindeşte lumina divină.

62. *Potenţe:* Termen scolastic ce defineşte o fiinţă care poate exista, care are posibilitatea vieţii, deci elementele pămînteşti.

63. *Lucruri care pier:* În textul original „contingenţe", un alt termen scolastic pentru a defini fiinţele care au o durată, o trăire scurtă, fiind coruptibile şi muritoare.

65. *Creează:* Contingenţele generate de cercuri.

66. *Sămînţă:* Zămislite cu ajutorul sămînţei, aşa cum sînt plantele şi animalele, sau fără de sămînţă, aşa cum sînt mineralele.

67. *Ceara:* Materia din care sînt create aceste contingenţe şi acela care le dă forma nu sînt totdeauna la fel, şi de aici diferenţierea care se constată atît de des între făpturile pămîntului.

70. *De-aceea:* Terţina clarifică şi mai mult explicaţia variaţiei elementelor pămîntene, a contingenţelor.

73. *Dacă ceara:* Dacă materia din care se zămislesc făpturile ar fi perfectă.

74. *Vrerea sfîntă:* Dacă virtutea cerului care influenţează ar fi maximă în momentul plăsmuirii făpturii respective.

pecetea-n voi ar străluci curată;
dar firea-ntreagă n-o redă, ci-o-ngînă,
făcînd precum poetul care știe
ce vrea, dar peana-i tremură în mînă.
Iubirea însă, cînd pecetea vie
a Tatălui în verbul sfînt o-mplîntă,
desăvîrșit e ce-a fost scris să fie.
Atare fu în om țărîna-nfrîntă
și-nvrednicită, zic, de perfecțiune
și-așa rămas-a grea Fecioara sfîntă.
De-aceea laud cuvîntul tău cînd spune
c-așa cum în cei doi a fost, nicicînd
nu va mai fi a noastră-nțelepciune.
Și-acum, de-aș sta și te-aș lăsa flămînd,
«De ce n-a fost pe lume nicăieri
altul ca el?» te-aș auzi-ntrebînd.
Dar ca să vezi ce pare-acum mister,
gîndește cine-a fost și ce l-a pus

75. *Curată:* Fapturile create în asemenea condiții ar fi ele însele perfecte.

76. *Dar firea:* Dar natura nu poate răspîndi în mod desăvîrșit lumina divină.

77. *Poetul:* O altă comparație luată desigur din marea experiență creatoare a lui Dante Alighieri. Așa este și poetul, care nu poate să expună în formă înalt artistică tot vastul său conținut de idei.

80. *A Tatălui:* Cînd divinitatea își imprimă într-o ființă, direct, fără intermediul cerurilor, puterea și dragostea sa, atunci acea ființă este perfectă.

82. *Atare fu:* Așa, odată, Dumnezeu a putut crea din pămînt direct, fără nici un intermediar, o ființă perfectă ca Adam.

84. *Și-așa:* Și tot așa, fără intermediar, direct, fără intervenția naturii, a zămislit Fecioara Maria pe Isus Cristos, cel mai perfect dintre oameni.

86. *Cei doi:* În cei doi pomeniți, Adam și Isus Cristos, s-a desăvîrșit cea mai înaltă ipostază a desăvîrșirii umane.

88. *De-aș sta:* Dacă Toma d'Aquino n-ar mai continua cu explicațiile pentru a lămuri, în cele din urmă, afirmația că Solomon a fost cel mai înțelept dintre oameni.

să ceară-atunci cînd Domnul zise: «Ceri!»
Socot c-ai priceput din cîte-am spus
că rege-a fost și minte vru dibace,
ca să cîrmească precum Cel-de-sus;
nu ca să știe-n cea din ceruri pace
cîți îngeri sînt ori dacă-n gînd *necesse*
și-altă premiză tot *necesse* face,
nici *si est dare primum motum esse*,
ori de-un triunghi în semicerc se-nscrie
nefiind dreptunghi și alte neînțelese.
Deci dacă legi cîte ți-am spus eu ție
cu cîte spun, ai să pricepi că-n minte
regeasca-nțelepciune mi-era mie;
și dacă iei la «n-a fost altu»-aminte,

93. *Să ceară-atunci:* Pentru a înțelege bine sensul acestei terține, care trebuie să spulbere îndoiala ultimă a lui Dante, trebuie amintit un episod povestit în *Biblie* (Regii, III, 5 și urm.). Aci se arată cum Dumnezeu i-a apărut în vis lui Solomon și l-a invitat să-i ceară tot ceea ce dorește, și Solomon a cerut înțelepciunea.

95. *Minte vru:* El a cerut înțelepciune pentru a-și îndeplini desăvîrșit misiunea sa de rege, de conducător de popor și nu pentru a fi subtil dialectician metafizic.

97. *Nu ca să știe:* Solomon nu a cerut înțelepciunea pentru a fi un mare teolog care să discute despre numărul îngerilor, inteligențele motoare ale cerurilor.

99. *Necesse:* El nu a vrut să fie nici un subtil logician care să rezolve problema dacă dintr-o premisă necesară și dintr-alta nenecesară *(contingentă)* poate deriva o concluzie necesară.

100. *Si est dare:* Solomon nu a dorit înțelepciunea nici pentru a fi un mare geometru care să rezolve problema dacă se poate admite că există o mișcare primă (inițială, primordială), care să nu derive, să nu fie efectul altei mișcări.

101. *Triunghi:* Sau să rezolve o altă imposibilă problemă de geometrie, dacă într-un semicerc s-ar putea înscrie un triunghi care să aibă un unghi drept.

103. *Deci dacă:* Sensul terținei este următorul: Toma d'Aquino a vrut să-l proclame pe Solomon drept cel mai înțelept dintre regi și nu dintre oameni. Iată sensul expresiei utilizate în Cîntul precedent.

vedea-vei că de regi e vorba sus,
ce-s mulţi, dar buni nu prea zăreşti 'nainte.
109 Cu-această osebire ia ce-am spus
şi vorba-mi va să stea cu cîte crezi
de primul tată,-Adam, şi de Isus.
112 Ca plumbul de picioare cînd purcezi
ţi-atîrne spusa mea, spre-a nu grăbi
la «da» ori «nu» cînd desluşit nu vezi:
115 căci e nerod printre nerozi, să ştii,
cel care hotărît tăgăduieşte
ori spune-n pripă «da» fără-a gîndi.
118 Adeseori pe-un drum greşit păşeşte
părerea de-i pripită, şi gîndirea,
de dragul ei, în ceaţă se-mpînzeşte.
121 Un adevăr, de nu te-ajută firea,
degeaba-l caţi, căci de la mal la fel
cum ai plecat te-ntoarce amăgirea.
124 Dovezi în lume afli chip şi fel:

107. *De regi e vorba:* Toma d'Aquino îşi subliniază mai mult această restricţie în acordarea lui Solomon a titlului de cel mai înţelept. Dacă Dante ar fi fost atent la adevăratul sens al expresiei utilizate de Toma, şi-ar fi putut da seama că acesta se referă la calitatea de rege a înţeleptului Solomon.

108. *Dar buni nu prea zăreşti:* Afirmaţia lui Dante este de o mare îndrăzneală.

109. *Osebire:* Dante să facă această distincţie în afirmaţia lui Toma d'Aquino, şi atunci va putea vedea că afirmaţia lui Toma nu este contrarie părerii sale că Adam („primul tată“) şi Isus au fost cei mai perfecţi oameni, Solomon fiind doar cel mai înţelept dintre regi.

112. *Ca plumbul:* În judecata sa, omul să nu se grăbească atunci cînd afirmă sau neagă un lucru.

119. *Părerea:* Părerea că propriile noastre convingeri sînt cele adevărate învinge mintea, îndepărtînd-o de la calea adevărului.

122. *De la mal:* Imagine luată din lumea pescarilor. Ca un pescar care nu cunoaşte meşteşugul pescuitului şi se întoarce la mal mai rău decît a plecat (poate şi-a pierdut acolo năvodul), este acela care caută să pătrundă (în textul original, să „pescuiască“) adevărul şi nu are pentru asta metoda.

Parmanides, Melissos, Bris, tustrei
şi cîţi umblară fără cap şi ţel:
127 aşa Sabel şi Arie-ntre ei,
cari toţi răstălmăciră-n fapt Scriptura,
fără să pună pe-adevăr temei.
130 Nu se grăbească nime a-şi bate gura,
ca cel ce se-ngrijeşte de hambare
cînd încă-i crudă-n cîmp semănătura.
133 Căci am văzut răsura sub ninsoare
stînd neagră şi ţepoasă pe tăpşan,
iar primăvara numai rod şi floare
136 şi-aşijderi, bine unse cu catran,
zburînd corăbii-n larg, ca din senin

125. *Parmenides:* Filozof grec care a trăit în Italia (către anul 500 î.e.n.). Făcea parte din şcoala eleată şi susţinea că lumea este alcătuită numai din două elemente, focul şi pămîntul. Susţinea în acelaşi timp că soarele este principiul generator al vieţii pe pămînt. *Melissos:* Ca şi Parmenides, al cărui discipol dealtfel a fost, făcea parte din şcoala eleată. A trăit prin a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n. Afirmă că universul este infinit, imutabil şi imobil şi că mişcarea este doar o aparenţă. În *De Monarchia* (III, 4), Dante, vorbind despre aceşti doi eleaţi, arată că ei erau reprobaţi de Aristotel. *Bris:* Alt filozof grec. Născut în Heracleea, a fost discipolul marelui geometru Euclid şi s-a ocupat multă vreme de insolubila problemă a cvadraturii cercului.

127. *Sabel:* A fost un eretic african din secolul al III-lea, care a negat dogma Sfintei Treimi. Erezia lui a fost condamnată de Conciliul din Alexandria în anul 261. *Arie:* Preot din Alexandria, unde a întemeiat faimoasa sectă a arienilor. Aceşti eretici negau divinitatea lui Isus Cristos (aşa-numita *consubstanţialitate* a Fiului). A fost aspru condamnat în anul 325 de Conciliul din Niceea.

130. *Nu se grăbească:* Oamenii să nu se grăbească cu judecăţile lor. O altă serie de imagini luate din viaţa rustică, de o mare eficacitate.

133. *Am văzut:* O altă imagine de un profund realism plastic a unui atent observator al naturii. E un alt sfat pentru a nu ne grăbi atunci cînd emitem judecăţi. Cine ar putea spune văzînd iarna măceşul („răsura“) spinos şi sterp că va da minunata floare de trandafir roşie, în primăvară?

137. *Corăbii:* Revine atît de predilecta comparaţie a lui Dante cu nava, într-o altă imagine de mare eficacitate. O navă care străbate cu iuţeală mările furtunoase poate naufragia tocmai la intrarea în port. Deci nu putem niciodată emite judecăţi preconcepute, pînă cînd o acţiune, o faptă, nu s-a înfăptuit, pentru a o putea judeca fără putinţa erorii.

să se scufunde-ajunse la liman.
Nu creadă donna Berta-ori ser Martin
c-au priceput judeţul sfînt văzînd
că unii fură şi-alţii rabdă chin;
nu-i plata-n cer precum şi-o-nchipuie-n gînd."

139. *Nu creadă:* Să nu creadă o femie sau un bărbat oarecare („Donna Berta-ori ser Martin", nume foarte banale în Florenţa), că ei pot să judece care va fi hotărîrea lui Dumnezeu, văzînd pe unul că face pomeni şi pe altul că fură. Pentru că s-ar putea ca pînă la urmă hoţul să se înalţe ispăşindu-şi păcatul, iar celălalt, bunul creştin care făcea pomeni, să cadă într-un păcat şi să fie condamnat. Concluzia generală deci a acestui Cînt este aceea de a nu emite niciodată judecăţi grăbite şi de a fi totdeauna foarte atenţi, pentru a nu ne abate de la calea adevărului, de la cercetarea lui, marele scop al omului în timpul vieţii.

CÎNTUL XIV

Cerul al patrulea, al Soarelui. Spiritele înţelepte. Solomon îi lămureşte lui Dante cea de-a treia îndoială. Cea de-a treia cunună luminoasă. Urcarea în cerul lui Marte. Cerul al cincilea, al lui Marte. Spiritele războinicilor.

Spre cerc din mijloc şi spre mijloc iară
se mişcă unda într-un vas ce-i plin,

1. *Spre cerc:* Totdeauna Dante îşi începe cînturile cu imagini şi comparaţii desprinse din lumea pămînteană, parcă pentru a ne face cerurile mai accesibile. Aşa cum apa conţinută într-un vas, dacă este lovit pe dinafară, capătă o mişcare de la margine spre centru, sau dacă e izbită în mijlocul vasului se deplasează de la centru spre periferie, tot aşa atenţia lui Dante, aflat în centrul izvoarelor luminoase alături de Beatrice, în timp ce vorbea Toma d'Aquino, se îndreaptă de la centru la periferie iar cînd începe să vorbească Beatrice, se întoarce de la periferie la centru.

precum o zbaţi, din ea sau dinafară.
Aceste cîte spun simţeam că-mi vin
în minte şi mă scurmă cînd tăcut-a
gloriosul duh al lui Toma d'Aquin,
prin multa-asemănare ce născut-a
din spusa lui şi-a Beatricei cînd
grăi din gură ca din corzi lăuta:
„Acesta-aici frămîntă-n sine-un gînd
şi-ar vrea să-i dumirească rădăcina,
dar nu se-ndeamnă-a slobozi cuvînt.
Spuneţi-i voi, dacă pe veci lumina
ce umbra vă-nconjoară va sclipi
la fel în voi şi care-o fi pricina,
de-atare va rămîne, că-ntr-o zi,
cînd fi-veţi iar făpturi de carne vie,
ai voştri ochi de ea n-or pătimi?"
Aşa cum uneori de bucurie
cei prinşi în horă mai vîrtos se-avîntă
şi mai cu foc la joc şi cînt se-mbie,
la fel, la ruga doamnei, ceata sfîntă
săltă voios şi-şi înteţi cîntarea,
vădind că-n bucurie se-nveşmîntă.

10. *Acesta:* Dante. Beatrice adresîndu-se spiritelor înţelepţilor le declară că Dante are o altă mare dorinţă, pe care Beatrice i-a ghicit-o, deşi el nu o formulase nici prin grai, nici măcar prin gînd.

13. *Lumina:* Aceasta ar fi noua întrebare a lui Dante: dacă lumina care învăluieşte spiritele cerului Soarelui va mai rămîne şi după învierea trupurilor acestora.

17. *Cînd fi-veţi:* Ce se va întîmpla, întreabă în esenţă Beatrice pentru Dante, cînd la învierea trupurilor vor fi recăpătaţi şi ochii? Ochii nu vor orbi, neputînd îndura lumina aceasta orbitoare, dacă ea le va rămîne înţelepţilor?

19. *Aşa cum:* Revine comparaţia dansurilor de pe pămînt, a manifestării bucuriei simple a oamenilor.

22. *Ruga:* Rugăciunea pe care Beatrice o exprimase în numele lui Dante.

23. *Săltă voios:* Cele două coroane luminoase şi concentrice ale înţelepţilor, care se roteau în sens contrariu, în muzică şi dans.

24. *Bucurie:* Bucuria înţelepţilor de a fi de folos lui Dante.

25 Cel care plînge viaţa, pieritoarea,
când alta-n ceruri veşnică-l aşteaptă,
eternei ploi nu i-a simţit răcoarea.
28 Cel pururi viu în trei făpturi pe-o treaptă
şi care-n trei e domn neţărmurit,
dar ţărmureşte cîrmuind în faptă,
31 de fiecare de trei ori slăvit
era prin cînt şi-atare psaltihia,
că orice bine-n lume-ar fi plătit.
34 Şi atunci prin duhul ce-şi purta făclia
în prima roată auzii grăind,
ca îngerul cînd îşi vesti solia
37 Fecioarei sfinte:-„Atîta timp iubind
veşmîntul nostru va-mprăştia lucoare,
cît timp în rai s-o rîde ospeţind.
40 Sclipirea lui purcede din ardoare;

25. *Cel care:* Omul care este muritor şi care nu a cunoscut încă, fiind pe pămînt şi nu în ceruri, roua veşnică a beatitudinii divine.
28. *Cel pururi viu:* Este definită în această terţină Trinitatea creştină şi Dumnezeu cel fără de margini, dar care îngrădeşte, cuprinde în sine, toată creaţia.
31. *De trei ori:* Sfînta Treime şi puterea lui Dumnezeu au fost cîntate în imnuri de slavă de trei ori, de spiritele înţelepţilor din cerul Soarelui.
33. *Ar fi plătit:* Suavitatea şi armonia melodiei *(psaltihia)* erau atît de extraordinare, încît cele mai mari merite şi cele mai înalte fapte ale cuiva ar fi fost pe deplin răsplătite dcă i s-ar fi dat putinţa să asculte această melodie intonată în cerul Soarelui.
35. *Prima roată:* Cununa interioară, care este circumscrisă de cununa exterioară de lumini. *Grăind:* Cel care grăieşte, cea mai intensă dintre lumini, este Solomon.
36. *Ca îngerul:* Arhanghelul Gabriel, care a vestit Fecioarei Maria că-l va naşte pe Isus Cristos.
37. *Atîta timp:* Cît timp va ţine fericirea din Paradis a sufletelor, deci veşnic va dura şi acel veşmînt de lumină în care ei se află înfăşuraţi acum.
40. *Sclipirea:* Această lumină în care sînt înveşmîntaţi urmează ardoarea iubirii sfinte către Dumnezeu, şi această ardoare urmează viziunea divinităţii, viziune care este în concordanţă şi proporţională cu harul, cu graţia dumnezeiască. Graţia aceasta luminează spiritul res-

iar ea din văz şi văzu-i pe-o măsură
cu partea lui de har în fiecare.
43 Cînd dobîndi-vom, glorioasă-armură,
al nostru trup şi carnea ce-l înfaţă,
desăvîrşirea ne va fi făptură.
46 Căci va spori cel dătător de viaţă
lumina ce ne-o-mparte şi prin care
ne-nvredniceşte să-l vedem la faţă.
49 Şi-aşijderi văzul va spori-n vigoare,
spori-va-ardoarea ce din el s-aprinde,
spori-va raza ce din ea răsare.
52 Dar ca şi-un jar ce limbi de foc întinde
şi ce-a născut prin strălucire-ntrece,
încît tot el din flăcări se desprinde,
55 la fel ăst nimb de foc ce ne petrece
va fi învins de-al nost' veşmînt de carne

pectiv cu atît mai mult cu cît mai multe merite a avut acesta în lume. Deci ciclul este perfect şi cauzalitatea clară: strălucire, ardoare, viziune, graţie, merit. Tot ciclul stă sub semnul luminii şi al bucuriei.
43. *Cînd:* La Judecata de apoi.
44. *Carnea:* După reînvierea trupurilor, carnea aceasta va fi pură, fără nevoi materiale (cf. Toma d'Aquino, *Summa Theologica*, III, 84).
45. *Desăvîrşirea:* Persoana omului va fi atunci completă, desăvîrşită, suflet şi trup.
48. *Să-l vedem:* Va creşte graţia divină care le face pe suflete în stare să-l vadă pe Dumnezeu.
49. *Va spori:* Ciclul este acum parcurs invers: viziunea, ardoarea, lumina. Vor creşte, vor spori cele trei elemente ale ciclului şi ultimul lor efect va fi intensificarea luminii divine care învăluieşte spiritele în Paradis. Deci, în concluzie finală, după Judecata universală, după învierea trupurilor, lumina divină care înveşmîntează sufletele în Paradis nu numai că nu va dispune sau slăbi, ci dimpotrivă, va spori cu mult în intensitate.
52. *Ca şi-un jar:* Ca şi cărbunii aprinşi ce-au devenit incandescenţi şi se zăresc totuşi în mijlocul flăcărilor generate chiar de ei (comparaţia este de o rară plasticitate şi ne permite înţelegerea perfectă a metaforei), tot aşa veşmîntul de lumină, în care sînt învăluite acum, va fi depăşit, va fi învins în strălucire de luminozitatea veşmîntului de carne pe care îl vor căpăta în ziua Judecăţii universale.

ce zace încă sub țărîna rece.
58 Nici ne vor fi lumini și foc povarne,
căci simțurile-n noi spre bucurie
vor fi-ntărite, cînd suna-vor goarne."
61 Cu-atîta grabă toți și voioșie
rostiră „amin", că pricepui ce poate
adîncul dor al cărnii din pruncie;
64 nu numai dorul cărnii lor, ci poate
și-al celor mulți ce le-au fost dragi 'nainte,
măicuță, frați, părinte și surate.
67 Și iată-n jur, arzînd la fel fierbinte,
se-aprinse peste ceilalți o vîlvoare,
ca aurora-n purpurii veșminte.
70 Și-așa precum în faptul serii-n zare

57. *Ce zace:* Această carne, care în clipa de față se află pe pămînt și îngropată.

60. *Vor fi-ntărite:* Sporul de luminozitate al veșmîntului divin nu va cauza nici un prejudiciu ochilor, deoarece puterea lor va crește proporțional cu plusul de lumină (cf. Toma d'Aquino, *Summa Theol.*, III, 82). Toate organele cărnii reînviate vor fi înzestrate cu o putere nouă pentru a se putea bucura în mod desăvîrșit de fericirea Paradisului.

61. *Cu-atîta grabă:* Terțina arată cu mare eficacitate arzătoarea dorință a spiritelor din cerul al patrulea de a-și reîmbrăca veșmîntul corporal.

64. *Nu numai dorul:* Terțina este una din cele mai frumoase ale *Divinei Comedii*, subliniind, pentru a mia oară, profunda umanitate a lui Dante Alighieri, care nu uită niciofată, nici măcar în mijlocul splendorilor iradiante ale Paradisului, că este om, împlîntat cu rădăcini adînci în Pămînt, îndrăgostit puternic de viața lui și de realitate. Cît de umane sînt aceste accente de iubire pentru toate ființele care ne sînt dragi, în aceste reflecții atribuite de Dante celor mai înalte, mai teologale și mai abstracte spirite ale umanității medievale. Așa se colorează de umanitate Paradisul și cele mai abstracte pasaje de exegeză scolastică și teologală, sub semnul celei mai puternice personalități a literturii veacului de mijloc.

67. *Și iată:* După ce Solomon și-a terminat explicațiile, au răsărit în jurul celor două hore concentrice alte lumini care le-au înconjurat, creînd o a treia coroană strălucitoare.

70. *Faptul serii:* Atunci cînd se lasă primele neguri ale nopții.

răsar pe boltă licăriri plăpînde
și nu știi-aievea sînt ori ți se pare,
73 la fel în jurul vîlvătăii-arzînde
— prinzînd la mijloc horele-n văzduh —
făpturi văzut-am, noi la chip și blînde.
76 Cum m-ai străpuns, de-a pururi sfinte duh!
și cît de iute ochii mei, părinte,
plecat-am ca din soare pe zăduh!
79 Ci Beatrice îmi zîmbea 'nainte,
frumoasă-astfel, c-așijderi celorlalte,
nici chipul ei nu l-am păstrat în minte.
82 Cînd ochii-mi izbutiră să se salte,
într-un tîrziu, mă pomenii purtat
cu doamna mea spre ceruri mai înalte.
85 Și sus am prins de veste c-am urcat
prin zîmbetul de foc și de lumine
al stelei ce ardea mai înfocat.

72. *Ți se pare:* Primele stele care apar pe cer cînd începe să se lase seara nu sînt intens vizibile, pe firmament mai existînd încă reverberațiile apusului de soare. (Într-adevăr Dante este marele poet realist, acela care a introdus natura, sub orice formă a ei, ca temă majoră în poezia medievală.)

75. *Noi la chip:* Aceste lumini noi; spirite noi, chemate parcă de reevocarea pămîntului din cuvintele lui Solomon și gîndurile lui Dante, au alergat ca un roi luminos de stele, încingînd cu cercul lor pe celelalte două existente.

77. *Ochii mei:* Reflectarea grației divine, exprimată în strălucirea noilor spirite, nu mai putea fi îndurată de ochii lui Dante.

80. *Frumoasă-astfel:* Dacă noul spor de lumină al spiritelor care formau cea de a treia coroană putuse învinge ochii lui Dante, vederea Beatricei însă, zîmbitoare și radiantă, era dintre acele viziuni paradisiace care transcend posibilitățile descrierii și ale exprimării.

84. *Ceruri mai înalte:* Privind în ochii Beatricei, Dante urca spre un cer superior. Este cerul lui Marte, unde sînt răsplătite sufletele celor care au murit pentru credință.

87. *Mai înfocat:* Planeta Marte se arată totdeauna vederii celor de pe pămînt înfășurată într-o lumină roșie.

88 Cu lacrimi mulţumit-am şi suspine,
în graiul tuturor dumnezeirii
că înc-o treaptă am urcat spre Bine.
91 Dar n-apucai prinoasele simţirii
deplin să-mi spun, că şi simţii pe dată
folosul lor prin bucuria firii;
94 căci două dîre ca de foc deodată
văzui, şi-atare scînteind vederii,
că „Doamne, am zis lumina ta-i desfată!"
97 Precum sclipeşte semănînd puzderii
de stele-n cer, pe boltă, Galaxia,
punînd la grele încercări bucherii,
100 la fel, încrucişîndu-şi vălmăşia,
pe Marte-o cruce se făcea din stele,
păstrînd, în braţe-egale, simetria.
103 Ci amintirea pune minţii oprele

88. *Mulţumit-am:* Rugăciunea de gratitudine a lui Dante este exprimată în gînd, cu mintea. O asemenea rugăciune mintală este la fel pentru toată lumea, ea nu variază ca aceea orală, exprimată în diferite limbi.

90. *Înc-o treaptă:* Harul divin se manifestase sporit, înălţîndu-l pe Dante pe o altă treaptă, superioară, a cerurilor.

94. *Două dîre:* Sufletele celui de al cincilea cer formează o cruce de lumini în cerul roşu al astrului.

96. *Doamne:* În textul italian, „*Elios*", joc de cuvinte între soare (în greceşte), şi Dumnezeu (în ebraică). *Lumina ta-i desfată:* Această exclamaţie a fost scoasă de Dante la vederea extraordinarului spectacol de lumini roşii din al cincilea cer.

98. *Galaxia:* Calea Laptelui, care se întinde pe firmament de la un pol la altul.

99. *La grele încercări:* Dante vrea să spună că nu există pe lume o opinie fermă şi clară în ceea ce priveşte formarea şi structura Galaxiei.

101. *O cruce:* Crucea formată din cele două raze care treceau prin centrul cerului.

102. *Simetria:* Un cerc poate fi împărţit în patru părţi egale (în original „cadrane"), prin încrucişarea a două diametre, a căror întretăiere, exact la centru, formează o cruce.

103. *Oprele:* Deşi îşi aminteşte precis de marile frumuseţi văzute pe cruce, el nu este în stare să le descrie. Forma nu poate exprima conţinutul. Arta poetică nu poate găsi cuvinte şi imagini pentru a reda înalta vedere şi marea strălucire a unui asemenea subiect ca Isus Cristos.

aici; căci sus străfulgera Hristos
şi pilde n-am să-l dovedesc prin ele.
106 Dar cei ce-şi poartă crucea-ntru Hristos
mă vor ierta că-mi scap din mîini unealta,
cînd fi-vor să-l zărească pe Hristos.
109 De sus în jos şi dintr-o parte-ntr-alta
jucau lumini şi la răscruci o ceată
mai viu sclipea cînd se-ntîlnea cu alta;
112 la fel zăreşti, mai iute-ori mai înceată
şi pulberea plutind ca o-adiere,
cînd drept, cînd oblic, cînd de-a valma, roată,
115 prin raza ce pătrunde-ntr-o-ncăpere,
tăind în două umbra încropită
de oameni în culcuşuri de tăcere.
118 Şi-aşa precum din coarda înstrunită
de harpă şi de gigă se răsfiră
un zumzet neînţeles, ca o ispită,

106. *Dar cei:* Toţi aceia care îl urmează în viaţă pe Cristos îl vor vedea şi ei strălucind pe crucea de raze în cerul planetei Marte şi atunci îşi vor putea da seama de ce Dante nu a găsit mijloacele exprimării şi-l vor ierta.

109. *De sus în jos:* De sus în jos, pe corpul central, de la o extremitate a braţului crucii de lumină la cealaltă, se mişcau vertiginos lumini, roiau ca scînteile şi îşi intensificau luminozitatea cînd se întîlneau.

112. *La fel zăreşti:* O altă comparaţie luată de Dante de pe Pămînt şi proiectată la proporţii grandioase în ceruri. O dată mai mult se poate sublinia procedeul artistic atît de tipic al lui Dante prin care înalta sa fantezie pleacă de la realitatea cea mai vie. Aşa cum joacă în raza luminii ce străbate o cameră întunecoasă mii de particule, infinitezimale, de fire de praf scăpărătoare, la fel apăreau spiritele care roiau pe crucea de lumină înălţată în cerul lui Marte.

116. *Umbra:* Umbra din camera aceasta întunecoasă, pe care oamenii şi-o fac pentru a se feri de razele prea luminoase sau prea călduroase ale soarelui şi obţinută prin perdele, obloane, draperii etc.

119. *Gigă:* Instrument de coarde medieval, un fel de vioară.

120. *Un zumzet neînţeles:* Chiar dacă melodia nu a putut să fie înţeleasă.

121 la fel prin sfînta cruce ce prefiră
din pieptul celor mulţi o melodie
şi şoapte neînţelese mă răpiră.
124 Ci totuşi tălmăcii că-i psalmodie,
căci auzeam: „Ridică-te şi învingi“,
ca cel ce-aude, dar ce psalm nu ştie.
127 Şi-atunci simţii c-atît de strîns mă-ncingi,
iubire, tu, cum nu m-au cins nicicînd
nici jos, nici sus atare gingaşi chingi.
130 Cutez prea mult — mă-nvinuiesc — lăsînd
la urmă ochii preafrumoasei mele
ce-atîtea doruri îmi hrănesc pe rînd;
133 dar cîţi pricep că, rătăcind prin stele,
pre cît te urci, tot mai frumos sclipesc
şi că spre dînsa n-am privit, de ele,
136 de-a mele vini mă vor ierta, gîndesc,

123. *Mă răpiră:* Dante a rămas în extaz sub farmecul armoniei melodiei, deşi nu o înţelegea prea bine.

125. *Auzeam:* Deşi nu putea distinge clar acel cîntec, auzind însă cuvintele „Ridică-te şi învingi“ şi-a dat seama că este un imn care se cînta în slava lui Isus.

129. *Chingi:* Nici o chingă, nici un alt lanţ, mai gingaş n-a cunoscut vreodată ca acea melodie.

130. *Prea mult:* Poate părea prea cutezătoare această afirmaţie că lanţul cel mai dulce a fost melodia din cerul lui Marte, afirmaţie care ar pune mai prejos forţa de atracţie şi de înlănţuire a ochilor Beatricei („ce-atîtea doruri îmi hrănesc pe rînd“). Şi el se va scuza în terţina următoare.

134. *Tot mai frumos:* Aceste peceţi ale frumuseţii eterne sînt ochii Beatricei, care o dată cu urcarea sa de la un cer la altul devin din ce în ce mai frumoşi. Dar în acest cer al lui Marte, Dante nu a privit încă în ochii ei, de aceea el a putut să considere lanţurile melodiei superioare atracţiei ochilor iubitei.

136. *Mă vor ierta:* Dante se acuză de a nu se fi uitat în acest cer în ochii Beatricei, şi aceasta este şi scuza exprimării sale relativă la fascinaţia copleşitoare a melodiei.

văzînd că drept le-nfăţişez; căci eu
nu uit de ea şi farmecul ceresc
139 al ochilor ce-s tot mai puri, mereu.

139. *Al ochilor:* Nemărginita bucurie pe care o are în Paradis de a privi în ochii Beatricei.

CÎNTUL XV

Cercul al cincilea, al lui Marte. Spiritele războinice. Cacciaguida. Florenţa de altădată. Strămoşii lui Dante.

1 Milostivirea-n care-n veci s-arată
iubirea dreaptă ce-ndrumînd inspiră,
ca-n strîmba vrere pofta desfrînată,
4 făcu să tacă preagingaşa liră
şi-opri acele sfinte corzi pe care
le-adună ceru-n cînt ori le răsfiră.
7 Cum ar putea să fie surde oare
la ruga-mi dreaptă, cînd tăcură toate,
spre-a-mi da putinţă mie a cuvîntare?
10 În veşnici cazne-ndreptăţit se zbate

1. *Milostivirea:* Voinţa de a face binele.
2. *Iubirea dreaptă:* Iubirea îndreptată către divinitate.
3. *Strîmba vrere:* Voinţa „strîmbă“ este consecinţa iubirii de rău.
4. *Liră:* A făcut să tacă armoniosul cor al sufletelor cerului al cincilea. Comparaţia este magnifică. Crucea de lumină vibra ca o infinită liră ale cărei corzi sînt puse în mişcare de mîna marelui artist care este Dumnezeu.

8. *Tăcură toate:* Ca şi în alte ceruri, la vederea lui Dante şi spre a-i satisface dorinţele, spiritele se opresc din acţiunile lor divine, gata să-l asculte.

cel ce de dragu-unor plăceri smintite
alungă-n veci cereasca voluptate.
13 Precum în limpezi nopţi şi liniştite
brăzdează ceru-o dîră cum e focul,
chemînd spre ea privirile tihnite,
16 de-ai zice că-i o stea ce-şi schimbă locul
— de lipsa-ar fi să-i simţi de unde pleacă
şi n-ar pieri, cum piere jos norocul —
19 la fel şi-acolo sus, din dreapta cracă
a sfintei cruci porni la vale-un astru
din cea de stele mîndră-n ceruri clacă,
22 fără-a brăzda în calea lui albastrul,
ci-n jos zburînd pe dîra de lumină,
de-ai fi jurat că-i foc prin alabastru.
25 Şi-n el părea că văd cum se înclină
pe-Anchis — de-i drept ce-a spus odată Muza —
spre fiu în elizeea lui grădină.

11. *Cel ce:* E drept să fie condamnat acela care, iubind lucrurile efemere, fuge de iubirea eternă a lui Dumnezeu.

13. *Precum:* O altă minunată comparaţie desprinsă din nopţile înstelate.

18. *Şi n-ar pieri:* Traiectoria luminoasă a meteorului pe firmament este de scurtă durată.

19. *Dreapta cracă:* Din braţul drept al crucii de lumină s-a desprins o stea luminoasă, un spirit care s-a precipitat la baza crucii, acolo unde se aflau Dante şi Beatrice.

22. *Fără-a brăzda:* Această nestemată de lumini nu s-a dezlipit de cruce în coborîrea ei, ci a lunecat prelingîndu-se de-a lungul ei, pînă la picioarele crucii. Piciorul crucii era transparent ca alabastrul şi deci putea îngădui urmărirea drumului trasat de astrul luminos în coborîrea lui vertiginoasă. O altă excepţională terţină a *Paradisului* iradiant de culori şi lumini.

26. *Pe-Anchis:* Cu aceeaşi precipitare, cu aceeaşi grabă, s-a arătat fiului său Enea, în Cîmpiile Elize, bătrînul său tată Anchise (cf. *Eneida*, VI, 684). *Muza:* Muza, poetul suprem al Italiei era considerat, şi mai ales de Dante, Virgiliu. Iată că Dante şi-a rechemat în amintire pe acela care i-a fost maestru şi călăuză în Infern şi Purgatoriu. Reevocarea este în concordanţă cu profeţia, care i se va face lui Dante în acest cer, asupra înaltei sale misiuni, exilul, îndemnul de a nu se pleca niciodată în faţa soartei adverse şi mai ales acea răsplată prin gloria veşnică pe care i-o va acorda marea sa încercare artistică, oglindită în poema pentru a cărei scriere şi-au dat mîna şi cerul şi pămîntul.

28 *„O sanguis meus, o superinjusa*
gratia Dei, sicut tibi, cui
bis unquam coeli ianua reclusa?"
31 Astfel grăi; şi din lumina lui
întoarsei faţa către-a doamnei mele,
şi-aci şi-acolo-uimit de ce văzui;
34 căci ochii ei ardeau ca două stele,
încît cu-ai mei simţii c-atins-am raiul
şi harul însuşi, mîntuit de rele.
37 Sclipea pe duh de bucurie straiul
şi-atare tîlcuri strecura-n cuvinte,
încît părea că nu-i pricep nici graiul;
40 dar nu-ntr-adins mi se-ascundea 'nainte,
ci de nevoie, căci a lui gîndire
zbura mai sus decît a noastră minte.

28. *O sanguis:* Spiritul care vorbeşte şi care se va vedea că este străbunicul lui Dante, Cacciaguida, se exprimă aulic şi solemn în limba latină. (Dealtfel în epoca lui Dante latina era socotită limba literară, iar italiana un dialect în care se exprimau, pentru a-şi comunica lucrurile mărunte ale vieţii cotidiene, aceia care erau neliteraţi.) Cuvintele lui Cacciaguida se traduc astfel: „O sînge al meu, o graţie a lui Dumnezeu coborîtă asupra ta; cui, precum ţie, i-a mai fost deschisă vreodată de două ori poarta cerului?"

33. *Şi-aci şi-acolo:* Întorcîndu-şi ochii, alternativ, spre Beatrice şi spe lumina care-i vorbise, Dante rămîne copleşit de uimire.

34. *Căci ochii ei:* Frumuseţea ochilor Beatricei este atît de extraordinară în acest cer, încît Dante are senzaţia de a fi atins treapta cea mai înaltă a fericirii sale şi a harului dumnezeiesc care i-a îngăduit o asemenea vedere ca a ochilor minunaţi ai iubitei.

38. *Cuvinte:* Spiritul acesta care l-a primit atît de sărbătoreşte pe Dante mai vorbeşte despre o serie de lucruri pe care poetul nu le poate înţelege pentru că ele transcend inteligenţa umană.

40. *Dar:* Sufletul nu a pronunţat aceste cuvinte, care nu puteau fi înţelese, într-adins, ştiindu-se că, dimpotrivă, locuitorii Paradisului sînt totdeauna gata să îndeplinească orice dreaptă dorinţă. A făcut asta din necesitate, nevoit, pentru că înalta concepţie pe care vrea s-o expună ne ridică mai sus de zonele în care poate ajunge zborul minţii omeneşti.

43 Ci revărsîndu-şi plinul de iubire,
ajunse-a pogorî cu vorba sa
şi-n strîmta minţii noastre licărire
46 şi pricepui că începea aşa:
„Mărire, ţie, ce eşti trei într-unul,
că blînd te-arăţi cu seminţia mea.
49 Plin de dorinţi şi lung mi-a fost ajunul,
urmă, stîrnit de-a sfintei cărţi citire,
a cărei slove-s veşnice ca Unul,
52 şi tu mi-l stîmperi, fiule,-n simţire
şi-mi dai de dulce mulţumită ei,
ce-ţi puse-aripi să zbori spre izbăvire.
55 Tu crezi că ce gîndeşti, în ochii mei
purcede fără greş din Tatăl sfînt,
precum din unu şase, cinci sau trei;
58 de-aceea nu mă-ntrebi nici cine sînt
nici cum de par mai vesel în alai
decît ceilalţi ce-s bucuroşi prin cînt.

43. *Revărsîndu-şi plinul:* Cînd şi-a satisfăcut primul elan al bucuriei, el a putut vorbi în aşa fel încît cuvintele au putut să fie înţelese.
47. *Mărire, ţie:* Să fie binecuvîntat Dumnezeu care se exprimă în Sfînta Treime.
48. *Seminţia mea:* Această sămînţă a spiritului care vorbeşte (al lui Cacciaguida) este însuşi Dante.
49. *Plin de dorinţi:* Dorinţa arzătoare şi lungă pe care a avut-o acest spirit de a-l vedea pe Dante în Paradis. El a putut citi că acest eveniment extraordinar se va întîmpla, în marea, suprema carte a gîndirii lui Dumnezeu, acolo unde totul este imutabil, nedezminţit niciodată.
53. *Mulţumită ei:* Graţie divinei Beatrice, care i-a dat aripi şi imbold pentru un asemenea înalt zbor, menit să-l poarte în cerurile superioare.
55. *Ce gîndeşti:* Gîndurile lui Dante sînt adevărate, corespund realităţii din Paradis. El ştie, de asemenea, că nu mai este nevoie să întrebe, să-şi exprime o dorinţă, pentru că spiritele din ceruri i-o cunosc mai dinainte, putînd să citească în gîndirea lui Dumnezeu pe aceea, neexprimată prin glas, a lui Dante.
57. *Din unu:* După cum din unitate derivă orice alt număr.
58. *De-aceea:* Iată explicaţia pentru care Dante nu întreabă, deşi se miră pînă la uimire, de comportarea atît de afectuoasă a acestui spirit.

61 Şi bine crezi; căci mici şi mari în rai
privesc oglinda-n care gîndu-l vezi
'nainte chiar ca să se-nchege-n grai.
64 Dar ca iubirea-n care eu veghez,
şi care-n mine-aţîţă dor fierbinte,
să se-mplinească mai vîrtos, în miez
67 pătrunde cu-ndrăzneală, şi-n cuvinte
aşterne vrerea ta, căci la-ntrebare
răspunsul meu e gata dinainte."
70 Privii atunci spre Beatrice care
rugi n-aşteptă, ci mă-nvoi zîmbind
şi-aripi îmi dete blînda-ncuviinţare.
73 „Puterea minţii, începui grăind,
născut-a-n voi pe-o treaptă cu simţirea
cînd v-apăru dintîiul tot sclipind,
76 căci în lumina ce v-a-ncins privirea
virtuţile sînt într-atît egale,
că-ntru nimic nu-şi află-asemuirea.
79 Ci vrerea-n noi nu bate-aceeaşi cale

61. *Mici şi mari:* Indiferent de gradul lor de beatitudine, toate spiritele din Paradis au facultatea de a citi, în oglinda minţii divine, reflectarea gîndirii omeneşti, mai înainte chiar ca gîndurile să se fi născut în mintea aceluia care avea să le conceapă ulterior.
67. *Pătrunde:* Strămoşul îşi încurajează descendentul să vorbească totuşi, şi vorba lui să fie clară şi liberă.
70. *Privii atunci:* Ca totdeauna, cere cu reverenţă în priviri asentimentul Beatricei. Zîmbetul ei de consimţire îl îmboldeşte mai mult spre a vorbi spiritului.
73. *Puterea minţii:* De îndată ce aţi intrat în Paradis şi vi s-a înfăţişat lumina lui Dumnezeu, ştiinţa şi iubirea au devenit egale pentru noi.
77. *Egale:* Căci ştiinţa şi iubirea sînt egale cu Dumnezeu („lumina ce v-a-ncins privirea"). Şi Dumnezeu nu este numai prima egalitate, dar este şi cea mai mare şi mai perfectă.
79. *Ci vrerea-n noi:* În schimb la muritori, spre deosebire de cei din Paradis, puterea minţii nu este egală cu zborul inimii. Numai la oameni are mai mari aripi. Ea poate să zboare mai sus decît mintea. Dante foloseşte tot acest limbaj alambicat pentru a spune, în esenţă, că nu totdeauna sîntem în stare să exprimăm sentimentele noastre.

cu forța minții și voi știți pricina;
cînd zboară una, alta umblă-agale.
82 De-aceea eu, ce nu cunosc divina
măsură,-ți mulțumesc de-ntîmpinare
așa cum pot: cu inima, senina.
85 Dar rogu-mă frumos, mărgăritare
ce-mpodobești a crucii nestemate
să-mi spui ce nume ai purtat sub soare."
88 „Ți-am fost tulpină-n lume, strănepoate,
și ani în șir am așteptat cu drag
s-ajungi, grăi, aceste sfinte roate.
91 Cel după care numa-ai tăi și-o trag
și care jos rotește-ntru surghiun
dintîiul brîu de-un veac întreg pribeag,
94 fecior îmi fu și ție-ți fu străbun;
cuvine-se ca truda hărăzită
să i-o scurtezi prin post și rugăciuni.

82. *De-aceea eu:* Iată de ce el, Dante, ca om, simte puternic această neegalitate între dorință și exprimare și se bucură de întîlnirea cu acest spirit, atît de binevoitor, din Paradis, numai cu inima, nu și cu vorbele.

85. *Mărgăritare:* Îi adresează o singură întrebare, folosind același stil metaforic.

88. *Tulpină:* Tulpina (în original, „rădăcină") acestui arbore genealogic, care începe cu biografia lui Dante, cu Cacciaguida. Cîntul acesta, ca și cel următor, se poate înscrie într-un ciclu de deosebit interes pentru biografia marelui poet florentin.

89. *Am așteptat cu drag:* Străbunul poate spune aceste cuvinte, care sînt de elogiu și de dragoste pentru Dante, gîndindu-se la marea misiune pe care va avea-o pe pămînt poetul.

91. *Cel după care:* Acela de la care derivă numele tău de Alighieri a fost fiul meu. Este vorba de un Alighieri sau Aldighero I, mort către 1200, părintele unui anumit Bellincione, al cărui fiu, tot Aldighiero (al II-lea), a fost însuși tatăl lui Dante.

93. *Dintîiul brîu:* Acest fiu al lui Cacciaguida și străbunic al lui Dante, om mîndru (ca toți ceilalți din familie!), de peste o sută de ani dădea ocol primului cerc al Purgatoriului, acolo unde ispășeau trufașii.

96. *Rugăciuni:* Ne amintim de puterea pe care o au rugăciunile și faptele bune ale oamenilor asupra apropiaților lor care se află în Purgatoriu. Cu ajutorul rugăciunilor se scurtează perioada ispășirii.

97 Florența-n ziduri vechi încercuită,
din care și-azi bat clopotele-n zori,
hălăduia curată și cinstită.
100 Nu se purtau cununi și cingători,
nici poale dichisite-ori călțunașe
mai mîndre decît mîndra uneori.
103 Nu-și îngrozeau copilele din fașe
pe-ai lor părinți, căci cumpăt era-n toate
și zestrea-n bani nu era încă-uriașe.
106 Nu se-nălțau pustii și reci palate,
căci n-ajunsese domn Sardanapal
s-arate pielea-ntr-un alcov ce-i poate.
109 Nici era-nfrînt la Roma Montemal

97. *Florența:* Vorbele lui Cacciaguida se îndreaptă către cetatea de naștere a amîndurora, pentru a evoca, în contrast, vechea Florență austeră și cea contemporană, degradată. *Ziduri vechi:* Vechea incintă a orașului, delimitată de zidurile înălțate de romani.

99. *Hălăduia:* În vremea aceia (secolul al XII-lea), nu existau în Florența războaie civile, pe cînd în timpul lui Dante orașul era sfîșiat de discordii, de lupte fratricide.

100 *Cununi:* Viața în Florența vremii aceleia era sobră și austeră. Femeile nu purtau tot felul de podoabe, diademe de aur sau broșe bătute cu perle, cum le purtau pe vremea lui Dante. Femeile, în felul acesta, nu mai erau admirate pentru ele însele, pentru calitățile naturale ale frumuseții, ci pentru giuvaerurile lor.

103. *Nu-și îngrozeau:* Pe vremea aceea un părinte nu era îngrozit dacă i se năștea o fată, gîndindu-se la zestrea mare pe care trebuia s-o strîngă pentru a o mărita.

104. *Cumpăt era-n toate:* Pe vremea aceea se ținea o justă măsură la toate, la măritatul unei fete. Se ținea seama și de zestre, dar mai ales de vîrstă. Pe vremea aceea o fată nu era măritată prea curînd (ca pe vremea lui Dante, cînd unele fete erau măritate de la vîrsta de zece ani).

107. *Sardanapal:* Rege asirian (667—626 î.e.n.), cunoscut ca simbol al desfrînării și al orgiilor. El este și un simbol al moravurilor Florenței contemporane cu Dante.

109. *Montemal:* Cacciaguida definește Roma prin muntele Mario (atunci aflat în vecinătatea Romei și nu, ca azi, în incinta ei), și Florența prin Uccelatoio (o colină din împrejurimile Florenței). Sensul terținei este următorul: În ceea ce privește construcțiile orășenești, Roma nu fusese încă întrecută de Florența, cum era acum; dar Florența, care

de-al vostru-Uccellatoio ce-n curînd,
precum urcat-a, va cădea-n prival.
112 Pe Bellincione l-am văzut umblînd
cu piei la brîu și pe muierea care
îi fuse soață neboită stînd.
115 Și-așijderi fără mantii și odoare
pe Nerli și pe Vecchi i-am cunoscut
și-a lor femei cu fuse și fuioare.
118 Ferice-au fost că groapa și-au știut
și că, de-al Franței dor, n-a fost nici una
de mire părăsită-n așternut.
121 Veghea la leagăn lîngă pruncă una
și gîngurea pre limba îndrăgită
de moși și buni dintîi și totdeauna;
124 iar alta, cînd torcea neobosită
cu-ai ei, nici gurii nu-și dădea răgaz,

pe vremea lui Dante întrecea Roma prin măreție, avea s-o întreacă și prin rapida ei decadență și prăbușire.

112. *Bellincione:* Bellincione Berti dei Ravignani. Unul dintre cei mai importanți dar și mai modești cetățeni ai Florenței de pe vremea lui Cacciaguida. Disprețuind veșmintele bogate, se încingea numai cu o simplă curea, iar soția lui, austeră și ea, nu-și pierdea vremea la oglinzi cu sulimanuri, dresuri și podoabe.

116. *Nerli:* Nerli și Vecchi erau fruntași a două importante familii florentine, trăind în cumpătare, îmbrăcîndu-se simplu. Iar femeile lor se îndeletniceau cu treburi casnice, care pe vremea lui Dante erau disprețuite.

118. *Ferice:* Erau fericite aceste femei, căci ele erau sigure că după o viață liniștită vor putea muri și fi înmormîntate în patria lor, nefiind silite să moară pe meleaguri străine, în exil, sau în Franța, unde soții lor plecau să facă negustorie.

121. *Veghea:* Cacciaguida continuă cu arătarea ocupațiilor casnice, modeste, liniștite, naturale, ale femeilor florentine din trecut, pentru a putea crea un mai puternic contrast pentru moravurile contemporanelor. (Ne amintim de invectiva împotriva femeilor florentine din Cîntul XXIII al *Purgatoriului*.) Unele femei stăteau lîngă leagăn și imitau felul de a vorbi al copiilor, gînguritul lor, care este prima bucurie a părinților.

ci băsnuia de cele vremi, răpită.
127 Mirare-atunci ar fi stîrnit și haz
Cianghella-ori Saltarello uricarul,
precum Cornelia-ori Cincinate azi.
130 Atării vieți îi cunoscui lictarul
în urbea preacinstită și curată,
atare cuib avui anțărț din harul
133 Marii,-n chinul facerii strigată;
și-n vechiul vostru Batister, creștin
și Cacciaguida fui făcut deodată.
136 Pe Moro și-Eliseu i-avui frățini;
nevastă de pe Pad, din jos, mi-am luat
și de la dînsa numa-ți tăi și-o țin.

126. *Băsnuia:* O altă imagine a vieții unei femei în Evul Mediu. În timp ce torcea, putea să le povestească copiilor legendele antice, care nu se pierduseră din amintirea poporului, despre Fiesole, Troia ori întemeierea Romei (în textul italian).

127. *Mirare:* Pe vremea lui Cacciaguida, ei s-ar fi minunat dacă ar fi existat asemenea femei sau bărbați ca Cianghella sau Saltarello.

128. *Cianghella:* O femeie de o rară frumusețe dar și o rară desfrînată care a trăit pe vremea lui Dante. O pomenește și Boccaccio, ca model de corupție, în pamfletul său antifeminin, Corbaccio. *Saltarello:* Un jurist cunoscut, alt contemporan al lui Dante, urît de poet ca imoral și neonest.

129. *Precum Cornelia:* Cum astăzi s-ar mira Dante și contemporanii săi de prezența unor oameni cinstiți și modești cum au fost Cornelia, mama Grahilor, modelul femeii simple și virtuoase, ori Cincinate, dictatorul roman care s-a dovedit a fi atîta de modest și de integru.

131. *Urbea preacinstită:* Într-o astfel de cetate cum a zugrăvit-o pînă acum, a venit pe lume Cacciaguida.

133. *Strigată:* Lamentația mamei din timpul marilor dureri ale nașterii, în care o invocă pe Fecioara Maria.

134. *Batister:* Baptisterul florentin, vechea biserică San Giovanni, în care, la o sută de ani după aceea, avea să intre și Dante Alighieri.

136. *Pe Moro:* Nu se știu prea multe despre acești frați ai lui Cacciaguida, Moronte și Eliseo.

137. *Nevastă:* Soția lui Cacciaguida a venit din Valea Padului, din nordul Italiei, și ea se numea Alighera. De la ea a derivat numele Alighierilor.

139 Pe urmă pe Currado l-am urmat
şi el mă unse cavaler cu spada,
căci vrednic m-am vădit şi m-am purtat.
142 Cu dînsul fost-am cînd porni cruciada
ca sfîntul loc, de papă dat uitării,
să-l slobozească, răzbunînd obada.
145 Acolo ajuns-am pragul înălţării,
de păgînime despuiat de-o viaţă
ce-atîtea duhuri hărăzi pierzării
148 şi-ajuns-am loc de tihnă şi verdeaţă."

139. *Currado:* Este vorba probabil de împăratul Conrad al III-lea (1093—1152), care a condus cruciada a doua. El l-a armat cavaler pe Cacciaguida pentru meritele sale militare. (Dante face, fără să intrăm în detalii, o confuzie între Conrad al III-lea şi Conrad al II-lea: 1024—1039, care a luptat în Calabria împotriva sarazinilor.)

143. *De papă dat uitării:* Un singur vers care stigmatizează cu putere pe papi. În loc ca ei să se gîndească la lucrurile sacre, la eliberarea Sfîntului Mormînt, îşi petrec vremea cu preocupări lumeşti, în corupţie.

146. *Despuiat:* Despuiat de dragostea de această lume înşelătoare şi coruptă, a cărei vanitate făcea să păcătuiască atîtea suflete.

148. *Ajuns-am:* Căzînd în cruciadă, în lupta pentru credinţă, a fost adus în seninătatea acelui cer, al cincilea.

CÎNTUL XVI

Cerul al cincilea, al lui Marte. Spiritele războinice. Despre nobleţe. Florenţa şi cetăţenii săi în vremea lui Cacciaguida.

1 O, tu, nobleţe-a sîngelui deşartă!
De-l faci pe om să se mîndrească-aoare

1. *Nobleţe:* Cunoaştem părerea înaintată a lui Dante despre nobleţe. El şi-a expus-o cu multă claritate în *Convivio* (IV), arătînd că „adevărata şi singura nobleţe constă în virtute". Dealtfel această idee că adevărata nobleţe constă în calitatea superioară a însuşirilor cuiva şi nu în moştenirea de titluri sau averi este o idee comună a întregului curent literar al *dolcestilnoviştilor*.

pe jos, unde iubirea-i ca şi moartă,
4 nu-i pentru mine price de mirare,
dacă şi-n cer, pe unde-i pururi trează,
de tine să fiu mîndru-am fost în stare.
7 Cu-adevărat eşti strai ce se scurtează
şi-şi vîră timpul foarfecele-n tine,
de omul nu te-adaugă şi păstrează.
10 Cu „doamne"-am prins a mă rosti pe mine,
precum la Roma-n vremi ce sînt departe
şi-aşa cum azi nu se rosteşte nime;
13 iar doamna mea care şedea deoparte,
zîmbi ca fata ce tuşi cuminte

3. *Pe jos:* Jos pe pămînt.

5. *Dacă şi-n cer:* El a simţit şi în Paradis, unde vanitatea n-ar trebui să existe, ispita către lucrurile pămînteşti, cum e nobleţea. Cu sinceritatea pasionată de totdeauna, Dante îşi mărturiseşte slăbiciunea de a se fi mîndrit cu nobleţea originei sale, deşi va recunoaşte imediat că a fost un act de slăbiciune din partea sa.

7. *Cu-adevărat:* Revine asupra nobleţei, arătînd că ea durează puţin dacă oamenii nu o menţin şi nu o sporesc prin meritele lor noi. Foarte plastică comparaţia cu un veşmînt care o dată cu scurgerea vremii devine scurt, dacă nu i se adaugă un nou postav.

10. *„Doamne"*. În textul original, *„voi"*. Dante întrebuinţează acum adresîndu-se lui Cacciaguida, pluralul, pentru a-şi arăta în felul acesta respectul pentru ilustrul său strămoş.

11. *Precum la Roma:* Se pare că aceia care au întrebuinţat pentru prima dată pluralul de reverenţă adresîndu-se unui singur personaj au fost romanii, aclamîndu-l pe Iuliu Cezar, care cumula în singura sa persoană mai multe înalte sarcini cetăţeneşti.

13. *Doamna:* Beatrice zîmbeşte cu o fină şi binevoitoare ironie de vanitatea lui Dante, care subliniază prin acest „voi" nobleţea familiei din care descinde.

14. *Fata:* Bun cunoscător al romanelor „Mesei Rotunde", al lui Lancelot (cf. *Infernul*, Cîntul V, v. 127), Dante recurge din nou la el pentru a-şi extrage de acolo o comparaţie livrească. „Fata" aceasta era Mallehaut, doamna de onoare a reginei Ginerva, care a asistat, fără să

cînd fu Ginevra să greşească-n carte;
16 şi „Doamne, spus-am, tu mi-ai fost părinte;
cuvîntul să-l rostesc tu-mi dai tăria
şi tu mă faci mai vrednic ca-nainte.
19 Atîtea ape-şi varsă voioşia
în mintea mea, că-s bucuros a şti
că nu-mi plesneşte sub povară glia.
22 Să-mi spui, străbune drag, dacă te-mbii,
ce moşi-strămoşi avut-am şi pe lume
în care an îţi fu sortit să vii.
25 Şi spune-mi cîte oi păştea anume
la stînă sfîntul Ioan şi care case
mai vrednice-s de pomenit pe nume?"
28 Cum arde jarul cînd îl bat vîntoase,
la fel văzui aprinsa-n cer vîlvoare
scîntei zvîrlind la vorbele-mi setoase.
31 Şi pe măsură ce sporea-n lucoare,

vrea, la prima scenă de iubire dintre regină şi cavalerul Lancelot, şi a tuşit intenţionat spre a-i avertiza că auzise, fără să vrea, cuvintele de iubire spuse.

16. *Tu mi-ai fost:* Dante a renunţat la vorbirea contorsionată şi se adresează simplu, direct, strămoşului său, mărturisindu-i toată afecţiunea şi respectul.

19. *Atîtea ape:* Mintea lui Dante este comparată cu un bazin în care converg tot atîtea rîuri cîte motive are el de a fi mulţumit. E fericit că poate cuprinde în sine atîta bucurie fără să se sfărîme.

23. *Ce moşi-strămoşi:* Întreabă care au fost strămoşii lor şi care a fost data naşterii lui Cacciaguida.

26. *La stînă:* Acea stînă la care exilatul Dante a visat de atîtea ori în peregrinările sale este Florenţa, al cărei patron creştin este Sfîntul Ioan Botezătorul.

27. *Mai vrednice:* Care erau cele mai de seamă familii din Florenţa anilor în care s-a născut şi a trăit Cacciaguida.

28. *Cum arde jarul:* Din nou revine, dar altfel prezentată, metafora cărbunelui aprins.

29. *Vîlvoare:* Luminozitatea veşmîntului de lumină în care se află sufletul lui Cacciaguida şi-a sporit intensitatea sub semnul mulţumirii de a-i putea răspunde lui Dante.

grăi pe vechea limbă strămoşească,
cu dulce glas şi mîngîios, atare:
34 „Din ziua cînd prin pronia cerească
grăit-a « Ave » îngerul şi pînă
măicuţa (sfîntă azi) fu să mă nască,
37 sub Leu planeta ce-n văzduh mă mînă
de treizeci ori şi de cinci sute încă
şi iar cincizeci se-aprinse-n cer stăpînă.
40 Născutu-m-am cu-ai mei de partea-adîncă
a urbei noastre, unde-ajung cei care
aleargă an de an după casîncă.
43 Ţi-ajungă-atît de-ai mei, la întrebare;
de unde-anume fură aduşi de soarte
şi cine-au fost, nu-i lipsă-a cuvîntare.

32. *Pe vechea limbă:* Acest vers a dat mult de lucru comentatorilor. Unii înclină să creadă că limba întrebuinţată de Cacciaguida ar fi florentina veche (trecuseră o sută cincizeci de ani de cînd murise), iar alţii că ar fi latina, limbă în care l-a salutat pe Dante în Cîntul precedent. Majoritatea înclină către această ipoteză.

35. *„Ave":* Din ziua în care pentru prima dată s-a spus „Ave" în lume, salutul Arhanghelului Gabriel către fecioara Maria, deci din ziua Bunei Vestiri.

36. *Măicuţa:* Pînă în ziua în care mama lui Cacciaguida („sfîntă azi" în ceruri) l-a născut pe el, pe Cacciaguida.

37. *Sub Leu:* Sub constelaţia Leului. *Planeta:* Planeta Marte. Deci din ziua Bunei Vestiri şi pînă în ziua naşterii lui Cacciaguida, planeta Marte a trecut pe sub constelaţia Leului de 580 de ori, îndeplinind 580 de revoluţii siderale. După datele astronomiei ptolemaice, Marte îşi desăvîrşeşte revoluţia sa siderală în 687 de zile, de unde ar urma ca strămoşul lui Dante să se fi născut în ianuarie 1091.

40. *Născutu-m-am:* Cacciaguida, ca şi strămoşii săi, s-a născut în cartierul numit Sesto di Poarta San Pietro, care se afla chiar în centrul vechii Florenţe, ceea ce ar demonstra vechimea familiei sale. Acest cartier era străbătut de cei care participau la alergarea anuală de ziua sfîntului Ioan, premiul fiind o bucată de stofă (aşa-numitul *Palio*).

43. *Ţi-ajungă-atît:* Lui Cacciaguida (în realitate lui Dante) îi face impresia că a vorbit prea mult despre strămoşii săi şi ar trebui să se arate mai modest şi nu vanitos. De fapt Dante desigur că nu ştia prea mult despre ei, căci probabil că ar fi spus-o în acest cînt, atît de preţios din punct de vedere biografic.

46 Pe vremuri între Batister și Marte
toți cei ajunși să poarte scut și spadă
erau, din cîți sînt azi, a cincea parte;
49 dar nicidecum amestecați grămadă,
ca azi, cu cei din Campi și Fegghine,
ci pîn-la unul, toți dintr-o plămadă.
52 Decît în burg cu voi, era mai bine
să fiți megieși cu cei de-i pomenii
și cu Galluzzo și Trespian vecine,
55 spre-a nu răbda în urbe zi de zi
duhoarea unui Signa-ori d'Aguiglion,

46. *Batister:* Populația, cîtă se află în Florența, cuprinsă între Marte (statuia zeului Marte, care mai exista, chiar pe vremea lui Dante, pe Ponte Vecchio) și Batister (biserica San Giovanni), era de cinci ori mai puțină ca în contemporaneitatea lui Dante. (În 1300 Florența avea 30 000 de locuitori; deci pe vremea lui Cacciaguida avea numai 6 000.)

50. *Campi:* Începe o serie de versuri în care se vede într-un fel disprețul omului din oraș pentru cel de la țară. Campi, Certaldo, Figline sînt localități din Toscana, de unde veniseră, în vremea lui Dante, țărani care se infiltraseră în Florența, aducînd cu ei setea de a se îmbogăți, dar și prezența lor activă, roditoare, ajutînd la înflorirea cetății din toate punctele de vedere. Dante, exaltînd trecutul pentru a crea un fundal luminos pentru prezentul corupt, subliniază aceste trăsături active ale noilor-veniți.

52. *Decît în burg:* Acești țărani, care au format elementul de sporire al populației florentine, să fi fost mai bine vecini decît incluși ca cetățeni în burg, în orașul propriu-zis.

54. *Galluzzo:* Și ar fi fost mai bine dacă marginile Florenței s-ar fi întins pînă la aceste localități, dintre care Galluzzo se afla la două mile de Florența pe drumul Sienei, iar Trespiano, la trei mile, pe drumul Bolognei.

56. *Signa:* Aceștia care delapidau banul public erau din Signa și din Aguglione, două localități foarte aproape de Florența. Cel din Signa este un delapidator faimos, fost prior de mai multe ori și transfug politic de la Albi la Negri, Fazio dei Monobaldini. Cel din Aguglione este un faimos jurisconsult, Baldo d'Aguglione, și el un neonest (vezi pentru asta și *Purgatoriul*, Cîntul XII, v. 105). El este acela care în 1311 a reconfirmat condamnarea lui Dante, excluzîndu-l de la posibilitatea de a se reîntoarce în patrie. Dealtfel, așa cum se poate citi și în *Cronica* lui Dino Compagni (II, 208), și el a trecut, trădînd, din partidul Albilor în cel al Negrilor.

mîrlani ce-s puși pe jaf și tîlhării.
58 Și dacă cei ce predică-n amvon
n-ar fi fost mașteri cu cezarul lor,
ci l-ar fi vrut ca muma pe cucon,
61 cîți florentini zarafi și negustori
nu s-ar fi-ntors în tîrg, la Simifonti,
pe unde-ai lor sînt slugi ori cerșetori!
64 În Montemurlo-ar fi stăpîni tot Conti,
iar Cerchi-n parohia lor, la sate,
și-n Val di Greve, poate, Buondalmonti.
67 Căci pururi rău aduce-ntr-o cetate
amestecul de neamuri și de mlade,
ca-n trupul vost' prisosul de bucate.

58. *Cei ce predică:* Începe un alt puternic atac anticlerical.

59. *Cezarul:* Împăratul. Deci dacă papalitatea nu s-ar purta ca o mamă vitregă cu puterea imperială (ca sens = dacă autoritatea imperială nu s-ar fi măcinat în războaiele pe care le-a dus cu tagma papală), atunci ea ar fi putut înfrîna poftele de mărire ale burgheziei florentine, care nu s-ar fi îmbogățit prin camătă și negoț.

62. *Simifonti.* Cel luat ca prototip al florentinului care se îmbogățește prin negoț și camătă este cineva originar dintr-o altă localitate nu departe de Florența, Simifonti. (Unii comentatori declară că aluzia aceasta îl privește pe un alt contemporan al lui Dante, un anume Lippo Vallenti, partizan al Negrilor, al acelui partid pe care Dante îl ura atîta, socotindu-l ca vinovat de toate moravurile decadente ale Florenței.)

64. *Montemurlo:* Castelul conților Guidi, așezat între Prato și Pistoia, și pe care, nemaiputînd să-l apere, aceștia l-au vîndut florentinilor.

65. *Parohia lor:* Localitatea Acone, în nordul Toscanei, locuită inițial de faimoasa familie a Cerchilor (conducătorii fracțiunii Albilor din partidul guelf). Rivalitatea lor cu familia Donati (conducătorii Negrilor) a dat naștere sîngeroasei rivalități care a agitat cu atîta violență Florența contemporană lui Dante.

66. *Val di Greve:* Localitate la nord de Florența, de unde era originară familia Buondalmonti. Cînd florentinii le-au cucerit castelul feudatar, i-au obligat să se mute între zidurile orașului. Aici ei au fost originea discordiei politice în Florența, în urma asasinării, în 1215, a unui reprezentant al acestei familii de către un adversar politic.

69. *Prisosul:* Așa cum surplusul de hrană, cînd ești sătul, este cauza primă a bolilor.

70 Un taur orb, străpuns, mai lesne cade
ca mielul orb; și-adeseori lovește
mai bine una decît chiar cinci spade.
73 La Luni și Urbisaglia te gîndește
cum au pierit; de Chiusi-n Val di Chiana
și vechea Sinigaglie-ți amintește
76 și n-o să-ți pară lucru nou prigoana
ce-mprăștie neamuri pînă hăt-departe,
cînd pier cetăți, cum piere buruiana.
79 Ca voi, a voastre au și ele-o moarte,
ce-n lucruri ce durează-ascunsă zace
și n-o zăriți, căci viața-i scurtă foarte.
82 Dar după cum al lunii joc preface
limanu-uscîndu-l ca să-l ude iară,

70. *Un taur orb:* Această terțină ar putea fi numită a proverbelor Simbolurile și morala lor sînt clare. Mai ușor cade o cetate mare și trufașă decît una umilă, și mai bine taie (este deci mai puternică) o spadă mică decît cinci spade separate. (Aluzie, după cum ne putem da seama, la versurile anterioare, în care Cacciaguida afirmase că populația Florenței, în stare să poarte arme, se încincise în anii lui Dante.)

73. *Luni:* Vechi oraș etrusc, care a fost distrus complet chiar în timpul lui Dante. *Urbisaglia:* Oraș antic, Urbs Salvia, lîngă Marea Adriatică, pe care l-a nimicit Alaric.

74. *Chiusi:* Vestit oraș în centrul Italiei, înfloritor în timpul etruscilor, în decadență totală în vremea lui Dante.

75. *Sinigaglie:* Oraș în regiunea Marche, port la Adriatica, lîngă Ancona. A fost pustiit de malarie și de invaziile sarazinilor.

76. *Și n-o să-ți pară:* Dacă asemenea orașe înfloritoare, atît de puternice, s-au prăbușit în ruină și decadență, să nu se mire dacă se prăbușesc și familiile cele mai nobile.

80. *Ascunsă:* Deși toate lucrurile sînt pieritoare ca și oamenii, uneori nu-ți poți da seama de vremelnicia lor, pentru că viața omului este scurtă și acele lucruri, fie el un oraș sau o familie ilustră, au o existență mai mult de o viață. Asta nu înseamnă însă că nu sînt pieritoare.

82. *Al lunii joc:* Această terțină este de mare interes, arătîndu-l pe Dante ca pe un perfect cunoscător al cauzelor mareelor, datorate, așa cum se știe, puterii de atracție a lunii. Dante îi depășește pe contemporani în explicarea fenomenului. (Se pare că ar fi găsit un precedent în *Eneide*, XI, 624.)

așijderi soarta cu Florența face.
85 Nu-ți pară lucru de mirare dară
ce va să-ți spun de vechii florentani,
a căror faimă vremile-o-ngropară. –
88 Căci am văzut și Ughi, și Greci, și-Ormanni
ori Filippi, Catellini și Alberici,
chiar și-n ruină vrednici de romani;
91 și mari precum străbunii lor antici
pe-un Arca și Sannella-odinioară,
pe Soldanieri, Ardinghi și Bostici.
94 Mai sus de poarta într-a cui hotară
ticăloșia-ajuns-a azi atare,
că barca va s-o-nece sub povară,

84. *Așijderi soarta:* Așa cum mareea acoperă și descoperă țărmurile prin flux și reflux, tot așa soarta acum înalță acum coboară Florența, sau unele familii care o locuiau.

88. *Ughi:* Începe o lungă enumerare a familiilor ilustre florentine, care acordă, o dată mai mult, *Divinei Comedii* caracterul de cronică a Florenței și a Italiei medievale. Acești Ughi făceau parte dintr-o antică familie florentină, constructoare a unei biserici, Santa Maria Ughi. Familia nu mai exista pe vremea lui Dante decît în documente și în amintire. *Ormanni:* Locuiau într-o casă care se afla pe locul unde se ridică azi Palazzo del Popolo. Toate aceste informații date de Dante se găsesc, și probabil că de acolo sînt extrase și de poet, în *Cronica* lui Villani.

89. *Filippi:* O veche familie florentină. *Cortellini:* „Familie foarte veche, azi stinsă cu totul" (G. Villani, IV, 12). *Alberici:* La fel. Rezultă de aici că toate aceste familii pomenite erau în pragul decadenței încă de pe vremea lui Cacciaguida.

92. *Arca:* Erau încă puternice („mari") pe vremea lui Cacciaguida familiile care urmează în enumerare: dell'Arca, Sannella, Soldanieri, Ardinghi și Bostichi. Pe toți îi amintește Villani, dar pe vremea lui, cronicarul fiind contemporan cu Dante, aceste familii decăzuseră din vechea lor splendoare, pînă la dispariție.

94. *Poarta:* În cartierul de la Poarta Sfîntului Petru, unde acum, în vremea lui Dante, locuiesc aceia care au comis un nou sperjur, o nouă ticăloșie. Aceștia sînt Cerchi ale căror acțiuni nfeaste vor duce la distrugerea Florenței (această „barcă"). Aci a locuit în trecut ilustra familie dei Ravignani, din care se trăgea contele Guido Guerra, pomenit în *Inferin* (Cîntul XVI, v. 38).

97 trăiră I-avignani, cei din care
se trage Guido și cîți bine știi
că numa-și trag din Bellincion cel mare.
100 Se pricepea La Pressa a cîrmui
încă de-atunci și Galigai, vezi bine,
de-atuncea încă spada-și auri.
103 Sclipea columna Vaiului prin sine,
Sacchetti, Giuochi, Galli și Barucci
și cei ce rabdă pentru jaf rușine.
106 De-atuncea trunchiul ce-a născut Calfucci
era puternic și de-atuncea puși
în vrednici slujbe Sizii și-Arrigucci.
109 Ce mîndri i-am văzut pe cei răpuși
de-a lor trufie! și de cîte ori

99. *Bellincion:* Bellincione Berti a făcut și el parte din această familie. O fiică a sa s-a căsătorit cu Ubertino Donati, și toți descendenții acestuia au purtat și ei demnul nume de Bellincioni.

100. *Pressa:* Della Pressa, familie ghibelină vestită, care avusese înalte sarcini în cîrmuirea Florenței. (Au fost alungați din oraș după bătălia de la Montaperti, unde i-au trădat pe florentini.)

102. *Galigai:* O altă familie ghibelină, avînd drept blazon, al gradului de cavaler, mînerul spadei și scările șeii, de aur.

103. *Vaiului:* Așa era supranumită familia Pigli, care avea pe stema ei o șuviță de blană de viezure (în italienește—*vaio*).

104. *Sacchetti:* Familia guelfă Sacchetti era dușmană familiei Alighieri, și ne aducem aminte că o rudă a lui Dante, Geri del Bello, fusese tocmai ucis de un reprezentant al acestei familii (cf. *Infernul*, Cîntul XXIX, v. 27). *Giuochi, Galli, Barucci:* Din enumerare, traducătoarea a lăsat afară pe Fifanti; familii ghibeline reprezentative în cronica florentină.

105. *Și cei ce rabdă:* Aceștia sînt cei din familia Chiaramontesi; aceștia puteau roși de rușine din cauza unui reprezentant al lor care, avînd în arendă sarea, o vindea cu o măsură mai mică decît cea oficială, pentru cîștiguri ilicite.

106. *Calfucci:* Familia nobilă înrudită cu Donati.

108. *Sizzi și-Ariguccí:* Alte vechi familii florentine, de nuanță guelfă, aproape dispărute acum.

109. *Pe cei răpuși.* Vestita familie degli Uberti, care avusese atîta importanță în zbuciumata viață a cetății (cf. *Infernul*, Cîntul X, v. 51).

Lamberti ne scăpară de cătuși!
112 Așa făceau strămoșii acelòr
cari azi, de vreun episcop le lipsește,
se-ngrașe adunați în consistor.
115 Ceapcînul neam ce astăzi hăituiește
pe cei ce fug, dar cînd îi dau bani grei
ori cînd rînjesc, ca mielul se-mblînzește,
118 de-atunci urca, dar din strămoși plebei,
de-aceea stă să crape Ubertin
că socru-su îl înrudi cu ei.
121 De-atuncea Caponsacco din streini
venise-n tîrg, iar Giuda cel cinstit
și Infangato se-nălțară-n cin.
124 Să nu rămîi de adevăr uimit:
cea poartă care-i burgului hotarnic,
de-atunci după La Pera s-a numit.

111. *Lamberti:* Altă importantă familie care contribuise la dezvoltarea puterii și la înflorirea cetății Florența.

112. *Așa:* Sensul este ironic. Tot așa făceau și strămoșii familiilor Visdomini și Tosinghi care, ori de cîte ori era vacant un loc de episcop, îl ocupau și se îngrășau administrîndu-l.

115. *Ceapcînul neam:* Aceia care îl prigonesc pe cel slab, dar se arată blînzi ca un miel în fața unuia mai puternic sau a cuiva care îi mituiește, fac parte din familia Adimari. Dante nu a putut suferi această familie, pe care vedem că o caracterizează venală și lașă, și ne amintim cît de înverșunat se arată el în Infern față de un reprezentant al acestei familii, furiosul Filippo Argenti (cf. *Infernul*, Cîntul VIII, v. 31 și urm.).

119. *Ubertin:* Cacciaguida vrea să afirme că acești Adimari nu erau de origine prea nobilă, în așa fel încît Ubertino Donati, căsătorit cu o fată a lui Bellincione Berti, s-a opus ca acesta să-și dea cealaltă fată după un Adimari.

121. *Caponsacco:* Familie ghibelină, acești Caponsacchi coborîseră din Fiesole în Mercato Vecchio (Piața Veche) și ajunseseră la mari slujbe în cîrmuirea cetății încă din secolul al XVII-lea.

122. *Giuda:* Și Giudi și Infangati erau familii ghibeline cu totul decăzute acum.

126. *La Pera:* Familia della Pera, în totală decadență, avusese o atît de mare importanță în trecut, încît dăduse numele unei porți prin care se intra în incinta vechii Florențe. Lucrul acesta poate părea pentru Dante de necrezut, de aceea și insista Cacciaguida.

127 Cîți poartă mîndrul herb al celui falnic,
ce-i pururi pomenit pentru-ale sale
mărețe fapte la-l sîn Tomei praznic,
130 de dînsul fură dăruiți cu zale,
deși se dă cu plebea și pohoții
cel care azi l-încinge cu petale.
133 Și Importunii-erau și Gualteroții
și dacă de vecini s-ar fi lipsit,
trăi-o-ar și-azi în liniște nepoții.
136 Iar casa ce cu jalea v-a-nrudit

127. *Mîndrul herb:* Erau șase familii florentine (Giandonati, Pulci, Della Bella, Nerli, Gangalandi și Alepri) care aveau dreptul de a purta pe stemele lor însemnele blazonului lui Ugo de Brandeburg, marchiz al Toscanei.

129. *Sîn Tomei:* Moartea marchizului se comemora în ziua Sfîntului Toma, zi în care el murise (în anul 1001).

132. *Cel care:* Acela care astăzi poartă însemnul marelui Ugo nu se rușinează aliindu-se cu plebea împotriva nobililor. (Iată-l pe Dante apărînd aici, mai mult din punct de vedere etic feudal, pe acești nobili, ridicîndu-se de fapt împotriva unor asemenea nobili care își trădau clasa, aliindu-se cu adversarii pentru cucerirea unor noi privilegii pentru ei.) Aceasta se explică prin nuanța *albă* a guelfismului lui Dante, apărător al autorității imperiale sprijinite pe nobili; se explică, de asemenea, prin utopismul său politic, retrograd și feudal din acest punct de vedere, progresist însă prin susținerea ideii de autoritate laică împotriva celei eclesiastice. În realitate, încă medieval, el vrea în acest ciclu de cînturi, care îl au drept protagonist pe Cacciaguida, să-și construiască un piedestal biografic care să-i permită să flageleze de la egal la egal pe cei mari ai pămîntului, nu numai datorită înaltei sale valori de creator, de care este atît de conștient.

133. *Gualteroții:* Gualterotti și Importuni erau vechi familii guelfe, care aproape se stinseseră și ele.

134. *Vecini:* Ar fi trăit liniștiți dacă nu ar fi venit să locuiască alături noi cetățeni sosiți de la țară. (Aluzie pentru a doua oară la familia Buondalmonti.)

136. *Casa:* Familia degli Amidei, care a pricinuit sîngeroasele lupte interne ale Florenței. Buondalmonte dei Buondalmonti, logodit cu o tînără din familia Amidei, a părăsit-o pentru a se căsători cu o alta, care aparținea familiei Donati. Pentru aceasta a fost omorît de către membrii familiei Amidei pe cînd trecea pe Ponte Vecchio, tocmai la picioarele statuii lui Marte. De aici și-a avut originea, zice Dante, întreaga dezbinare a Florenței și împărțirea ei în fracțiuni adverse.

prin dreapta ură ce v-a dus la moarte
și pus-a capăt traiului tihnit,
139 cu toți ai ei era cinstită foarte:
o, Buondelmont, nu se cădea să lași
copila lor, urmînd cealaltă parte.
142 Căci azi s-ar veseli ai tăi urmași,
de Emei Domnul te dădea-n puhoi
cînd fu să pui piciorul în oraș.
145 Ci scris a fost ca pietrei de la noi,
de veghe peste pod, Florența noastră
să-i deie jertfe-n pacea ei de-apoi.
148 Cu-atari străbuni, ferită de năpastă
și fără price de-a-și boci prohodul,
văzut-am urbea-n pace cum adastă;
151 cu-atari străbuni văzui pășind norodul

137. *Dreapta ură:* Dante justifică în felul acesta răzbunarea familiei Amidei care a pus capăt liniștii și păcii în Florența.

139. *Cu toți:* Și această familie și cele care erau înrudite cu ea în vremea aceea erau demne de a fi onorate.

141. *Urmînd:* Urmînd sfatul dat de familia Donati, care l-a făcut pe Buondalmonte să strice nunta cu Amidei, să fie asasinat și deci să se dezlănțuie astfel lungul și sîngerosul lanț de lupte civile, pe care Dante le deplînge atît.

143. *Emei:* Ar fi fost mai bine dacă Buondalmonte se îneca în rîul Ema, așa cum era să se întîmple cînd el venise din Valdigrieve în Florența.

145. *Pietrei de la noi:* Acea piatră tocită de vreme și care străjuia unul din capetele Podului Vechi este statuia lui Marte, primul protector al orașului, înlocuit mai tîrziu cu Ioan Botezătorul.

147. *Jertfe:* Așa cum știm acum, Buondalmonte a fot asasint chiar sub statuia lui Marte. *Pacea:* Niciodată de atunci Florența n-a mai avut pace și liniște.

148. *Cu-atari străbuni:* Cu asemenea familii ca acelea pe care le-a enumerat pînă aici a fost Florența în trecut pașnică și înfloritoare.

151. *Norodul:* Asemenea familii au purtat către glorie și cinste poporul florentin.

pe-un falnic drum, căci crinul din strămoşi
pe flamură nu i-l mînjise glodul,
154 nici zavistia nu-l făcuse roş."

152. *Crinul:* Insignă a cetăţii Florenţa, „crinul", nu fusese întors niciodată (simbol că oraşul fusese învins), şi pe vremea aceea, el, crinul, nu devenise încă roşu din cauza luptelor de partid. (Aluzie la faptul că în 1251 guelfii, din rivalitate politică, au schimbat culorile stemei Florenţei, transformînd în roşu, pe cîmp alb, crinul, care fusese în trecut alb, pe cîmp roşu.) Lui Dante, însă, printr-un înalt procedeu artistic, i se pare că simbolul Florenţei, crinul, a devenit roşu de ruşine de a fi martorul unor asemenea dezbinări şi lupte fratricide. Astfel se sfîrşeşte acest Cînt, care oglindeşte în el, în culori clarobscure, întreaga istorie a Florenţei în veacul de mijloc. El ne pregăteşte pentru următorul, în care Dante va afla despre exilul şi înalta misiune pe care i-o rezervă viaţa.

CÎNTUL XVII

Cerul al cincilea, al lui Marte. Spiritele războinice. Prezicerea exilului. Gloria viitoare. Curajul adevărului.

1 Precum veni la Climenè spre-a şti
de-i drept ce împotrivă-i auzise
cel ce pe taţi îi face aspri-a fi,

1. *Climenè:* Acela care a venit la Climene, mama sa, ca să afle dacă este sau nu fiul lui Apollo, este Phaeton.
3. *Aspri:* De la întîmplarea cu Phaeton, care, spre a dovedi prietenilor săi că este fiul lui Apollo, a cerut acestuia carul soarelui şi s-a precipitat cu el din înaltul cerului, părinţii au devenit „aspri", avari „strînşi" în textul original), în îndeplinirea dorinţelor copiilor lor.

4 atare eu şi-atare-n vreri nezise
de doamnă înţeles şi de comoara
ce din înalt de dragul meu venise.
7 Drept care ea: „Azvîrle-afară para
dorinţelor, grăi, ca desluşit
sigiliul tău să-l poarte, precum ceara:
10 nu spre-a-nţelege noi mai lămurit,
ci ca să-nveţi să spui cînd eşti setos
şi ca să-ţi toarne omul îndoit".
13 „Răsad al meu, ce-atît te-nalţi de jos
încît, precum pricepem noi prin minte
că-obtuze unghiuri, două-s de prisos
16 într-un triunghi, la fel tu vezi-nainte
ce va să fie, contemplînd lucoarea
ce vede tot, supremul nost' părinte;
19 pe cînd Virgil îmi lumina cărarea

4. *Atare eu:* Tot aşa de nerăbdător ca şi Phaeton era Dante, care dorea să cunoască viitorul.
5. *Doamnă:* Îi simţiseră arzătoarea nerăbdare atît Beatrice cît şi Cacciaguida, care, pentru a-l întîmpina, coborîse în mare grabă pe braţele crucii de alabastru.
9. *Sigiliul tău:* Lăuntrica, interna pecete a dorinţei lui Dante.
10. *Nu spre-a-nţelege noi:* Atît Beatrice cît şi Cacciaguida cunoşteau foarte bine obiectivul dorinţei lui Dante.
11. *Ci ca să-nveţi:* Este ca un fel de lecţie. Să se obişnuiască totdeauna omul să-şi exprime clar dorinţa pe care o are.
13. *Răsad al meu:* Dante înalţă o caldă rugăminte către Cacciaguida, în dorinţa de a cunoaşte adevărul asupra viitorului său.
14. *Încît:* Cacciaguida se înalţă pînă la gîndirea lui Dumnezeu, putînd astfel cunoaşte şi viitorul.
16. *Triunghi:* Aşa cum pentru o minte omenească este absolut clar că într-un triunghi nu pot exista două unghiuri obtuze (ştiind că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte), tot aşa de clar un spirit al Paradisului poate vedea viitorul („la fel tu vezi-nainte").
17. *Lucoarea:* Pe Dumnezeu, care este atotvăzător.
19. *Pe cînd Virgil:* În vremea cînd Dante era călăuzit de Virgiliu în Infern („lumea care-i moartă pe vecie") şi în Purgatoriul („culmea care-ţi dă iertarea").

în lumea care-i moartă pe vecie
sau sus pe culmea care-ți dă iertarea,
de-orînda mea îmi fură spuse mie
cuvinte grele, deși sînt în stare
să-nfrunt ca stînca-a soartei vrăjmășie.
De-aceea-și vrea să știu, spre-mbărbătare,
ce-mi scrie viitorul; căci săgeata,
cînd știi că vine, mai puțin te doare."
Atare cuvîntai spre nestemata
care-mi vorbise; și pe-a doamnei vrere
mărturisii dorința mea-nsetata.
Nu-n vorbe-nvăluite în mistere,
precum cei vechi, cînd încă de păcate
nu ne spălase-a Mielului junghiere,
ci-n grai curat și vorbe răspicate
răspunse-al meu părinte cu dulceață,
străluminînd cereasca voluptate.
„Acele fapte ce nicicînd prind viață
decît pe-acel tărîm ce vă-nconjoară,

23. *Cuvinte grele:* În timpul călătoriei sale prin Infern și Purgatoriu, i s-au făcut lui Dante numeroase aluzii *(Infernul*, Cîntul X, v. 79; Cîntul XV, v. 61; Cîntul XXIV, v. 140. *Purgatoriul*, Cîntul VIII, v. 133; Cîntul XI, v. 139) la viitoarele aspre întîmplări și la amara desfășurare a vieții sale.
24. *Să-nfrunt:* Țîșnește încă o dată încrederea lui Dante în propria sa personalitate.
25. *De-aceea:* Pentru toate aceste considerente, Dante îl roagă să-i îndeplinească dorința.
26. *Săgeata:* Magnificul vers a devenit proverb în Italia.
28. *Nestemata:* Piatra prețioasă luminoasă, care era Cacciaguida.
29. *A doamnei vrere:* Urmînd sfatul Beatricei de a-și mărturisi cu claritate dorința.
31. *În mistere:* Nu cu cuvinte imprecise, vagi și sibiline, cum erau oracolele Antichității păgîne.
33. *A Mielului junghiere:* Jertfa pe cruce a Mîntuitorului.
36. *Străluminînd:* Creșterea bucuriei de a fi de folos intensifică și gradul luminozității care îmbracă ca o mantie spiritele.
37. *Acele fapte:* Orice acțiune umană de pe pămînt este reprezentată în gîndirea divină.

sînt zugrăvite pe cereasca față;
dar silă nu-i dintr-însa să răsară,
cum nici privirea ce-oglindește-o barcă
nu-i mînă mersul cînd pe rîu scoboară.
Din ea, precum auzul ți-l încearcă
un dulce-acord de orgă, mi se-arată
urista-n lume ce-a fost scris să-ți toarcă.
Precum silit de maștera turbată
lăsă Atena Ippolit, la fel
Florența ta vei părăsi-o-odată.
Această vrere-ajuns-a astăzi țel
și faptă fi-va prin vrăjmașii tei
ce-n sfînta Romă își bat joc de Miel. –
Ci-nvinuiți vor fi, ca de-obicei,
tot cei învinși; dar crunta răzbunare
va pune mărturie pentru ei.

40. *Dar:* Deși orice acțiune, orice faptă este înscrisă în gîndirea divinității, asta nu înseamnă însă că divinitatea ar lua măsuri pentru influența evenimentul. Tot așa cum mersul unei bărci care coboară cursul unui rîu poate fi urmărit și prevăzut de ochiul unui spectator de pe mal, fără ca mersul bărcii să fie influențat. În concluzie deci, comportamentul oamenilor rămîne tot în seama liberului lor arbitru.
43. *Precum:* Și tot așa cum la o ureche ajunge dulcea armonie de la un instrument sonor, tot așa poate vedea Cacciaguida reflectîndu-se în ochii divinității viitorul și destinul lui Dante.
47. *Ippolit:* Cuvintele lui Cacciguida sînt dure, amintindu-i în mod absolut clar exilul lui Dante. Așa cum Hipolit, fiul lui Tezeu, a fost silit să părăsească Atena, pîrît pe nedrept tatălui său de mama sa vitregă, Fedra, că ar fi încercat s-o siluiască, la fel va fi izgonit și Dante din cetatea lui, din Florența, care se va purta nu altfel decît ca o nemiloasă mamă vitregă.
51. *Ce-n sfînta Romă:* O dată mai mult este stigmatizată, și cu cuvinte de foc, care-i blamează pe papii simoniaci, curia papală. Către ea privesc aceia care-l vor izgoni pe Dante din Florența, conducătorii Negrilor, partizanii iubiți ai papei Bonifaciu al VIII-lea, marele adversar al poetului.
53. *Tot cei învinși:* Ca totdeauna, partea lovită, învinsă (Albii și Dante) va fi aceea care va fi considerată vinovată, dar evenimentele care vor urma vor răzbuna nedreptatea făcută. (Aluzie la o serie de nenorociri care au lovit Florența și pe papa Bonifaciu al VIII-lea.)

55 Lăsa-vei tot ce ţi-e mai drag sub soare;
atari săgeţi sloboade-ntîia oară
surghiunul dintr-a corzilor strînsoare.
58 Şi pînea va s-o simţi cît e de-amară
printre străini şi cît de-amar cerşitul
urcînd şi scoborînd a altui scară.
61 Ci mai vîrtos şi-or împlînta cuţitul
în jalea ta tovarăşii mişei
cu cari vei împărţi băjenăritul.
64 Căci răi, smintiţi şi-ingraţi fără temei
ţi s-or vădi; ci vreme nu-i departe
cînd va să curgă sînge tot din ei.
67 Ce-or unelti cu gînd de rău şi moarte
va dovedi prostia lor, şi ţie
ţi-or fi spre cinste c-ai şezut deoparte.
70 Afla-vei adăpost în pribegie
dintîi la curtea unde domn se ţine
lombardul care şoimu-n herb ş-înscrie.

55. *Lăsa-vei:* Sînt dintre cele mai simple şi mai pătrunzătoare, prin profundul lor umanism, cuvinte ale *Divinei Comedii* şi ale poeziei lumii. Prima săgeată, prima durere pe care o săgetează arcul exilului, este părăsirea patriei şi a celor dragi.

58. *Şi pînea:* O altă vestită între vestitele terţine ale *Divinei Comedii*, ca un strigăt de protest al mîndrului exilat, al celui mai mare poet al veacului de mijloc, care a trebuit să rătăcească îndelung la curtea seniorilor Italiei, umilindu-se în urcarea scărilor altuia şi nu a scărilor proprii, gustînd pîinea, atît de sărată de lacrimi, a altora.

61. *Ci mai vîrtos:* Dar cea mai grea povară a exilului va fi tovărăşia propriilor partizani, cu care s-a certat pînă la urmă, rămînînd singur.

64. *Ingraţi:* În aspra vale a exilului ei vor fi toţi împotriva lui Dante.

66. *Tot din ei:* Dar aceştia vor fi învinşi curînd. (Aluzie, probabil, la luptele fără de succes pe care Albii le-au dus în 1304 împotriva Florenţei şi la care Dante nu a luat parte.)

69. *Deoparte:* Ridicîndu-se deasupra tovărăşiei ticăloase, Dante, ca o afirmare supremă a puternicei sale personalităţi, va urma un drum propriu.

72. *Lombardul:* Acela care a adăpostit prima oară pe Dante în peregrinările exilului său a fost Bartolomeo della Scala din Verona. În stema familiei Scaligerilor se afla o scară *(scala)* şi o acvilă.

73 Şi-atît de blînd se va purta cu tine,
că niciodată nu va fi trebuinţă,
cerşindu-i rost, să rabzi în piept ruşine.
76 Cu el îl vei vedea la datorinţă
pe cel ursit de-această stea atare,
că fi-va pururi fapta-i biruinţă.
79 N-a prins de veste lumea ce-i în stare,
căci încă-i prunc; de nouă ani de-abia
se-nvîrt în juru-i roţile stelare.
82 Gasconul nu va-ajunge-a-l înşela
pe Henric, cînd el pilde de virtute,
uitînd de trudă şi de-arginţi, va da.
85 Din gură-n gură faptele-i temute
vor colinda şi multa-i dărnicie
vor spune-o-n cîmp şi oştile bătute.

73. *Blînd:* Sensul terţinei este următorul: Bartolomeo della Scala se va purta în aşa fel, atît de afectuos şi generos cu Dante, încît între acţiunea „a da“ şi „a cere“ (în textul italian), care pentru toţi are această succesiune — întîi se cere şi apoi se dă —, la el va fi invers, actul cererii va fi precedat, va da mai înainte de a fi cerut.

77. *Cel ursit:* Acela pe care l-a „ursit“ steaua, cerul lui Marte, înclinîndu-l spre cariera armelor, este fratele mai mic al lui Bartolomeo, Cangrande della Scala, care a ajuns senior al Veronei în anul 1312. Acestuia i-a închinat Dante Alighieri ultima sa cantică, *Paradisul.*

79. *Ce-i în stare:* Marile sale fapte de arme se vor manifesta lumii mai tîrziu, pentru că în vremea călătoriei lui Dante (1300), Cangrande avea numai nouă ani.

83. *Henric:* Enric (Arrigo) al VII-lea de Luxemburg, chemat în Italia de papa Clement al V-lea, numit de Dante dispreţuitor Gasconul (pentru că se născuse în Gasconia). Înşelătoria papei constă în acţiunea de trădare a lui Enric şi trecerea sa de partea adversarilor împăratului. *Pilde de virtute:* Deci mai înainte de acel eveniment al trădării lui Enric al VII-lea, se vor vedea primele manifestări ale virtuţii şi deci ale gloriei lui Cangrande, dispreţuitor al banilor şi al celor fricoşi. Generos şi curajos, cavaler perfect, poate de aceea considerat de unii comentatori ca întruchipînd pe acel faimos *veltro* din Infern.

87. *Vor spune-o:* Chiar şi duşmanii vor fi nevoiţi să laude marile fapte ale lui Cangrande della Scala.

88 Te-ncrede-n el și-a lui mărinimie;
printr-însul mulți săraci s-or ridica
și mulți bogați răbda-vor sărăcie.
91 Să-l porți cu sîrg înscris în mintea ta,
dar nu cricni." Și-mi spuse și-alte cele,
de necrezut cui să le-asculte-ar sta.
94 „Acestea-s prevestirile de rele,
grăi apoi, ce ți s-au spus, și anii
nu-s mulți de fel pînă s-ajungi la ele.
97 Dar nu-i cu cale a-ți pizmui dușmanii,
căci faima ta cu mult mai mult va ține
decît osînda pentru-a lor zîzanii."
100 Tăcînd apoi, cînd sporu-i de lumine
vădi că isprăvise de țesut
urzeala pregătită-n tort de mine,
103 ca omul ce stă-n cumpeni am făcut,
cînd cată sfat la altul ce-l iubește

88. *Te-ncrede-n el:* Aluzie la transformările pe care Dante le așteaptă probabil de la un asemenea hotărît adversar al ideilor papalității.

92. *Dar nu cricni:* I se atrage astfel atenția lui Dante de a nu divulga aceste preziceri care s-au făcut aci, în cerul lui Marte. *Și-alte cele:* Restul prezicerilor lui Cacciaguida este lăsat de Dante într-o tonalitate vagă, voit depreciazată.

94. *Acestea-s:* Acestea sînt prevederile de viitor, pe care Dante le-a mai putut auzi în Infern și Purgatoriu, dar niciodată atît de clare ca aici în Paradis.

96. *Nu-s mulți:* Nu vor trece mulți ani pînă la împlinirea lor. (Știm că imaginara călătorie a lui Dante are loc în 1300, deci aveau să mai treacă numai doi ani pînă la exilarea din 1302.)

98. *Faima ta:* Aceste versuri sancționează recunoașterea atîtor tribulațiuni și îndelungi amaruri ale vieții sale agitate. Va exista o înaltă justiție, cea adevărată, care va răsplăti măreața artă a poeziei. Viața lui, gloria lui, va depăși pe a tuturor celor care i-au stat vreodată alături. În praf și pulbere va zace amintirea lor, în timp ce gloria lui Dante se va înălța, asemenea celui mai luminos astru, deasupra secolelor.

102. *Urzeala:* Se isprăvise de țesut pînza narațiunii lui Cacciaguida, a cărei urzeală i-o întinsese Dante prin întrebările sale.

104. *Sfat:* Dante i se adresează lui Cacciaguida ca unei persoane care „iubește" (pe acela care îi cere sfatul), „vede" (este înțeleaptă) și „vrea" (totdeauna ce este drept).

și vede, vrea și-n toate-i priceput:
106 „Văd, tată, zis-am, timpul cum grăbește
potrivnic, ca să-mi deie lovitura
ce mai vîrtos, cînd n-o aștepți, pălește.
109 Nu se cuvine deci să-ntrec măsura:
de scris mi-a fost să-mi pierd preadulcea țară,
să nu pierd tot, prin vers vărsîndu-mi ura.
112 Căci jos, în lumea nesfîrșit de-amară,
și-n munte sus, de unde-a doamnei vrere
și ochii ei frumoși mă ridicară,
115 și-aici apoi, în cer, din sfere-n sfere,
aflat-am lucruri ce-or fi-n lume price,
de-am să le spun, ca mulți să-nghită fiere.
118 Iar dacă tac și nu cutez a zice,
mă tem a pierde faima printre-acei
ce-aceste vremi le vor numi antice."

106. *Timpul:* Dante compara timpul nenorocirilor cu un adversar care îl asaltează vrînd să-l rănească.

110. *Preadulcea țară:* Florența, dulcea cetate natală din care va fi alungat în curînd.

111. *Să nu pierd tot:* Să nu piardă totul, din cauza atitudinii lui dîrze, expusă, în versurile sale, în *Divina Comedie*. S-ar părea că Dante pledează aici pentru o atitudine conformistă. În realitate își construiește un fundal pe care să se înscrie violent toată puternica și inflexibila sa decizie de a spune numai adevărul și de a ridica, prin versurile sale, o teribilă acuzație împotriva acelora care stăpînesc vremelnic pămîntul.

112. *Jos:* În Infern.

113. *Și-n munte sus:* În Purgatoriu.

117. *De-am să le spun:* Lucrurile pe care le va spune la întoarcerea sa pe pămînt. Ceea ce va fi adunat în călătoria sa prin lumea de dincolo, tot ce va fi auzit acolo, este sigur că atunci cînd va fi cunoscut pe pămînt, prin versurile sale, nu va fi pe placul multor oameni.

118. *Iar dacă tac:* În textul original, dacă se va dovedi un prieten slab al adevărului. Dacă va tăcea, atunci își va pierde gloria în posteritate, în fața acelora care vor numi veacul în care trăiește Dante, antic, timp al trecutului. Dante este deci pus în această alternativă care, de altfel, este rezolvată de mult în sufletul lui însetat de cunoaștere și de adevăr: a-i supăra pe puternicii săi contemporani, clamîndu-le în față adevărul, ori a fi uitat de posteritate, nefiind credincios adevărului, netransmițînd viitorului întreaga realitate contemporană.

121 Lumina ce sclipea zvîrlind scîntei,
precum oglinda-n care-o rază bate,
se înteţi în strălucirea ei
124 şi-apoi grăi: „Un cuget negru, frate,
de-a altuia sau propria lui ruşine,
simţi-va lesne-a vorbei răutate.
127 Dar tu minciunii nu te da, fă bine,
ci spune ce-ţi fu dat să vezi de-ursită;
iar cei de-au rîie, scarpine-o pre sine.
130 Căci vorba ta, de-o fi dintîi coclită
la gust, se va preface-n hrană-aleasă
cînd va să fie-n urmă mistuită.
133 Strigarea ta, ca pala de vîntoasă,
şi culmi, şi creste va izbi-n putere
şi dintr-aceasta cinste va să-ţi iasă.
136 De-aceea-ţi fură într-aceste sfere,

121. *Lumina:* Veşmîntul de lumină care ascundea „comoara" (în textul original), a sufletului lui Cacciaguida. Întreaga terţină se afla sub semnul celor mai luminoase cuvinte.

124. *Cuget negru:* Cîţi au conştiinţa pătată vor fi loviţi de asprele cuvinte ale lui Dante.

127. *Mincuinii nu te da:* Să spună totdeauna adevărul.

129. *Rîie:* Dacă cineva are rîie, să se scarpine, aflînd adevărul. Expresie aspră, pe care Dante o utilizează aici voit, ca o sentinţă implacabilă.

131. *Hrană-aleasă:* Cuvintele lui Dante, aspre şi amare la început, se vor dovedi pînă la urma un aliment dintre cele mai hrănitoare. Şi aşa a fost, peste veacuri.

133. *Pala de vînătoasă:* Dante a dat singur cea mai înaltă şi mai frumoasă definiţie a *Divinei Comedii* şi a finalităţii sale, în aceste versuri. Versurile capodoperei sale sînt o furtună care bate peste cele mai înalte culmi, peste papi şi împăraţi, peste toţi puternicii pămîntului. O furtună dezlănţuită în numele adevărului şi al dreptăţii.

135. *Cinste:* A nu fi conformist, a-i biciui pe cei puternici în numele adevărului înseamnează a da probe mari, exemple că eşti demn să fii onorat de posteritate.

136. *De-aceea:* Ales pentru această înaltă misiune de a spune întregul adevăr, Dante a făcut călătoria în ceruri, în Purgatoriu şi în Infern. Iată o altă, foarte interesantă explicaţie, o altă „cheie" a *Divinei Comedii.*

pe munte şi-n Gheenă arătaţi
doar cei a căror faimă-n veci nu piere;
139 căci sufletul ce-ascultă cu nesaţ
nu dă crezare pildelor ce-n gînd
ascunse zac şi-n care nu răzbaţi,
142 nici vorbelor ce nu-s de-ajuns nicicînd."

140. *Pildelor:* Acela care ascultă sau citeşte nu poate fi convins dacă nu i se dau exemple concrete, raţionale, care să privească personaje cunoscute.

CÎNTUL XVIII

Cerul al cincilea, al lui Marte. Spiritele războinice. Urcarea în cerul al şaselea: Cerul al şaselea, al lui Jupiter. Spiritele celor drepţi. Acvila. Avariţia papilor.

1 În tihnă-şi degusta mărgăritarul
a sale gînduri, iară eu pe-a mele,
astîmpărînd cu dulcele amarul.
4 Ci doamna mea ce mă purta spre stele

1. *Mărgăritarul:* Cacciaguida.

3. *Astîmpărînd:* În gîndul lui Dante se amestecau întîmplările amare pe care i le vestise prorocirea lui Cacciaguida dar şi cele plăcute, în legătură cu gloria viitoare, cu răsplătirea justă din partea posterităţii şi conştiinţa fermă a marii sale misiuni pe pămînt.

4. *Doamna mea:* Beatrice se dovedeşte a fi extrem de atentă. Văzîndu-l pe Dante scufundat în gînduri amare, generate de prezicerea exilului, izbucneşte într-un mare elan afectiv, arătîndu-i că ea, femeia iubită, călăuza şi protectoarea lui, se află alături de Dumnezeu („cel ce-alină orice rele"), şi-l va putea ocroti de acolo.

„Nu sta gîndit, grăi, adu-ţi aminte
că-s lîngă cel ce-alină orice rele".
Întorsu-m-am la blîndele cuvinte,
dar nu cutez s-aştern în vis iubirea
ce strălucea-n privirile preasfinte;
nu doar pentru că n-aş putea simţirea
în grai s-o pun; dar fără har de sus
nu-i vrednică să depene-amintirea.
Din cele multe cîte-ar fi de spus
atît pot zice, că, spre ea privind,
simţii în piept orice alt dor răpus,
cît timp plăcerea veşnică sclipind
în Beatrice, prin privirea ei,
mă desfăta răsfrîntă ca-n oglind.
Ci c-un surîs învinse ochii-mi grei
de bucurii şi „-Ntoarce-te şi-ascultă,
grăi, că rai nu-i doar în ochii mei".
Precum în om prin ochi dorinţa multă
răzbate cînd povara ei prea grea
nu poţi s-o rabzi, la fel în facla smultă
din focul sfînt şi-n strălucirea sa
eu cunoscui dorinţa nerostită

9. *Privirile:* În ochii Beatricei, cea care-l mîngîie astfel, întărindu-l, străluceşte marea lumină a iubirii.
10. *Nu doar:* El nu poate revela marea frumuseţe a Beatricei şi, mai ales, extraordinara strălucire a ochilor ei, nu pentru că n-ar avea putinţa unei exprimări adecvate, ci pentru că amintirea nu se poate înălţa deasupra sa dacă nu este ajutată de graţia divină.
14. *Atît:* Atîta poate spune despre acea clipă unică.
17. *Privirea ei:* În ochii Beatricei se oglindea lumina divină, iar de acolo se reflecta în ochii lui Dante.
19. *Ci c-un surîs:* Beatrice este foarte feminină în acest Cînt, cuvintele ei fiind pătrunse de uşoară ironie dar mai ales de marea satisfacţie a femeii care se ştie iubită şi vede pe omul iubit în extaz în faţa ei. (Nu trebuie să căutăm nici un sens alegoric în asemenea versuri.)
20. *Ascultă:* Ceea ce probabil avea să mai spună Cacciaguida.
25. *Din focul sfînt:* Intensitatea variabilă a luminii care îmbracă un spirit este semn clar al diverselor stări ale respectivului duh.

de-a-mi mai vorbi, cînd m-am întors spre ea.
„Pe-această a cincea treaptă fericită
a pomului ce-n veci va să rodească
şi-i viu prin coama pururi înfrunzită,
sînt duhuri ce-nainte să pornească
spre cer, avură-atare faimă-n viaţă,
că orice muză-ar şti să-mbogăţească.
Priveşte dar către-ale crucii braţă
şi va să-i vezi pe cei de-i voi numi
străluminînd ca fulgerul prin ceaţă."
Abia ajunse „Iosuà"-a rosti,
că şi văzui de sus cum stă să cază
un foc, şi văz cu-auz se împleti.
Şi-apoi, cînd „Macabeu" strigă, o rază
porni din capul crucii tremurînd
şi dorul o-nvîrtea ca pe-o sfîrlează.
Pe Carol Magnul şi pe-Orland la rînd

28. *Treaptă:* A cincea treaptă a imensei scări de lumină, care urcă din planetă în planetă spre Empireu, e Marte.
29. *A pomului:* Paradisul este comparat cu un arbore care se hrăneşte prin coroană şi nu prin rădăcini, primind din Empireu lumina, mişcarea, dragostea. El este veşnic înverzit şi înflorit, trăind o eternă primăvară.
33. *Orice muză:* Sînt atît de ilustre personajele care locuiesc cerul, încît ar putea inspira orice muză, ar fi demne să devină subiect al artelor.
36. *Ca fulgerul:* Sufletul numit de Cacciaguida se va precipita pe cruce ca şi fulgerul.
37. *Iosuà:* Primul duh este Iosua, acela care a fost urmaşul lui Moise iar după moartea acestuia i-a condus pe evrei la cucerirea Pămîntului făgăduinţei.
40. *Macabeu:* Iuda Macabeul, care a luptat alături de fraţii lui pentru a elibera pe evrei din robia în care-i ţinea Antioh Epifanul, regele Siriei.
42. *Sfîrlează:* Dorul de a se prezenta şi a se oferi drept pildă de luptător pentru credinţă îl face să se mişte rapid, ca o sfîrlează.
43. *Carol Magnul:* Marele împărat, cel care a restaurat Imperiul Roman de Apus, apărător al bisericii prin luptele pe care le-a dat împotriva sarazinilor şi longobarzilor. (De aceea se afla în acest cer al apără-

îi urmării pe-al crucii dalb stindard,
cum urmărești un șoim în cer zburînd.
46 Guillaume-apoi, Gotfred și Renouard
brăzdară crucea-n dîre aurii,
furîndu-mi ochii și Robert Guiscard.
49 Apoi măritul duh îmi dovedi,
cu-ai cerului psalmiști unindu-și glasul,
că-i meșter neîntrecut în psalmodii.
52 De-a dreapta-atunci întoarsei grabnic pasul,
ca-n ochii doamnei să citesc vădit
de va să stau ori va să-mi curm popasul.
55 Ci-n ochii ei sclipea-ndumnezeit
o bucurie cum nicicînd sub soare,
nici mai la urmă, acum, n-am deslușit.
58 Și-așa precum prin spor de desfătare,
cînd bine faci, simțești virtutea-n tine
cum zi de zi sporește-ntru vigoare,

torilor credinței.) *Orland:* Roland, cel mai de seamă paladin al lui Carol cel Mare. Eroicul cavaler avea să cadă, prin trădare, în lupta dusă împotriva sarazinilor necredincioși, la Roncevaux, în anul 778.

45. *Cum urmărești:* O altă imagine realistă luată de pe pămînt și proiectată în ceruri.

46. *Guillaume:* Ducele Guillaume d'Orange, mort în anul 812, s-a comportat ca un erou de legendă în cursul luptelor date împotriva sarazinilor. *Gotfred:* Faimosul conducător al celei dintîi cruciade, Geoffroy de Bouillon. *Renouard:* Un sarazin pe care l-ar fi creștinat Guillaume d'Orange dîndu-i de soție chiar pe nepoata sa.

48. *Guiscard:* Robert Guiscard de Hauteville a fost și el un luptător împotriva sarazinilor, în sudul Italiei. El a întemeiat, în aceste regiuni, dinastia normandă.

49. *Măritul duh:* Cacciaguida.

51. *Meșter:* După ce și-a reluat locul pe crucea de lumină, Cacciaguida a început să cînte același imn de slăvire a divinității pe care-l cîntau toate celelalte spirite. Așa se încheie episodul Cacciaguida, care a cuprins trei Cînturi, extrem de prețioase pentru materialul biografic ce-l cuprind.

57. *La urmă:* Chiar și frumusețea ultimă a Beatricei, pomenită cu puțin înainte ca fiind cu neputință a fi descrisă, este întrecută de noua înfățișare, și mai strălucitoare, a iubitei.

61 la fel simții că-n cerul de lumine
urcam cu doamna-n tot mai largi spirale,
văzînd cum ard privirile-i senine.
64 Și-așa precum pe-al fetei chip agale
roșeața trece cînd rușinea moare
și iar se-arată albul de petale,
67 la fel văzui cînd m-am întors și-atare
planeta șasea-n alb înveșmîntată,
ce mă-ncingea în dalba-i cingătoare.
70 Și-n flacăra lui Jupiter curată
sclipea iubirea ca pe ceruri zorii,
în graiul nost' prin slove însemnată.
73 Și cum se-naltă de pe mal cocorii
și bucuroși se-ngînă-n cînt și-n line
ocoluri zboară înfrățiți cu norii,
76 la fel văzui făpturi printre lumine
ce-n zbor plutind pe-același glas cîntau
și *D* ori *I* ori *L* făceau din sine.

62. *Mai largi spirale:* Văzînd că cerul în care se află descrie un arc mai vast, își mărește circonferința, Dante trage de aici concluzia că s-a urcat într-un cer mai vast, superior, părăsind cerul lui Marte.

63. *Cum ard:* Un alt motiv care-l împinge către aceeași concluzie este extraordinara frumusețe a Beatricei, care a căpătat o nouă strălucire.

64. *Precum:* O altă imagine de „antropomorfism“ al cosmosului dantesc. Într-o clipă, la fel de repede cum trece roșeața rușinii unei femei a cărei față redevine albă, așa a trecut Dante (și imaginea este de un splendid realism), de la lumina roșie a înflăcăratului Marte, la aceea mai temperată și albă a lui Jupiter.

68. *Planeta șasea:* Jupiter, cel de-al șaselea astru, al celui de-al șaselea cer.

72. *Slove:* Sufletele fulgerînd de lumină se prezentau sub forma unor puncte luminoase ce formau litere ale scrisului omenesc.

73. *Și cum:* Comparație realistă, luată de Dante din lumea zburătoarelor pe care le iubea atît.

76. *Făpturi:* Aidoma stolurilor de păsări, sufletele zburau cîntînd și formau din stolurile lor albe litere.

Dintîi cîntînd în horă se-nvîrteau
şi-apoi, în cîte-un semn împerecheate,
stau locului o clipă şi tăceau.
O, muză, tu, mai mîndră dintre toate,
ce pe poeţi i-înveşniceşti pe lume,
iar ei prin tine burguri şi regate,
dă-mi lira ta să pot descrie-anume
ce semne se-nchegau pe cer domoale
şi-n versu-mi scurt puterea ta o pune.
Căci am văzut consoane şi vocale
de cinci ori cîte şapte şi-am citit
ca dintr-o carte-n spaţiile astrale.
DILIGITE IUSTITIAM, desluşit
văzut-am scris pe cer şi dinapoi
QUI IUDICATIS TERRAM zugrăvit.
În *M*-ul dintr-a cincea vorbă-apoi

79. *În horă:* Dansau în ritmul propriului lor cîntec. Apoi, de îndată ce formau o literă, se opreau şi din cîntec şi din zbor, rămînînd în plutire planată. În felul acesta litera respectivă se fixa în ochii şi în mintea lui Dante.

82. *O, muză:* Invocaţie la muză, exaltare a gloriei pe care o dă înalta artă a poeziei.

87. *Versu-mi scurt:* Faţă de hexametrele în care erau scrise poemele epice ale literaturii Antichităţii, care îi stăteau lui Dante drept înalte modele în faţă, endecasilabele moderne ale *Divinei Comedii* erau scurte. (Modestia dantescă nu este deloc afectată.)

89. *Cinci ori cîte şapte:* Erau deci treizeci şi cinci de consonante şi vocale pe care stolurile de lumini le înscriseseră pe firmamentul alb al lui Jupiter.

91. *Diligite:* Literele grupurilor de lumini formau cuvintele: *Diligite justitiam, qui judicatis terram* (Aveţi grije de dreptate, voi care judecaţi pe pămînt). Sînt primele cuvinte cu care începe *Cartea înţelepciunii*, atribuită lui Solomon.

94. *În* M-*ul:* Pe ultima literă a cuvîntului *„terram"*, pe *m* (pe care grafia medievală îl reprezenta ₥, ca pe un fel de căluş de vioară), sufletele s-au oprit mai mult.

şezură,-ncît planeta argintie
părea cu aur prinsă-ntr-un altoi.
Pe urmă pogorîră din tărie
alte lumini pe *M* şi se-aşezară,
cîntînd pe Cel ce către sine îmbie.
Şi-aşa precum din trunchiuri arse zboară,
cînd le izbeşti, scîntei şi se prefiră,
de-şi văd nerozii soarta-n ele,-afară
la fel din *M* mii de lumini ţîşniră,
zburînd mai sus ori rămînînd la poală,
pe vrerea cui le-aprinde şi le-nşiră.
Iar cînd şezură-apoi din forfoteală,
văzui că focu-nfăţişa-n roşaţă
un cap şi-un gît de pajură regală.
N-ascultă cel ce scrie-n cer povaţă;
căci El ne-ndrumă şi dintr-însu-i mila
virtuţii care-n cuib devine viaţă.
Ceilalţi, care-şi purtaseră feştila

95. *Planeta:* Planeta Jupiter, pe al cărei fond alb, de argint, ieşea în relief această imensă literă *M*, de aur.

97. *Pogorîră:* Din zonele superioare au venit alte spirite (mai înalte în ierarhie şi beatitudine), care s-au aşezat şi ele pe vîrful ultimei litere, pe *M*.

99. *Cîntînd:* Dante nu auzea prea bine, nu putea distinge sensul cîntului intonat de acele spirite, dar „crede" (în textul original), că ele îl cîntau pe Dumnezeu.

100. *Şi-aşa:* O altă imagine a universului dantesc realist.

102. *Nerozii:* Dante, spirit lucid şi realist, se ridică, în plin Ev Mediu, împotriva superstiţiilor.

103. *La fel:* Din vîrful literei *M* spiritele zburau în sus sau în jos, după gradul beatitudinii pe care li-l hărăzise Dumnezeu.

108. *Un cap:* Luminile literei *M* au format acum un cap şi apoi un gît de vultur („pajură regală").

109. *Cel ce scrie:* Dumnezeu, care nu imită pe nimeni şi care este izvorul tuturor virtuţilor, una dintre ele fiind aceea care dezvoltă, de exemplu, instinctul prin care păsările îşi construiesc cuiburile.

în chip de crin pe *M*, de jumătate
rotindu-se, desvăîrşiră-acvila.
O, dulce stea, ce scumpe nestemate
îmi dovediră că dreptatea-n lume
din cerul ce-l împodobeşti răzbate!
De-aceea rog divina-nţelepciune,
ce-ţi dă puteri, să afle ce tăciuni
cu fumul lor te-neacă-n stricăciune.
Coboară iar, Hristoase, să răzbuni
taraba aşternută-n templul sfînt
ce fu durat prin patimi şi minuni.
Te roagă pentru cei ce-s pe pămînt,
oştire sfîntă-a cerului, căci sfada
şi pilda rea îi duce spre mormînt.
Război pe vremuri se purta cu spada;

113. *În chip de crin:* Sufletele dăduseră forma de crin acelei litere *M*.

114. *Acvila:* Şi s-au adăugat şi ele figurii care acum reprezenta un vultur.

115. *Nestemate:* Sufletele care scînteiau ca pietrele scumpe în planeta Jupiter care împodobeşte cerul („dulce stea").

116. *Dreptatea-n lume:* Pe pămînt dreptatea se află sub influenţa cerului lui Jupiter, deci, în esenţă, este voită de Dumnezeu. Aşadar, lupta poetului pentru dreptate, care, după el, se află personificată în autoritatea imperială, este foarte justă şi în conformitate cu divinitatea.

118. *Divina-nţelepciune:* Mintea, raţiunea lui Dumnezeu, din care îşi are originea mişcarea şi virtutea planetei Jupiter, este invocată de Dante, să afle de unde iese fumul ce întunecă lumina dreptăţii, lumina care iradiază din planeta Jupiter.

121. *Să răzbuni:* O dată mai mult, marele poet antieclesiastic cheamă fulgerele divinităţii împotriva papalităţii, atît de vinovată de părtiniri, de simonie, de nedreptăţi. *Hristoase:* Aşa cum altă dată Isus Cristos a dărîmat tarabele acelora care făceau negustorie în templele care au fost ridicate pe sîngele martirilor şi al sfinţilor.

125. *Oştire:* Sînt sufletele cerului lui Jupiter, pe care Dante le contempla aici ca pe luminoase exemple de înalt spirit de justiţie.

126. *Pilda rea:* Răul exemplu al papilor şi al înalţilor prelaţi să nu fie urmat de oameni pe pămînt.

ci azi luînd pîinea ce ne-o-mparte aci
cerescul tată, întărind făgada.
Tu, cel ce scrii spre-a şterge mîne zi,
gîndeşte-te că cei care-au murit
de dragul viei ce-o despoi sînt vii.
Pe drept poţi zice: „-Atare-am îndrăgit
pe cel ce singur şi-a purtat amarul
şi-n moarte fu prin danţuri canonit,
că nu ştiu cine-i Pavel, nici pescarul".

128. *Luînd pîinea:* Pîinea aceasta este împărtăşania, cuminecătura pe care papii, prin excomunicări injuste, o refuzau creştinilor care se opuneau poftelor lor de acaparare şi asuprire. Ei n-ar fi trebuit niciodată să refuze împărtăşania pe care Dumnezeu n-a refuzat-o niciodată.

130. *Tu:* Cu aspre cuvinte, însetat de dreptate, cu deosebire în acest cer al ei, Dante se adresează papii Giovanni al XXII-lea, contemporan al său, faimos prin simonia lui şi mai ales prin uşurinţa cu care excomunica sau ştergea excomunicările, după cum primea mai mulţi sau mai puţini bani. *Scrii:* Este pecetluit definitiv acest papă care scria cu înfrigurare bulele de excomunicare „azi" (în textul original), pentru ca să le revoce imediat („mîne zi"), în schimbul, desigur, al banilor primiţi de la excomunicat.

131. *Cei care-au murit:* Cei care au murit pentru „via" (biserica), pe care acest papă simoniac şi venal o despoaie, sînt Petru şi Pavel, întemeietorii bisericii creştine. Ei sînt însă vii în ceruri şi de acolo urmăresc toate ticăloasele fapte.

133. *Poţi zice:* Sarcasmul invectivei ajunge o culme. Acest papă ipocrit va putea declara în faţa unui ins care i-ar reproba atitudinea sa venală că el îl iubeşte prea mult pe sfîntul Ioan Botezătorul. Nu este vorba însă de sfîntul canonizat de biserică, ci de imaginea lui care este bătută pe florinul de aur, pe moneda specifică a Florenţei.

134. *Cel ce:* Ioan Botezătorul, care a trăit în pustie.

135. *Prin danţuri:* Aşa cum se ştie, prin dansul ei lasciv în faţa lui Irod, Salomeea a obţinut capul lui Ioan Botezătorul.

136. *Pavel:* Atît de mare este pofta de aur a acestui papă, care a adunat şapte milioane în aur în optsprezece ani de pontificat, încît el vorbeşte cu dispreţ de cei doi întemeietori ai bisericii, care au fost Petru (numit „pescarul") şi Pavel.

CÎNTUL XIX

Cerul al şaselea, al lui Jupiter. Spiritele drepţilor. Vorbirea acvilei. Invectiva împotriva principilor nedrepţi.

1 Vedeam cu-aripi întinse sus pe cer
imaginea ce-n dulce desfătare
o-ntruchipau cei care-n veci nu pier.
4 Păreau rubine-n care ardea-atare
o rază coborîtă din tărie,
că-n ochii mei se răsfringea ca-n mare.
7 Tot ce mi-i dat într-acest cînt a scrie
n-a fost rostit, nici scris de vreo cerneală
şi nici urzit în gînd de fantezie.
10 Căci auzit-am pajura regală
grăind „al meu“ şi „eu“, cînd „noi“ să zică
şi-„al nostru“ se cădea, fără-ndoială.

2. *Imaginea:* A acvilei din Cîntul precedent, simbolul Imperiului Roman, purtătorul ideii de justiţie.

3. *O-ntruchipau:* Spiritele fericite din acest cer şi ale căror lumini formau imaginea acvilei.

4. *Păreau:* O altă terţină vibrînd intens de lumină, specifică Paradisului.

8. *N-a fost rostit:* Cu mîndrie, Dante declară că nimeni pe lume, pînă la el, nu s-a înălţat mai sus pe aripile fanteziei creatoare pentru a descrie extraordinarul fenomen la care a asistat.

10. *Pajura regală:* Acvila care era formată, aşa cum ştim, dintr-o mulţime luminoasă de suflete şi care plana, înaltă şi de aur roşu, pe fondul de argint al firmamentului planetei Jupiter.

11. *Grăind „al meu“:* Iată deci care era miracolul anunţat de Dante. În glasul acvilei răsunau expresiile care începeau cu „eu“ sau „meu“, în timp ce gîndirea exprimată în aceste cuvinte era „noi“ şi „nostru“. Adică vorbirea, glasul era unul singur, care exprima însumarea, gîndirea concordă a tuturor spiritelor care formau corpul acvilei-simbol.

13 „Fiindc-am fost drept, la ceruri mă ridică
Hristos, grăi, în slava lui, la care
n-ajungi uşor, numai dorind-o-adică.
16 Lăsat-am jos un nume-atît de mare,
că şi mişeii-l poartă azi pe gură,
dar pilda mea nu-şi află-n ei urmare.“
19 Precum simţeşti o singură căldură
din mulţi cărbuni, la fel din multe guri
un singur glas ieşea printr-o făptură.
22 „O, bucurii cereşti, grăii, răsuri
ce din a voastre dulci parfumuri unul
alcătuiţi, îmbătător şi pur,
25 îmi stîmpăraţi cu graiul vost' ajunul,
căci n-am găsit în lume jos merindă
şi-am flămînzit, şi gol mi-a fost ceaunul.
28 Prea bine ştiu că-n cer, de-şi face-oglindă

13. *Drept:* Să nu uităm că acvila simbolizează autoritatea imperială, pe care Dante o exalta în opoziţie cu cea religioasă şi pe care vedem că o plasează înalt, aici, în cerul justiţiei.

17. *Mişeii:* Ginţile care slăvesc acvila pe pămînt doar cu vorbele, neurmîndu-i însă niciodată, prin fapte demne, glorioasa pildă.

19. *O singură căldură:* Aşa cum mai mulţi cărbuni dau laolaltă o căldură unică, tot aşa din acele suflete, arzînd de dragostea divină, ieşea un singur glas.

22. *Răsuri:* Spiritele acestea sînt florile eterne ale cerurilor.

23. *Dulci parfumuri:* Toate miresmele exalate de aceste flori eterne se însumează într-una singură. (Trebuie remarcată această concepţie a unităţii în multitudine, care ar reprezenta, simbolic, unitatea justiţiei.)

25. *Ajunul:* Postul, dorinţa puternică de a şti, pentru că Dante este din nou chinuit de o îndoială.

26. *Merindă:* Nu a găsit pe lume nici o hrană aptă să-i astîmpere foamea de a şti, adică nu a găsit nici un răspuns la această îndoială a sa.

27. *Şi-am flămînzit:* Chinuit de foamea de a cunoaşte adevărul, foamea ştiinţei.

28. *Prea bine ştiu:* Ştia de la Cunizza da Romano că în ierarhia angelică, Dumnezeu, în ipostaza de judecător, se oglindeşte în aşa-numitele Tronuri. Dar nici în cerul acesta, justiţia dumnezeească nu este ascunsă de vreun văl.

dreptatea sfîntă dintr-un alt regat,
şi-al vostru-i scris în luciul ei s-o prindă.
31 Voi ştiţi cu cît nesaţ am aşteptat
ca să v-aud şi ştiţi şi-n ce-ndoială
mă zbat de-atîta vreme-nfometat."
34 Ca şoimul care scapă din opreală
şi dînd din aripi bucuros se-arată
şi capul şi-l ridică cu-ndrăzneală,
37 la fel făcu şi pajura-njghebată
de duhuri ce-nălţau spre nevăzut
cîntări cum doar în ceruri te desfată.
40 „Cel ce-şi roti compasul priceput
pe-a lumii margini, zise-apoi, făcînd
şi ce-i spre taină-n ea şi ce-i ştiut,
43 n-a-ntipărit tutindeni al său gînd
şi-a sa virtute-astfel ca mai presus
să nu rămînă pururi cugetînd.
46 Dovadă stă dintîiul nesupus,

31. *Voi ştiţi:* Aşa cum se întîmplă de multe ori în Paradis, Dante renunţă la o parte a pledoariei sale, ştiind că spiritele îi pot citi gîndurile şi deci ar putea să-i lămurească îndoiala care-l chinuie de atîta timp.
34. *Ca şoimul:* Comparaţia este luată din vînătoarea cu şoimi. Şoimul avea pe cap un fel de glugă, ca să nu se zbată. Şi aşa cum şoimul, fericit că i s-a scos gluga, poate vedea şi poate să zboare, tot aşa acvila celestă se agita şi cînta, fericită că va putea satisface întrebarea lui Dante.
39. *Cîntări:* Un cîntec atît de armonios îl pot intona numai fericiţii din Paradis.
40. *Compasul:* Acest mînuitor al compasului, geometru şi arhitect de geniu, este Dumnezeu.
42. *Spre taină:* Virtutea divină a generat stări şi lucruri care sînt unele tainice, cu neputinţă de a fi pătrunse de mintea omului, iar altele foarte clare.
43. *Al său gînd:* Dumnezeu nu a putut să-şi impună virtutea sa peste tot universul, înţelepciunea divină fiind infinită suprem, depăşind universul, oricît de vast va fi fost creat.
46. *Dintîiul nesupus:* Lucifer, primul dintre îngeri, cea mai desăvîrşită creaţie a divinităţii.

făptura cea mai mîndră dintre toate,
ce harul n-aşteptînd, căzu răpus.
49 Deci firile ce-s mai prejos create,
sînt vase ce nu-ncap supremul Bine
ce sieşi şi-e măsură-n bunătate.
52 Iar mintea noastră care nu-i în sine
decît o rază-a minţii creatoare,
de care-s toate-n lumea asta pline,
55 prin firea sa nu poate fi atare
încît izvorul ei să nu pătrundă
mult mai adînc decît e ea în stare.
58 De-aceea zic, privirea noastră scundă
în veşnica dreptate se-adînceşte
atît cît ochiul într-a mării undă.
61 Căci chiar de fundul de pe mal zăreşte,
în larg nicicînd nu-l vede pe deplin,
şi totuşi e; ci-adîncu-l tăinuieşte.
64 Lumina vine dintr-acel senin

48. *Harul:* Graţia divinităţii.
49. *Deci firile:* O fire, o natură „mai prejos creată" decît Lucifer, suprema creaţie, este totdeauna un vas, un receptacul redus pentru un asemenea bine infinit, divinitatea care îşi este sieşi singura măsură, neputînd să fie măsurată în infinitatea sa decît tot de sine însăşi. Deci dacă Lucifer, cea mai desăvîrşită creaţie a lui Dumnezeu, nu a putut să înţeleagă infinita graţie divină, cum ar putea-o înţelege o fiinţă, o fire „mai prejos", cum este omul.
53. *Decît o rază:* Palid reflex al minţii divine.
56. *Izvorul:* Începutul, originea.
59. *Veşnica dreptate:* Justiţia divină este comparată cu o mare adîncă pe care de-abia o pot pătrunde ochii omeneşti, deci, simbolic, putinţa înţelegerii umane.
61. *De pe mal:* Ochii omului pot vedea fundul mării lîngă ţărmul la care apele sînt mici, dar ei nu-l pot vedea în larg, unde apele sînt profunde, deşi fundul există mereu. Mintea omenească nu poate scruta infinita justiţie divină.
64. *Lumina:* Nu poate exista decît o lumină care provine de la divinitate („acel senin ce-i veşnic pur"). Tot ce nu provine de la Dumnezeu este sau numai o iluzie a simţurilor („umbră-a cărnii"), întuneric al ignoranţei sau o patimă generată tot de destrăbălarea cărnii („venin").

ce-i veşnic pur; e restu-întunecime
şi umbră-a cărnii noastre ori venin.
67 Ţi-am deslușit, socot, în întregime
ce-nseamnă şi ce e Dreptatea vie
şi rupt-am vălul ce-o-ascundea-n desime.
70 Căci tu-ţi ziceai: «Se naşte în pustie
un om, de pildă, şi de Crist nu-i cine
să-i spună-acolo ori de el să scrie;
73 tot ce simţeşte şi ce face-i bine,
precît să vadă el, ca om, e-n stare
şi dreapta cale-n grai şi-n faptă ţine.
76 Nebotezat, fără credinţă moare.
De ce-l condamnă-al cerului judeţ?
Unde-i păcatul cînd credinţă n-are?»
79 Sărmane om, ce mi te-aşezi în jeţ
şi judeci de la poştii depărtare
ce nu zăreşte ochiul tău orbeţ!
82 Fireşte celui ce cu sîrg şi-ardoare
şi-ascute mintea, de n-ar fi Scriptura,

69. *Rupt-am vălul:* Acvila a sfîşiat vălurile care îi ascundeau lui Dante taina exercitării justiţiei divine.

70. *Căci tu-ţi ziceai:* Iată acum clar exprimată îndoiala lui Dante. Pentru ce sînt condamnaţi şi mor fără a se mîntui necreştinii, aceia care s-au născut într-o ţară îndepărtată, în care nu au pătruns încă luminile creştinismului. Care este vina lor? Şi care este atunci, în acest caz, rolul justiţiei divine.

73. *Ce face-i bine:* Toate acţiunile vieţii acestui om sînt drepte şi binefăcătoare.

79. *Sărmane om:* I se dă lui Dante de către acvilă un răspuns cam aspru, care arată că el a fost cam prezumţios ridicînd o astfel de întrebare. Cum a putut el să se ridice, „sărman om", ca un înalt judecător, ca cineva care ar avea putinţa de a vedea, de a scruta şi deci de a judeca, stări şi lucruri care au loc la depărtări uriaşe, deşi în realitate vederea lui (ca om) este extrem de limitată, el neputînd discerne bine, nici măcar la o palmă depărtare de ochi.

83. *Scriptura:* Într-adevăr, dacă nu ar fi la îndemîna oamenilor Sfintele Scripturi, din care ei să-şi dea seama că Dumnezeu nu poate pieri, cît de multe suflete nu s-ar îndoi de ideea de justiţie divină, văzînd foarte multe cazuri de aparentă injustiţie săvîrşite de divinitate.

i-ar fi spre taină-acestea şi mirare.
85 O, minţi nătinge, cum vă-neacă zgura!
Voinţa primă, ce-i prin sine bună,
şi-i Bun suprem, nu-şi schimbă-n veci natura.
88 E drept doar ceea ce cu ea consună:
şi nici un bun creat n-o amăgeşte,
ci ea, sclipind, îl naşte şi-i e mumă."
91 Aşa cum stîrcul peste cuib pluteşte,
cînd stîrcii mărunţei şi-a fost hrănit
şi-aşa cum puiul cel sătul priveşte,
94 aşa şi eu spre pajură-am privit,
şi-aşa şi ea plutea prin veşnicie,
de duhuri dusă-n zborul lor rotit.
97 Şi-n cînt grăia: „Precum îţi este ţie
cîntarea mea ce n-o-nţelegi, la fel
şi lumii voastre-i e dreptatea vie.

85. *Minţi nătinge:* Sînt oamenii ale căror minţi greoaie rămîn ca atare nătinge, cu toate sforţările lor de a deveni mai subtile şi de a înţelege deci înalta taină a divinităţii.

86. *Voinţa primă:* Voinţa divină, care este bună prin însăşi esenţa ei, care nu se schimbă niciodată, îndeplinind deci numai acţiuni bune.

88. *Consună:* Nu este just decît ceea ce se aseamănă cu divinitatea.

89. *N-o amăgeşte:* Divinitatea nu este atrasă în mod special şi părtinitor de nici o creaţie a sa, oricît ar fi de bună, spre a o favoriza.

90. *Ea:* Divinitatea este cauza oricărui lucru.

91. *Stîrcul:* O altă splendidă comparaţie luată din lumea zburătoarelor şi care demonstrează încă o dată ascuţitul spirit de observaţie a naturii al poetului Dante Alighieri. Aşa cum o „barză" (în textul original) pluteşte peste cuib, după ce şi-a hrănit puii, bătînd din aripi fericită, aşa fîlfîie din aripi vulturul ceresc, fericit de a-l fi hrănit pe Dante (de a-i fi răspuns la întrebări), în timp ce acesta, nu altfel decît puiul de barză, mulţumit, fiind sătul, priveşte cu adîncă recunoştinţă şi dragoste spre pasărea cerească, aceea care i-a îndestulat foamea de a şti.

97. *Şi-n cînt grăia:* Cuvintele acvilei subliniază o dată mai mult imposibilitatea pentru creştini de a putea pătrunde şi explora adîncimile justiţiei divine. Aşa cum cuvintele cîntecului acvilei sînt misterioase, neînţelese de Dante, tot aşa este pentru oameni profunzimea dreptăţii divine.

100 Iar cînd şezură cei purtaţi de zel,
strînşi iar sub semnul ce romana ginte
de faimă-n lume o-nvrednici prin el,
103 ea zise iar: „Pe-aceste locuri sfinte
n-ajunse om fără credinţă-n Crist,
nici după moartea lui, nici înainte.
106 Pre cîte vezi, mulţi strigă-n lume «Crist!»
dar sta-vor la judeţ mult mai departe
de el, ca cei ce nu-l cunosc pe Crist;
109 Pe-aceşti creştini i-or osîndi în moarte
păgînii,-atunci cînd tineri şi moşnegi
în buni şi răi s-or despărţi-n cohoarte.
112 Ce-or zice perşii despre-ai voştri regi
cînd vor vedea deschisă cartea-n care
stau scrise-a lor cumplite făr-de-legi?

101. *Sub semnul:* Sufletele îşi încetează mişcarea şi cîntul şi rămîn fixe în acelaşi semn al acvilei care purtase peste veacuri faima Imperiului Roman.

104. *N-ajunse:* Acvila începe din nou să vorbească, arătînd că nu s-a urcat pînă acum în Paradis vreun suflegt care nu a crezut în Isus Cristos, fie înainte de naşterea lui, fie după răstignire.

106. *Crist:* În *Divina Comedie* cuvîntul Cristos nu rimează decît cu sine însuşi. (Eta Boeriu a observat cu fidelitate această regulă armonică a rimei danteşti.)

107. *La judeţ:* Se va întîmpla însă în ziua Judecăţii universale ca aceia care tot timpul îl strigă pe Cristos să fie consideraţi mai departe, mai străini decît aceia care n-au fost creştini, nu l-au cunoscut pe Cristos.

109. *Pe-aceşti creştini:* Astfel de creştini numai din vorbe şi nu din fapte vor fi condamnaţi, judecaţi aspru chiar de păgîni în ziua Judecăţii de apoi, cînd sufletele vor fi împărţite în două cete, una care se va aşeza la dreapta şi alta la stînga lui Dumnezeu.

112. *Perşii:* Cuvînt generic pentru a indica pe păgîni.

113. *Cartea:* Uriaşul registru în care sînt trecute toate acţiunile vieţii. La acest mare bilanţ, regii se vor înfăţişa cu uriaşe grămezi de fapte rele, de fărădelegi, înscrise în dreptul numelor lor. Şi aici începe o îndrăzneaţă invectivă a lui Dante împotriva regilor injuşti şi hrăpăreţi.

115 În ea se va vedea cîtă-ntristare
adus-a Albert la Praga,-ncît citeţ
de-acu se-ndeamnă pana la scrisoare.
118 În ea se va vedea cu cît dispreţ
rănit-a Franţa călpuind parale
cel ce muri de colţii-unui mistreţ.
121 În ea se va vedea ce pun la cale
englezul şi scoţianul, de trufie
mînaţi să-şi dea regatelor tîrcoale.
124 Şi s-o vedea cum zac în trîndăvie
boemul şi spaniolul, viţă rea,
ce-n veci n-au cunoscut cucernicie.
127 Şi s-o vedea cu I-nsemnată-n ea
a Şchiopului din Rusalim credinţă
şi cu un *M* ticăloşia sa.

115. *Se va vedea:* În această carte înregistratoare a tuturor acţiunilor reprobabile se va citi fapta infamantă a împăratului Albert de Habsburg al Austriei, faptă care face să fie grăbit, pentru înscrierea ei în registrul infamant, chiar condeiul divin. Această faptă la care face aluzie Dante (care l-a mai pecetluit dealtfel violent pe Albert în *Purgatoriu* (Cîntul VI, v. 97) este pustiirea şi jefuirea Boemiei (desemnată prin capitala ei Praga), în anul 1304.

120. *Cel ce muri:* Acela care a murit de colţii unui mistreţ, la vînătoare (în anul 1314), este regele Franţei, Filip cel Frumos. El este demascat de Dante în aceste versuri şi ca falsificator de bani. Aluzie la devalorizarea, prin reducerea la jumătate a aurului monedelor care-i purtau efigia, pe care Filip a efectuat-o pentru a putea face faţă cheltuielilor războiului cu Flandra.

122. *Englezul:* În acest registru al dreptăţii vor mai fi scrise numele regelui Scoţiei, Robert Bruce, şi al englezului, Eduard al II-lea, care luptau mereu între ei pentru stăpînirea întregii Insule Britanice.

125. *Boemul:* Venceslav al IV-lea, rege al Boemiei între anii 1278—1305. Dante îl pecetluise deja ca luxurios în *Purgatoriul* (Cîntul VII, v. 101). *Spaniolul:* Ferdinand al IV-lea, care a domnit ca rege al Castiliei între anii 1295—1312.

128. *A Şchiopului:* „Şchiopul din Rusalim“ este Carol al II-lea de Anjou, rege al Neapolului şi al Ierusalimului. Virtuţile acestuia vor fi însemnate în cartea dreptăţii cu I (care reprezintă în numărătoarea latină cifra *unu*), iar faptele rele cu *M* (numărul 1000 la romani).

130 Și s-o vedea ce lacom e-n dorință
cel ce păzește insula de foc
în care-Anchis sfîrșit-a-n neputință.
133 Spre-a-i da măsura Domnul, la soróc
cu litere truncheate va să scrie
pe fila lui, să-ncapă mult pe-un loc.
136 De unchi și de nepot va să se știe,
ce cu-a lor fapte-și pîngăriră neamul
bătîndu-și joc de el și-mpărăție.
139 Și cel din Portugal, și norvegianul
vor fi-nsemnați, și sîrbul care-n casă
la el Veneției călpuit-a banul.
142 Ferice de maghiari că nu se lasă

130. *Lacom:* Cel lacom, avarul rege este Frederic al II-lea de Aragon (1277—1337).
131. *Insula de foc:* Este Sicilia, denumită așa pentru că avea în ea vulcanul veșnic înflăcărat, Etna. Aci, bătrîn, a murit Anchis, tatăl lui Enea.
134. *Litere truncheate:* Spre a putea fi cuprinsă descrierea tuturor fărădelegilor înfăptuite de acest rege în cartea dreptății, va fi nevoie să se întrebuințeze cuvinte prescurtate, abreviațiuni, atît de numeroase sînt relele sale fapte.
136. *Unchi:* Unchiul lui Frederic este Iacob, rege al Mallorcăi (1243—1311), iar nepotul său, și frate deci al lui Frederic, este Iacob al II-lea, rege al Aragonului.
137. *Neamul:* Dinastia aragoneză.
138. *Bătîndu-și joc:* Mallorca și Aragonul au fost prost cîrmuite de cei doi regi.
139. *Cel din Portugal:* Dionisie Agricola, rege al Portugaliei (1275—1325), care făcea mari afaceri negustorești. *Norvegianul:* Haakon al VII-lea, rege al Norvegiei (1299—1319).
140. *Sîrbul:* În textul italian, „*Rascia*". Se defineau astfel, în Evul Mediu, ținuturile Serbiei, Bosniei, Croației și Dalmației. Regele acestui ținut *Rascia*, la care se face aluzie, este Urosio al II-lea Milutino (1282—1325), care poate fi învinuit de mari cruzimi, dar mai ales de falsificarea monedei venețiene.
142. *Ferice de maghiari:* Peste Ungaria stăpîniseră și se purtaseră prost regii descendenți din dinastia Sfîntului Ștefan. Ultimul fusese Andrei al III-lea, mort în 1300. Deci cu el se stingea cruda dinastie. De aici exclamația lui Dante, care fericește Ungaria pentru viitorul ei, cînd nu va mai fi chinuită de astfel de răi regi.

batjocoriți, și de Navarra, dacă
și-o face scut din munții care-o apasă.
145 Căci drept arvună — toți o știu — se pleacă
Nicosia și Famagusta care
tînjesc sub jugul fiarei ce le joacă
148 pășind în rînd cu celelalte fiare."

143. *Navarra:* Fericit ar fi și regatul Navarraei dacă și-ar face din munți zid, care să-l apere de oprimarea Franței.
146. *Nicosia:* Nicosia și Famagosta sînt cele mai mari orașe ale insulei Cipru, care pe vremea lui Dante era cîrmuită de Henric al II-lea de Lusignan (1285—1324).
147. *Sub jugul fiarei:* Acest Henric, asasin al propriului său frate, era un om desfrînat și violent și el urma exemplul rău al tuturor celorlalți regi infamați pînă aici.
Este foarte interesantă această invectivă a lui Dante, aflat în cerul justiției, îndreptată împotriva tuturor regilor care domneau în Europa anului 1300, considerîndu-i pe toți, fără nici o excepție, drept nenorocirea popoarelor pe care le cîrmuiau, drept o mare rușine a întregii umanități.

CÎNTUL XX

Cerul al șaselea, al lui Jupiter. Spiritele drepților. Cîntecul spiritelor care formează acvila. Sufletele din ochii acvilei. Păgîni în Paradis. Despre predestinare.

1 Cînd cel ce lumea-ntreagă luminează
încet spre cel'lalt emisfer pășește
și pretutindeni umbrele se-așază,

1. *Cel:* Soarele. Alte versuri vibrînd de lumină. Cînd soarele a coborît în emisferul nostru boreal, pe bolta cerească, luminată pînă atunci numai de el, apar stelele, ochii cerului.

4 întreaga boltă ce prin el sclipeşte
se-aprinde ca prin farmec, din stihii,
de mii de ochi prin cari tot el zîmbeşte.
7 De-această faţă a bolţii mi-amintii
cînd semnul lumii şi-al crăimii sale
prin pajura preasfîntă amuţi
10 şi slăvii ridicară osanale
de cari nu-s vrednic să-mi aduc aminte,
mereu mai vii, luminile astrale.
13 O, tu, ce-n zîmbet te-nveşminţi, sorginte,
iubire pură, cum sclipeai în cei
prin care pururi suflă gînduri sfınte!
16 Apoi, după ce mîndrele scîntei
ce steaua-a şasea-o-ncing cu focul lor
sfîrşiră lauda-n întregimea ei,
19 păru c-aud un murmur de izvor,
din stei în stei cum curge şi-n şuvoi

4. *Prin el:* Se credea în Evul Mediu că şi stelele primesc lumina de la soare.

7. *Această faţă:* Tabloul acesta de lumină crepusculară, trecerea de la soare la miile de constelaţii care luminează bolta cerească.

8. *Semnul lumii:* Acvila, care este simbolul Imperiului Roman şi al justiţiei care, după concepţia lui Dante, a însufleţit imperiul.

12. *Mereu mai vii:* Aceia care sînt vii întru eternitate sînt miile de suflete luminoase care formează corpul acvilei. Deci ciocul acvilei care glăsuise pînă atunci, exprimînd în unitate colectivitatea, a tăcut. În schimb, miile de lumini-suflete care îi formează trupul au început să cînte fiecare, şi melodii atît de armonioase, încît Dante nu şi le mai poate aminti. Comparaţia este clară: aşa cum luminii unice a soarelui îi urmează miile de lumini ale stelelor aprinse în seară pe firmament, tot aşa cuvintelor cîntului unic al acvilei i-au urmat cîntările fiecărui spirit în parte.

14. *Iubire pură:* Dragostea divină, care apărea atît de intensă în sporul de lumină şi în cîntecele atît de armonioase ale acestor suflete din cerul al şaselea.

17. *Steaua-a şasea:* Cerul al şaselea, al lui Jupiter.

19. *Un murmur:* O desăvîrşită realizare artistică (păstrată şi în traducere) are această terţină care descrie căderea apelor impetuoase de pe creste într-o vale alpină.

vădind belşugul crestei de sub nor.
22 Precum la gîtul ţiterii, 'napoi,
un sunet prinde glas ori prin spărtura
pe unde suflă omul în cimpoi,
25 la fel şi zvonul ce-l scotea făptura,
acvilei prin gîtlej i se porni,
ca printr-un gol şi îi ajunse gura.
28 Acolo-n glas se strînse şi ieşi,
rostindu-se-n cuvinte-mbietoare,
ce-adînc dorinţa-n inimă-mi ciopli.
31 „Spre partea care vede-n lume soare
şi-l rabdă, zise,-n acvila de rînd,
îndreaptă-acum privirea-ţi doritoare,
34 căci dintre cîte mă-ntocmesc zburînd,
acele duhuri sînt în cin sus-puse
ce ochiul mi-l încheagă scînteind.
37 Cel ce-mi străluce în pupilă, spuse,
cîntat-a duhul sfînt cu a sa gură
şi chivotul din loc în loc îl duse;

22. *Precum:* O altă minunată comparaţie din seria acelora pe care Dante le foloseşte cu atîta artă pentru a concretiza şi a face realiste cele mai fantastice şi neverosimile stări şi lucruri. Ca sunetele care, la gîtul ţiterei, unde se mişcă degetele, devin melodie, sau la cimpoi, care primeşte modularea cîntecului de la suflarea de aer a cimpoierului, la fel se urca în sus pe gîtul acvilei un murmur, care, la început indistinct, va deveni apoi voce clară, dînd glas cuvintelor pe care inima lui Dante le cerea atît de arzător.

31. *Partea care vede:* Este ochiul acvilei, despre care, aşa cum am mai văzut, se credea în Evul Mediu că poate fixa soarele fără nici o tulburare a vederii.

34. *Mă-ntocmesc:* Dintre toţi care compun figura acvilei celeste, cei care se află în conturul ochiului ei sînt sufletele cele mai demne şi mai desăvîrşite ale acestui cer.

37. *Cel ce:* Acela care formează chiar pupila, centrul ochiului acvilei, este poetul psalmilor, regele David.

39. *Chivotul:* El a transportat dintr-un oraş într-altul chivotul sfînt al legilor (cf. Samuel, Cartea II-a, VI, 1, 17).

foloase trage din cîntarea-i pură
și vrerea ce-i stîrni din piept «osana»,
prin plata ce-i cu cîntul pe-o măsură.

Din ceilalți cinci ce-mi întocmesc sprînceana,
cel mai aproape de-al meu cioc plătit-a
durerea ce-o răbdă prin fiu vădana;

el știe-acum ce tristă ți-e ursita
cînd nu-l urmezi pe Dumnezeu, căci el
și cazne-n iad, și dulce rai simțit-a.

Iar cel'lalt ce se-nșiră pe inel
încununîndu-l, moartea neîndurată
și-o amînă căindu-se cu zel;

el știe-acum că ceru-n judecată
e neclintit chiar dac-o rugăciune
din «astăzi» «mîine» face de-i curată.

40. *Foloase trage:* Acuma, cînd se află răsplătit în Paradis, David știe care este meritul psalmilor pe care el i-a creat (și nu inspirația divină).

43. *Ceilalți cinci:* Din cele cinci spirite luminoase care alcătuiesc geana acvilei, cel mai apropiat de cioc este împăratul roman Traian, acela care a mîngîiat-o pe văduvă de moartea fiului. Ne amintim de acest episod descris atît de plastic în versurile 79—93 ale Cîntului X al *Purgatoriului*.

46. *El știe:* Cunoaște amarul de a nu fi urmat învățăturile creștinismului avînd experiența Paradisului dar și a Infernului. Așa cum s-a mai arătat în notele la Cîntul X al *Purgatoriului*, o legendă arată că împăratul Traian a stat mai multe veacuri în Infern, de unde, în amintirea marii sale bunătăți de pe pămînt și în urma rugăciunilor fierbinți ale papii Grigore, a fost înălțat direct la ceruri.

49. *Pe inel:* Arcul genei ochiului acvilei.

51. *Și-o amînă:* Acela care și-a amînat moartea pentru a se putea căi a fost Ezechia, unul din ultimii regi ai iudeilor.

52. *El știe:* Acum cînd se află în Paradis, el știe că judecata divină nu se schimbă în esența ei, chiar dacă pe pămînt ceea ce era hotărît pentru „astăzi" se va îndeplini „mîine". (Cum a fost cazul cu amînarea morții lui, pentru a avea posibilitatea ispășirii.)

Cel'lalt cu mine și cu legea-n lume
fugi-n Bizanț, lăsîndu-i papii locul
și-astfel ieșit-a rău din gînduri bune;

el știe-acum că-n iad nu-l arde focul
pentru greșeli ce-a-nfăptuit din zel,
deși adus-au lumii nenorocul.

Iar cel ce-n scoborîș stă pe inel
Guglielmo fu, cel plîns de cei ce-ndură
că-i Carol viu și Frederic la fel;

el știe-acum că-n ceruri pe măsură
plătiți sînt regii drepți și ca atare
sclipește și mai viu a sa făptură.

Au cine-ar crede-n lumea trecătoare
că e Rifeu, Troianul zis, pe unde
a cincea faclă-n gena mea tresare?

55. *Cel'lalt:* Cel călăuzit de bune intenții, dar ale cărui fapte au avut urmări dezastruoase este împăratul Constantin (274—337), care a trecut împreună cu acvila, simbolul imperiului în Bizanț. (A transferat adică sediul imperiului la Constantinopol, cedînd papii Roma.)

58. *Nu-l arde focul:* El nu este atins, aflîndu-se în Paradis, de urmările faptei sale, care pe pămînt se dovedesc a fi dezastruoase. Încă o dată Dante atacă papalitatea pentru acapararea puterii temporare.

61. *Scoborîș:* Pe ramura coborîtoare a cercului genei acvilei.

62. *Guglielmo:* Guglielmo al II-lea, rege al Siciliei (1166—1189) supranumit de supușii săi, pentru însușirile sale, „cel bun".

63. *Carol:* Carol al II-lea d'Anjou și Frederic al Aragonului, suverani nevrednici, oprimatori ai poporului, a căror amintire a mai fost stigmatizată și în Cîntul precedent.

65. *Regii drepți:* Dante, care a biciuit pe suveranii injuști, tirani, în invectiva finală din Cîntul al XIX-lea al *Paradisului*, subliniază aici, acum, pentru a da îndemn suveranilor de pe pămînt de a fi la rîndul lor drepți, marea răsplătire pe care a primit-o un rege vrednic și merituos ca Guglielmo al II-lea.

66. *Mai viu:* Înveșmîntat cum este în lumină.

68. *Rifeu:* Troianul Rifeu, amintit cu cuvinte de laudă pentru curajul și spiritul lui de dreptate de Virgiliu (*Eneida*, II, 426). Deci iată încă un păgîn în Paradis, în afara lui Traian.

70 El știe-acum ce taine adînci ascunde
de ochii voștri-a harului izbavă,
deși-n străfund nici dînsul nu pătrunde."
73 Ca ciocîrlia cînd se-nalță-n slavă
cîntînd, și-n urmă tace mulțumită
de trilul ce răsună prin dumbravă,
76 așa-mi păru imaginea sfințită
a veșnicei plăceri, pe-a cărei vrere
se-nfăptuiește tot ce e ursită.
79 Deși-ndoiala mea n-avea putere
să zacă-ascunsă, ci răzbea prin mine
precum prin sticlă, n-am răbdat tăcere,
82 ci „Doamne, ce sînt toate-acestea, zi-ne",
grăii sub a-ndoielilor povară
și mai aprins sclipiră-atunci lumine.
85 Apoi, cu ochiul mai încins de pară,
sfințitul semn al pajurei răspunse
spre-a nu mă da mirării-a doua oară.
88 „Tu crezi aceste taine nepătrunse

70. *El știe:* Acum cînd se află în Paradis și poate să cunoască mai multe decît oamenii despre grația divină, el nu o poate totuși pătrunde pînă în adîncime.

73. *Ca ciocîrlia:* O altă grațioasă terțină care, inspirată de lumea zburătoarelor, descrie într-adevăr în versuri înt-aripate ciocîrlia care se îmbată de soare și de melodii.

76. *Imaginea:* Acvila, simbolul imperiului, expresie a voinței divine.

79. *Deși-ndoiala:* Dante fusese cuprins de o nouă îndoială, de o nouă dorință chinuitoare de a ști de ce se află în Paradis sufletele unor păgîni. Și deși el știe că sufletele din Paradis îi puteau citi gîndurile și îndoielile, tot așa de clar cum vezi un lichid colorat care s-ar afla într-o sticlă, este atît de doritor de a ști încît, fără a mai aștepta, întreabă repede.

83. *Povară:* Greutatea îndoielii care-l apasă a făcut să țîșnească imediat întrebarea.

84. *Mai aprins:* Sufletele fericiților au devenit mai intens strălucitoare, bucurîndu-se că pot să răspundă lui Dante.

88. *Tu crezi:* Dante crede total în afirmațiile acvilei despre prezența păgînilor Traian și Rifeu în Paradis, dar îi rămîne ascuns motivul

fiindcă le spun, dar nu știi rostul cum e,
încît, deși le crezi, îți sînt ascunse.
91 Faci ca și cel ce lucrul după nume
îl știe bine, dar în miez nu poate
răzbi, de nu e altul să-l îndrume.
94 *Regnum coelorum* silnicie pate
cînd e nădejdea și iubirea vie:
prin ele-i frîntă sfînta vrere, frate;
97 dar nu cum frînge omul din trufie;
ea e și vrea să fie-anume-nvinsă,
și-nvinsă-nvinge-n cer prin dărnicie.
100 Din geana mea dintîia faclă-aprinsă
și-a cincea de uimire-ți sînt pricină
fiindcă le vezi în rai, sub bolta-ncinsă.
103 Ci moartea le fu- ambelor creștină,
crezînd dintîia-n cazna de pe cruce
și-a doua-n cazna care-avea să vină.
106 Din iad, de unde nu e drum s-apuce

92. *Miez:* În textul italian, *quiditate*. O expresie scolastică, care înseamnă calitatea, însușirea esențială a unui lucru. Deci Dante cunoaște un lucru, dar nu poate intra în esența lui dacă nu i se explică de către altcineva.

94. *Regnum coelorum:* Împărăția cerurilor poate fi luată uneori cu asalt, dragostea și speranța oamenilor putînd învinge uneori voința divină. Așa s-au putut înălța la cer păgînii Traian și Rifeu.

98. *Anume-nvinsă:* Voința divină poate să fie ascultată și învinsă de oameni, pentru că ea dorește să fie învinsă și își ia revanșa „înfrîngerii" în nesfîrșita ei bunătate.

100. *Dintîia faclă:* Traian.

101. *Și-a cincea:* Rifeu. Este reluată și expusă încă o dată îndoiala lui Dante, care se întreabă în virtutea cărui drept sufletele celor doi păgîni împodobesc cerul al șaselea.

104. *Crezînd:* Sufletele lui Rifeu și Traian au crezut în Cristos. Bunul Rifeu, mort înainte de faptul răstignirii, a crezut în Cristos („în cazna care-avea să vină"); celălalt, Traian, în Cristos care fusese crucificat („cazna de pe cruce").

106. *Din iad:* Dante acreditează legenda după care Traian ar fi nviat pentru cîteva clipe pentru a se creștina.

spre pocăință,-ajunse una vie,
și doar nădejdea pace-n cer i-aduce;
109 nădejdea-aprinsă care-a pus tărie
în rugi, ca vrerea lui Traian folos
s-aducă-n cer și Domnul să-l învie.
112 Întors în carne, sufletul glorios
de care spun, deși pe scurt soroc,
crezu în ajutorul lui Hristos
115 și-atare-ncins fu de-al iubirii foc,
încît ajuns-a în cea de-a doua moarte
cu heruvimii să se prindă-n joc.
118 Cel'lalt, prin harul ce țișnind se-mparte
în picuri din fîntîna sfîntă-n care
n-ajung la fund privirile deșarte,
121 în tot ce-i drept iubirea-și puse-atare,
că Dumnezeu din har în har, treptat,
l-a dus spre mîntuirea viitoare;
124 în ea crezu și-urî înverșunat
duhoarea de păgîni ce n-are leac
mustrînd pe cei rămași întru păcat.

108. *Nădejdea:* Acest eveniment extraordinar s-a datorat rugăciunilor fierbinți ale papii Grigore cel Mare, impresionat de bunătatea împăratului roman.

111. *Să-l învie:* Să-l învie și să-i dea încă o dată putința de a-și îndrepta voința pe calea binelui.

112. *Sufletul glorios:* Traian s-a „întors în carne", a înviat și a primit botezul, crezînd în Cristos.

116. *A doua moarte:* Cea de a doua moarte a lui Traian, acuma moarte de creștin.

117. *Joc:* Hora sufletelor luminoase și fericite din Paradis.

118. *Cel'lalt:* Rifeu. *Harul:* Grația divină, a cărei origine nu a putut fi cunoscută de oameni.

121. *În tot ce-i drept:* Rifeu pe pămînt și-a pus tot sufletul și faptele în susținerea ideii de justiție.

122. *Treptat:* Pentru această activitate a sa, Dumnezeu i-a descoperit treptat esența mîntuirii creștine, reprobînd păgînismul și popoarele care stăteau sub semnul lui.

127 Fecioarele zărite la copac,
de-a dreapta roată,-i fură lui botez,
în urmă cu o mie ani și-un veac.
130 O, tu, predestinare, ce veghezi,
cît de departe-i rădăcina ta
de-ai noștri ochi ce n-o pătrund în miez!
133 Nu vă grăbiți, creștini, a judeca,
cînd nici chiar noi, ce-n Dumnezeu privim,
nu-i știm pe cei ce-or fi aleși cîndva.
136 Ni-e dulce-această lipsă și-o rîvnim;
căci bunul ei pe-al nostru-l adîncește
și tot ce-i vrere-n cer și noi voim."
139 Atare leac ce-alină și-ntărește,
în mintea mea lumină vrînd să pună,
sfințitul chip îmi dărui regește.

127. *Fecioarele:* Cele trei doamne din procesiunea descrisă de Dante în Paradisul pămîntesc (cf. *Purgatoriul*, Cîntul XXIX, v. 12 și urm.) sînt cele trei virtuți teologale: credința, speranța și iubirea.

128. *Botez:* Practicînd cele trei virtuți teologale, Rifeu s-a comportat ca un creștin, cu o mie de ani mai înainte de a fi fost instituit botezul creștin. (Atîția ani îl despărțeau, cronologic, pe Rifeu de Cristos.)

130. *Predestinare:* Hotărîrea prestabilită a divinității de a mîntui.

132. *Ai noștri ochi:* Ochii muritorilor, care nu pot vedea adîncimea cauzei prime, a predestinării, care este Dumnezeu.

133. *Nu vă grăbiți:* Oamenii de pe pămînt să fie foarte circumspecți în judecățile lor în legătură cu răsplata după moarte, pentru că, chiar sufletele din Paradis, care au în permanență în fața lor pe Dumnezeu, nu pot ști care vor fi cei aleși spre a fi răsplătiți în Paradis.

136. *Această lipsă:* Neputința de a ști care vor fi cei aleși pentru Paradis.

138. *Și noi voim:* Iubesc această scădere pentru că fericirea lor constă în a voi numai ceea ce divinitatea vrea.

139. *Atare leac:* Toate lămuririle acvilei care putuseră alina setea lui Dante de a ști.

140. *Mintea mea:* Dante nu a primit un răspuns direct în legătură cu predestinarea, dar a putut să-și dea seama că nici sufletele Paradisului nu îi cunosc structurile esențiale.

141. *Sfințitul chip:* Acvila, simbolul voinței divine.

142 Şi după cum cel care cîntă-n strună,
cu struna glasul celuilalt urmează,
încît plăcerea îndoit s-adună,
145 la fel cît timp vorbi cel ce veghează,
văzui acele facle-ngemănate
ca ochii cînd se zbat de-aceeaşi rază,
148 zvîrlind scîntei cu vorba cununate.

143. *Urmează:* Aşa cum acompaniază, din strune, un chitarist pe un cîntăreţ, făcînd ca melodia să fie mai plăcută.
145. *La fel:* În aceeaşi concordanţă perfectă, cît timp a vorbit acvila de lumina din cerul al şaselea.
146. *Acele facle:* Sufletele luminoase ale lui Rifeu şi Traian, care scăpărau pe geana acvilei.
147. *Ca ochii:* Aşa cum bat pleoapele într-o mişcare concordă, aşa întovărăşeau vorbele acvilei scînteierile flăcărilor care înveşmîntau în lumină sufletele păgînilor Traian şi Rifeu, înălţate în Paradis prin acea secretă predestinare, a cărei taină nu o pot înţelege nici drept-fericiţii, nici îngerii.

CÎNTUL XXI

Cerul al şaptelea, al lui Saturn. Spiritele contemplative. Scara cerească. Pier Damiano. Invectivă împotriva eclesiaştilor.

1 Ţintisem ochii, ca şi-n alte rînduri,
din nou spre chipul ei, aşa precum
şi sufletul descătuşat de gînduri.

1. *Ţintisem ochii:* Cu tot sufletul, Dante îşi îndreaptă ochii spre Beatrice. Dar doamna sufletului nu zîmbea, şi faptul acesta îl miră extraordinar pe Dante care ştia că Beatrice, frumuseţea şi zîmbetul ei sporesc în lumină, în deplină concordanţă cu zborul de la un cer la altul, în magnifica lor ascensiune între constelaţii, spre Empireu.

4 Dar dînsa nu rîdea, ci: „Dacă-acum,
grăi spre mine, aş zîmbi, pe dată
precum Semele te-ai preface-n scrum;
7 căci frumuseţea ce-mi fu-n ceruri dată,
şi care pe măsură ce ne-mpinge
urcuşu-n slăvi tot mai aprins se-arată,
10 de n-ar păli, atare s-ar răsfrînge,
că bietele-ţi puteri sub strălucire
ca ramura sub fulger ţi s-ar frînge.
13 Ajuns-am cea de-a şaptea licărire,
ce pe sub Leu străluce, mestecînd
pe lume-a ei cu-a lui înrîurire.
16 Urmeze-ţi ochii nerostitul gînd
şi fă din ei oglindă arătării
ce-ntr-altă-oglindă vei zări curînd."
19 De-ar fi să simţi adîncul desfătării
ce-l încercam, privindu-i chipu,-n mine,
cînd m-am întors ca să răspund chemării,

4. *Ci:* Beatrice îi va explica de îndată iubitului absenţa zîmbetului de pe divina ei figură.
6. *Semele:* Fiica lui Cadmus, regele Tebei, şi iubita lui Jupiter, zeul zeilor, i-a cerut acestuia să i se arate în toată maiestatea lui. Dar ea nu a putut îndura întreaga strălucire a zeului şi a căzut arsă, prefăcîndu-se în cenuşă. Nu altfel s-ar întîmpla cu Dante, care nu ar putea îndura întreaga frumuseţe a Beatricei zîmbitoare şi ar cădea fulgerat cu Semele.
9. *Urcuşu:* Ascensiunea spre cerurile înalte, urcînd din treaptă în treaptă printre constelaţii.
10. *De n-ar păli:* Dacă Beatrice nu s-ar feri de a apărea în toată strălucirea ei, forţele de muritor ale lui Dante nu ar putea-o îndura şi s-ar spulbera ca o ramură lovită de fulger.
13. *Licărire:* A şaptea imensă strălucire a cerului lui Saturn.
14. *Sub Leu:* Constelaţia înflăcărată a Leului, zodia Leului, în care se găsea atunci, fiind primăvară, planeta Saturn.
17. *Oglindă:* Dante este îndemnat să facă din ochi o oglindă în care să se reflecte tot ceea ce el va vedea în cerul lui Saturn, numit şi el oglindă, pentru că în el se reflecta divinitatea.
19. *Desfătării:* Contemplînd în extaz frumuseţea Beatricei.

22 ai înțelege neîndoios prin tine,
punînd în cumpeni una cu cealaltă,
ce drag mi-a fost s-ascult de ea, creștine.
25 În cel cristal ce-n jurul lumii saltă
și poartă numa regelui sub care
tot ce e rău zăcu uitat, înaltă
28 văzui o scară ce urca atare,
că nu da pas spre vîrf privirii mele
și strălucea ca aurul în soare.
31 În jos pe trepte coborau betele
atîtea-ncît, părea că ceru-și strînge
deolaltă tot prisosul lui de stele.
34 Și după cum cînd noaptea-n zori se frînge,
desprinse-s coțofenele-mpreună
să-și încălzească amorțitul sînge
37 zburînd, și cari spre cuibul lor s-adună
ori largu-și iau și către zări se-ndreaptă,
ori poposesc rotind pe cer cunună,
40 așijderi îmi păru și-aici în faptă
mulțimea scoborîtă din tărie,

23. *În cumpeni:* Dacă s-ar pune în cumpănă plăcerea lui Dante de a o contempla pe Beatrice și aceea de a o asculta, s-ar vedea cît de mare i-a fost dorința lui Dante de a o asculta, din moment ce pentru asta a renunțat la a o privi.
25. *Cristal:* Cerul lui Saturn este translucid și strălucitor ca un cristal.
26. *Regelui:* Acela care dă numele cerului de cristal este Saturn, care, potrivit datelor mitologiei, a domnit peste pămînt în așa-zisa vîrstă de aur, în timpul căreia oamenii nu cunoscuseră răul.
28. *O scară:* În cerul lui Saturn se înalță o scară strălucitoare ca aurul în bătaia razelor soarelui și este atît de înaltă, încît ochii lui Dante nu-i pot vedea capătul superior.
31. *Pe trepte:* Pe treptele scării de aur părea că se strînseseră toate constelațiile cerului.
34. *Și după cum:* Două terține în care Dante se arată din nou maestru desăvîrșit al descrierii zburătoarelor și obiceiurilor lor, observate cu o ascuțită putere de pătrundere și de sintetizare realistă. Și cît de îndrăzneț este în același timp cînd compară sufletele fericiților din al șaptelea cer cu stolurile de coțofene înfrigurate dimineața.

de-ndată ce-ajungea pe-anume treaptă.
43 Și-o rază ce-mi fu mai aproape mie
sclipi-atare, încît grăii în gînd:
„Pricep că-mi dovedești milostivie".
46 Ci doamna, de la care-aștept și cînd
și cum să spun, tăcea; drept care eu
făcut-am bine de-am tăcut nevrînd.
49 Dar ea, ce vede tot prin Dumnezeu,
văzu tăcerea mea și zise: „Spune
dorința care-n piept te-apasă greu".
52 „Nu-s vrednic, începui cu sfiiciune,
prin mine însumi ca să-mi dai răspuns;
dar pentru ea, care-a-ntreba mă pune,
55 duh fericit, ce scînteiezi ascuns
în strai de bucurie, îmi arată
ce pricini te-au mînat de m-ai ajuns;
58 și spune-mi de ce tace-n astă roată
a raiului preadulce simfonie
ce sferele de pe sub noi desfată."

42. *Anume:* În zborul lor, aceste suflete nu depășeau o anumită treaptă a scării de lumină.
43. *Și-o rază:* Un suflet învăluit în lumină, care s-a oprit mai aproape de Dante.
44. *Sclipiri-atare:* Dante știe acum perfect că manifestarea sufletelor în Paradis este egală cu intensificarea variată a luminii în care sînt înveșmîntate.
46. *Ci doamna:* Beatrice, de la care Dante aștepta totdeauna îndemn pentru a vorbi sau a tăcea, stă nemișcată. În felul acesta, Dante se gîndește că e bine că nu adresează nici o întrebare sufletului luminos care i s-a prezentat plin de solicitudine.
49. *Dar ea:* Beatrice vedea, cu ajutorul lui Dumnezeu, tăcuta dar arzătoarea dorință a lui Dante, de aceea îi îngăduie să-și satisfacă chinuitoarea dorință de a ști.
54. *Pentru ea:* Pentru Beatrice, care i-a dat permisiunea de a întreba.
57. *Ce pricini:* De ce s-a apropiat atît de bucuros de Dante.
59. *Simfonie:* A doua întrebare a lui Dante privește un straniu fenomen. În acest cer, al șaptelea, nu mai răsuna înalta simfonie a cîntărilor celeste.

61 „Ţi-e muritor auzul, zise, ţie,
ca văzu';-aici nu rîde Beatrice
şi tot de-aceea nici cîntări n-adie.
64 Am pogorît aceste scări ferice
ca focul meu şi graiu-n cuvîntare
să-ţi fie-anume de plăcere price.
67 Nici n-am grăbit din dragoste mai mare;
căci precum focul din ceilalţi ţ-arată,
la fel străluce-n ei ori şi mai tare.
70 Iubirea, ce preadreapta judecată
ne-ndeamnă-a o sluji fără-ntîrziere,
pre cîte vezi, ne-mparte rost în ceată."
73 „Pricep, răspuns-am, sfîntă scînteiere,
c-ajunge-n cer iubirea neconstrînsă
spre-a săvîrşi ce providenţa cere;
76 nu-s lămurit cu taina-aceasta însă,
căci nu-nţeleg de ce-ai fost tu aleasă
din sfînta ceată ce pe scară-i strînsă".

61. *Ţi-e muritor auzul:* Iată extraordinara cauză a întreruperii cînturilor în cel de al şaptelea cer: divina lor armonie nu ar fi putut fi îndurată de Dante care, copleşit de suavitatea lor, ar fi fost nimicit. Pentru acelaşi motiv fusese eliminat în acest cer superior şi zîmbetul Beatricei. Divinele plăceri paradisiace nu pot să fie îndurate de omul muritor, în viaţă, al cărui auz şi al cărui văz nu sînt perfecte. Deci încă o dată se înfrîng legile cerurilor pentru a nu fi vătămătoare omului Dante.

66. *Să-ţi fie:* Iată de ce a coborît spiritul pe treptele scării de lumină.

67. *Mai mare:* Sufletul arată că el nu a fost împins către Dante de o iubire mai mare decît a celorlalte suflete.

69. *Mai tare:* Pe treptele superioare ale scării există o iubire mai mare, aşa cum se poate observa din mai intensa lumină.

70. *Iubirea:* A lui Dumnezeu, care i-a încredinţat acestui suflet sarcina de a vorbi cu Dante.

74. *Ajunge:* Dragostea care exista spontană în Paradis este suficientă ca să facă un spirit să asculte de comandamentele divinităţii.

77. *Dece-ai fost tu aleasă:* De ce dintre toate sufletele din Paradis a fost ales spre a vorbi cu Dante chiar acesta şi nu un altul, însufleţiţi cum sînt de aceeaşi egală iubire?

79 N-am mîntuit cu vorba mea setoasă,
cînd flacăra, făcîndu-şi stîlp din sine,
ca moara se-nvîrti şi bucuroasă
82 grăi prin ea iubirea ei de bine:
„Lumina sfîntă pătrunzînd senină
în raza ce mă-ncinge, arde-n mine
85 şi-a ei virtute cu-al meu văz se-mbină
şi mă ridică-asupra mea atare,
c-ajung să văd esenţa ei divină.
88 Dintr-însa mi se trage desfătare;
căci pe-o măsură văzul meu sclipeşte
cu para ce mă scaldă în lucoare.
91 Dar nici un duh ce mai vîrtos luceşte
n-o să-ţi răspundă la ce-n gînd petreci,
şi nici chiar cel ce-n Dumnezeu priveşte.
94 Căci în abisul pravilei de veci
pătrunde-atît de-adînc dorinţa ta,
că nu găseşte văzul nost' poteci.

81. *Se-nvîrti:* Abia a încetat Dante de a vorbi, şi sufletul a început să se învîrtească în jurul său, de mare bucurie, după cum se va vedea.

83. *Lumina sfîntă:* Lumina divină străbate lumina în care este înveşmîntat spiritul contemplativ.

85. *Al meu văz:* Virtutea luminii divine, la care se adaugă văzul spiritului, îl ridică atît de mult asupra lui însuşi, încît se poate înălţa şi vedea esenţa divină din care izvorăşte acea lumină dumnezeiască.

88. *Dintr-însa:* De la această vedere a esenţei dumnezeeşti derivă bucuria sufletului care îl face să scînteieze mai mult sau mai puţin intens, după cum pătrunde mai mult sau mai puţin în contemplarea acelor lumini divine.

91. *Dar nici un duh:* Nimeni, nici chiar un reprezentant al celor mai înalte ierarhii angelice, care strălucesc mai intens, fiind mai apropiate de divinitate, nu va putea răspunde întrebării lui Dante. Ar însemna să fie apt să pătrundă în taina predestinării, şi s-a văzut în Cîntul anterior că această problemă este absolut insolubilă.

94. *Pravilei de veci:* Statornicirile, hotărîrile eterne ale divinităţii, pe care nici un ochi nu le poate străbate, oprindu-se fără putinţa de sondare a adîncimii de prăpastie a hotărîrilor divine.

Şi-ntors în lume va să spui cîndva
acestea, ca să nu-şi închipuie cum
că poate către-atare ţel urca.
Nu străluceşte jos, ci scoate fum
a voastră minte; nu-i deci scris să poată
ce-n cer nici cei aleşi nu pot nicicum."
Îmi ţărmuri cu vorba-i învăţată
dorinţele şi le lăsai, sfios
rugînd să-mi spună cine-a fost odată.
„Italia-adăposteşte-un lanţ stîncos
de-atare munţi, vecini cu voi în sit,
încît de ei şi tunetu-i mai jos.
Pe locu-n care fac un gheb numit
Catria, hărăzit spre rugăciune,
fu ridicat la poala lor un schit."
Atare prinse-a treia oară-a spune

97. *Cîndva:* Cînd se va întoarce între muritori, pe pămînt, să scrie Dante despre lucrurile auzite aici, pentru ca oamenii să nu-şi mai pună drept ţel acela care este cu neputinţă de a fi atins, cercetarea şi lămurirea predestinării divine.

100. *Nu străluceşte jos:* Mintea omenească în Paradis scînteiază în lumină, în timp ce pe pămînt a fost întunecată de fumul ignoranţei şi nu poate vedea clar. Şi cu toate acestea, chiar în Paradis, unde mintea este atît de luminată, ea nu poate pătrunde marea taină a predestinării.

103. *Îmi ţărmuri:* Hotărîrea cu care spiritul contemplativ a pronunţat cuvintele acestea a fost atît de puternică încît Dante nu a îndrăznit să mai stăruie asupra unui asemenea argument, mulţumindu-se să-l întrebe pe duhul respectiv despre viaţa lui pe pămînt.

107. *Atare munţi:* Între cele două mări ale Italiei, Adriatică şi Tireniană, se află un lanţ de munţi atît de înalţi, încît furtuna cînd izbucneşte nu se poate ridica deasupra crestelor, care depăşesc norii.

109. *Gheb:* Cocoaşa aceasta este muntele numit Catria. Acest pisc al Apeninilor se înalţă între Gubbio şi Pergola.

111. *Un schit:* Mînăstirea Santa Croce di Fonte Avellana, ridicată în secolul al X-lea, o etapă probabilă a rătăcirilor „exilatului pe nedrept", Dante Alighieri.

112. *A treia oară:* Spiritul contemplativ îi mai vorbise de două ori mai înainte.

şi-urmă zicînd: „Acolo m-am rugat
cu-atîta zel şi-adîncă plecăciune,
că veri şi ierni geroase-am îndurat
postind cu untdelemnul din măsline
şi fericit pe Domnu-am contemplat.
Da rod bogat la curţile divine
pe vremuri schitul; ci-astăzi la liman
puţini ajung şi va s-o ştie-oricine.
Într-însul fost-am Petre Damian
şi Petre Păcătosu-n sfînta casă
a Vergurei, pe malul adrian.

113. *Acolo:* În schitul pomenit.

116. *Postind:* Viaţa acelui suflet pe pămînt se scurgea în incinta mînăstirii, în linişte monastică, în frugalitate şi cumpătare, în austeritate şi contemplaţie.

118. *Da rod bogat:* Această mînăstire a dat în trecut cerurilor Paradisului multe roade, trimiţînd spre răsplătirea vieţii veşnice mulţi călugări care duseseră o existenţă determinată de teama de cele sfinte.

119. *Ci-astăzi:* Dar astăzi stările de lucruri s-au schimbat, călugării care locuiesc în schitul respectiv decăzînd din viaţa austeră a monahilor.

121. *Petre Damian:* Pier Damiano a fost unul din cei mai faimoşi doctori ai bisericii. S-a născut în anul 1007, dintr-o familie foarte săracă, la Ravenna. La început a fost porcar, iar mai tîrziu, datorită unui frate care l-a ajutat, a putut studia, devenind în scurtă vreme faimos teolog. Retrăgîndu-se în solitudinea creatoare a mînăstirii din Fonte Avellana, a dat la lumină mai multe, vestite, opere teologice. Deşi s-a opus, a fost însă ales cardinal şi episcop al Ostiei şi însărcinat, ca legat papal, cu multe misiuni. A murit în anul 1072 la Faenza. Într-o scriere a sa, se ridica violent împotriva eclesiaştilor şi poate că de aceea îl face Dante protagonist al acestui Cînt, în care se exprimă o aspră invectivă împotriva luxului şi a corupţiei prelaţilor.

122. *Păcătosu:* Dacă în această mînăstire din Fonte Avellana a fost numit Damiano, într-o altă mînăstire, Santa Maria della Pomposa, ce se afla pe ţărmul Adriaticei („malul adrian"), lîngă Ravenna, fusese numit Petru cel Păcătos. (Asupra acestei terţine s-a discutat mult, unii comentatori scriind că Petru Păcătosul ar fi un alt personaj, ravennatul Pietro degli Onesti, întemeietor chiar al mînăstirii pomenite, Santa Maria. Opinia majoritară însă este că acest nume de Păcătosul a fost ales de Pier Damiano ca un nume de penitenţă şi că deci el nu trebuie atribuit altcuiva.)

124 Puţină viaţă-mi mai era rămasă
cînd fui chemat să-mbrac veşmîntul care
din rău în rău te poartă cînd te-apasă.
127 Umblau Chefas şi sfîntul vas aoare
desculţi, ca vai de lume pe pămînt
şi n-alegeau cînd li se da mîncare.
130 Ci astăzi popii, de-mbuibaţi ce sînt,
de braţe se cer duşi ca să se ţie
şi vor şi slugi să ducă-al lor veşmînt.
133 Acoperă şi caii a lor mantie,
astfel c-o piele două vite-mbracă.
Cum de-i mai rabzi, Părinte din tărie?"

124. *Puţină viaţă:* Îi mai rămăsese puţin de trăit (avea în realitate numai 51 de ani), cînd i s-a oferit „pălăria de cardinal" (în textul italian), acea pălărie care se transmitea de la un rău, la altul şi mai rău. (Aluzie la decadenţa eclesiastică de pe vremea lui Dante.) Este de observat anacronismul făcut de Dante aici, deoarece pălăria de cardinal, ca semn al acestei înalte demnităţi eclesiastice, a fost instituită de papa Inocenţiu al IV-lea, în anul 1252, adică cu aproape 200 de ani mai tîrziu de investitura lui Pier Damiano în rang de cardinal. (Poate de aceea traducătoarea a utilizat cuvîntul „veşmîntul" în loc de „pălărie".)

127. *Chefas:* Sfîntul Petru (cuvîntul *chefas* în ebraică înseamnă *piatră*). Acesta este numele pe care l-a dat Isus Cristos discipolului său Simon, care de atunci s-a numit Petru, devenind piatra pe care s-a edificat biserica creştină. *Sfîntul vas:* Apostolul Pavel, vasul cel plin de harul lui Dumnezeu.

128. *Desculţi:* Dante subliniază aici viaţa de mare austeritate a apostolilor cei mai importanţi ai creştinismului, spre a-i pune în puternic contrast cu existenţa luxoasă a prelaţilor contemporani.

130. *De-mbuibaţi:* Invectiva este cu totul aspră. Prelaţii de astăzi s-au îngrăşat, de trai bun, atît de mult, încît nu se mai pot mişca dintr-un loc într-altul decît cu ajutorul altora.

133. *Acoperă şi caii:* Veşmintele lor sînt atît de largi, croite din belşug, pentru a arăta luxul dar şi pentru a putea cuprinde capacitatea sferică a abdomenelor binehrăniţilor prelaţi.

134. *Două vite:* Două animale sînt acoperite în acelaşi timp de ampla mantie, vita-omul (prelatul) şi vita-calul.

135. *Rabzi:* Invectiva culminează în implorarea justiţiei divine de a-i nimici pe asemenea eclesiaşti corupţi.

136 Abia tăcu şi din înalt cum pleacă
zeci de lumini văzui, tot mai frumoase,
la fice pas ce-l învîrteau în clacă.
139 În jurul lui veniră şi zeloase
atare sunet sloboziră-n cor,
că nu-s pe lume glasuri mai mînioase;
142 nici pricepui din tunet vorba lor.

137. *Zeci de lumini:* Ca zeci de stele coboară treptele scării de lumină alte suflete din cerul al şaptelea, pentru a-şi arăta deplina lor aprobare faţă de aspra invectivă a lui Pier Damiano, ridicată împotriva eclesiaştilor corupţi.

140. *Sloboziră-n cor:* Au scos cu toatele şi în acelaşi timp un strigăt atît de puternic de indignare împotriva eclesiaştilor corupţi, încît el nu poate fi comparat cu nici o sonoritate de pe pămînt.

142. *Nici pricepui:* Atît de puternic a fost, încît Dante nu a putut înţelege nici măcar un cuvînt din acel tunător strigăt general de indignare antieclesiastică.

CÎNTUL XXII

Cerul al şaptelea, al lui Saturn. Spiritele contemplative. Corupţia călugărilor. Cerul al optulea, al stelelor fixe. Spiritele triumfătoare. Privirea asupra planetelor şi a pămîntului.

1 Spre doamna mea, de-uimire covîrşit,
ca pruncul către maica lui, în care
se-ncrede mai vîrtos, m-am răsucit,
4 iar ea, ca muma ce de-ndată sare

1. *Covîrşit:* De a fi auzit acel glas tunător al corului unanim al spiritelor care condamnau luxul şi corupţia eclesiaştilor.

copilul firav şi sperios s-ajute,
cu glasul ei ce-i veşnică-alinare
7 „Nu ştii că eşti în cer? răspunse iute,
că totu-i sfînt aici şi că din zel
porneşte fapta sus şi din virtute?
10 Gîndeşte-te cum te-ar fi-nfrînt în el
surîsul meu ori cîntul lor, minune,
de-un singur strigăt te-a uimit astfel;
13 de-ai fi-nţeles ce-au spus în rugăciune,
puteai pricepe răzbunarea dreaptă
ce va s-o vezi cît fi-vei încă-n lume.
16 Nu-ntîrzie, nici grăbeşte cînd se-ndreaptă
din ceruri spada, după cum îi pare
cui bucuros sau temător o-aşteaptă.
19 Ci-ntoarce-ţi gîndu-acum din depărtare,
căci alte duhuri ai să vezi alese,
de-ai să m-asculţi şi-ai să priveşti în zare."
22 Făcut-am voia-a melei dragi crăiese

7. *Nu ştii:* Beatrice îl încurajează pe Dante arătîndu-i că este în cer, că tot ceea ce există în cer este sfînt şi că orice activitate din cer este inspirată numai de dragoste. Deci nu are nici un motiv să se teamă de ceva.

10. *Gîndeşte-te:* Dacă Dante a fost atît de puternic impresionat de strigătul acesta, poate să-şi dea seama acum cît de covîrşit ar fi fost dacă ea i-ar fi zîmbit sau dacă spiritele din acest cer ar fi cîntat.

13. *De-ai fi:* Dacă Dante ar fi putut înţelege cuvintele conţinute în strigătul acela uriaş, s-ar fi bucurat, pentru că ele cereau răzbunarea divină împotriva corupţiei eclesiastice.

15. *Va s-o vezi:* Profeţie vagă, indeterminată. Nu se ştie la ce face Dante aluzie, probabil la pălmuirea (ca un simbol), a papii Bonifaciu al VIII-lea, la Anagni.

17. *Spada:* Spada judecăţii divine izbeşte totdeauna la vreme.

18. *Bucuros:* Celui care aşteaptă nerăbdător, răzbunarea i se pare prea înceată. *Temător:* Celui care se teme de răzbunarea divină, i se pare prea repede.

21. *Ai să priveşti în zare:* Dacă Dante îşi va întoarce ochii de la Beatrice, pe care o privea cu atîta intensitate.

şi zeci de globuri aurii văzui
şi foc din foc sclipind cum se-ntreţese.
25 Eu stam cum cel ce-ascunde-n sinea lui
dorinţa ce-i dă ghes şi nu-ndrăzneam,
temîndu-mă că cer prea mult, să spui,
28 cînd cel mai mare şi mai roş mărgean
din mîndra salbă se-apropie, prin sine
voind să mulţumească-al meu alean,
31 şi-apoi grăi: „Dac-ai vedea ca mine
cum arde-aicea printre noi iubirea,
n-ai zăbovi să te rosteşti, creştine.
34 Cum nu vreau însă-n ceruri izbăvirea
s-o-ntîrzii aşteptînd, am să-ţi răspund
acelui gînd cui i-ai ascuns pornirea.
37 Cei munţi ce-ntr-înşii pe Cassino-ascund
pe vremuri fost-au cercetaţi de-un neam
dedat la rele şi-nşelat profund;
40 şi-acela-s eu ce-ntîiu-am dus drept hram

23. *Globuri:* În aceste globuri de lumină se află spiritele contemplativilor.

24. *Se-ntreţese:* Globurile de foc se luminau reciproc cu razele, intensificîndu-şi astfel strălucirea proprie.

27. *Prea mult:* Dante se teme să nu supere spiritele punînd prea multele întrebări de care sufletul lui ardea.

31. *Dac-ai vedea:* Dante ar trebui să ştie de acum că cea mai mare bucurie a acestor suflete însetate de dragoste divină este aceea de a se arăta iubitoare, de a fi de folos cuiva.

35. *S-o-ntîrzii:* Să nu întîrzie viziunea finală a divinităţii pe care va avea-o Dante.

37. *Cei munţi:* Este vorba de Montecassino, ce se înalţă la jumătatea drumului dintre Roma şi Neapole, la poalele căruia se afla orăşelul Cassino.

38. *Pe vremuri:* În antichitate, pe culmea de la Montecassino exista un templu închinat lui Apollo şi la care veneau în pelerinaj păgînii.

40. *Acela-s eu:* Cel care vorbeşte este sfîntul Benedict, întemeietorul ordinului monahal al benedictinilor, fondatorul vestitei mînăstiri de la Montecassino. Născut în anul 480 într-o mică localitate din Umbria, Norcia, a părăsit de tînăr desfătările vieţii fără de griji ale familiei sale (era nobil), şi s-a retras ca pustnic într-o peşteră lîngă Subiaco.

pe culme sus preasfîntul nume care
dreptate-aduse lumii şi balsam.
43 Asupra-mi harul se răsfrînse-atare,
c-am mîntuit cetăţile vecine
de strîmbul crez ce dus-a la pierzare.
46 În jurul meu sînt suflete creştine
ce contemplînd se pîrguiră-n viaţă
sub soarele ce naşte flori divine.
49 Macarie cu Romoald ţi-e-n faţă
şi fraţii toţi ce-n schituri aşteptară
cu inimi dîrze cea de veci dulceaţă."
52 Şi-am zis atuncea: „Bunătatea rară
ce-mi dovedeşti şi blînda-nfăţişare
ce-n ochii mei din chipul vost' scoboară,
55 încrederea-mi deschid în piept atare
precum sub soare se deschide floarea,
precît i-e dat şi-n ea putinţă are.
58 De-aceea dă-mi, părinte,-ncredinţarea
că-s vrednic de cerescul har astfel

41. *Preasfîntul nume:* Al lui Isus Cristos.

45. *Strîmbul crez:* Al zeilor păgîni, care se exercitase în trecut în aceste locuri.

48. *Soarele:* Căldura iubirii divine.

49. *Macarie:* probabil sfîntul Macarie din Alexandria Egiptului (mort în anul 404), unul dintre fondatorii monahismului oriental. *Romoald:* Sfîntul Romualdo, din familia degli Onesti, din Ravenna. S-a născut în anul 956 şi a murit în 1027, întemeind vestitul ordin monahal al camaldolesilor. Despre viaţa lui a scris o carte chiar sfîntul Pier Damiano, protagonistul Cîntului precedent.

50. *Şi fraţii toţi:* Călugării care au păstrat cu mare stricteţe şi disciplină asprele reguli ale ordinului monahal.

54. *Chipul vost' scoboară:* Al spiritelor contemplative, care-i arată lui Dante atîta solicitudine.

56. *Floarea:* Dante mai utilizează imaginea florii care se desface în bătaia razelor soarelui (cf. *Infernul*, Cîntul II, v. 127). O reia aici pe altă treaptă şi într-o altă stare, superioară.

ca feţei tale să-i zăresc lucoarea."
61 „O, frate, vrerea ta, răspunse el,
va fi-mplinită-n cea din urmă roată,
cu celelalte şi cu-a mea la fel.
64 Acolo-orice dorinţă-i ascultată,
deplină fiind şi coaptă şi-orice parte
e-acolo-n veci pe unde-a fost odată;
67 căci nu e-n spaţiu, nici în poli ca-n toarte
nu-i prinsă, şi spre dînsa urcă lin
cea scară-al cărei vîrf îţi e departe.
70 Pînă pe sus, cu pragul sfînt vecin
zărit-a Iacov, patriarhul, cînd
văzu pe trepte îngerii ciorchin.
73 Ci astăzi nimeni nu rîvneşte-n gînd
s-o suie şi hîrtia-i irosită
cînd legea-mi scrie, cum n-a fost nicicînd.
76 E schitul azi speluncă-afurisită

60. *Feţei tale:* Dorinţa puternică a lui Dante este de a vedea figura Sfîntului Benedict fără învelişul de lumină orbitoare în care conturul ei se pierde.

61. *Frate:* S-a observat, cu fineţe, că în timp ce Dante îl numeşte părinte, în chip de omagiu şi de reverenţă, sfîntul, modest, se adresează lui Dante cu epitetul, mai umil, de „frate".

62. *Cea din urmă roată:* Ultimul cer, acela în care se împlinesc toate dorinţele, este Empireul, sediul divinităţii.

66. *E-acolo-n veci:* Empireul este cerul imobil şi imutabil. Punctele au rămas şi vor rămîne în aceeaşi stare de eternă neschimbare şi imobilitat eternă.

67. *Căci nu e-n spaţiu:* El este infinit, necuprins de nici un spaţiu şi nici nu are poli, ca celelalte ceruri, ca celelalte sfere celeste, el („cea din urmă roată") fiind infinit şi deci neavînd formă.

69. *Cea scară:* Scara de aur a acestui cer se înalţă cu vîrful în Empireu. Iată de ce Dante nu putea să-i vadă capătul.

71. *Iacov:* Patriarhul evreu Iacob văzuse o dată în vis această infinită scară, cu treptele încărcate de îngeri (cf. *Geneza*, XXVIII, 12).

75. *Legea:* Regula pe care sfîntul Benedict îşi întemeiase ordinul a rămas doar o hîrtie pe care n-o mai urmează nimeni pentru a se urca la divinitate pe treptele scării contemplaţiei.

76. *Speluncă:* Zidurile mînăstirii au ajuns astăzi peşteră pentru tîlhari.

și rasele sînt saci în cari s-adună
făina rea ce nu dospește-n pită.
79 Nu-i camăta și nici nedreapta-arvună
urîtă-astfel de Dumnezeu ca rodul
din cari se-nfruptă frații împreună.
82 Pe orice-avut bisericesc norodul
stăpîn e jos, căci el cerșind colindă;
nu maica, nici ibovnica sau plodul.
85 Ci pofta-n om făcută-i să se-aprindă
atît de lesne,-ncît nu-i lege-a ține
nici cît stejarul pînă scoate ghindă.
88 Pornit-a Petru fără-arginți la sine
și-așijderea Francisc, cu umilință,
iar eu cu post și rugăciuni, creștine.
91 De chibzuiești cum luat-a-n lume ființă
oricare cin, vedea-vei azi schimbată
în stricăciune cea de ieri căință.

77. *Saci:* Straiele călugărești au ajuns să cuprindă în ele nu trupuri ascetice de călugări, ci burdufuri de făină stricată. (Veșmîntul călugărilor benedictini fiind alb, comparația lui Dante este cu totul adecvată.)

80. *Ca rodul:* Al veniturilor mînăstirești pe care le încasează călugării. Deci Dumnezeu nu se supără atît pe cei mai mari cămătari, cît se supără pe călugării care rîvnesc și își însușesc, cu atîta ardoare și zel, veniturile și averile mînăstirești.

83. *Stăpîn:* Sensul terținei aprig demascatoare este următorul: toate veniturile bisericii trebuie să fie ale săracilor și nu ale rudelor („maica, ibovnica sau plodul"). Iată cum se demască cu violență nepotismul, atît de înfloritor în vremurile acelea.

86. *Nu-i lege-a ține:* O regulă, o bună intenție, o nobilă aspirație nu domnește pe pămînt nici măcar atîta timp cît îi trebuie unui stejar să ajungă să dea ghindă.

88. *Petru:* Începe o serie de exemple pentru demonstrarea afirmațiilor sale anterioare. Astfel, sfîntul Petru și-a început edificarea bisericii fără de arginți; la fel, San Francesco d'Assisi, iar el, sfîntul Benedict, cu post și rugăciuni.

91. *De chibzuiești:* Dacă privești principiile pe care s-au bazat cei trei sfinți întemeietori pomeniți, poți vedea că ce s-a început atît de bine s-a sfîrșit prost; (pentru că acum urmașii sînt ahtiați de bani, trîndăvesc în desfătări lumești și sînt și trufași).

94 Minuni mai mari făcut-a Domnu-odată
cu Marea Roșie-n larg sau cu Iordanul;
deci și-ndreptare va din cer să scoată."
97 Astfel grăind se-ntoarse-n stol mărgeanul
și-ntregul stol pe-a scării trepte-ncinse
ca un vîrtej își mistui noianul.
100 Stăpîna mea pe urma lor mă-mpinse
c-un semn; atare vrerea ei de-o clipă
sărmanu-mi trup de muritor învinse;
103 căci cea mai iute și-asmuțită pripă
pe lume, unde mersul e firesc,
e-nceată-n zbor pe lîngă-a mea aripă.
106 Și jur, creștine, pe-acel prag ceresc,
de dorul cui adesea plîng mîhnit
și-amarnic de păcate mă căiesc,
109 că n-ai putea din flăcări mai grăbit
să tragi un deget, de cum eu spre semnul
ce Taurul urmează, am suit.

95. *Iordanul:* Mai mare miracol ar fi îndreptarea moravurilor unor asemenea călugări decît acela pe care l-a făcut Dumnezeu îndreptînd apele Iordanului spre munte și despărțind în două apele Mării Roșii pentru trecerea poporului ales, condus de Moise, din Egipt spre Pămîntul făgăduinții.

99. *Vîrtej:* Ca un vîrtej de lumină s-au înălțat sufletele contemplativilor spre Empireu.

100. *Stăpîna mea:* Dante, cu ajutorul Beatricei, aici simbol alegoric al adevărului revelat, devine în stare să urce scara spre cerul înstelat.

103. *Cea mai iute:* Nici o mișcare de pe pămînt nu poate fi comparată cu extraordinara iuțeală a zborului lui Dante și al Beatricei către cerul stelelor fixe.

106. *Creștine:* Așa să am eu parte, zice Dante, adresîndu-se cititorului, să mă reîntorc în Paradis (și pentru visul acesta mă pocăiesc pe pămînt), dacă tu poți trage mîna din flăcări puțin mai repede decît a fost zborul nostru care ne-a purtat în constelația (Gemenilor), semnul care urmează constelației Taurului, în cadrul zodiacului.

112 O, stele dragi, în care văd însemnul
puterii ce-aţi sădit în mintea mea,
şi care-n oameni vă-ncercaţi îndemnul,
115 năştea cu voi şi tot cu voi murea
cel care-n lume făureşte azi
cînd în Toscana m-am născut cîndva;
118 iar cînd cerescul har mă-nvrednici
să intru-n hora ce vă-nvîrte roată,
tot locul vostru-n cer mi-l hărăzi.
121 Spre voi acum, cu inima-nsetată
suspin, spre-a dobîndi puteri în pasul
ce către el atrage vrerea-mi toată.
124 „De Dumnezeu ţi-e-atît de-aproape pasul,
încît se cade ochii treji să-ţi fie",
grăi madona-ntrecurmînd răspasul.
127 „Dar înainte de-a intra-n tărie,

112. *O, stele dragi:* Constelaţia Gemenilor, sub al cărui semn se născuse Dante, într-o noapte necunoscută din luna mai a anului 1265. Astrologia medievală acorda acestei constelaţii facultatea de a înrîuri destinul marilor talente artistice. Conştient de marele său talent, Dante se arată recunoscător glorioasei constelaţii.

116. *Cel care:* Soarele, părintele oricărei fiinţe vii din lume, se afla în constelaţia Gemenilor cînd Dante s-a născut în Toscana. (În textul italian: „Cînd am simţit întîia oară toscanul aer".) Se simte în versurile acestea, deşi vibrînde în strălucirea Paradisului, toată nostalgia exilatului, tot dorul pentru pămîntul iubit al patriei.

119. *Hora:* Este cel de al optulea cer, al stelelor fixe, în care se rotea constelaţia Gemenilor şi în care Dante a intrat tocmai prin zona constelaţiei sub care se născuse şi care i-a fost atît de favorabilă pentru dezvoltarea talentului literar.

122. *Suspin:* Dante invocă arzător constelaţia care i-a fost propice să-l inspire încă, să-i dea puterea necesară pentru a sfîrşi cu bine poema sa divină.

124. *Aproape:* Divinitatea de care Dante s-a apropiat acum atît de mult.

125. *Ochii treji:* Ochii lui să fie clari pentru a putea privi şi oglindi în ei extraordinara viziune a lui Dumnezeu.

127. *Tărie:* Pînă a nu fi pătruns în privire viziunea divinităţii.

priveşte-n urmă, ca să vezi prin mine
ce lumi lăsat-ai jos la temelie
130 şi pre cît poţi cu cugetări senine,
te-nfăţoşază oştii-n priveghere
ce prin eter se-ndreaptă-acum spre tine."
133 Privii atunci spre cele şapte sfere
şi globul nostru îl văzui atare
încît zîmbii la jalnica-i vedere;
136 şi-ncuviinţez părerea după care
e vrednic de dispreţ, cît şi pe cei
ce-l dau uitării şi se-ntorc spre soare.
139 Văzui şi luna-ncinsă cu polei,
dar fără-acele pete şi gropane
ce crezului îmi fură strîmb temei.

128. *Prin mine:* Prin Beatrice, femeia iubită şi călăuza inspirată de la izvoarele raţiunii divine.

129. *Lumi:* Simţim triumful ascensiunii realizate. Sub picioarele lui Dante se roteau în armonie atîtea planete pe orbitele cerurilor lor, Saturn, Jupiter, Marte, Soarele, Venus, Luna şi Pămîntul.

131. *Te-nfăţoşază:* Contemplarea drumului străbătut şi a extraordinarei ascensiuni va înălţa cugetarea lui Dante, care se va putea prezenta cu bucurie sufletelor triumfătoare care i se vor înfăţişa curînd în acest cer al stelelor fixe.

133. *Şapte sfere:* Cele şapte ceruri pe care le urcase Dante din treaptă în treaptă.

134. *Globul nostru:* Pe această uriaşă scară celestă, formată din cele şapte ceruri şi a cărei ultimă treaptă este pămîntul, vederea lui Dante îl descoperă ca pe cea mai umilă şi mai puţin strălucitoare planetă. De aceea se naşte surîsul lui uşor dispreţuitor, de aceea îi consideră ca avînd dreptate pe aceia care nu preţuiesc pămîntul şi care ţintesc la alte lucruri şi stări superioare. (De reţinut şi interesanta afirmaţie a lui Dante asupra sfericităţii pămîntului, „globul nostru", care anticipează teorii moderne ca aceea a lui Copernic.)

139. *Luna:* În textul italian, „fiica Latonei". Dante vede Luna fără acele pete şi gropi care-i dăduseră bătaia de cap (cf. *Paradisul,* Cîntul II, v. 46 şi urm.). Ele erau vizibile numai pe faţa astrului întors spre pămînt şi nu existau pe faţa pe care el o vede de aici, din cerul stelelor fixe.

142 Şi fiul ţi-l văzui, Hiperioane,
şi-ai voştri prunci în apropierea lui,
zeiţe dragi, în ceruri diafane.
145 Între părinte şi-ntre fiu văzui
pe Jupiter ce-ardoarea le răsfiră
şi locul cum şi-l schimbă pricepui.
148 Căci toate şapte limpede-mi vădiră
cît sînt de mari şi cît se-nvîrt de iute
şi-n sfere osebite cum se-nşiră.
151 Cel petic strîmt de glie ce ne-asmute
întreg din zbor cu Gemenii-l zării,
cu munţi, cu holde şi cu văi ştiute.
154 Apoi din nou spre mîndrii ochi privii.

142. *Ţi-l văzui:* Înălţat în acest cer superior al stelelor fixe, lui Dante i se întărise într-atît vederea, încît putea urmări liber rotirea Soarelui (fiul lui Hiperion), şi strălucirea constelaţiilor şi a planetelor.

144. *Zeiţe dragi:* Planetele Venus şi Mercur (numite Dio şi Maia în textul italian), după numele mamelor lor.

146. *Jupiter:* Fiul lui Jupiter este Marte, iar tatăl, Saturn. Jupiter tempereaza focul, căldura lui Marte, dar temperează şi răceala lui Saturn.

147. *Schimbă:* Rotirea planetelor pe orbite le face să-şi schimbe locul pe firmament, apărînd în diferite puncte ale bolţii cereşti.

148. *Toate:* În faţa omului ridicat la înălţimea cerului stelelor fixe se roteşte jocul armonios al planetelor, cu volumul şi iuţeala lor, cu poziţiile variate pe care le ocupă în spaţiu. (Într-adevăr marele poet al cosmosului care este Dante Alighieri merita să se bucure de o asemenea splendidă viziune.)

151. *Cel petic:* În textul italian, „brazda, răzorul". Este pămîntul care, de la acea imensă înălţime la care se află Dante, pare o brazdă pentru care nu merita să verse oamenii atîta sînge. Cu o ageră privire circulară, Dante îmbrăţişează întreg pămîntul care se roteşte etern sub picioarele sale, mic şi neînsemnat în abisul cosmic, pentru a-şi întoarce apoi ochii către aceia care sînt fără de asemănare, chiar între stelele în mijlocul cărora se află acum, ochii dumnezeieşti ai Beatricei.

CÎNTUL XXIII

Cerul al optulea, al stelelor fixe. Spiritele triumfătoare. Isus Cristos. Dumnezeiasca frumuseţe a Beatricei. Încoronarea Fecioarei Maria.

1 Ca pasărea-n frunzişul îndrăgit,
ce noaptea-n cuib, cînd umbrele se lasă,
se-ntoarce lîngă pui din pribegit
4 şi de-al lor chip şi gingaş trup setoasă,
şi dornică să le găsească hrana,
şi de-orice trudă-n sinea ei voioasă,
7 se scoală-n zori şi de pe-un ram, sărmana,
cu dor neostoit în zări aşteaptă
să scalde-n raze soarele poiana,
10 la fel sta doamna lîngă mine dreaptă,
cu ochii ţintă către partea-n care
domol pe boltă soarele se-ndreaptă:
13 încît, văzînd c-aşteaptă cu-ncordare,
făcui ca omul ce dorind în gînd
îşi află-ntru nădejde alinare.
16 Ci scurt răstimp se scurse pînă cînd

1. *Ca pasărea:* Este una dintre cele mai frumoase comparaţii din *Divina Comedie* şi care răscumpără acele părţi ale *Paradisului* în care se etalează abstracta doctrină teologală, atît de greu de pătruns. Întregul Cînt se află sub semnul exaltării ideii de maternitate. *Frunzişul:* Frunzişul îi este drag păsării pentru că îi ascunde şi apără cuibul cu puişori.

10. *Doamna:* Beatrice.

12. *Domol:* Cînd soarele trece la meridian, cînd se află deci la amiază, avem impresia că mersul lui este foarte lent.

15. *Nădejde:* Dante este asemeni unui ins care, dorind ceva puternic, se mulţumeşte cu speranţa.

(zic scurt între-așteptare și vedere)
se-aprinse ceru-n zări străluminînd.
Și zise doamna: „Iată-n scînteiere
izbînda lui Hristos în cer și roada
culeasă colindînd aceste sfere!“
Obrazul ei sclipea precum zăpada
și-atare ochii-n zîmbet și lumină,
că nu mă-ncumet să le-aștern făgada.
Cum vezi sclipind în nopți cu lună plină
pe doamna bolții între-a ei surate,
ce pretutindeni salba lor și-anină,
la fel văzui mii de lumini curate,
și ca și-al nostru, cu-ale noastre stele,
un singur soare le-aprindea pe toate;
iar prin lumina ce țîșnea din ele
răzbea esența luminoasă-ntreagă,
văz și puteri curmînd privirii mele.
O, Beatrice, călăuză dragă!
„Virtute-i focul care-ți ia vederea
și stoarce, zise, orice ochi de vlagă.

17. *Scurt:* Între momentul în care Dante a privit cu atenție cerul și acela în care a văzut cerul iluminîndu-se, a trecut puțin timp.

24. *Nu mă-ncumet:* Atît de frumoasă devenise Beatrice în arzătoarea ei mulțumire de a se afla în acest cer, încît Dante mai declară încă o dată neputința de a o descrie.

26. *Doamna bolții:* Luna. Terțina este o splendidă descriere a unei nopți cu lună plină și versurile vibrează de o suavă melodie. Ele sînt tot atît de luminoase și în traducere. „Suratele“ sînt stelele care luminează în eternitate.

30. *Un singur soare:* Isus Cristos, a cărui lumină se reflectă asupra miilor de alte lumini care îl însoțesc.

32. *Esența:* Esența, structura ființei lui Isus Cristos este ea însăși o substanță atît de luminoasă, încît chiar ochii lui Dante, deprinși acum cu luminile Paradisului, nu o puteau îndura.

34. *O, Beatrice:* Dante înalță un gînd de profundă gratitudine pentru călăuza care l-a adus pînă aici, pînă la o asemenea divină viziune.

35. *Virtute-i focul:* Există o asemenea putere de care nu te poți apăra.

În el e-nțelepciunea și puterea
ce-ntre pămînt și cer croi cărare,
plinindu-i lumii de-ani rîvnită vrerea.“
Ca fulgerul ce scapă din strînsoare
cînd umflă norul și potrivnic firii
se lasă jos, la fel, neîncăpătoare,
și mintea mea în pragul fericirii,
printre lumini, țîșni din sine-afară,
punînd zăvor pe tainița-amintirii.
„Privește-mă; minuni ți se-arătară
atari, că poți să rabzi de-acu, 'nainte
surîsu-mi tainic pentru-ntîia oară.“
Eu stam ca omul ce păstrează-n minte
icoana unui vis ce se destramă
și-ncearcă-n van să și-l aducă-aminte,
cînd auzii ce dulce glas mă cheamă,
și-a ei chemare-mi fu-ntr-atît plăcută,
că voi ciopli-o-n minte ca-n aramă.
De-ar fi să cînte-acum din alăută
poeții toți pe care Polimnia

37. *În el e-nțelepciunea:* Cuvintele definesc solemn atributele Mîntuitorului creștin, atît de așteptat de oameni.

40. *Ca fulgerul:* Metereologia vremii explica fulgerul prin dilatarea lui în corpul unui nor, pe care pînă la urmă îl sfîșia nemaiîncăpînd în el și se precipita spre pămînt sub formă de trăsnet.

41. *Potrivnic firii:* Adică în loc de a se urca (spre sfera Focului unde își avea locul oricare flacără), coboară pe pămînt.

43. *Și mintea mea:* Mintea lui Dante, în fața viziunii divine, se dilatase, își ieșise din sine.

46. *Privește-mă:* Fulgerat de viziunea divină, Dante închisese ochii. Beatrice îl îndemna acum s-o privească. Ochii săi, care au contemplat pe Isus, vor avea puterea acum să-i privească, fără a fi vătămați, extraordinara ei frumusețe.

50. *Icoana unui vis:* Dante era într-o stare care oscila între vis și realitate atunci cînd a auzit invitația Beatricei de a o privi.

56. *Poeții:* Poeții inspirați de Polimnia (muza poeziei lirice) și consorele ei, celelalte muze. Dacă ar fi fost însumate glasurile tuturor poeților lumii și tot nu s-ar fi putut evoca, nici măcar a mia parte, din realitatea dumnezeeștii frumuseți a Beatricei.

cu-a ei surate din Olimp i-ajută,
58 nu tot, dar nici o biată parte,-a mia,
n-ar dovedi din zîmbetul senin
și din splendoarea ce-i dădea tăria.
61 De-aceea zic, poemul meu divin
va să mai sară cînd de rai cuvîntă,
cum sari drumeagul cînd de crengi e plin.
64 Dar cei ce știu ce grea-i povara sfîntă
pe care-o port, nu mi-or huli spinarea
că tremură sub ea și se frămîntă.
67 Nu-i vrednică de-o biată luntre marea
ce prora mea cutezător despică,
nici de năier ce-și cruță-n larg sudoarea.
70 „De ce-ți ia ochii, începu să zică,
surîsul meu și nu privești ce flori
sub sfînta rază lujeru-și ridică?
73 Aici e roza-n care, iertător,
divinul verb s-a întrupat și crinii
ce vad croiră cu mireasma lor."

62. *Rai:* Scriind *Paradisul*, Dante nu va putea descrie frumusețea Beatricei și poema se întrerupe în asemenea punct nodal, la un om care trebuie să sară peste un obstacol dificil.

64. *Povara:* Este atît de grea povara de a descrie Paradisul, și mai cu seamă frumusețea divină a Beatricei, iar forțele sînt atît de reduse, încît oamenii nu-l vor blama pe Dante de a nu fi făcut-o.

67. *O biată luntre:* Acest drum pe care-l străbate barca geniului lui Dante este greu și el cere o luntre întraripată și un vîslaș care să nu-și cruțe forțele. Metafora aceasta a fost a realității și Dante a navigat, asemenea celui mai îndrăzneț vîslaș, pe toate apele lumii de dincolo, pe fluviile întunecate ale Infernului, pe marea albastră a Purgatoriului sau în oceanul de lumină al Paradisului.

70. *De ce:* Încă o dată Dante este îndemnat să se smulgă din contemplația Beatricei și să privească spre grădina frumoasă pe care o formează sufletele din acest cer.

73. *Aici:* În acest cer este Fecioara Maria, trandafirul în care s-a întrupat pe pămînt Cristos („divinul verb"). Tot aci se aflau și apostolii („crinii"), care prin învățăturile lor arată dreapta cale. (Imaginile cu florile și grădina sînt continue în aceste două terține.)

76 Atare Beatrice; și luminii
mă dăruii cu pleoapele zbătînde,
ca să deprind minunile grădinii.
79 Precum din umbră, pe sub raze blînde,
ce norii îi străpung, văzui aoare
un cîmp de flori ce tremurau plăpînde,
82 la fel străfulgerate de lucoare
— fără-a vedea izvorul de lumine —
mulțimi de cete deslușii sub soare.
85 O, tu, ce-ți pui pecetea-n ei, blajine,
ca să-i zăresc te-ai înălțat din loc,
căci nu sînt vrednici ochii mei de tine.
88 Slăvitul nume-al florii ce-o invoc
și zi și noapte-mi răsuci privirea
spre steaua ce mai mîndru arde-n foc.
91 Și-abia-mi vădiră ambii ochi sclipirea
și-adîncul freamăt al luminii sale,
ce-nvinge sus cum jos învis-a firea,
94 că din înalt văzui venind agale
un alt mănunchi de raze ce-n cunună
în jurul ei se învîrtea-n spirale.

79. *Precum:* O altă imagine a naturii terestre purtată în Paradis redă cu multă expresivitate plastică stolurile de suflete care sînt luminate de razele unui izvor invizibil.

85. *O, tu:* Poetul înalță accente de mulțumire către Isus, care acum se înălțase în Empireu, pentru că i-a îngăduit să vadă sufletele în acest cer, asupra căruia se răsfrîngea lumina lui divină.

88. *Nume:* Este trandafirul, roza mistică, Fecioara Maria, invocată în rugăciunea *Ave Maria*, pe care catolicii o pronunță dimineața și seara.

90. *Mai mîndru:* Acum cînd Isus se înălțase în Empireu, cea mai mare lumină a cerului era Fecioara Maria.

91. *Sclipirea:* Lumina Fecioarei Maria, care învinge în cer toate celelalte stele prin strălucirea ei, așa cum pe pămînt a întrecut pe toți oamenii prin grația divină coborîtă asupra ei.

95. *Cunună:* Din înaltul cerului a coborît o cunună luminoasă care a încoronat fruntea Fecioarei. Acela care se învîrtea în jurul Mariei, încingînd-o cu o cunună de raze, este arhanghelul Gabriel, vestitorul.

Cea mai duioasă-şi-ncercată strună
din cîte-n lume-ţi potolesc simţirea
scrîşnit de nouri ţi-ar părea cînd tună,

pe lîngă lira ce-şi cînta iubirea
şi-ncununa safirul ce sclipind
scălda-n azurul lui nemărginirea.

„Sînt Dragostea-ngerească şi colind
în jurul poalei ce ne-ascunse dorul
şi bucurie-mprăştie strălucind;

şi voi roti pînă ce sus feciorul
ţi-l vei urma, ca pătrunzînd tăria,
Fecioară sfîntă, să-i sporeşti prigorul."

Astfel rotind sfîrşit-a psalmodia
arhanghelul şi cetele-nstrunate
pe-un singur glas rostiră-n cor „Maria".

Hlamida sfîntă-a cerurilor toate
prin care Domnul legea lui şi-o-mparte,
căci drept printr-însa suflul lui răzbate,

şi-avea adîncul poalei ei departe
de noi astfel, că n-o puteam vedea
de unde stam cu doamna mea deoparte.

97. *Cea mai duioasă:* Chiar cea mai melodioasă cîntare care răsună pe pămînt şi care atrage mai mult sufletul omului ar fi părut un tunet dacă ar fi fost comparată cu suavitatea acelui cîntec angelic.

101. *Safirul:* Este Fecioara Maria, cea mai frumoasă nestemată a cerurilor.

103. *Sînt:* Cînta Arhanghelul Gabriel, care încunună cu zborul lui trupul de lumină al Fecioarei, în care şi-a aflat adăpost dorul oamenilor şi al îngerilor, Isus Cristos.

106. *Şi voi roti:* Arhanghelul se va roti în jurul Fecioarei pînă cînd ea se va hotărî să-şi urmeze Fiul şi să se urce în Empireu, pentru ca prezenţa ei să facă această sferă să devină şi mai luminoasă.

111. *Cor:* Toate sufletele cerului stelelor fixe intonează imnuri de laudă Fecioarei Maria.

112. *Hlamida:* Hlamida, mantia care învăluieşte toate celelalte sfere, este cerul al nouălea, cristalinul sau primul mobil.

115. *Deoparte:* Cerul al nouălea avea partea sa interioară atît de departe, încît Dante nu o putea vedea, deşi se afla în cerul al optulea.

De-aceea zic, spre cer vederea mea
nu prinse zborul însoţit de şoapte
al Vergurei ce după fiu urca.

Ci ca şi pruncii cînd sătui de lapte
întind spre maică mîini dezmierdătoare
şi dragostea-şi mărturisesc în fapte,

aşa-ntindeau luminile-n vîlvoare
văpaia lor, şi pricepui ce sfîntă
iubire poartă Precistei Fecioare.

Şezură-apoi şi le-auzii cum cîntă
Regina coeli-atît de blînd, creştine,
că şi-azi ecou-n sinea mea cuvîntă.

Ce rod bogat adună, Doamne,-n sine
pălmaşii tăi ce s-au grijit de pită
şi-n lume-au semănat cum se cuvine!

Aicea guşti comoara dobîndită
prin lacrimi şi surghiun în Babilon,
pe unde-ai frînt a banului ispită.

119. *Nu prinse zborul:* Din cerul stelelor fixe Dante nu putea avea privirea atît de ageră pentru a urmări înălţarea Fecioarei în Empireu.

121. *Ci ca şi:* O altă comparaţie luată din manifestările afective ale sentimentului maternităţii.

124. *Aşa:* Aşa îşi înălţau spre cer vîrfurile flăcărilor, în care erau închise, sufletele din cerul al optulea, dovedindu-şi în felul acesta marea lor dragoste pentru Fecioara Maria. (Deci sufletele acestea vedeau în Maria pe Mama şi de aceea se comportau „ca pruncii".)

128. *Regina coeli:* Regina, împărăteasa cerului. Este un imn de slavă pe care catolicii îl cîntă Fecioarei Maria în săptămîna patimilor.

129. *Ca şi-azi:* Atît de suavă, de armonioasă este melodia acestui imn, încît ea va răsuna totdeauna în amintirea lui Dante.

131. *Pălmaşii tăi:* Vrednici lucrători ai pămîntului. Sensul terţinei este următorul: toate aceste suflete din Paradis, bucurîndu-se în lumina divină de roadele bogate pe care le-au cules, fiind pe pămînt vrednici semănători ai faptelor bune.

133. *Aicea:* În Paradis.

134. *Babilon:* Viaţa de pe pămînt este comparată cu robia în care se aflau evreii în Babilon. Acolo, oamenii buni nu au trăit în desfrînare şi nu au căutat să strîngă bogăţii, singura lor avere fiind a faptelor

136 Aici își gustă din ceresou-amvon,
pe sub Hristos, izbînda mîntuirii,
cu-ntreg soborul vechi și nou în tron,
139 cel ce-i stăpîn pe cheile măririi.

bune. Și ei au putut petrece viața de pe pămînt în lacrimi, ca într-o îndelungă sclavie, aspirînd necontenit către ceruri, adevărata țară de obîrșie a omului.

136. *Aici:* În Paradis, mai precis în acest cer al stelelor fixe, se află, sub domnia lui Isus, acela care triumfă alături de fericiții *Vechiului* și *Noului Testament* („soborul vechi și nou"), acela care ține cheile împărăției cerurilor, încredințate de Isus Cristos, sfîntul Petru. El își va face apariția în Cîntul următor.

CÎNTUL XXIV

Cerul al optulea, al stelelor fixe. Spiritele triumfătoare. Sfîntul Petru. Dante este examinat cu privire la credință.

1 „O, sfînt sobor, ales la marea cină
a mielului divin, ce vă hrănește,
astfel că vrerea vi-e de-a pururi plină,
4 de-acesta aici prin har se-mpărtășește

1. *O, sfînt sobor:* Beatrice adresează o rugăminte fierbinte sufletelor din acest cer, pentru a-l împărtăși și pe Dante din știința lor. *Marea cină:* Este vorba de hrana spirituală a lui Isus Cristos („mielul divin"), de la care se înfruptă toți cei din Paradis.

3. *Plină:* Satisfăcută pe deplin.

4. *Har:* Acea grație extraordinară acordată lui Dante, ca viu încă, să se împărtășească din fărîmiturile unui asemenea bogat banchet spiritual.

cu sfărmurile mesei voastre sfinte
cît încă-a morții coasă-l ocolește,
7 la dragostea ce-l mînă luați aminte
și-l rourați: căci voi sorbiți cu sete
izvorul ce-l frămîntă-acum în minte."
10 Atare doamna mea; și-acele cete,
în sfere mișcătoare preschimbate,
roteau aprinse cozi ca de comete.
13 Precum se-nvîrt rotițele dințate
în ornic și dintîia-ți pare-nceată,
iar ultima mai iute decît toate,
16 la fel acele duhuri prinse roată,
precum jucau mai iuți ori mai tîrzii,
îmi dovedeau cereasca lor răsplată.
19 Și-atunci din cel mai mîndru brîu zării
ieșind o pară într-atît ferice,
că n-au rămas pe cer lumini mai vii.
22 De trei ori ocoli pe Beatrice,
cu-atare cînt, că nici o fantezie

7. *Dragostea ce-l mînă:* Imensa lui dorință de a ști.

8. *Și-l rourați:* Să-l stropească pe Dante cu roua binefăcătoare, cu apa divină a adevărului și a cunoașterii.

9. *Izvorul:* Sufletele Paradisului sorb din izvorul divinității, de la care vine și dorința de a cunoaște a lui Dante.

12. *Roteau:* La auzul rugăminții, sufletele, fericite de a o putea satisface, își manifestă marea lor bucurie, rotindu-se cu atîta iuțeală încît par niște luminoase comete.

14. *Dintîia:* Una dintre roțile ceasornicului, aceea care deplasează pe cadran arătătorul orelor și deci se mișcă foarte lent.

15. *Ultima:* Aceea care mișcă pe cadran arătătorul minutelor.

17. *Jucau:* Ritmul divers al dansului indica variata stare de beatitudine.

19. *Brîu:* Din splendida horă a luminilor spiritelor.

20. *Ferice:* Această flacără nouă își dovedea fericirea prin marea ei strălucire care le covîrșea pe toate celelalte.

22. *De trei ori:* Acest foc care-l reprezintă pe sfîntul Petru o înconjoară de trei ori pe Beatrice, ca un omagiu al marelui apostol către aceea care reprezintă, alegoric, adevărul revelat.

nu-i vrednică-n cuvinte să-l dumice.

De-aceea sar şi nu cutez a-l scrie:
căci însăşi închipuirea, nu doar graiul
e-atărui cînt culoare mult prea vie.

„O, soră sfîntă, ce cutreieri raiul,
de dragul rugii tale-mbietoare
m-am rupt din horă şi-am lăsat alaiul."

Astfel spre doamnă slobozi suflare
oprindu-se şi-atare-a cuvîntat
de sus blagoslovita-n cer vîlvoare.

„O, veşnic duh al marelui bărbat
cui Domnu-i dete-acele chei ce-n lume
el însuşi dus-a din acest regat,

pune-l pe el ca să-ţi răspundă-anume
la ce-i uşor şi greu despre credinţa
ce paşii ţi-i purtă pe marea-n spume.

De crede, speră şi de-şi dă silinţa
cum trebuie să iubească, tu o ştii,

24. *Cuvinte:* Mintea nu o poate reda prin cuvinte, atît de armonioasă era acea melodie.
25. *De-aceea sar:* Un alt salt în poemă, făcut din neputinţa de a descrie o stare auditivă şi frumuseţea nemaiauzită a unui cînt.
26. *Închipuirea:* Cea mai înaltă imaginaţie umană n-ar fi în stare să găsească atîta subtilitate pentru a reda atît de luminoase şi de suave stări.
30. *Horă:* Hora de suflete, scînteietoare de lumină şi de frumuseţe paradisiacă.
32. *Oprindu-se:* S-a oprit din mişcarea lui de rotaţie în jurul Beatricei.
34. *Marelui bărbat:* Sfîntul Petru, căruia Isus i-a încredinţat cheile Paradisului.
37. *Pe el:* Beatrice îi propune sfîntului Petru să-l examineze pe Dante cu privire la problemele credinţei.
39. *Pe marea-n spume:* Aluzia este foarte clară. Evanghelistul Matei (XIV, 25 urm.) povesteşte cum, aflaţi într-o barcă, discipolii l-au văzut pe Isus Cristos venind spre ei pe faţa apei. Toţi au crezut că este o nălucă, în afară de Petru, care, la chemarea lui Isus, a coborît din barcă şi călcînd pe apă a venit spre Mîntuitor, dovedind în felul acesta marea lui credinţă.

căci vezi în cel ce ne-oglindeşte fiinţa.

Dar fiindcă-aici aleşi sînt dintre vii
cîţi crezului îşi dăruiră zelul,
de el să spună-i bine, spre-a-l cinsti."

Cum cugetă şi tace-nvăţăcelul
cînd e-ntrebat, ca-n gînd dovezi s-adune,
nu ca-ntrebării să-i închege felul,

aşa şi eu mă pregăteam a spune
strîngînd temei, în timp ce ea vorbea,
ca să răspund cu sîrg şi-nţelepciune.

„Să-mi spui, creştine, ce-i credinţa ta?"
grăi şi fruntea ridicai dator
spre flacăra ce-atare cuvînta.

Cerui apoi stăpînei ajutor
şi ea mă-ncuviinţă să spun cinstit
şi să-mi revărs lăuntricul izvor.

„M-ajute harul sfînt, ce m-a-nvoit
să-mi spun credinţa cui mi-a fost tribun,
să mă rostesc ales şi desluşit."

Cum scrie stilul drept, urmai să spun,
al celui ce-ţi fu frate şi cu care

42. *Căci vezi în cel:* În Dumnezeu, unde se oglindeşte orice lucru.
44. *Crezului:* Puternica, adevărata credinţă.
45. *Cinsti:* Să vorbească Dante şi să slăvească adevărata credinţă.
46. *Cum cugetă:* Precum se înarmează cu argumente un candidat care trebuie să fie examinat în timp ce magistrul enunţa teza care trebuie dezbătută. (Sîntem în plină atmosferă a universităţii medievale, în care predomina Scolastica.)
52. *Ce-i credinţa:* Examenul a început. Prima întrebare adresată candidatului este despre definiţia noţiunii de credinţă.
55. *Cerui:* Aşa cum face de obicei pentru a obţine de la Beatrice învoirea de a vorbi.
57. *Să-mi revărs:* Să-şi exprime prin cuvinte tot ceea ce el ştia în legătură cu credinţa.
58. *M-ajute:* Această terţină este construită după toate regulele artei oratorice, care cere o introducere reverenţioasă şi elegantă.
59. *Tribun:* Sfîntul Petru, tribun al bisericii creştine.
62. *Frate:* Sfîntul Pavel care (*Evrei*, XI, 1) dăduse definiţia credinţei creştine, pe care Dante o reia aici.

adus-ați Roma pe făgașul bun,
credința e temei nădejdii, soare,
dovadă e a tot ce-ascuns nu vezi
și-acesta-i miezul ei pre cît se pare."
Iar dînsu-atuncea: „Frate, bine crezi,
dacă pricepi că va s-o pui, răspunse,
și-ntre temeiuri, dar și-ntre dovezi".
„Acele taine, zis-am, nepătrunse,
ce-mi dau aici a le vedea putința,
în ochii lumii-s într-atît ascunse,
încît în noi trăiesc doar prin credința
ce e temei nădejdilor de bine;
de-aceea-ntre substanțe-i punem ființa.
Ori fiindcă din credință se cuvine
să raționăm, fără dovezi anume,
chiar ea dovadă-n sinea ei devine."
„De tot ce poate omul să-și însume
doar prin doctrină, ar fi-nțeles atare,

63. *Roma:* Petru și Pavel împreună au dus Roma pe drumul dreptei credințe.

64. *Credința:* Dante traduce definiția sfîntului Pavel: *„Est fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium"* („Credința este substanța lucrurilor sperate și argument al celor ce nu se arată").

68. *Dacă pricepi:* Este justă definiția dacă Dante va ști și de ce a pus sfîntul Paul credința între substanțe și apoi între argumente.

70. *Acele taine:* Sînt lucrurile și stările din Paradis care i se manifestau acum lui Dante prin grația divină și sînt atît de ascunse ochilor pămîntenilor, încît existența lor este admisă numai prin credință, care este substanța, termenul și sprijinul unor asemenea lucruri și stări.

75. *De-aceea:* Iată de ce o așeza Dante, bazat pe argumentarea Sfîntului Pavel, între substanțe.

78. *Dovadă:* Și iată acum de ce o așează Dante între argumente („dovadă"). Noi nu avem o altă probă (despre divinitate, Paradis etc.), decît numai în credință. Certitudinea despre lucrurile și stările divine se poate deduce numai din credință, care în felul acesta devine argumentul, dovada acelor lucruri și stări.

80. *Ar fi-nțeles atare:* Un elogiu adus de magistru răspunsului corect, informat și clar al candidatului Dante Alighieri.

n-ar mai fi loc pentru sofiști pe lume:"
Astfel grăi iubirea din vîlvoare;
și „Banu, apoi, pe față și pe dungă
s-arată bun și trage greu, se pare;
dar ia să-mi spui, urmă, îl ai în pungă?"
„Îl am, grăii, lucios și tare-astfel,
încît nimic nu-i vrednic să-l străpungă."
Și iarăși focul scoase glas din el
zicînd: „Acest odor incandescent
ce-i temelie de virtuți și țel
de unde-l ai?" Și eu: „Acel torent
al Spiritului Sfînt ce se revarsă
în Vechiul cît și-n Noul Testament
e mărturie-n mintea mea, neștearsă,
și-orice argumentare pe pămînt,
pe lîngă ea, de adevăr e stoarsă".
Și iarăși zise: „Testamentul sfînt,
ce-alungă orice price de-ndoială,
de ce-l socoți dumnezeiesc cuvînt?"
„Fiindcă mi-s probe fapte ce nu-nșală,

81. *Sofiști:* Nu ar mai găsi adepți ideile alambicate și subtilitățile sofiștilor, despicătorii firului în patru.

83. *Banu:* Extrem de interesantă comparația (capitalistă am putea spune), a credinței cu moneda.

85. *Pungă:* Nu este de ajuns să dai o definiție corectă a credinței, trebuie s-o și ai.

86. *Lucios și tare:* Banul, moneda credinței lui Dante este neștirbită și strălucitoare.

88. *Și iarăși:* Răsună o nouă întrebare a înaltului examinator.

89. *Acest odor:* Piatra nestemată, care este credința.

92. *Al Spiritului Sfînt:* Dante declară că primise credința de la Dumnezeu, inspiratorul Sfintelor Scripturi.

95. *Argumentare:* Argumentarea sacrelor scrieri l-a dus la concluzia credinței depline, oricare alte demonstrații părîndu-i-se a fi absurde.

99. *De ce-l socoți:* De ce socotește Dante că *Vechiul* și *Noul Testament* ar fi inspirate de Dumnezeu.

100. *Fapte:* Drept dovadă a dumnezeirii pentru Dante sînt minunile cuprinse în *Biblie*. Și n-au fost săvîrșite în chip natural (ca fierul bătut pe nicovală), ci într-un mod supranatural.

minuni, pe care firea, spre-a le face,
nicicînd bătut-a fier pe nicovală."
103 „Dar cine, zise,-ți spune că-s verace
acele fapte? Tocmai cel ce cată
să ți se-arate jură cum îi place."
106 „De-a fost o lume-ntreagă-ncreștinată
fără minuni, tot restu-i de pomană:
a suta parte nu-s dintr-însa, tată;
109 căci tu-ai intrat desculț, lipsit de hrană
în holdă, ca să semeni roada-aleasă
ce viță fost-a și-azi e buruiană."
112 Abia sfîrșii, cînd ceata luminoasă
„Te Deum" începu, cu-atare cînt,
cum doar în cer știu vocile să țeasă.
115 Iar sfîntu-apostol, ce cu-al său cuvînt
din ram în ram spre vîrf mă îndruma,

103. *Dar cine:* Un admirabil cerc vicios și o altă încercare a credinței lui Dante. Cine îți dovedește că acele minuni s-au întîmplat? O afirmă doar cartea *(Biblia)* în care sînt cuprinse miracole.

105. *Cum îi place:* Nu există o altă probă decît aceea care ea însăși trebuie să fie demonstrată.

107. *Fără minuni:* Chiar dacă nu vor fi existat minunile narate în *Biblie*, faptul însă că în lumea întreagă s-a răspîndit atît de repede creștinismul, fără existența unor asemenea miracole, ar rămîne o mare minune.

109. *Căci tu:* Sfîntul Petru, care, alături de alți apostoli, a propovăduit creștinismul, n-a avut mijloace, fiind sărac și neștiutor de carte.

111. *Viță fost-a:* Creștinismul a fost o nobilă plantă iar astăzi este buruiană. (Din nou o puternică referire antieclesiastică, din nou este biciuită întreaga biserică contemporană.)

112. *Ceata:* În textul original, „Curtea": o proiectare a regimului feudal în acest cer. Corul sufletelor, după terminarea acestei prime părți a examinării lui Dante, intonează o melodie de o rară frumusețe, slăvind pe Dumnezeu și credința creștină, despre care, atît de just teologal, vorbise Dante.

115. *Sfîntu-apostol:* În textul original, „baron", în continuarea seriei de imagini și cuvinte împrumutate orînduirii feudale.

116. *Din ram în ram:* Dante își compară examinarea cu urcarea într-un arbore. Din ram în ram, din chestiune în chestiune, potrivit metodei scolastice, au ajuns în vîrf.

mereu tot mai departe de pămînt,
118 „Harul, grăi, ce-i bucuros a sta
la sfat cu tine, îți dădu putința
să te rostești întocmai cum trebuia
121 și-i drept ce-ai spus; dar dă-ți acum silința
și spune ce e crezul tău și cum
ajuns-a-n tine-a se-ncuiba credința?"
124 „O, sfînt părinte, duh ce vezi acum
cîte-ai crezut cînd ai pătruns în groapă
lăsînd mezinu-n urma ta pe drum,
127 tu-mi ceri să-ți spun din ce izvor s-adapă
credința mea, ce-i ea, și vrei anume
ca-n vorbe,-am zis, și pricina să-ncapă.
130 Eu cred într-unul Dumnezeu pe lume,
ce-i unul, veșnic și iubind rotește
întregul cer în neclintitu-i nume.
133 Credința mea temeiuri își găsește
și-n probe materiale-ori spirituale,
dar și-n cuvîntul ce din cer grăiește

120. *Cum trebuia:* Apostolul se arată, deci, cu totul mulțumit de răspunsurile date de Dante pînă acum.

122. *Ce e crezul tău:* Care este obiectul credinței și de unde a venit credința. Care este izvorul ei.

124. *Ce vezi:* Fiind în Paradis, sfîntul Petru putea să vadă, să cunoască lucrurile și stările în care credea, acestea fiind însă ascunse celor de pe pămînt.

125. *Ai pătruns în groapă:* Mergînd spre mormîntul lui Isus alături cu Ioan, care era mai tînăr decît el („mezin"), sfîntul Petru a intrat el primul în mormînt, ca o dovadă a credinței sale arzătoare în învierea lui Cristos și deci în divinitatea lui.

127. *Tu-mi ceri:* Dante sintetizează întrebarea sfîntului Petru. Apostolul ar dori să cunoască de la el substanța, adevărul în care credea, și cauza lui, cauza credinței.

130. *Cred:* Începe profesiunea de credință a unui poet creștin.

132. *Neclintitu-i nume:* Dumnezeu este imobil în univers. El însă mișcă cerurile cu ajutorul dorinței și iubirii (iubirea lui și dorința creaturilor umane de a-i fi aproape).

134. *Probe:* Din dovezile naturale, spirituale și din speculațiile filozofice, dar mai ales din textele biblice, decurge acest viu adevăr.

136 prin Moise, prin profeţi, prin osanale,
prin Evanghelii şi prin voi ce-aţi scris
cînd v-a sfinţit credinţa vrerii sale.
139 Şi cred în trei făpturi ce-n Paradis
sînt una-n fapt şi întreite-atare,
că se-mpreună-n «sînt» şi-n «este»-am zis.
142 De-această-n cer dumnezeiască stare
de care spun, în multe locuri, tată,
Scripturile mă-ncredinţară-aoare.
145 Mi-e crezul Început şi totodată
scînteia care-n pară se preface
şi arde-n mine ca o stea curată."
148 Precum seniorul ascultînd ce-i place
se pleacă-ncet şi-mbrăţişează blînd,
voios de veşti, pe servitor, cînd tace,
151 la fel, blagoslovindu-mă cîntînd,

136. *Moise:* Sînt amintite aici elementele care alcătuiesc *Vechiul Testament*, Moise, profeţii şi psalmii.

137. *Evanghelii: Noul Testament*, compus din evangheliile şi din epistolele pe care le-au scris apostolii după ce a pogorît asupra lor Duhul Sfînt.

139. *Trei făpturi:* Treimea creştină în care există trei fiinţe, trei ipostaze ale divinităţii, dar un singur Dumnezeu.

144. *Scripturile:* Evangheliile afirmă prin nenumărate pasaje această unitate întreită în componenţa Sfintei Treimi.

145. *Început:* Întîiul principiu pe care se bazează credinţa lui Dante şi de la care derivă toate celelalte este acesta al Treimii creştine. Se termină aici lunga examinare a lui Dante despre credinţă, cu versuri care uneori sînt de o rigiditate într-adevăr teologică, covîrşind poezia.

148. *Precum seniorul:* Aşa precum stăpînul îşi îmbrăţişează servul, care i-a adus veşti bune, de îndată ce a terminat de vorbit, aşa a fost încins Dante de trei ori (nu altfel decît fusese însăşi Beatrice), de către lumina în care era înveşmîntat sfîntul Petru.

151. *Cîntînd:* Binecuvîntîndu-l, Apostolul intonează o melodie de slavă.

mă-ncinse de trei ori, cît ce-am tăcut,
apostolul l-a cui poruncă stînd,
154 răspuns-am; într-atîta i-am plăcut!

153. *A cui poruncă:* Dante vorbise dînd ascultare principelui apostolilor.

154. *I-am plăcut:* Atît de mult i-au plăcut răspunsurile candidatului Dante, care deci trecuse o primă parte a examenului la acest doctorat teologic.

CÎNTUL XXV

Cerul al optulea, al stelelor fixe. Spiritele triumfătoare. Dorul de patrie. Sfîntul Iacob. Dante este examinat cu privire la speranţă. Sfîntul Ioan Evanghelistul.

1 De-o fi cîndva c-al meu poem sfinţit,
cui ajutor pămînt şi cer fi dară

1. *De-o fi cîndva:* În cerul în care va vorbi despre speranţă, marele poet exilat îşi expune cu extraordinară intensitate nădejdea de a se putea reîntoarce în patrie şi a fi încununat ca poet în minunatul Baptister al Bisericii San Giovanni.

2. *Pămînt şi cer:* Una din cele mai frumoase şi cuprinzătoare autodefiniţii pe care o dă Dante capodoperei sale. Niciodată poate ca în aceste ceruri senine ale Paradisului nu şi-a dat seama de marea importanţă a misiunii artei sale în lume. El este în acelaşi timp pe deplin conştient de valoarea excepţională a *Divinei Comedii*, şi versurile din finalul măreţei sale opere vibrează nu numai de lumină şi armonii, ci sînt pătrunse şi de o bărbătească şi artistică mîndrie. Într-adevăr, la scrierea *Divinei Comedii* şi-au dat mîna şi cerul şi pămîntul, şi realitatea contemporană şi cea mai înaltă fantezie.

și care ani la rînd m-a vlăguit,
să-nfrîngă vrajba ce m-alungă-afară
din mîndrul țarc în care miel dormii,
vrăjmaș cu lupii ce mi-l fac de-ocară,
cu-altminteri glas și tîmple cărunții
poet m-oi înturna și-unde botezul
fu să-l primesc, încununat voi fi;
căci eu acolo am pătruns în crezul
ce-mpacă cu Hristos și pentru care
mă-ncinse Petru cînd i-am spus ce-i miezul.
Apoi porni spre noi altă vîlvoare,
de unde cel lăsat de Crist drept tată
bisericii, venise la chemare;
iar doamna mea voioasă zise: „Cată
de unde stai spre raza luminoasă

3. *Ani la rînd:* Lungii ani ai studiului și ai elaborării capodoperei, pentru care suferise (cf. *Purgatoriul*, Cîntul XXIX, v. 37 și urm.) foamea, frigul și îndelunga veghe, îi vlăguise trupul.

5. *Mîndrul țarc:* Florența, cetatea natală, patria atît de iubită de exilat. *Miel:* Era tînăr și nevinovat („miel"), atunci cînd locuise mîndra cetate. Sînt o serie de imagini ale vieții pastorale, de o rară duioșie, pătrunse de nostalgia și amintirea țării iubite.

6. *Lupii:* Sînt răii cetățeni ai orașului, rivalii politici, care nu-i îngăduiau lui Dante nici acum, după trecerea atîtor ani, întoarcerea în oraș.

7. *Cu-altminteri glas:* Cu un alt glas poetic, al artistului matur, care acum cîntă solemnitatea călătoriei în lumile de dincolo de mormînt, spre deosebire de tînărul care vibrase de lirism și de iubire în versurile *Vieții Noi.*

8. *Botezul:* Dorea să fie încununat în biserica San Giovanni, în care fusese odinioară botezat (cf. *Infernul*, Cîntul XXIX, v. 16 și urm.).

9. *Încununat:* Marele vis al poetului exilat era repatrierea și încununarea cu lauri, consacrarea sa ca poet.

13. *Altă vîlvoare:* Altă lumină.

14. *De unde:* Această altă lumină s-a desprins din hora din care ieșise, în Cîntul precedent, sfîntul Petru, primul dintre vicarii lui Isus Cristos.

17. *Raza luminoasă:* Această altă lumină nestemată a cerurilor este sfîntul Iacob, al cărui mormînt din Santiago di Compostella, din provincia Galicia (Spania), era unul din cele mai vizitate și venerate locuri de pelerinaj din întreg Evul Mediu european.

de dragul cui Galicia-i cercetată".
Precum cînd lîngă soața lui se lasă
hulubul și-amîndoi rotind își spun
cu dulce gîngur dragostea setoasă,
la fel văzui părintele străbun
primindu-l pe cel'lalt și dimpreună
slăvind în ceruri tainicul dejun.
Și-ndestulată voia lor cea bună,
șezură-n loc tăcuți, privind la mine
și strălucind ca licărul de lună.
Stăpîna-atunci, zîmbind printre lumine,
„O, duh, grăi, tu care-ai scris ce sfîntă
e dărnicia-acestor curți divine,
te-ndură-acum și de nădejde cîntă,
căci tu i-ai fost icoană cînd Hristos
vă dovedi iubirea ce-l veșmîntă".
„Cutează și privește curajos;
în razele ce tainic ne-mpresoară
se coace tot ce vine-aici de jos."

19. *Precum:* Un alt tablou grațios, desăvîrșit de Dante din două trăsături de penel, este această terțină care descrie întîlnirea afectuoasă dintre doi porumbei.

23. *Dimpreună:* Cei doi mari principi ai bisericii, sfîntul Petru și sfîntul Iacob.

24. *Dejun:* Fericirea, beatitudinea care o au aici, în ceruri, drept nutriment.

29. *Tu care-ai scris:* Se atribuia sfîntului Iacob o Epistolă în care era exaltată generozitatea fără margini a lui Dumnezeu pentru oameni.

31. *Nădejde:* În acest cer al Paradisului să răsune cuvintele despre speranță ale sfîntului.

33. *Vă dovedi:* În textul original, „Celor trei". Cei trei discipoli favoriți ai lui Isus Cristos era Petru, Iacob și Ioan. Ei reprezintă și cele trei virtuți teologale. Petru — credința, Iacob — speranța, Ioan — caritatea.

34. *Cutează:* Vorbește sfîntul Iacob, cerîndu-i lui Dante să ridice capul înclinat sub povara viziunii orbitoare a celor doi sfinți. Privirile lui au devenit în stare să suporte splendorile din cerul stelelor fixe și apte pentru viziuni superioare.

Astfel mă-mbărbătă a doua pară
şi-atuncea ridicai spre culmi privirea
ce se zbătuse sub a lor povară.
„De vreme ce-ţi fu dată învoirea
s-ajungi de viu de faţă cu-mpăratul
măririlor şi să-i cunoşti oştirea,
încît văzînd că-i adevăr regatul,
nădejdea-n tine şi-n ceilalţi s-o semeni,
căci ea v-ajută pe pămînt cu sfatul,
să-mi spui ce este şi să-mi spui de-asemeni
cum arde-n tine şi de unde oare.“
Astfel grăi zvîrlind sclipiri de cremeni.
Şi-atuncea doamna ce-a-nălţat spre soare
aripa mea, prin sfere colindînd,
mi-o luă-nainte şi răspunse-atare:
„N-avu alt fiu Biserica nicicînd
mai cu nădejde decît el, cum scrie
în soarele ce ne-nveşmîntă-arzînd;
de aceea din Egipet fu să vie

38. *Culmi:* Cei doi mari apostoli, principi ai bisericii, Petru şi Iacob.

41. *Cu-mpăratul:* Dumnezeu.

43. *Regatul:* Revine limbajul realităţii contemporane. Regele este Dumnezeu, întregul cosmos este curtea regală, iar regele este înconjurat de baroni şi principi, sfinţii.

46. *Să-mi spui ce este:* Începe cea de a doua parte a examinării lui Dante. Este întrebat despre esenţa speranţei şi despre originea existenţei acesteia în sufletul lui.

49. *Doamna:* Beatrice, care va răspunde pentru Dante la a doua parte a întrebării; pentru a nu-l pune în situaţia de a păcătui prin lipsa de modestie, arătîndu-şi speranţa de a ajunge după moarte în Paradis.

52. *Alt fiu:* Biserica nu a avut pe pămînt pe cineva care să fie mai plin de speranţe ca pe Dante.

53. *Cum scrie:* Aşa cum se poate vedea scris în soarele (Dumnezeu) care luminează Paradisul.

55. *Egipet:* Aşa cum Egiptul fusese locul de surghiun pentru evrei, aşa este pămîntul pentru oameni, a căror adevărată patrie este Paradisul.

ca să zărească Rusalimul sus,
deşi nu-i încă slobozit de-oştie.
La celelalte întrebări ce-ai pus,
nu vrînd a şti, ci doar c-a ta virtute
s-arate lumii c-o-ndrăgeşti nespus,
cuvinte el şi Dumnezeu l-ajute;
căci grele nu-s şi nici de-nfumurare
i-or fi prilej cîte-s de el ştiute.“
Ca-nvăţăcelul cînd răspunsu-I are
şi vrînd să-şi dovedească măiestria
răspunde fără preget la-ntrebare,
aşa şi eu: „Nădejdea-i chezăşia
izbînzii viitoare,-am zis, şi harul
ne-o dă cînd ne vădim cucernicia.
Din multe stele îşi aprinde farul:
dar cel dintîi psalmistul din tărie
în duhul meu îi picură lictarul.
«Se-ncreadă-n tine, zice-n psalmodie,
cîţi numele ţi-l ştiu»: şi oare cine,

56. *Rusalimul:* Ierusalimul, această patrie cerească.

57. *Deşi:* Deşi fiind în viaţă, este încă oştean al bisericii luptătoare de pe pămînt.

58. *La celelalte:* La celelalte două întrebări: ce este speranţa şi de unde izvorăşte ea în sufletul lui Dante.

61. *Cuvinte el:* Să vorbească şi să răspundă Dante însuşi.

64. *Ca-nvăţăcelul:* Ca un candidat care cunoaşte foarte bine subiectul. Dante nu mai este atît de timid ca la prima examinare despre credinţă. (Poate faptul că Beatrice i-a spus că este omul cel mai îndreptăţit să spere, de pe pămînt, i-a dat această fermitate.)

67. *Nădejdea-i:* Definiţia speranţei este tradusă după marele teolog Pietro Lombardul, autorul vestitei opere *Sententiarum libri* IV (cf. *Paradisul*, Cîntul X, v. 107 şi urm.) = *Spes est certa expectatio futurae beatitudinis, veniens ex Dei gratia et ex meritis proecedentibus.*

70. *Multe stele:* Din străbaterea operelor multor teologi şi doctori ai bisericii a extras Dante această învăţătură despre speranţă.

71. *Psalmistul:* David, ai cărui psalmi vibrează la fiecare verset de sentimentul profund al speranţei.

74. *Cîţi:* Toţi cei care cunosc numele lui Dumnezeu nădăjduiesc în el. Iar cine nu cunoaşte numele lui Dumnezeu nu este creştin.

avînd în piept credinţa mea, nu-l ştie?
76 Cu-aceiaşi picuri ai sădit-o-n mine
tu însuţi după; şi sînt plin de ea,
că vărs şi-n ceilalţi ploaia de lumine."
79 În timp ce-atare cuvîntam sclipea
mărunt şi des un licăr în cunună
şi ca un fulger roşu scăpăra.
82 „Iubirea, zise-apoi, ce mă-ncunună
şi azi întru virtutea ce-n prigoană
şi-n moarte-a fost cu mine dimpreună,
85 vrea să te-nfrupt cu-această sfîntă mană
ca să te-mbucuri; şi-aş dori să-mi spui
cu ce făgadă ţi-e nădejdii hrană?"
88 „Scripturile mi-arată ţelul cui
cu Domnu-i împăcat şi cu tăria,
iar ţelul e făgăduinţa Lui.
91 Căci fiece duh, cum spune Isaia,
cu două straiuri fi-va înnoit
în ţara sa, iar ţara-i veşnicia.
94 Şi cel de-ţi este frate-n păstorit,

77. *Tu însuţi:* Epistola sfîntului Iacob întărise în sufletul lui Dante doctrina speranţei.

78. *Ploaia:* Această ploaie a învăţăturii sfîntului Iacob, care înviorase sufletul lui Dante, el va revărsa-o şi asupra altora în lume.

79. *Sclipea:* Sfîntul Iacob îşi manifesta bucuria de a fi auzit un asemenea optim răspuns din partea lui Dante prin fulgerări rapide şi de intensitate variată.

83. *Virtutea:* Speranţa care l-a întovărăşit pînă la martiriu şi pînă în clipa morţii.

88. *Scripturile:* *Vechiul* şi *Noul Testament.*

91. *Isaia:* Profetul Isaia, care (cf. Isaia, LXI, 7) spune că atunci cînd dreptcredincioşii, sufletele alese, se vor întoarce în adevărata lor ţară care este Paradisul, ei vor fi înveşmîntaţi într-o dublă haină („două straiuri"), vor fi şi trup (reînviat în ziua Judecăţii de apoi) şi suflet.

94. *Frate:* Sfîntul Ioan Evanghelistul (fratele mai mare al lui Iacob) vorbeşte într-un pasaj din *Apocalips* (VII, 9 şi urm.), despre faptul că sufletele vor fi înveşmîntate în alb.

unde vorbeşte de veşminte dalbe,
ăst fapt şi mai vîrtos l-a desluşit."
97 Abia sfîrşii, că-n zările roz-albe
Sperent in te-mi fu dat s-aud, şi-n cor
răspunseră cucernicile salbe.
100 O faclă-apoi se limpezi din nor,
astfel că stea de-ar fi să fie-n Rac,
o lună iarna-ar ţine o zi uşor.
103 Ca vergura cînd iese din iatac
şi intră-n joc vrînd a cinsti mireasa,
şi nu cu gînd să-şi facă ei pe plac,
106 la fel văzui şi facla, unduioasa,
venind spre ceilalţi ce cîntau jucînd
cum îi mîna iubirea lor aleasa.
109 Se prinse-apoi cu dînşii-n joc, cîntînd,
iar doamna mea privea spre ea cu dorul
miresei care tace ascultînd.

98. *Sperent:* Sînt cuvintele psalmului lui David, pe care Dante îl anunţase în versurile 73—74 ale acestui Cînt. Corurile sfinte, salbele de lumini din cerul stelelor fixe le cîntă în latineşte, limba bisericii catolice.

101. *Rac:* Dacă constelaţia Cancerului (Racul) ar avea un asemenea astru luminos, din decembrie pînă în ianuarie ar fi o lună de neîntreruptă lumină. În intervalul de la 21 decembrie la 21 ianuarie, Soarele alternează cu constelaţia Cancerului, adică atunci cînd apune unul, răsare celălalt, şi tot aşa, alternativ. Deci dacă constelaţia Cancerului ar fi avut un asemenea astru strălucitor ca lumina („facla") care-şi făcea acum apariţia, atunci ar fi fost în permanenţă zi, pentru că pe cer ar fi alternat două astre de aceeaşi intensitate luminoasă, Soarele şi constelaţia Cancerului cu noul ei astru radios. Dante este maestru chiar şi în complicaţiile astronomice.

103. *Ca vergura:* Iată-ne coborîţi între imaginile vieţii de pe pămînt, după dezlegarea acestui rebus luminos de pe firmament. Ca o tînără care, invitată la o nuntă, intră în dans nu pentru vanitatea de a fi ea admirată ci numai pentru a o onora pe mireasă, tot aşa înainta noua lumină, noul duh, către Petru. Petru şi Iacob dansau rotindu-se cu o iuţeală proporţională cu arzătoarea lor iubire.

112 „Pe-acesta-l hodini Mîntuitorul
la sîn şi de pe cruce-i dete-aminte
să-nlocuiască sfintei maici feciorul."
115 Astfel grăi; dar ale ei cuvinte
nu-i dezlipiră de pe chipul lor
privirile mai mult decît 'nainte.
118 Ca toţi cei care se silesc şi vor
să vadă în eclipsă mîndrul soare
şi, vrînd prea mult, nimic nu văd de zor,
121 aşa şi eu cu darnica lucoare,
cînd auzii: „De ce te zbaţi degeaba
să vezi ce-n rai nu-i muritoru-n stare?
124 Pămînt mi-e trupul în pămînt şi sta-va
cu ceilalţi pînă cînd va fi-ntregit
al nostru număr, precum cere Slava.
127 Cu două straie-n preamăritul schit
sînt doar cei doi ce se-nălţară-acum;
şi va s-o spui în lume desluşit."
130 Se potoli la glasul lui molcum
hora de foc şi dulcea vălmăşie

112. *Mîntuitorul:* La pieptul lui Isus îşi plecase capul Ioan la Cina cea de Taină şi el fusese ales de Mîntuitor, în preajma morţii, ca să-i ţină locul de fiu pe lîngă Fecioara Maria.

115. *Ale ei cuvinte:* Beatrice i-a vorbit fără să-şi întoarcă ochii de la cei trei apostoli, care reprezentau cele trei virtuţi teologale.

120. *Nimic:* Lumina puternică a soarelui îl orbeşte.

123. *Să vezi:* O legendă declară că Ioan s-a urcat în ceruri cu trup cu tot, aşa cum s-au urcat Isus şi Fecioara Maria. Imediat vom vedea că Ioan îi afirmă lui Dante că trupul lui rămăsese pe pămînt.

126. *Al nostru număr:* Hotărîrea lui Dumnezeu asupra unui număr de morţi, care trebuie să fie împlinit. Şi avea să fie împlinit în ziua Judecăţii universale.

127. *Schit:* În schitul fericit al Paradisului îşi păstrează şi trupul şi sufletul numai Isus şi Maria.

129. *S-o spui:* Să spună lumii adevărul despre legenda trupului său.

130. *Se potoli:* Încetează şi dansul şi cîntecul armonios al celor trei suflete luminoase.

ce prin trei glasuri se rostea, precum
133 vrînd a scăpa de trudă-ori vijelie
lopeţile zbătute pe sub ape
se potolesc, cînd şuierul le-mbie.
136 Şi, Doamne, cum zvîcniră-a mele pleoape
cînd m-am întors şi chipul ca prin sită
iubitei i-l văzui, deşi aproape
139 eram de ea şi-n lumea fericită!

132. *Precum:* O altă coborîre din ceruri, printr-o comparaţie de rară eficacitate, luată de Dante din viaţa marinarilor.

137. *Ca prin sită:* Dante fusese aproape orbit de prea marea strălucire pe care o radia Ioan Evanghelistul.

138. *Aproape:* Cu toate că era lîngă ea, cu toate că se aflau împreună în lumea fericită a Paradisului.

CÎNTUL XXVI

Cerul al optulea, al stelelor fixe. Spiritele triumfătoare. Dante este examinat cu privire la caritate. Adam. Primul grai al omenirii.

1 În timp ce mă-ndoiam de-a mea vedere,
din focul ce mi-o luase auzii
cum mă-ndemna un glas ca o-adiere,
4 zicînd: „Răstimpul pînă cînd va fi
să-ţi dobîndeşti vederea stinsă-n mine
e bine cugetînd a-l folosi.

1. *Mă-ndoiam:* Dante se temea (trăsătură profund umană), că şi-a pierdut vederea.

2. *Din focul:* Din lumina care-i luase ochii.

3. *Un glas:* Vorbeşte Ioan.

7 Răspunde deci: spre ce ţinteşte-n tine
sufletul tău şi crede cu tăria
nădejdii c-ai să vezi din nou, creştine;
10 căci doamna ce-ţi îndrumă paşii-n via
părintelui din cer are-n privire
virtutea-avută-n mîini de Anania."
13 „Cînd vrea aducă,-am zis, tămăduire
ochilor mei ce fură poartă-odată
văpăii-n care arde-a mea simţire.
16 Cel care-aceste sfinte curţi desfată,
ca Alfa şi Omega mi-e scrisorii
citită mie de Iubire toată."
19 Şi-abia sfîrşii, din tainiţa vîlvorii
acelaşi glas ce frica-mi ostoise
mă-mpinse iar pe calea cugetării,
22 şi „Cerne printr-un ciur, mai des, îmi zise,
cîte gîndeşti şi spune-mi dacă ştii
spre-atare ţintă cine te trimise?"
25 „Prin mărturii filozofeşti, grăii,

9. *C-ai să vezi din nou:* Ioan îl mîngîie, lămurindu-l că orbirea sa este vremelnică.
10. *Via:* Spaţiul înstelat şi infinit al cerurilor Paradisului.
12. *Anania:* Creştinul din Damasc care, punîndu-şi mîinile pe ochii lui Saul din Tars (viitorul apostol Pavel), l-a vindecat de orbire.
14. *Poartă:* Terţina vibrează de toată dragostea pe care a purtat-o Dante pentru Beatrice de la pămînt şi pînă aici, în strălucirea cerurilor.
15. *Văpăii:* Focul iubirii care îl va mistui pe Dante în eternitate.
17. *Alfa:* Alfa şi Omega, începutul şi sfîrşitul scrierii sfinte, este Dumnezeu.
18. *Iubire:* Iubirea divină, care se reflectă în operele creaţiunii.
20. *Frica:* Dante are reacţii profund omeneşti chiar în înălţimea Paradisului.
22. *Ciur, mai des:* Printr-o sită mai deasă, printr-o cercetare şi argumentare mai minuţioasă.
24. *Atare ţintă:* De către cine a fost îndreptat sufletul lui Dante către un asemenea ţel, de a-l iubi pe Dumnezeu în operele creaţiunii sale.
25. *Mărturii filozofeşti:* Pe calea raţiunii.

şi prin voinţa ce din cer descinde
iubirea-n mintea mea se-ntipări.
28 Căci binele, cît ce-i simţit, aprinde
iubire-n om şi ea-i cu-atît mai mare
cu cîtă-i bunătatea ce-o cuprinde.
31 Deci spre esenţa ce-i belşug atare,
că orice bine în afara ei
e doar o rază dintr-a ei lucoare,
34 se cade să se-ndrepte toţi acei
care iubind, ce-i adevărul cată
şi-l recunosc durat pe-acest temei.
37 În cuget adevărul mi-l arată
cel ce-mi vădeşte cea dintîi Iubire
a tot ce-i duh pe-a lumii faţă toată;
40 şi glasul ziditorului de fire,
ce despre el lui Moise-i spuse-aoare:
«Puterea-mi va s-o vezi în nemurire».
43 Şi mi-l arăţi şi tu-n precuvîntare
cînd taina-acestui loc ce ne-mpresoară
o strigi cu glas ce frînge-orice strigare."

26. *Voinţa:* Autoritatea care coboară din ceruri. Deci iubirea, caritatea provine şi din raţiunea umană dar şi din divinitatea care a inspirat Sfintele Scripturi.
28. *Binele:* Sensul terţinei este următorul: binele, o dată recunoscut ca atare de către om, aprinde în acesta o iubire cu atît mai mare, cu cît acest bine este mai perfect.
31. *Esenţa:* Esenţa binelui este Dumnezeu. Şi către ea sînt atraşi aceia care pot discerne adevărul pe care se bazează raţionamentul că binele stimulează o iubire cu atît mai mare cu cît este mai perfect. Ori, Dumnezeu fiind binele suprem, însemnează că el trebuie să fie şi cel mai iubit.
38. *Cel ce-mi:* Probabil Aristotel, la care Dante se referea şi în *Convivo* (III, 2), în legătură cu afirmaţia acestuia că iubirea cea mai mare a tuturor făpturilor este divinitatea.
40. *Glasul:* Al lui Dumnezeu, care i s-a adresat lui Moise cu cuvintele referite de Dante (*Exodul*, XXXIII, 18).
45. *O strigi:* Marea veste pe care Ioan Evanghelistul o dă în *Apocalips*, încercînd să transmită oamenilor tainele cerului. *Apocalipsul*

46 „Prin cuget omenesc, adause iară,
și prin Scriptura ce cu el consună
iubirea-ți primă către Domnul zboară.
49 Ci spune-mi dacă și-alte chingi te-adună
spre El și dovedește-mi în cuvinte
prin cîte corzi iubirea mi te-nstrună."
52 Ușor pătruns-am gîndurile sfinte
a pajurii lui Crist și-am priceput
ce mărturie vrea să-i pun 'nainte.
55 De-aceea „Tot ce-i coardă,-am început,
și mînă fără greș spre Dumnezeu,
în pieptul meu ca una a-ncăput.
58 Căci ființa lumii, ființa-mi însăși, eu,
și moartea Lui ce-mi este viață mie
și crezul celor drepți ce-i crezul meu,
61 cu sus-numita cunoștință vie
m-au smuls iubirii ce-și întinde nada
și datu-m-au iubirii ce-i vecie.

începe chiar cu expresiile pe care Dante le-a utilizat în acest cînt: *„Eu sînt Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul"* etc. *Ce frînge-orice strigare*: în nici o altă scriere nu s-a revelat atît de profunde taine cerești oamenilor ca în *Apocalipsul* sfîntului Ioan.

46. *Cuget omenesc:* Bazîndu-se și pe argumentele intelectuale și pe cele afirmate în Sfintele Scripturi.

48. *Iubirea-ți primă:* Să păstreze Dante cea mai puternică dragoste lui Dumnezeu. În felul acesta, Ioan își dă consimțămîntul la cele afirmate de Dante.

51. *Corzi:* Alte motive, alte stimulente.

53. *Pajurii:* Ioan Evanghelistul este reprezentat de cele mai multe ori avînd alături o acvilă.

54. *Ce mărturie vrea:* Intenția lui Ioan de a îndrepta vorbele lui Dante către o declarație relativă la iubire.

55. *Tot ce-i coardă:* Toate îndemnurile care pot să-l întoarcă pe om spre Dumnezeu au concurat în a-l stimula pe Dante.

58. *Eu:* Existența lumii și a sa proprie, răstignirea lui Cristos, jertfit pentru mîntuirea oamenilor, împreună cu conștiința (mărturisită în versurile anterioare) că Dumnezeu este supremul bine l-au smuls pe Dante de pe țărmurile dorințelor deșarte, orientate către bunurile pămîntești, și l-au îndreptat către iubirea pentru lucrurile divine.

64 Iar frunzele care-nfrunzesc livada
tăriei, scumpe pe-o măsură-mi sînt
cu binele de car' le dă dovada."
67 Abia sfîrșii de spus și-un dulce cînt
trecu prin cer, iar doamna mea vioaie
grăi-ntreit cu ceilalți: „Sfînt, sfînt, sfînt!"
70 Ca omul smuls din vis de-o pălălaie
prin simțul ce-i îndrumă-n somn privirea
spre focul care dă din straie-n straie,
73 și-abia trezit, năuc, își pierde firea
și ochii și-i ferește de scîntei
pîn' ce nu-i vine-ntr-ajutor gîndirea,
76 la fel mă ajută cu ochii ei,
care sclipeau la mii de leghi, frumoasa,
punînd pe fugă norii dintr-ai mei.
79 Vedeam mai clar ca orișicînd aleasa
de duhuri ceată și-ntrebai uimit
ce-i noua rază,-a patra, luminoasa.
82 Iar doamna mea: „În focul ce-ai zărit

64. *Frunzele:* Făpturile lumii. Dante declară că nu-l iubește numai pe Dumnezeu, ci și creaturile lumii, dar în măsura în care acestea se arată vrednice de el.

67. *Un dulce cînt:* Dante a răspuns foarte bine la examenul său teologal, și cei trei apostoli, Petru, Iacob și Ioan, intonează pentru asta, împreună cu Beatrice, un cînt de slavă îndreptat către Dumnezeu și care începe cu repetarea de trei ori a cuvîntului „Sfînt".

72. *Straie-n straie:* Străfulgerarea străbate toate membranele ochilor.

73. *Năuc:* Zăpăcit în primul moment de brusca trezire sub impactul unei lumini puternice.

75. *Gîndirea:* Cînd poate să-și dea seama prin reflexiune de ce lucru are în față.

76. *La fel:* Astfel Beatrice, cu lumina ochilor ei care fulgerau la mii de leghe depărtare, a alungat din ochii lui Dante tot ceea ce îi împiedeca vederea.

80. *Uimit:* Uimit, Dante vede și întreabă despre o a patra lumină care a venit lîngă ei.

82. *În focul:* În acel foc se află Adam, primul om din lume.

şi-adoră ziditorul primul om
de-ntîia vrere-n lume zămislit".
85 Ca frunza ce-şi apleacă vîrfu-n pom,
cînd bate vîntul şi se-nalţă iar
prin forţa ce răzbeşte din rizom,
88 la fel plecat-am fruntea ca-n altar
cît timp vorbi, dar mi-o-nălţă ispita
şi-un dor de-a spune ce m-ardea amar.
91 „O, rod ce copt ai fost creat, şi-ursita
ţi-o rîndui doar ţie,-am zis, părinte,
cui noră ţi-e şi fiica şi iubita,
94 te rog cu umilinţă-n simţăminte
vorbeşte-mi, căci dorinţa-mi ştii; drept care
ca să te-aud nu irosesc cuvinte."
97 Precum se zbate învelit aoare
un animal şi ce pofteşte-arată
prin învelişul ce cu el tresare,
100 la fel făptura cea dintîi creată
îmi dovedea prin învelişul ei
că-i bucuroasă-a-mi face voia-ndată.
103 „Eu ştiu, suflă, fără să-mi spui ce vrei,
şi mai vîrtos ce gînduri te colindă,

85. *Ca frunza:* O altă comparaţie, de o rară eficacitate, luată din natură, cu frunza care se îndoaie şi apoi se înalţă iar, după suflarea vîntului.

91. *Copt:* Adam a venit pe lume matur, nu a avut copilărie sau adolescenţă.

93. *Iubita:* În textul original, „soţie". Într-adevăr, toate soţiile îi sînt fiice (pentru că toate coboară din el) şi nurori în acelaşi timp (pentru că toate s-au căsătorit cu descendenţi ai lui Adam).

97. *Aoare:* Uneori, după felul cum se zbate un animal acoperit cu pînză poţi să-ţi dai seama de intenţiile lui.

100. *La fel:* La fel şi variaţia şi intensificarea luminozităţii învelişului de lumină al lui Adam dovedea marea sa bucurie de a-i răspunde lui Dante.

104. *Mai vîrtos:* Adam cunoaşte mai bine dorinţa lui Dante decît poetul însuşi, pentru că el o citeşte în oglinda lui Dumnezeu, în care sînt reflectate acţiunile şi gîndurile oamenilor.

de cum tu însuţi pe ce pui temei;
106 căci eu le văd în cea de veci oglindă,
ce prinde-n luciul său tot ce-i pe lume,
dar fiinţa ei nu-i nimeni scris s-o prindă.
109 Tu vrei să ştii de cîtă vreme-anume
fui pus de Domnul în grădina-n care
te duse doamna într-al proniei nume,
112 cît timp gustai din ea cuminecare
şi pricina ce-mi surghiuni făptura,
şi graiul folosit de mine-aoare.
115 Nu i-am răbdat surghiunului tortura
fiindc-am muşcat din rod cutezător,
ci numai fiindc-am întrecut măsura.
118 De unde-a fost Virgil chemat cu dor
eu patru mii trei sute două roate
de soare-am aşteptat acest sobor;

106. *Oglindă:* În oglinda divină se reflectă perfect toate lucrurile, în schimb în nici un lucru nu se reflectă desăvîrşit imaginea divinităţii.

109. *Tu vrei:* Dante nu şi-a exprimat prin viu grai această întrebare. Ea a fost însă citită în oglinda divină.

110. *Grădina:* Este vorba nu de Paradisul celest ci de cel terestru.

112. *Cît timp:* O altă presupusă întrebare a lui Dante. Cît timp a rămas Adam în Paradisul pămîntesc, cît timp şi-a desfătat ochii cu vederea minunatei grădini.

113. *Pricina:* A treia întrebare: care a fost pricina marii mînii a lui Dumnezeu împotriva lui Adam, al cărei final a fost alungarea din Paradis.

114. *Graiul:* Ultima întrebare: care a fost limba pe care a creat-o primul şi pe care a folosit-o, tot primul, el, Adam.

116. *Rod:* Este mărul din pomul cunoaşterii. Deci nu faptul de a fi gustat din fructul oprit a fost pricina izgonirii din Paradis şi a lungii rătăciri pe pămînt, ci faptul de a fi trecut peste limitele pe care divinitatea le trasase naturii omeneşti.

118. *De unde:* În Limbul Infernului, de unde Beatrice l-a chemat pe Virgiliu pentru a-i fi călăuză lui Dante.

119. *Roate:* Ani. A rămas în Limb timp de 4302 ani, aspirînd puternic spre Paradis.

şi l-am văzut spre zodii-ntors, nepoate,
de nouă sute şi treizeci de ori
cît timp trăii pe lumea de păcate.
Iar limba ce-am vorbit cu-ai mei feciori
pieri 'nainte să se-apuce-n gloată
Nembrot cu-ai săi de zid şi cingători;
căci nici un rod al minţii, niciodată,
urmînd plăcerea noastră şi cu ea
şi cerurile, n-a durat vreodată.
E lucru prea firesc a cuvînta;
dar cum, natura-n grija voastră lasă,
ca după plac să ziceţi «nu» ori «ba».
'Nainte să cobor în sumbra casă,
I se numea pe jos supremul bine
ce mă-nveşmîntă-n raza-i luminoasă

121. *L-am văzut spre zodii:* În timpul vieţii, a văzut soarele trecînd prin toate semnele zodiacului de 930 de ori, adică a trăit 930 de ani. Deci Adam a fost creat cu 6498 de ani mai înainte de întîlnirea lui cu Dante în acest cer al stelelor fixe. Se ajunge la această cifră în felul următor: 4302 de ani petrecuţi în Limb, plus 930 de ani, pe pămînt, fac împreună 5232. Deci, de la facerea lui Adam pînă la moartea lui Cristos au trecut 5232 de ani, la care se adaugă 1266, cîţi au trecut de la răstignirea lui Cristos (mort la 33 de ani) pînă la data călătoriei lui Dante, 1300. Adunîndu-se, se ajunge la cifra de 6498, care indică vîrsta lui Adam în momentul întîlnirii cu Dante.

126. *Nembrot:* Acela care dorise să înalţe Turnul Babel. Deci limba vorbită de Adam se stinsese înainte de construirea Turnului Babel, care provocase şi încurcarea limbilor, ca o măsură a divinităţii pentru a împiedeca acea trufaşă construcţie. În *De Vulgari Eloquentia* (I, 6), Dante afirmase că limba lui Adam durase exact pînă la confuzia lingvistică de la Turnul Babel. (Se vede că în *Divina Comedie* revine asupra acestei prime opinii.)

128. *Urmînd:* Sensul terţinei este următorul: orice lucru omenesc, deci şi limba, este supus transformării datorită influenţei cerurilor.

130. *Firesc:* Vorbirea este un lucru absolut firesc. Şi ea se poate schimba după bunul plac al oamenilor, după libera lor alegere.

133. *Sumbra casă:* În Limb.

134. *I;* Aşa fusese numit Dumnezeu într-o limbă mai veche decît ebraica, în care avea să fie numit Eloi *(„El")*.

şi *El* apoi; de fire-aceasta ţine,
căci vorbele ca frunza stau să cază
şi de-una piere, alta-n locu-i vine.
Pe culmea ce-i înaltului speteazǎ
am stat curat sau urgisit corvezii
din primul ceas şi pînă-n cel ce-urmează
pe-al şaselea, cînd Sol e-n crucea-amiezii."

137. *Ca frunza:* Ca frunzele, din care unele apar pe ramuri şi altele dispar, sînt şi vorbele şi obiceiurile oamenilor. Tot ce este omenesc este supus transformării şi trecerii.

139. *Pe culmea:* Pe cel mai înalt munte al lumii, pe creasta lui, pe care se înalţă minunata grădină a Paradisului pămîntesc.

140. *Curat:* Fără a păcătui.

141. *Primul ceas:* Dante afirma că Adam a rămas în Rai de la prima pînă la a şaptea oră a zilei în care fusese creat de Dumnezeu.

CÎNTUL XXVII

Cerul al optulea, al stelelor fixe. Spiritele triumfătoare. Invectiva sfîntului Petru împotriva papilor şi a prelaţilor. Urcarea în cerul al noulea, primul mobil. Ierarhiile îngereşti. Corupţia pămîntească.

Pe Tatăl, Fiul şi pe Duhul Sfînt
tot raiu-acum pe-un glas îi proslăvea,
astfel că mă-mbătă suavul cînt.
Tot ce vedeam în jurul meu părea
un zîmbet al tăriei, şi-o beţie,

2. *Tot raiu:* Întreg Paradisul slăveşte Treimea creştină.

5. *Zîmbet:* Întregul Cosmos era un zîmbet de lumină. Beţia simţurilor lui Dante este produsă şi prin auz şi prin vedere.

cum n-a mai fost, treptat mă biruia.
7 O, dulce, negrăită bucurie!
O, trai curat de pace și iubire!
O, fără griji, ferită bogăție!
10 În fața mea patru văpăi în șire
zvîrleau scîntei și cea dintîi porni
astfel să se-nteţească-n licărire,
13 încît socot c-atare-ar deveni
și Jupiter de și-ar schimba cu Marte,
hultani fiind, penajul lor pe-o zi.
16 Iar Providența care-n cer împarte
și rost, și sarcini, împărți porunci
și toți tăcură, fiece glas în parte.
19 „De-mi schimb culoarea, auzii atunci,
să nu te miri; cît timp grăi-voi eu
la fel vor face și-ai tăriei prunci.
22 Cel care-n lume-uzurpă locul meu,

7. *O, dulce:* Toate aceste caracteristice ale vieții din Paradis, în contrast cu atributele inverse ale vieții de pe pămînt.

10. *Patru văpăi:* Petru, Iacob, Ioan și Adam.

11. *Cea dintîi:* Sfîntul Petru, al cărui înveliș devine din ce în ce mai luminos.

15. *Hultani:* Dacă planetele Jupiter și Marte ar fi niște vulturi care și-ar schimba penele între ei, Jupiter din alb ar deveni roșu, iar Marte din roșu, alb. Se precizează deci în aceste versuri că lumina care învăluia pe sfîntul Petru a devenit nu numai mai intensă dar și de culoare roșie.

19. *De-mi schimb culoarea:* În tăcerea imensă a spațiilor siderale în care s-a oprit orice cîntec, răsună vasta voce a apostolului Petru, care îi atrage atenția lui Dante că întregul cer își va schimba culoarea, trecînd spre roșu-aprins, drept semn de profundă rușine la auzul cuvintelor de invectivă pe care le va pronunța împotriva corupției curiei papale însuși întemeietorul bisericii, principele apostolilor, Petru.

22. *Cel care:* Acela care uzurpă locul întemeietorului bisericii, nenumit (atîta este de odios), este adversarul lui Dante, papa Bonifaciu al VIII-lea.

al meu, al meu, ce gol e scris să zacă
de față cu Hristosul Dumnezeu,
25 din mîndru-mi țintirim făcut-a cloacă
de sînge și duhoare,-ncît spurcatul
căzut din cer se bucură-n băltoacă."
28 Cum norii groși cînd sînt brăzdați de-a latul
în zori și-amurg de-a soarelui căldură,
la fel se-mpurpură la chip tot sfatul.
31 Și ca fecioara ce rămîne pură
cînd rele-aude și pe-obraji roșață,
iar înlăuntru sfiiciune-ndură,
34 la fel iubita se schimbă la față
și-așijderea și cerul, cred, aoare,
cînd pătimi cel dătător de viață.
37 Purcese-apoi din nou a cuvîntare
cu vocea-n sine într-atît schimbată,
că nici la chip nu se schimbase-atare.

23. *Al meu:* Această repetare accentuează indignarea, arătînd încă o dată cît de nevrednic este cel care a furat locul adevăratului vicar al lui Cristos. *Gol:* Tronul Papal este vacant, cu toate că Bonifaciu fusese ales ca papă, atît de nevrednic de înalta demnitate pontificală este socotit el aici în ceruri, corupt uzurpator.

25. *Țintirim:* Un cimitir este orașul Roma, unde fusese îngropat sfîntul Petru însuși, împreună cu atîția alți martiri creștini. Din acest loc sacru, Bonifaciu a făcut o „cloacă de sînge și duhoare", produse de toate ticăloșiile curții papale.

26. *Spurcatul:* Lucifer, care a fost precipitat din cer și care se bucură nespus în Infern de spectacolul corupției papale.

29. *În zori:* Soarele colorează norii în roșu dimineața și în crepusculul serii. Așa s-a înroșit de indignare întregul cer, toți dreptfericiții Paradisului.

31. *Și ca:* O comparație magistrală, care ne arată cît de profund cunoscător al sufletului femeiesc era Dante.

34. *La fel:* Beatrice și-a schimbat înfățișarea, întunecîndu-se la față, ea care era numai lumină și zîmbet.

36. *Cînd pătimi:* Isus Cristos, de a cărui răstignire s-a cutremurat pămîntul și s-a întunecat cerul, soarele ascunzîndu-se.

38. *Schimbată:* Vocea lui Petru se schimbase, căpătînd o notă și mai puternică, de indignare.

40 „N-a fost mireasa lui Hristos durată
printr-al meu sînge şi-al lui Lin şi Clet
spre-a-ajunge azi tarabă dezmăţată;
43 răbdară chin şi viaţă de ascet
şi Sixt, şi Pius, şi Calist, şi-Urban,
spre-a strînge-n cer, nu pe pămînt, bănet.
46 Noi n-am lăsat ca papii-n Vatican
de-a dreapta şi de-a stînga lor s-aşeze
pe cei ce vor s-ajungă la liman;
49 şi nici ca semn pe flamuri să cuteze
a-şi pune-a noastre chei şi-apoi cu sete
creştinii-n lupte crunte să-i reteze;
52 nici ca s-ajungă chipul meu pecete
pe bule mincinoase şi vîndute,
de cari ruşine pat şi-n rai, poete.
55 Căci pretutindeni oile-s păscute

40. *Mireasa:* Biserica.

41. *Lin:* Lin şi Clet au fost urmaşii imediaţi ai sfîntului Petru la tronul pontifical. Amîndoi au primit moartea de martiri creştini.

42. *Tarabă dezmăţată*: Nu a fost crescută biserica, „mireasa lui Cristos", cu sîngele lui Petru şi al primilor săi urmaşi, pentru a fi astăzi prostituată, pentru a fi folosită pentru procurarea de bunuri venale.

44. *Sixt*: Papă între anii 117—127, mort ca martir creştin. *Pius*. Pius I, papă între anii 156—165, şi el mort ca martir. *Calist*: Şi el papă martir (217—222). *Urban*: I-a urmat lui Calist ca papă între anii 222—230; a murit şi el martirizat. Sînt enumeraţi toţi aceşti înalţi prelaţi a căror viaţă şi al căror sfîrşit au avut drept ţintă să îndrepte pe creştinii pe calea cea bună, care duce la cucerirea Paradisului.

47. *De-a dreapta:* Papii care au urmat primilor pontifici, întemeietorii şi consolidatorii bisericii, au favorizat pe unii în detrimentul altora. Aluzie certă la gulefi, care erau protejaţi de papalitate.

50. *A noastre chei:* Însemnele sfîntului Petru, care acum erau steme pe steagurile papilor în lupta lor dusă chiar împotriva creştinilor.

52. *Chipul meu:* Imaginea sfîntului Petru era pe peceţea cu care se sigilau şi se întăreau bulele papale mincinoase, acordatoare de privilegii şi de indulgenţe, în schimbul banilor.

54. *Ruşine pat:* Apostolul este cuprins de o sfîntă indignare împotriva corupţiei şi venalităţii papilor succesori.

de lupi flămînzi în straie de păstori:
unde-i, Părinte, mila ta s-ajute?
58 Gasconi şi caorsini linguşitori
al nostru sînge-l sorb cu-nverşunare;
o, sfînt lăcaş, ce jos mi te scobori!
61 Dar Providenţa ce-a păzit aoare
cu Scipio gloria Romei pe pămînt,
curînd, socot, afla-va îndreptare.
64 Iar tu, ce încă porţi lumesc veşmînt
şi jos te vei întoarce, mi te-ncinge
să spui neocolit cîte cuvînt."
67 Aşa precum din nori de gheaţă ninge
cu leneşi fulgi cînd se-nteţeşte gerul
şi Capricornul drept în soare-mpinge,

56. *Lupi flămînzi:* Alegoria este clară. Păstorii, înalţii prelaţi, sînt în realitate, cei mai răpitori şi mai sîngeroşi lupi pentru turma creştină care le-a fost încredinţată.

57. *Părinte:* Invectiva apostolului imploră justa mînie a divinităţii împotriva eclesiaştilor total corupţi.

58. *Gasconi:* Alţi papi mai răi vor veni în viitor din Gasconia, ca papa Clement al V-lea (cf. *Infernul*, Cîntul XIX, v. 82 şi urm.). *Caorsini:* Aluzie la papa Ioan al XXII-lea din Cahors (cf. *Paradisul*, Cîntul XVIII, v. 130). Blamaţi de Dante în Cînturile amintite mai sus, ei sînt aici invectivaţi, cu cele mai aspre cuvinte, de însuşi întemeietorul bisericii, care îi acuză de cel mai teribil lucru, acela de a fi vampiri care sug sîngele martirilor pe care s-a ridicat biserica creştină.

62. *Scipio:* Niciodată Dante nu uită Roma şi gloria ei. Providenţa vroise ca Roma, sortită să fie centrul bisericii şi reşedinţa pontifului creştin, să nu cadă sub cartaginezi.

63. *Curînd:* Este înscrisă în terţină o profeţie relativă la răzbunarea divinităţii asupra prelaţilor şi bisericii corupte.

64. *Iar tu:* Dante este însărcinat în această terţină solemnă cu o înaltă misiune. Aceea de a transmite oamenilor, pe pămînt, la întoarcerea sa, cuvintele aspre ale invectivei întemeietorului bisericii şi profeţia lui de justă răzbunare divină asupra corupţiei eclesiastice.

69. *Capricornul*: Iarna, cînd soarele se află în constelaţia Capricornului.

70 la fel văzui brăzdat de fulgi eterul
și-n sus zburînd luminile domoale,
spre-a se-nfrăți în cînt și-n joc cu cerul.
73 Privirea mea le urmări agale
cum fulguiau, pîn' ce văzduhul nins
și depărtarea mi se puse-n cale.
76 Văzînd domnița că mă dau învins,
„Privește jos, îmi spuse, și măsoară
ce largă roată-n zboru-ți ai cuprins".
79 Din ceasul cînd pornisem prima oară,
bătusem arcu-ntreg înscris în grade
din zona-ntîi din mijloc în afară,
82 încît vedeam de dincolo de Gade
cărarea lui Ulise și dincoace

70. *Fulgi:* Este o cădere de zăpadă inversă. Fulgii plutesc spre zenit, spre verticală. Sînt sufletele dreptcredincioșilor care părăsesc cerul stelelor fixe pentru a se reîntoarce în Empireu.

77. *Privește jos:* Beatrice îl îndeamnă să privească jos, către pămînt, pentru a putea vedea uriașul drum pe care l-a străbătut pînă acum. Ne amintim că Dante mai privise o dată spre pămînt, din Constelația Gemenilor (cf. *Paradisul*, Cîntul XXII, v. 133 și urm.).

81. *Zona-ntîi:* Geografia medievală împărțea emisferul boreal în șapte zone locuibile (numite „clime" în textul italian), paralele cu ecuatorul. Prima climă, așa cum o definește Dante în terțina următoare, urmînd pe geografii medievali, începe de la fluviul Gange și se sfîrșește la Cadiz („Gade"). Sensul celor două terține este următorul: de cînd se uitase prima dată spre pămînt și pînă acum, cînd se uită a doua oară, Dante străbătuse împreună cu cerurile rotitoare un arc de 90 de grade, corespunzător pe pămînt extensiunei „întîiei clime". (O altă alambicată construcție astronomică, dar care demonstrează profundele cunoștințe ale poetului.)

82. *Gade:* Cadiz. Dante vedea pînă dincolo de strîmtoarea Gibraltar, peste care se avîntase Ulise în dorința lui de a ști, de a explora necunoscutul. Această cale fusese „nebunească" (în textul original), pentru că, așa cum ne amintim din *Infern* (Cîntul XXVI, v. 125), corabia cutezătorilor navigatori naufragiase în mijlocul vîrtejurilor de lîngă țărmurile muntelui Purgatoriului.

limanul unde Zeus fu să prade.
85 Mai mult din lume-aș fi văzut cum zace,
dar soarele c-un semn și jumătate
de noi departe pribegea în pace.
88 A mele gînduri pururea legate
de doamna mea, rîvneau ca niciodată
cu chipu-i drag privirea să-și desfate.
91 Momelile cu care firea cată
sau arta-a noastră minte s-o vrăjească
prin trupuri una, prin picturi cealaltă,
94 nicicînd n-ar izbuti să biruiască
plăcerea mea cînd zîmbetul zării
sclipind pe fața ei dumnezeiască.
97 Puterea ce prin ochi mi-o dărui
făcu din cuibul Ledei a mă scoate
și-n cerul cel mai iute m-azvîrli.

84. *Limanul:* Este vorba de țărmul fenician, de pe care Jupiter transformat în taur, o răpise pe frumoasa fată a regelui fenician Agenor Europa.

86. *Semn:* Soarele se afla sub picioarele lui Dante, despărțit cu mai mult decît cu un semn zodiacul. Adică Dante, aflat în constelația Gemenilor și Soarele în cea a Berbecului, erau despărțiți de semnul zodiacul al Taurului. Sensul terținei este următorul: Dante ar fi putut să vadă mai mult din pămînt, dacă acesta ar fi fost luminat mai favorabil de soare.

88. *Pururea:* Încă o dată Dante își declară dragostea absolută pentru Beatrice, nestinsa lui dorință de a o privi mereu.

91. *Momelile:* Tot ce a creat natura sau arta ca să atragă și să cucerească mintea oamenilor prin frumusețea trupurilor umane, vii sau pictate, n-ar fi putut să se compare cu extraordinara frumusețe a Beatricei. Mai frumoasă decît orice creație a naturii sau a artei era iubita marelui poet și îndrăgostit.

98. *Cuibul Ledei:* Este constelația Gemenilor, numită astfel de Dante după numele mamei celor doi gemeni (Castor și Polux), Leda.

99. *M-azvîrli:* Puterea extraordinară a ochilor Beatricei, privită extatic de poet, l-a smuls din cerul al optulea și l-a proiectat în cel mai iute dintre ceruri, în cel de al nouălea, în vertiginosul prim mobil sau cristalin.

100 A sale părţi megieşe-ori depărtate
la fel fiind, să spun mi-ar fi cam greu
ce loc mi-alese doamna dintre toate.
103 Dar ea, ce pătrundea în dorul meu,
zîmbi atare-încît pe chipul ei
părea că rîde însuşi Dumnezeu.
106 „A lumii fire, care-n miez ca-n clei
stă-nfiptă şi tot restu-n jur roteşte,
din ceru-acesta-şi trage-n vreri temei.
109 El doar în Domnul locul şi-l găseşte,
în mintea-n care dragostea s-aprinde
mişcîndu-l şi virtutea ce-o-mpărţeşte.
112 Lumina şi iubirea-n cerc îl prinde
ca restul el; iar cel încins, apoi
pricepe doar pe cel care-l cuprinde.
115 Nu-l mînă alte ceruri dinapoi,
ci ele-n el mişcarea şi-o măsoară,

101. *Greu:* Era greu să ştii în care parte a celui de al nouălea cer intraseră, deoarece toate părţile lui erau egale şi ca iuţeală şi ca lumină.

105. *Însuşi Dumnezeu:* Este una dintre cele mai îndrăzneţe expresii ale poetului creştin Dante Alighieri, care-şi poate compara iubita cu însăşi divinitatea supremă.

108. *Temei:* În acest cer exista forţa care face ca pămîntul, care este centrul universului, să rămînă nemişcat (conform doctrinei ptolemaice a contemporaneităţii danteşti, care era geocentrice), şi în jurul lui să se rotească toate celelalte elemente şi ceruri.

109. *El doar:* Cerul acesta nu mai are nici un alt cer deasupra lui în care să fie conţinut, în afară de mintea divinităţii, de la a cărei iubire capătă impulsul mişcării şi virtutea de a influenţa celelalte ceruri, care îi sînt inferioare în arhitectura armonică a Paradisului.

112. *Lumina:* „Lumina şi iubirea" sînt caracteristicile Empireului şi ale divinităţii şi ele cuprind ca un imens cerc acest de al nouălea cer. Aşa cum acest cer suprem le cuprinde la rîndul lui pe celelalte opt, străbătute de Dante.

114. *Pricepe:* Empireul poate fi înţeles numai de Dumnezeu.

116. *Mişcarea:* Mişcarea cerului al nouălea, a primului mobil, nu se poate compara cu a nici unui alt cer. În schimb, toate celelalte mişcări ale celorlalte ceruri inferioare sînt măsurate de el, precum numărul zece este definit de cinci şi de doi care, înmulţite între ele, dau totalul zece.

cum zece se măsoară-n cinci sau doi.
118 Că timpul rădăcinile-şi scoboară
în el, şi frunza-ntr-altele şi-o ţine,
nu-i minţii tale price de povară.
121 O, lăcomie ce desprinzi de bine
şi-atare-afunzi pe om întru minciună,
încît nu-i chip să scape de sub tine!
124 Răsare încă-n oameni vrerea bună,
dar ploile ce prisosesc prefac
în searbăd rod şi cea mai dulce prună.
127 Credinţă-ori gînd curat azi nu mai zac
decît în prunci; tuleiul cînd le creşte
nu se sfiesc a le veni de hac.
130 De mic se-ndeamnă unul şi posteşte,
ca mare-apoi să-mbuce ca nărodul
în fiece lună tot ce-n jur găseşte.
133 Şi-ascultă maica şi-o iubeşte plodul,

118. *Timpul:* În acest vas, care este cerul al nouălea, îşi are „timpul", ca o plantă, rădăcinile, în timp ce în alte ceruri („altele"), planete, care măsoară timpul pentru muritori, îl are frunzele (mişcările vizibile). Sensul: „timpul" este măsurat cu ajutorul mişcării, mişcarea are drept origine acest cer, numit şi primul mobil, cerul motor al lumii. Oamenii îşi măsoară timpul după mişcările, vizibile pentru ei, ale planetelor, dar mişcarea reală îşi are originea în cerul al nouălea, în primul mobil, deci şi timpul îşi are sediul aici.

121. *O, lăcomie:* Beatrice blamează lăcomia de bunuri pămînteşti, care-i scufundă pe oameni în undele abjecţiei, nelăsîndu-i să aspire spre ceruri.

126. *Searbăd rod:* Într-o fructă care nu-i bună de mîncat se preface cea mai „dulce prună", stricată de ploile care au căzut neîncetat şi au putrezit-o. Sensul: oamenii voiesc binele, dar asupra acestei voinţe cad ploile torenţiale ale poftelor, care-i împing pe calea păcatelor.

128. *Tuleiul:* Înainte de a le fi crescut mustaţa, încă din adolescenţă, oamenii îşi pierd nevinovăţia şi credinţa.

130. *Posteşte:* Posteşte omul numai cînd este un prunc nevinovat, dar mai apoi, cînd creşte, se îndoapă cu tot felul de mîncări, şi în „fiece lună" (chiar şi în zilele de ajunare prevăzute de biserică).

dar limba cînd i-e-n gură dezlegată
abia așteaptă a-i cînta prohodul.
Așa se-ngroașă pielița curată
cînd dă cu ochii de copila cui
alungă nopți și zorile ne-arată.
Nu te mira, ci-aminte-adu-ți că nu-i
cîrmaci pe jos; de-aceea strîmb se-ntoarnă
umana ginte-n voia nimănui.
Dar mai 'nainte ca ianuar din iarnă
să iasă prin sutimea ce-i uitată,
tot ceru-atare va mugi din goarnă,
că izbăvirea îndelung visată

134. *Dar limba:* Terțina este una dintre cele mai aspre. Numai cînd este copil, omul își iubește mama, ca apoi, crescînd, să-i dorească moartea cît mai grabnic, probabil pentru a o moșteni.

136. *Pielița:* Pielea oamenilor se îngroașă („devine din albă neagră", în textul original), căpătînd un aspect bestial, sub semnul apelurilor Circei, simbol al poftelor.

137. *Copila:* Circe, magiciana care l-a reținut pe Ullise în mrejele dragostei senzuale și care i-a schimbat pe tovarășii săi în porci, este numită în *Eneida* (VII, 11) fiica Soarelui, a aceluia „care alungă nopți și zorile ne-arată".

140. *Cîrmaci:* Atît tronul imperial cît și cel pontifical, ocupat de un uzurpator ca Bonifaciu al VIII-lea, nu aveau un cîrmaci, un conducător capabil să-i abată pe oameni de pe calea rătăcirii.

142. *Dar mai 'nainte:* Mai înainte ca ianuarie să iasă din iarnă din cauza acelei sutimi, părticele de timp, pe care oamenii nu o iau în considerație. Cînd Iuliu Cezar a reformat calendarul, stabilind anul de 365 zile și 6 ore, au fost neglijate 12 minute (a o sută parte dintr-o zi). Aceste sutimi, adăugîndu-se în fiecare an unele altora, cu trecerea secolelor s-ar fi adunat și, laolaltă, ar fi făcut ca luna ianuarie să devină luna martie, luna primăverii. Dar altă reformă a calendarului, înfăptuită în 1582 de către papa Grigore al XIII-lea (introdusă și în țara noastră în 1924), a pus lucrurile la punct.

144. *Mugi:* Nu vor trece mulți ani, și cerurile vor face să răsune glasul mîniei divine, pe care o așteaptă atîția oameni care sînt însetați de dreptate.

va-ntoarce pupa unde-i prora-atare,
că drept pluti-va nava încercată
și rod ales va răsări din floare."

146. *Va-ntoarce:* Comparația este luată din nou din lumea marinarilor și sensul ei este foarte clar: omenirea se va îndrepta din nou spre drumul cel bun. Din nou un Cînt din Paradis, cu accente atît de puternice împotriva eclesiaștilor, se închide cu o lumină de speranță, cu o altă profeție consolatoare.

CÎNTUL XXVIII

Cerul al nouălea, primul mobil. Ierarhiile îngerești. Concordanța între îngeri și ceruri.

Cînd adevărul despre-umana ginte
și traiul ei mi-l tălmăci spunînd
cea care raiul mi-l sădește-n minte,
cum vede omul în oglindă-arzînd
o torță ce din spate-l luminează,
'nainte s-o cuprindă-n văz sau gînd,
și adevărul vrînd curat să-l vază
se-ntoarce-aflînd că-i potrivit cu glaja,

1. *Cînd:* Cînd Beatrice a terminat asprele ei cuvinte îndreptate împotriva corupției umanității contemporane.

3. *Cea care raiul:* Beatrice, care în viața lui Dante a adus Paradisul.

5. *O torță:* O lumină care se reflecta într-o oglindă mai înainte de a fi văzut-o în realitate sau a se fi gîndit la ea, deci cu totul pe neașteptate.

8. *Se-ntoarce:* Se întoarce imediat, ca să-și dea seama dacă exista în realitate, în spatele lui, izvorul luminos, a cărui imagine scînteietoare o vede reflectată în oglindă. Și își dă seama că așa este.

ca versu-n cînt cu nota ce-l urmează,
10 așa și eu cînd, înfruntîndu-i vraja,
privit-am drept în ochii ei prin care
mă prinse-aoare dragostea cu mreaja.
13 Și-abia i-am înturnat pe-ai mei spre soare,
izbit de tot ce-arată ceru-n sine
cînd țintă cați la mîndra-i cingătoare,
16 văzui un punct ce răspîndea lumine
pătrunzătoare-astfel că orice față
sub focul lui se cade să se-ncline:
19 cea mai măruntă stea și mai răzleață
s-ar zice Lună lîngă dînsul pusă
să stea ca-n ceruri soață lîngă soață.
22 Și nu departe de lumina spusă
mai mult decît un nimb de focul său,
cînd deasă-i pînza de vapori adusă,
25 rotea împrejur sclipind un cingătău

9. *Ca versu-n cînt:* Există un deplin acord, așa cum exista concordanța deplină între melodie și ritmul ei.

10. *Așa și eu:* Așa face și Dante și se întoarce spre a vedea care este realitatea izvorului luminos, oglindit în dumnezeeștii ochi ai Beatricei, din care a izvorît flacăra dragostei ce l-a cuprins în timpul *Vieții noi.*

15. *Cînd țintă cați:* Atunci cînd observi cu toată atenția rotirea acestui cer.

16. *Lumine:* Strălucirea acelui punct luminos pe care-l vede Dante în primul mobil este atît de intensă, încît ochii atinși de ea trebuie să se închidă repede, spre a nu orbi.

19. *Stea:* Punctul acela este atît de mic, redus infinitezimal, ca un punct matematic, indivizibil, aproape imaterial, încît chiar o stea care de pe pămînt ne apare atît de mică, pusă lîngă el, ar fi putut apărea de dimensiunile lunii pline lîngă cea mai mică stea a firmamentului.

22. *Nu departe:* În jurul acelui punct luminos, care reprezintă divinitatea, la o depărtare egală cu aceea la care se afla o lumină de haloul din jurul ei, produs de vaporii de apă, se rotea un cerc de foc cu o iuțeală atît de mare, încît o depășea chiar pe a primului mobil („suprema boltă"), care se știe că este cel mai vertiginos dintre toate cerurile. Acesta este primul cerc din ierarhia îngerilor, al serafimilor.

atît de iute, c-ar fi-nvins mișcarea
supremei bolți ce ne-mpresoară-n hău.
28 Alt cer în juru-i își rotea vîlvoarea,
cuprins și el de-al treilea în strînsoare
și tot așa de-a rîndul, cît e zarea.
31 Era-n lărgime-al șaptelea atare
că însuși curcubeul întregit
să-l prindă-n brațe n-ar fi fost în stare.
34 Și încă două se roteau în sit,
tot mai agale înscriind tighel,
de foc în jurul punctului zărit,
37 și mai vîrtos zvîrlea scîntei acel
ce mai aproape-i sta, căci mai cu vlagă
sorbea puteri și adevăr din el.
40 Citindu-mi vrerea-n ochi, stăpîna dragă
„De el, grăi cu glas care mîngîie,
atîrnă cerul și natura-ntreagă.
43 Privește roata ce-i în șir dintîie
și află că se mișcă-atît de iute

28. *Alt cer în juru-i:* Al doilea cerc de foc, în care se află heruvimii. Urmează apoi celelalte cercuri de foc, pînă la nouă, în următoarea ordine: cercul serafimilor, al heruvimilor, al tronurilor, al stăpînilor, al virtuților, al puterilor, al principilor, al arhanghelilor și al îngerilor.

31. *Lărgime:* Cel de al șaptelea cerc de foc este atît de larg, încît curcubeul, considerat ca un cerc întreg, nu l-ar fi putut cuprinde.

34. *Și încă două:* Aceste alte „două" sînt cercurile de foc, al optulea și al nouălea, care cuprind pe arhangheli și pe îngeri.

35. *Mai agale:* Cu cît aceste cercuri se aflau mai departe de punctul luminos, cu atît se roteau mai lent.

37. *Și mai vîrtos:* Și cu cît un cerc de foc era mai aproape de punctul divin, cu atît era mai luminos și mai pur. Fiind mai aproape de însuși esența divină a luminii, o reflecta mai profund și mai intens.

40. *Vrerea:* Ardoare de a ști.

41. *De el-:* De acest punct de lumini depinde și cerul și întreaga fire. Definiția cea mai simplă și mai ortodox creștină a divinității.

43. *Dintîie:* Primul cerc este al serafimilor, care este cel mai apropiat de centrul luminos al punctului divin, fiind pentru asta și cel mai luminos și cel mai rapid.

prin dragostea ce-i scris în cerc s-o mîie.“
„De-ar fi şi-n jurul lumii, am zis, făcute
cu-aceeaşi rînduială-a sale sfere,
m-ar sătura bucatele-aşternute.
Ci-n lumea noastră vezi, şi nu-i părere,
că roţile, pre cît sînt mai departe
de mijloc, se-nvîrtesc mai cu putere.
Ori dacă-i scris să-mi facă cerul parte
de-a sale taine-ntr-acest sfînt lăcaş,
ce doar lumină şi iubire-mparte,
să-mi spui de ce nu calcă pe-un făgaş
modelul cu icoana lui, căci eu
nu-s vrednic adevărul să-l desfaş.“
„Nu-i de mirare dacă-ţi vine greu
să descîlceşti cu degetele-ţi nodul
ce neîncercat s-a încîlcit mereu!“
Astfel grăi şi „Muşcă,-apoi, din rodul
ce ţi-l întind, de vrei sătul să fii
şi-ascute-ţi mintea ca să-i prinzi izvodul.
A lumii sfere-s strîmte-ori largi, să ştii,

47. *Aceeaşi rînduială:* Dacă şi în lumea sensibilă ar exista o asemenea ordine, Dante ar fi satisfăcut cu răspunsurile Beatricei şi n-ar mai avea nimic de întrebat.

49. *Ci-n lumea noastră:* Iată care este nedumerirea lui Dante. El a văzut că cerurile care se rotesc în jurul pămîntului au o iuţeală cu atît mai mare cu cît se depărtează de centrul lor, pe cînd aici, în cerul cristalin, este invers: cercurile de foc sînt cu atît mai rapide cu cît sînt mai apropiate de centrul lor, punctul luminos.

55. *Să-mi spui:* Dante ar dori să ştie de ce există această deosebire între copie („icoana“) (cerurile care se rotesc în jurul pămîntului), şi „modelul“ (cercurile de foc care se rotesc în jurul punctului luminos al divinităţii).

59. *Nodul:* Dacă mîinile tale nu pot dezlega un astfel de *nod* (problemă), să nu te miri, pentru că acest nod nedezlegat de oameni s-a strîns mereu mai mult.

64. *A lumii sfere:* Cerurile care se rotesc în jurul pămîntului au o orbită mai vastă sau mai îngustă, după mărimea virtuţii care le pătrunde şi cu ajutorul căreia se învîrtesc cu variate iuţeli.

precum în fiece parte se-mpărţeşte
virtute multă-ori mai puţină şi
cînd e mai mare binele sporeşte
şi-un spor de bine vrea şi-un corp mai mare,
desăvîrşit în tot ce-l împlineşte.
Deci ăstui cer ce-atrage în mişcare
întreaga lume,-acela-i corespunde
ce ştiind, iubeşte cu mai multă-ardoare.
Iar dacă mintea-ţi în virtuţi pătrunde
şi ele-ţi sînt măsură, nu lărgimea
substanţelor ce-ţi par a fi rotunde,
vedea-vei potrivire-ntre mărimea
fieştecărui cer mai mic sau mare
cu-nţelepciunea lui şi profunzimea.“
Precum rămîne limpede sub soare
întreaga boltă cînd Borea bate
şi slobozeşte mai domol suflare,
gonind departe negură şi zloate,
astfel că cerul frumuseţea sa
zîmbind şi-o-mparte-n licăriri curat
aşa-am rămas şi eu cînd doamna mea
mă dumiri şi adevărul pur

70. *Ăstui cer:* Deci acestui cer, al nouălea, primul mobil, oare trage după sine întreg universul, dîndu-i mişcarea de rotaţie, îi corespunde aici întîiul cerc de foc al serafimilor, cei care ştiu cel mai mult, ei fiind cei mai aproape de divinitate.

73. *Dacă mintea-ţi:* Dacă apreciezi cerurile după virtutea care le pătrunde şi nu după extensiunea lor materială.

75. *Substanţelor:* A substanţelor îngereşti care se rotesc în jurul punctului luminos în cele nouă cercuri de foc.

76. *Potrivire:* Perfecta corespondenţă care exista între mai mare cu mai mult şi dintre ce-i mic cu mai puţin, după cum este şi inteligenţa care mişcă acele ceruri.

80. *Borea:* În mitologie, vînturile erau personificate, avînd figuri umane. Aşa este Boreas, care suflă dinspre nord-vest, vînt temperat ce readuce totdeauna vreme frumoasă.

sclipi curat precum în cer o stea.
88 Iar cînd sfîrşi, în profunzimi de-azur
văzui, ca fieru-n clocot azvîrlind
şi sferele mii de scîntei în jur.
91 Fice scînteie se mişca rotind
în focul ei, şi-erau atîtea-n zbor,
că-n numere nu-i chip să le cuprind.
94 Osana-şi răspundeau din cor în cor
spre punctul ce-i sorginte de lumini
şi-n veci îi va păstra pe locul lor.
97 Ci-nţelegînd ce îndoieli m-aţin,
iubita zise: „Cercurile prime
ţi-au arătat Heruvi şi serafimi.
100 Se-nvîrt atît de iuţi legaţi de schime,
spre-a fi cît pot cu punctul prim la fel
şi pot, pre cît se-naltă-n stări sublime.

87. *Precum în cer o stea:* Răspunsul Beatricei, ca şi vîntul de nord-vest, îi luminase toată ceaţa nedumeririlor, şi acum adevărul asupra celor nouă ceruri şi a celor nouă cercuri de foc care se roteau invers îi este tot aşa de luminos ca o stea.

89. *Ca fieru:* O altă imagine luată din lumea artizanilor florentini, pentru a arăta radiaţia cercurilor ierarhiilor angelice.

93. *Că-n numere:* În textul original: „Numărul lor întrecea de mii de ori dublarea şahului". Pentru a arăta cît de mare era numărul roiurilor angelice care scînteiau în cele două cercuri de foc, Dante face aluzie la cunoscuta legendă care stă la originile şahului. Indianul care inventase jocul de şah l-a prezentat regelui Persiei, cerînd în schimb o răsplată care în aparenţă era foarte modestă: un bob de grîu pentru primul pătrat al tablei de şah, două pentru al doilea pătrat, patru pentru al treilea ş.a.m.d., adică în progresie geometrică, numărul 2 ridicat la puterea 64 (cîte pătrate are esichierul). Rezulta un număr de douăzeci de cifre = 18. 446. 744.073. 709.551. 615, care nu ar fi putut fi acoperit de întreaga recoltă de grîu a Persiei în mai multe sute de ani.

96. *Locul lor:* Fiecare cerc la locul lui prestabilit, intonînd cîntări de glorie punctului luminos care reprezenta divinitatea.

99. *Heruvi:* Heruvinii care împreună cu serafimii formează primele două cercuri de foc.

101. *Punctul prim:* Punctul radiant, Dumnezeu.

103 Ceilalţi, cuprinşi de-al treilea roş inel,
se cheamă Tronuri ale sfintei feţe
şi cea dintîi treime-nchid prin el.
106 Ei gustă bucurii şi frumuseţe
pre cît ajung mai adîncit să vază
în cel ce-aduce pace şi blîndeţe.
109 Deci fericirea-n rai se-ntemeiază
pe văz, nu pe iubire, căci ea cură
din el şi doar printr-însul scînteiază.
112 Acestui văz i-e meritul măsură,
născut de har şi bună vrere;-atare
din pas în pas purcede în făptură.
115 Triada-a doua, ce la fel răsare
într-astă primăvară-nveşnicită
ce-atinsă noaptea de Berbec nu moare,
118 de-a pururi cîntă-Osana fericită,
pe trei isonuri ce răsună lin
în trei rotiri prin care-i întreită.
121 În sînul ei alţi îngeri sfinţi se-ţin:
Stăpînii-ntîi, Virtuţile şi-apoi
Puterile în cel de-al treilea cin.

105. *Treime:* Prima triadă, prima ierarhie angelică.

106. *Bucurii:* Beatitudinea care le este acordată de putinţa de a-l vedea pe Dumnezeu, conştiinţa adevărului şi pacea oricărei minţi.

109. *Fericirea:* Fericirea pentru această primă ierarhie consta, în primul rînd, în actul contemplaţiei divine.

112. *Meritul:* Actul contemplaţiei divine, deci fericirea, este proporţională cu meritul fă pturii respective. Proporţia aceasta de contemplaţie, răsplătirea deci, derivă din „buna vrere" a omului şi din ajutorul graţiei divine.

117. *Berbec:* Expresia „noaptea de Berbec" semnifică toamna, pentru că atunci constelaţia Berbecului devine nocturnă, în timp ce primăvara este diurnă. Splendida terţină defineşte o primăvară eternă, paradisiacă.

119. *Trei isonuri:* Fiecare cerc de foc al acestei de a doua triade angelice cîntă o melodie deosebită.

124 Penultimele două roți din roi
adună Prinți și-Arhangheli în sobor
și joc de Îngeri roata dinapoi.
127 Cu toții sus, spre punct privesc cu dor
și-atare-nving în jos, încît spre Bine
cu toți sînt trași și-atrag la rîndul lor.
130 Privi spre-aceste orînduiri divine
măritul Dionis cu-atîta drag,
că le numi și le-mpărți ca mine.
133 Grigore însă-alese alt drumeag,
dar rîse el de sine însuși cînd
deschis-a ochii pe-al tăriei prag.
136 Să nu te miri c-un muritor de rînd
vă tălmăci atare taine; toate
i le vădi cel ce crezu văzînd,
139 cu alte încă din aceste roate."

124. *Penultimele:* Al șaptelea și al optulea cerc de foc.

126. *Îngeri:* Aici cuvîntul nu are sens general ci semnifică componența celui de al nouălea cerc de foc care se rotește în jurul punctului luminos.

127. *Cu toții sus:* Aceste cercuri de foc privesc „sus", în extaz, spre punctul luminos al divinității. Iar „în jos", atrag pe cele inferioare. Deci ele își transmit de sus în jos puterea de atracție, fiind în același timp atrase de punctul central divin.

131. *Dionis:* Dionisie Areopagitul, episcop al Atenei, care către anul 500 a scris o operă intitulată ***De colesti hierarchia***, pe care Dante a cunoscut-o în mod sigur și pe care a utilizat-o în acest Cînt pentru clasificarea ierarhiilor îngerești.

133. *Grigore:* Grigorie cel Mare (540—604), vestit papă, care a urmat o altă ordine a ierarhiilor îngerești.

134. *Rîse:* Intrînd în Paradis, după moartea sa, putînd astfel să-și dea seama de eroarea în care căzuse, orînduind altfel ierarhia îngerilor.

136. *Să nu te miri:* Să nu se mire Dante dacă un muritor ca Dionisie Areopagitul a putut să releve un adevăr atît de tainic ca acesta al ierarhiilor angelice. Acest adevăr i-a fost transmis de către însuși sfîntul Pavel (cel care convertise la creștinism pe Dionisie), și care, răpit fiind în ceruri, putuse vedea aici, direct, adevărata orînduire divină.

CÎNTUL XXIX

Cerul al nouălea, primul mobil. Ierarhiile îngerești. Invectiva împotriva vanității. Nesfîrșitul număr al îngerilor.

1 Cînd luna și-al ei frate, mîndrul Soare,
acoperiți de Cumpeni și Berbec,
își fac din zare ambii cingătoare,
4 cît e de cînd îi ține ca-n refec
zenitul, pîn' ce scapă din strînsoare
și amîndoi într-alte zone trec,
7 atîta timp cu fața zîmbitoare
privi iubita punctul ca de foc,
spre care văzu-mi nu găsea cărare.
10 Grăi apoi: „Am să-ți răspund pe loc,
căci vrerea nerostită ți-am zărit
unde se-mplîntă orice timp și loc.
13 Nu spre-a spori un bine ce-mplinit

2. ***Berbec.*** Luna se afla sub semnul zodiacal al Cumpenei iar soarele sub acela al Berbecului.

3. ***Zare:*** Se găsesc în același timp pe o linie a orizontului („zare"), dar în puncte diametral opuse.

5. ***Zenitul:*** Într-acea poziție astronomică în care soarele și luna stau parcă în echilibru, la o egală distanță de zenit. Această poziție a astrelor respective durează numai o clipă. Toată această erudită comparație, foarte caracteristică atunci cînd Dante face incursiuni în astronomia medievală, pe care o cunoaștea perfect, pentru a ne spune că Beatrice a tăcut o clipă.

8. ***Punctul:*** Punctul radiant al divinității care îl orbise inițial pe Dante.

11. ***Ți-am zărit:*** În punctul luminos se adună noțiunile de spațiu („loc") și timp. Acolo a putut citi Beatrice gîndurile și întrebările lui Dante.

13. ***Nu spre:*** Nu pentru a-și spori perfecțiunea a creat Dumnezeu pe îngeri, ci pentru ca splendoarea lui reflectată în aceste făpturi celeste să se poată bucura de conștiința propriei existențe.

nu rabdă spor; ci ca lumina-i clară
să poată zice «sînt» nedesminţit,
16 pe vrerea ei, din timp şi spaţiu-afară,
iubirea-nveşnicită se vădi
în noi iubiri; dar alduita-i pară
19 nici pînă-atunci şezînd nu hodini;
dintotdeauna duhul ei măreţ
pe-faţa-acestor ape pribegi.
22 Perfecte şi deodată, nu răzleţ
ieşiră formă şi materie;-egal
c-un arc tricord ce-azvîrle trei săgeţi.
25 Şi după cum în sticlă sau cristal
străluce-o rază-astfel, că dintr-o dată
ajunge şi se-mprăştie în pocal,
28 la fel din Creator iradiată
ieşit-a-această formă întreită,
fără de timp şi dintr-o dată toată.
31 Şi tot atunci orînda fu-mpărţită
substanţelor; iar lumii culmi îi fură
doar cele ce-au prins viaţă-adevrrită
34 prin actul pur; mai jos materia pură,

16. *Afară*: El i-a creat pe îngeri în afară de timp şi spaţiu.
17. *Iubirea-nveşnicită:* Eterna iubire, Dumnezeu.
18. *Noi iubiri*: Îngerii.
19. *Nici*: Nici înainte de crearea îngerilor, Dumnezeu nu rămăsese inactiv („nu hodini").
24. *Un arc tricord*: Aşa cum dintr-un arc cu trei coarde ţîşnesc către ţintă trei săgeţi, aşa a ieşit din mintea divinităţii făptura întreită a îngerilor, rezultată din formă, materie şi contopirea lor.
25. *Şi după cum*: Şi tot aşa cum o rază de lumină căzînd pe corpul transparent al cristalului sau chihlimbarului îl pătrunde imediat, iluminîndu-l în întregime, aşa s-a întruchipat făptura îngerească dintr-o dată, din cele trei elemente, în perfecţiunea şi deplinătatea sa.
31. *Orînda*: Împreună cu crearea îngerilor („substanţelor"), a fost creată şi ordinea lor în univers, ei fiind orînduiţi în Empireu, deasupra tuturor cerurilor, în „culmea lumii."
34. *Actul pur*: Îngerii au fost creaţi direct de Dumnezeu, iar din materie „pură" s-a constituit pămîntul.

iar la mijloc, deolaltă-mpreunate,
act şi materie-n strînsă legătură.
37 Vă scrise Ieronim c-au fost create
fápturile-ngereşti cu mult'nainte
de-a fi făcute celealalte toate;
40 dar adevăru-n scrierile sfinte
de mulţi s-a spus şi va să-l vezi uşor
de-n file vei căta cu luare-aminte.
43 Vă sare şi raţiunea-ntr-ajutor,
căci nu concepe îngeri în mişcare
ce nu-şi plinesc desăvîrşirea lor.
46 Acuma ştii şi cînd, şi unde-aoare,
şi cum au fost creaţi de Domnul; deci
trei doruri ţi-am hrănit cu-ndestulare.
49 Dar n-ai s-ajungi să numeri douăzeci
mai iute decît parte dintre ei

35. *La mijloc*: Între îngerii din Empireu şi pămînt, se află cele nouă ceruri, în care materia se uneşte cu actul prim (al divinităţii).
37. *Ieronim*: Născut în Dalmaţia către anul 340, călător şi predicator în părţile Răsăritului, sfîntul Ieronim a murit în 420. El este traducătorul în latineşte al *Bibliei*. Într-o *Epistolă* afirmă că îngerii fuseseră creaţi cu mult înainte de crearea restului lumii. Opinia lui este combătută de Toma d'Aquino.
40. *Dar adevăru:* Afirmaţia Beatricei asupra creaţiei simultane a îngerilor şi a restului lumii.
41. *Mulţi*: La mulţi autori de scrieri sacre, care stau sub semnul inspiraţiei divine.
42. *Vei căta:* Dacă va studia cu atenţie afirmaţia textelor sacre, ca *Geneza*, că „la început Dumnezeu a creat şi cerul şi pămîntul".
43. *Raţiunea:* Chiar şi mintea oamenilor poate să înţeleagă că îngerii, creaţi pentru a pune în mişcare cerurile, nu puteau să existe atîtea secole fără obiectele activităţii lor (cerurile pe care ei le roteau).
46. *Acuma:* Acuma, după ce Beatrice a vorbit şi a satisfăcut întreita dorinţă de a şti a lui Dante, adică „unde" (unde s-au născut îngerii), (în afara spaţiului), „cînd" (în afara timpului), „cum" (din iubirea divină).
49. *Douăzeci:* Nu a trecut mai mult timp decît îţi trebuie să numeri pînă la douăzeci, şi îngerii conduşi de Lucifer s-au răzvrătit împotriva lui Dumnezeu.

căzut-a tulburîndu-vă pe veci.
52 Ceilalţi intrară-n hora de scîntei,
pre cîte vezi, cu-atîta drag, că roata
nicicînd n-o vor lăsa pe seama ei.
55 Obîrşie-a prăbuşirii fu spurcata
trufie-a celui ce-ai văzut că-ndură
povara lumii:-aceasta-i fu răsplata.
58 Ceilalţi, în schimb, umili recunoscură
că-s plăsmuiţi din mila proslăvită
ce-i vrednici să simtă-a sa făptură.
61 De-aceea fu vederea lor sporită
prin har şi merit; şi de-aceea-i vie
voinţa-n ei, deplină şi-ntărită.
64 Nu te-ndoi, ci crede cu tărie
că faptul de-a fi uns cu har arată
cu cîtă-ardoare dragostea-l îmbie.
67 Spre-acest sobor cu propria-ţi judecată
priveşte deci; şi dacă vorba mea
ai priceput, alt ajutor nu-ţi cată.
70 Cum însă-a voastre şcoli, în lumea ta,
vorbind despre-ngereasca fire scriu
că-şi aminteşte, judecă şi vrea,

51. *Căzut-a:* Cînd îngerii răzvrătiţi au fost învinşi, căpetenia lor, Lucifer, a fost precipitată în haos, căzînd asupra pămîntului, care tocmai atunci se consolida. El a săpat astfel uriaşa prăpastie a Infernului, ridicînd de cealaltă parte, la antipozi, din ape, muntele Purgatoriului.
52. *Ceilalţi:* Îngerii ceilalţi, credincioşi lui Dumnezeu.
56. *Trufie:* Cauza căderii lui Lucifer a fost trufia. *Că-ndură:* Într-adevăr un vers magnific, readucînd în memorie pe Lucifer văzut de Dante în centrul abisului infernal, prizonier etern al gheţii (cf. *Infernul*, Cîntul XXXIV).
58. *Ceilalţi:* Îngerii rămaşi în Empireu, modeşti, au recunoscut că existenţa lor este datorată nesfîrşitei mile şi iubiri a lui Dumnezeu.
64. *Nu te-ndoi:* Să fie sigur Dante că graţia divină este proporţionată cu meritul.
67. *Sobor:* Adunarea îngerilor din aceste cercuri de lumină.
70. *Şcoli:* În şcolile Evului Mediu, teologal şi scolastic.
72. *Vrea:* Se discută deci în şcolile teologice dacă îngerii au sau nu voinţă, inteligenţă şi memorie.

73 va să-ţi descopăr adevărul viu
pe care-ai tăi ajuns-au să-l confunde,
greşind prin înţelesuri ce nu ştiu.
76 Cînd îngerii ajuns-au a pătrunde
cerescul chip, nu l-au întors pe-al lor
din el, de car' nimica nu se-ascunde.
79 Nu le-a curmat vederea nici un nor,
nici gînd răzleţ nu l-a silit nicicînd
să deapene-amintiri de pe fuior.
82 Dar voi visaţi şi treji fiind, crezînd
de bună-ori rea credinţă-a spune drept:
şi-i rău de cei ce mint. Filozofînd,
85 voi nu urmaţi o cale şi-un concept,
căci fiecare doar atît încearcă
să pară, nu să fie înţelept.
88 Dar nu pe-aceştia furia şi-o descarcă
Înaltul, cît pe cei ce şi-au uitat
Scriptura sfîntă-ori se silesc s-o-ntoarcă.
91 Nu vă gîndiţi cît sînge-a fost vărsat
de dragul ei! Nici că pe-aici ne place
să ştim c-o cercetaţi cu gînd curat.

77. *Cerescul chip:* Îngerii, de cînd au fost creaţi, de cînd au avut viziunea divinităţii („cerescul chip"), nu au întors niciodată faţa de la ea.
81. *Amintiri:* Avînd mereu în faţa lor pe Dumnezeu în care pot vedea totul, îngerii nu au nevoie de memorie.
83. *Rea credinţă:* Sînt unii (teologi, ca în cazul acesta) pe lume care sînt de bună sau rea-credinţă, unii cred că spun adevărul greşind cu bună-credinţă, alţii care mint cu rea-credinţă.
85. *O cale:* Filozofînd, oamenii nu urmează o singură cărare, a unicului adevăr. Fiecare filozof, vrînd să pară mai original şi deci superior celorlalţi, îşi urmează, din vanitate, un drum propriu.
90. *Scriptura:* Sufletele din Paradis sînt îndurerate mai cu seamă de răstălmăcirea Sfintelor Scripturi.
91. *Cît sînge:* Sîngele martirilor vărsat pentru propăvăduirea cuvîntului Scripturilor.

Rîvnind să pară, fice ins născoace
tot ce-i trăsneşte lui prin cap; Scriptura
e dată-uitării şi-Evanghelia tace.
De Lună zic că şi-ar fi-ntors făptura
cînd Crist pieri şi Soarele ajunse
sub ea, de vină fiind întorsătura;
dar mint, să ştii; căci Soarele s-ascunse
prin el; de-aceea nici la spani ori inzi,
nici la iudei lumină nu pătrunse.
N-are Florenţa-atîţia Lapi şi Binzi
cîte năzbîtii-ai auzi-ntr-un an
de-ai sta ca ei biserici să colinzi;
de-aceea nepăscut bietul mirean
se-ntoarece de la slujbă; dar iertare
că paguba nu-şi vede,-aşteaptată-n van.

94. *Rîvnind:* Dorind să pară drept mari teologi, din vanitate, se scornesc de către unii interpretări în care se uită de izvorul pur şi adevărat al Scripturilor.

97. *De Lună:* Spun unii că în clipa răstignirii lui Cristos, cerul s-a întunecat din cauza lunii, care, aşezată între pămînt şi soare, a provocat o eclipsă. Aceasta este o minciună, pentru că lumina soarelui s-a întunecat de la sine, într-un mod miraculos, fără eclipsarea produsă de interpunerea unor corpuri cereşti.

100. *Soarele s-ascunse:* Din cauza acestui miracol provocat de durerea divină la moartea Fiului lui Dumnezeu s-a întunecat cerul. Fenomenul a fost general, putînd fi observat de „spani" (locuitorii cei mai apuseni din Evul Mediu), de către „inzi" (locuitorii cei mai răsăriteni din lumea cunoscută atunci), la fel şi de către „iudei" (care se aflau la mijloc, între Spania şi India). Deci întunecarea cerului a fost generală, putînd fi observată de întreg emisferul locuit, ceea ce nu ar fi fost cazul dacă ar fi fost numai o eclipsă a soarelui provocată de interpunerea lunii între el şi pămînt.

103. *Lapi:* „Lapi" şi „Binzi", diminutive din Jacopo şi Aldobrando, nume foarte obişnuite în Florenţa.

104. *Năzbîtii:* Cîte opinii false se proferă din înaltul amvoanelor.

106. *Bietul mirean:* Iată cît de vinovaţi sînt aceşti predicatori eronaţi, care hrănesc cu interpretări false oamenii din popor, ignoranţi şi candizi.

N-a spus Hristos spre-ai săi «Umblaţi, aoare,
şi basme predicaţi!» ci-nvăţătură
le-a dat şi drept temei credinţă tare.
Iar dînsa-astfel le răsună pe gură,
că-n lupta ce ne scapă de gheene
făcut-au scut şi lance din Scriptură.
Ci-azi popii vin cu născociri viclene
şi cu măscări; iar de se rîde gros,
li-i chiar de-ajuns ca să se umfle-n pene.
Ci-atare drac le şade-ascuns în dos,
că de norodul le-ar căta-n scufie,
pricepe-ar că nădejdea-i de prisos.
Prin ea spori a lumii nerozie
astfel, c-orice făgadă din amvon
de bună-i luată, fără mărturie.
Cu ea-şi îngraşe porcii sfîntu-Anton,
ba şi pe alţii ce-s mai rău ca ei,
bani călpuiţi plătind în schimb din tron.

111. *Credinţă:* Cristos a indicat apostolilor săi drept temelie a propovăduirii, adevărul creştin.

114. *Scriptură:* Apostolii au avut drept armă numai *Evanghelia* şi învăţăturile ei.

116. *Rîde gros:* Predicatorii bisericeşti au acum obiceiul de a-şi împăna predicele cu anecdote şi glume tari, pentru a provoca efecte oratorice, care-i fac să se umfle de trufie.

119. *Norodul:* Poporul care ascultă candid un asemenea predicator.

121. *Prin ea:* Prin această încredere a sporit prostia în lume, încît oamenii dau buzna peste aceia care acordă prin vorbe iertarea păcatelor. (Se face în felul acesta aluzie la ceea ce avea să fie abuzul de indulgenţe, care va provoca atîtea oprobrii papalităţii şi bisericii catolice.)

124. *Cu ea:* Cu aceste zadarnice făgăduieli de iertare a păcatelor îşi îngraşă porcii călugării antonieni, urmaşii sfîntului Anton, reprezentat totdeauna cu un porc la picioare, simbolul Diavolului care-l ispitise în atîtea rînduri.

125. *Mai rău:* Mai răi decît porcii sînt chiar călugării care sînt falşi predicatori, desfrînaţi şi pomeniţi aici cu atît de aspre cuvinte de Beatrice.

Ci-acu de-ajuns cu popii cei mişei;
de dreapta cale ochii ţi-i găteşte,
ca drum şi timp să mai scurtăm, de vrei.
Natura îngerească se-nmulţeşte
astfel, că nici un număr nu-i răspunde,
nici minte nu-i să vadă cum sporeşte.
În cîte spune Daniel pătrunde
şi-ai să pricepi că-ntr-ale sale mii
şi mii, un număr hotărît se-ascunde.
Lumina-ntîi ce-o scaldă-n raze vii
în tot atîtea chipuri e primită,
pe cîţi sînt cei cu care se-nfrăţi.
Priceperea fiind însă potrivită
iubirii, desfătarea-i mai intensă
ori mai domoală-n ei: deci felurită.
Vezi dar cît de sublimă şi imensă
e forţa-acelei veşnice puteri
ce-n mii de-oglinzi şi-mparte raza densă
şi-i una totuşi, astăzi ca şi ieri."

128. *Dreapta cale:* A subiectului principal, natura îngerilor.

131. *Număr:* Sînt atît de mulţi îngerii, încît nu numai că nu se poate spune numărul lor, dar nici măcar nu se poate concepe.

133. *Daniel:* Aluzie la un pasaj din *Daniel* (VII, 10), în care se poate citi că profetul nu dă un număr determinat vorbind despre îngeri ci scrie că „mii de mii îl serveau pe Dumnezeu şi de zece mii ori zece mii stăteau în faţa lui".

136. *Lumina-ntîi:* Dumnezeu . Lumina divină se răsfrînge în îngeri, în fiecare altfel, cu tot numărul lor infinit.

139. *Priceperea:* Viziunii intelectuale („priceperea") îi urmează „iubirea". Deci fiecare înger avînd o viziune diversă a lui Dumnezeu are şi o iubire variată pentru el. Diversă viziunea, diversă iubirea.

143. *Veşnice puteri:* Înălţimea şi grandoarea lui Dumnezeu („veşnica putere"), care a creat atîtea „oglinzi" (îngeri), în care se reflectă, rămînînd totuşi unul, ca şi mai înainte de a fi fost creat universul.

CÎNTUL XXX

Cerul al nouălea, primul mobil. Ierarhiile îngereşti. Urcarea în Empireu. Fluviul de lumină. Trandafirul alb. Tronul lui Enric al VII-lea.

Din şase mii de mile depărtare
ne dogoreşte-amiaza şi culcată
pămîntu-şi zvîrle umbra lui în zare,
cînd drept deasupra bolta înstelată
prinde-a păli şi licărul plăpînd
al stelelor tot mai sfios s-arată
aci-n străfund vederii, pînă cînd
apare-n ceruri mîndra auroră
şi stea de stea se stinge rînd pe rînd.
La fel rotirea sferelor ce-adoră
din veci şi pururi punctul ce mă-nvinse,

1. *Şase mii de mile:* Amiaza era departe de Italia cu aproximativ 6000 de mile, cam şapte ore. Pentru cunoştinţele geografice ale lui Dante, circumferinţa planetei era de 20.400 mile, aşa că cele 6000 corespund la şapte ore de lumină a soarelui. Dante precizează că în Paradis putea să fie amiază iar pe pămînt se revărsa de ziuă.

3. *Umbra:* Umbra pămîntului proiectată în spaţii era aproape orizontală.

4. *Bolta înstelată:* Este cerul stelelor fixe, cel mai înalt şi deci cel mai depărtat de ochii oamenilor. El începe să se lumineze treptat şi în felul acesta stelele se sting şi dispar de pe boltă.

8. *Mîndra auroră:* După cum păşeşte Aurora, eliminînd de pe boltă, rînd pe rînd, stelele, de la cea mai puţin luminoasă la cea mai strălucitoare, care dispare cea din urmă.

10. *La fel:* Tot aşa, treptat, ca şi stelele de pe boltă care dispar atunci cînd se iveşte Aurora, au dispărut cele nouă cercuri de lumină ale îngerilor din jurul punctului divin care îl învinsese pe Dante prin infinita-i strălucire.

părînd cuprins, cînd el cuprinde-n horă,
13 vederii mele-ncet-încet se stinse,
iar dragostea și văzul văduvit
spre draga mea privirile-mi împinse.
16 O, Doamne, de-aș putea tot ce-am rostit
spre cinstea ei într-unul psalm s-adun,
tot în zadar mi-ar pare c-am trudit.
19 Căci ochii ei prin farmec nu răpun
doar mintea noastră; chiar și-n ceruri, cred,
îi gustă doar cel pururi drept și bun.
22 De-aceea-n mine însumi nu mă-ncred
și-nvins mă dau, cum n-a mai fost nicicînd
învins de-osîrdă comic sau traged.
25 Ca soarele ce-nfrînge-un ochi plăpînd,
la fel surisu-i și-amintirea lui
înfrînge biata-mi minte, scăpărînd.

12. *Părînd cuprins:* Punctul radiant pare închis de cele două cercuri de lumină, în realitate el le cuprinde pe toate.

16. *Tot ce-am rostit:* Declarația lui Dante este absolută. El făgăduise în finalul *Vieții noi* să scrie despre iubita sa lucruri care n-au mai fost spuse niciodată despre vreo femeie. Și acum se teme că nu-și va putea ține făgăduiala. Dacă el ar putea concentra tot ce-a spus pînă-acum despre frumusețea ei divină, tot n-ar fi de ajuns pentru a arăta cît de frumoasă este acum.

19. *Farmec:* Extraordinara frumusețe a Beatricei întrece zborul celei mai înalte fantezii umane. Numai Dumnezeu ar putea înțelege o asemenea frumusețe.

23. *Și-nvis mă dau:* Dante mărturisește că se declară învins, nesimțindu-se în stare să descrie frumusețea Beatricei, așa cum pot fi învinși de multe ori, în tratarea temii lor, poeții comici sau tragici.

24. *Comic sau traged:* Dante dă aici cuvintelor „comic" și „traged" înțelesul artei poetice medievale, prin scriitor „comic" înțelegîndu-se autorul unei opere scrise în stilul popular, iar prin scriitor tragic, autorul unor producții solemne, scrise în stilul înalt, aulic.

25. *Ca soarele:* Surîsul Beatricei și amintirea lui sînt pentru Dante ca lumina puternică a soarelui pentru niște ochi slabi.

28 Din prima zi cînd fața i-o văzui
pe jos, și pînă-aici, printre lumine,
avut-am mintea slobodă să spui,
31 dar pas cu vraja ei nu mai pot ține,
și ca artistul ce și-a dat măsura
puterii lui, să tac mi se cuvine.
34 Frumoasă, precum las s-o spuie gura
altor poeți și nu a mea ce-ncheie
poemul sacru ce mi-a supt făptura,
37 vrînd Beatrice deslușiri să-mi deie
„Din primul cer ajuns-am loc ce-alină,
grăi, și-i doar lucoare și scînteie;
40 lucoare-a minții, de iubire plină,
iubire de-adevăr ce-i bucurie
și bucurie, zîmbet de lumină.
43 Vedea-vei două-oștiri pe o moșie,
a raiului, și cea de-a doua-atare
cum va s-o vezi la Judecata vie."
46 Ca fulgerul ce-ți ia prin scăpărare
puterile din văz, încît privi
nu poți nici lucruri ce sclipesc mai tare,

28. *Din prima zi:* Cînd avusese marea fericire de a o vedea pe Beatrice. De atunci și pînă acum, cînd a revăzut-o în înaltul cerurilor de lumină ale Paradisului, el nu a încetat de a cînta minunata ei frumusețe.

31. *Dar:* Dar acum el se declară învins. Înalta lui artă, deși a ajuns la un grad suprem, nu poate să-i glorifice perfecțiunea.

34. *Las s-o spuie:* S-o cînte, în mai perfecte poeme, mai desăvîrșiți poeți decît Dante Alighieri.

39. *Și-i doar lucoare:* Empireul, cer fără de sfîrșit, cer al luminii pure.

43. *Două-oștiri:* Cele două infinite cete, una a dreptcredincioșilor și alta a îngerilor.

46. *Ca fulgerul:* Sînt șase versuri care amintesc foarte plastic întreaga acțiune a unui fulger și efectul descărcării lui luminoase asupra ochilor omului.

49 la fel lumina vie mă-nvăli,
și-atare giulgi îmi adumbri pupila,
încît nimic în juru-mi nu zării.
52 „Iubirea ce-și împarte-n ceruri mila,
mesenilor le dă bine țe-atare,
spre-a obișnui cu focul său feștila"
55 Nici n-apucă iubita-a cuvîntare
pîn' la sfîrșit, că-mi și simții privirea
mai în puteri de cum era aoare
58 și-astfel mi se-ntări prin ochi simțirea,
că nici un foc nu mi-ar fi fost povară
și-oricărui rug i-aș fi-nfruntat sclipirea.
61 Văzui un fluviu de lumină clară,
incandescent, cu maluri smălțuite
de-o veșnică și dulce primăvară.
64 Și din adînc țișneau scîntei menite
să cadă printre flori precum rubine,
de aur și argint împrejmuite.
67 Ca bete de miresme și lumine
se scufundau și dintre unde-n urmă
se revărsau alte scîntei divine.

49. *Lumina vie:* Fluviul de lumină care curge aici în Empireu.
50. *Giulgi:* Giulgiul luminii orbitoare care-l învăluise și care-l împiedeca să mai vadă.
54. *Focul:* Pentru a deprinde ochii acelora care ascend în Empireu cu extraordinara viziune pe care o vor avea aici, divinitatea „descarcă" acest fulger extrem de luminos.
59. *Povară:* Ochii lui Dante au căpătat, prin grația divină, puterea de a suporta orice intensitate luminoasă.
61. *Văzui:* Urmează celebrele terține, care sînt un miracol al artei de a descrie și al fanteziei pătrunse de lumina și armonia Paradisului. Un fluviu de lumină curge printre țărmuri împodobite de cele mai minunate flori ale primăverii. Din fluviul de lumină țîșnesc scîntei care, căzînd pe florile țărmurilor, sînt ca pietrele roșii de rubin încrustate în aur. Îmbătate de extraordinarul parfum al florilor divine, scînteile țîșnesc din nou către apele de lumină, scufundîndu-se în valuri și făcînd să se înalțe alte roiuri de scîntei, într-un joc de armonie luminoasă fără de sfîrșit.

70 „Dorința, ce suflarea-n piept ți-o curmă,
de-a ști ce vezi, îmi e pe-atît mai dragă,
pre cît mai aprig lutul tău îl scurmă.
73 Dar va să sorbi din apa-aceasta vlagă,
îmi spuse doamna ce mi-e soare mie,
pînă s-ajungi să-ți saturi setea-ntreagă.
76 Și fluviul sfînt, și ploaia aurie,
și zîmbetul ce-n ierburi se-ntrețese
sînt numai umbre-a celor ce-au să vie.
79 Nu fiindcă-ar fi prin sine neînțelese;
e vina-n tine,-n văzul tău și-n ceața
ce încă-i scris pe ochii tăi s-apese."
82 Nu-i prunc să-ntoarcă mai degrabă fața
spre sîn, cînd împotriva obișnuinței,
îl află încă-n leagăn dimineața,
85 de cum eu însumi răspunzînd dorinței
de-a-mi șterge ochii-n apa ce se varsă
desăvîrșind adîncurile ființei.
88 Și-abia ajunse geana pleoapei arsă
de sete, să se-adape, că'nainte
în cerc văzui lumini cum se revarsă.

70. *Dorința:* Înalta dorință pe care a avut-o totdeauna Dante în decursul fantasticei lui călătorii se exprimă și aici, și o bucură pe Beatrice, purtătoarea adevărului.
73. *Să sorbi:* Să soarbă cu ochii viziunea fluviului de lumină pentru a putea pătrunde adevăratul sens, ascuns de aparențe.
74. *Soare:* În această mare de lumină, Beatrice nu poate fi comparată decît tot cu un astru.
78. *Umbre:* Toate aceste elemente ale extraordinarei viziuni dantești sînt doar o palidă anticipare a adevăratei realități.
80. *E vina-n tine:* Dante nu avea încă puterea de a pătrunde total sensurile înfășurate în aparențe.
82. *Prunc:* Încă o dată Dante întrebuințează imagini din lumea copilăriei, de o mare eficacitate și naturalețe.
87. *Desăvîrșind:* Spre a putea să cucerească vederea care pătrunde prin vălul aparențelor.
90. *În cerc:* Adevăratei vederi cucerite acum de Dante, fluviul de lumină îi oferă o altă dimensiune, a devenit circular.

91 Şi după cum sub mască ori veşminte
altminteri pari pînă ce lepezi straiul
ce-adeseori pe cei din jur îi minte,
94 la fel se prefăcu întreg alaiul
de flori şi de scîntei, încît văzui
ce oşti măreţe-adăposteşte raiul.
97 O, Doamne, tu, prin care-n cer văzui
regatu-ţi drept în slavă triumfînd,
putere dă-mi să spun cum îl văzui.
100 Lumină-i sus ce-arată scăpărînd
pe creator făpturii muritoare
ce-n el şi-adapă sufletul flămînd.
103 În cerc se-ntinde şi-ale ei hotare
sînt largi astfel, încît i-ar fi-n părere
şi soarelui prea strîmtă cingătoare.
106 Din sfînta rază naşte-a ei vedere
răsfrîntă-n prima sferă cristalină,
ce-şi ia dintr-însa viaţă şi putere.

91. *Mască:* Comparaţie luată din carnavalul vesel al Florenţei, în care era folosit portul măştilor. Aşa cum un om care-şi scoate masca şi îşi arată adevărata lui înfăţişare.

94. *La fel:* Aşa s-au transformat, adică şi-au luat adevărata lor înfăţişare, scînteile şi florile, transformîndu-se în cele două cete de dreptcredincioşi şi de îngeri.

98. *Regatu:* Este Empireul în care Dante, om încă viu, a ajuns, şi simte nevoia de a striga acest lucru întregului univers.

100. *Lumină:* Lumina existentă în Empireu îl face vizibil pe Dumnezeu acelor creaturi care îşi caută pacea în contemplaţie.

103. *Ale ei hotare:* Această lumină este atît de vastă, încît ea ar putea încinge şi soarele.

106. *Din sfînta rază:* Din această lumină se desprinde o rază care se reflectă în convexitatea celui de al nouălea cer, primul mobil, care de la această rază divină primeşte întreaga sa „viaţă" (mişcarea de rotaţie) şi „puterea" de a-şi transmite influenţa în toate cerurile inferioare care se rotesc sub el.

109 Şi după cum se oglindeşte-o clină
în valea ei, părînd că se desfată
de flori şi iarbă,-aşijderi în lumină
112 văzui cum se-oglindesc asupra-i, roată,
în mii de praguri strînse dimpreună,
toţi cei ce-avut-au cerul drept răsplată.
115 Şi dacă treapta cea mai joasă-adună
atîta foc, cît de imensă-i marea
petalelor ce roza o-ncunună!
118 Dar ochii mei nu se pierdeau în zarea
şi-înaltul de scîntei, ci printre pleoape
gustau pînă-n străfunduri desfătarea.
121 Totuna-i sus departe ori aproape;
căci unde El nemijlocit cîrmeşte,
nici legea firii, nici zapis nu-ncape.
124 Şi ca pe-un prunc ce vrea şi nu grăieşte,
spre miezul rozei ce se-nalţă-n şire
şi către cel ce pururi o-ncălzeşte

109. *Şi după cum:* Aşa cum se oglindeşte primăvara în apele de la poalele ei o „clină" (colină), smălţată de flori şi de ierburi colorate. (Imagini luate din peisajul, şi el paradisiac, al minunatei ţări care este Italia.)

112. *Roată:* Ca într-un imens lac circular în care pe mii de trepte se oglindesc sufletele dreptcredincioşilor.

115. *Joasă:* Treapta cea mai de jos a acestui amfiteatru de lumină, a cărui circumferinţă era atît de vastă încît ar fi putut fi cingătoarea soarelui. Şi erau mii de asemenea trepte, cum s-a văzut mai sus.

117. *Roza:* Amfiteatrul de lumină este comparat acum cu un trandafir. Şi Dante, pentru a sublinia incomensurabilitatea Empireului, se cutremură la gîndul infinitelor trepte sau petale ale trandafirului, neconceput de vaste în părţile lor superioare.

118. *Dar ochii mei:* Privirea lui Dante nu s-a rătăcit pe această mare infinită de lumină a trandafirului. Ea devenise acum aptă să pătrundă orice viziune, oricît de înaltă, oricît de tainică.

121. *Totuna-i:* Cuvintele „aproape" sau „departe" nu au aici sens pentru că, nemaiexistînd spaţii, apropierea sau depărtarea nu sporesc şi nu scad din puterea ochilor. Iată de ce Dante putea să vadă chiar şi cele mai îndepărtate petale ale trandafirului.

miresme-adie-n semn de preamărire,
mă duse doamna şi „Priveşte,-mi spuse,
în dalb veşmînt ce luminoasă-oştire!
Priveşte ce hotare largi i-s puse
regatului; pe jilţurile sale
puţine duhuri vor mai sta supuse.
Pe tronu-nfăţişat vederii tale,
din pricina coroanei ce-l apasă,
'nainte să nunteşti pe-această vale,
va sta suflarea dintre toate-aleasă
a lui Enric, ce spre-al Italiei bine,
ce nu-l aşteaptă,-i va păşi în casă.
Căci lăcomia care-n mreji vă ţine
vă face-asemeni pruncului ce-alungă,
deşi flămînd, pe doică de la sine.

127. *Miresme:* Din centrul Empireului de lumină se înalţă tot atîtea miresme de laude şi de rugăciuni către Dumnezeu.
129. *Luminoasă-oştire:* Infinita adunare a fericiţilor înveşmîntaţi în alb, aşezată în trepte pe petalele trandafirului de lumină. Dante s-a înălţat pînă la dominarea vizuală a întregului Paradis. Şi ochii lui muritori contemplă cele mai profunde taine ale divinităţii.
131. *Jilţurile:* Beatrice îi atrage atenţia lui Dante că prea puţine tronuri au rămas neocupate în cetatea de lumină a Empireului.
133. *Pe tronu:* Privirea lui Dante era aţintită asupra unui tron gol, deasupra căruia se afla o coroană, indicîndu-se astfel că el era destinat unui rege sau împărat.
135. *Să nunteşti:* Mai înainte de a muri şi de ascende în Paradis.
137. *Enric:* Este vorba de acela care a întrupat, la un moment dat, toate speranţele lui Dante de a se întoarce în patrie, Enric al VII-lea de Luxemburg, încoronat împărat la Roma în 1312, mort lîngă Siena, în 1313. Îl vedem astfel pe Dante substituindu-se divinităţii creştine şi răsplătind în Paradis pe înalţii săi prieteni şi partizani, aşa cum în Infern precipitase în tenebre şi chinuri pe aceia care îi fuseseră duşmani şi adversari politici.
138. *Va păşi în casă:* Dar Italia, pradă dezbinării politice şi luptelor partizane, nu va fi dispusă să se îndrepte pe calea justă, care pentru Dante era monarhia, asigurătoare a autorităţii laice, îndreptată împotriva puterii temporare a papalităţii.
140. *Asemeni pruncului:* Invers decît imaginea precedentă, în care un copil se precipita către laptele vital, este aceasta în care un copil respinge hrana. Simbolul este clar.

Şi fi-va-atunci păstor la voi s-ajungă
un ins ce şi pe faţă şi-ntr-ascuns
nu va păşi cu el pe-aceeaşi strungă.
Dar Dumnezeu nu va răbda ca uns
să şadă-n jeţ; zvîrlit va fi în cloacă,
acolo unde Simon e scufuns,
ca cel d'Alagna şi mai jos să zacă."

142. *Păstor:* Capul bisericii (papa deci) va fi în timpul acela (al coborîrii lui Enric al VII-lea în Italia) Clement al V-lea.
143. *Pe faţă:* Papa se va opune planurilor măreţe ale lui Enric, combătîndu-l.
145. *Dar:* Dar acest papă nu va fi răbdat prea mult de Dumnezeu în tronul papal şi va fi precipitat în Infern (în a treia bolgie a cercului al optulea), acolo unde sînt pedepsiţi simoniacii, aceia care fac negustorie şi trafic cu lucrurile sfinte (cf. *Infernul*, Cîntul XIX).
148. *Cel d'Alagna:* Este papa Bonifaciu al VIII-lea, marele adversar al lui Dante, predecesorul lui Clement al V-lea. Stînd cu capul în jos în mormintele de foc ale simoniacilor, el va fi împins mai înspre fund de către Clement, care va veni peste el. În felul acesta, chiar aici în Paradis, în finalul celei mai înalte viziuni asupra Empireului, Dante îşi subliniază hotărît concepţia sa politică de exaltare a autorităţii laice (înfăţişată prin Enric), împotriva papalităţii uzurpatoare a puterii lumeşti, reprezentată prin Clement şi Bonifaciu.

CÎNTUL XXXI

Empireul. Dumnezeu, îngerii şi dreptfericiţii.
Trandafirul alb. Apariţia sfîntului Bernard.
Rugăciunea către Beatrice. Fecioara Maria.

Astfel, în chip ce-a roză dalbă-aduce,
mi se vădi oştirea pururi sfîntă

1. *Roza dalbă:* Sufletele dreptcredincioşilor care, înveşmîntaţi în alb, formau un trandafir de aceeaşi culoare, în Empireu.

cu care Crist se cunună pe cruce.
Cealaltă care vede-n zbor și cîntă
mărirea celui ce din veci alină
și mila sa ce-n har o înveșmîntă,
ca roiul de albine cînd se-nclină
pe flori și iarăși zboară către vale
să stoarcă mierea-n faguri la stupină,
se pogora pe floarea ce-n petale
nenumărate-i prinsă și urca
din nou spre cer cîntîndu-i osanale.
Obrazul lor ca flacăra sclipea
și-aveau aripi de aur, iar veșmîntul
era mai alb ca cea mai albă nea.
Și scoborînd din prag în prag ca vîntul,
în preajmă pace răspîndeau și-ardoare,
de dînșii dobîndită-n zbor cu cîntul.
Ci faptul că-ntre sfîntul jilț și floare
se-ntrețesea o dulce vălmășie,
nici văzu-ți lua, nici rozei din splendoare,
căci focul ce se-mparte din tărie
pătrunde-n univers pre cît i-e dat
în fice loc; nu-i umbră să-l ație.

3. *Pe cruce:* Suferind răstignirea și moartea, Isus Cristos i-a mîntuit pe oameni.
4. *Cealaltă:* Ceata îngerilor care îl contemplă („vede") pe Dumnezeu, slăvindu-i gloria și bunătatea care le-a acordat un atît de înalt grad de beatitudine.
9. *Stupină:* La Dumnezeu, către care zboară îngerii după ce au adunat dulcele nectar din petalele albului trandafir, ca un infinit roi de albine.
17. *Răspîndeau:* Cînd scoborau între petalele trandafirului alb, ei împărtășeau sufletelor dreptfericiților pacea și iubirea pe care o cucereau zburînd spre Dumnezeu.
19. *Ci faptul:* Deși între trandafirul alb și divinitate zbura neîntrerupt o infinită ceată de îngeri, ea nu împiedeca vederea, îngerii putînd primi și lăsa lumina să treacă prin substanța lor, fără a o opri.
24. *Nu-i umbră:* Nimic nu poate fi obstacol pentru razele divine. Cu atît mai mult niște făpturi atît de perfecte ca ale îngerilor.

Acest voios și preatihnit regat,
ce-adună vechi și noi părinți în cin,
spre-același țel privește neîncetat.
O, faclă întreită care-alini
c-un singur foc alai de fericiți!
Privește jos ce vijelii ne-ațin.
De-au stat năuci barbarii (poposiți
din țări pe-a căror cer rotesc acei
ce fură sus de Diana izgoniți)
în fața Romei și-a măririi ei,
cînd Lateranu-ajunse domn să fie,
gîndește-te, creștine, cît temei
avut-am eu de-uimiri și bucurie,
eu ce pășeam din lumea noastră strîmtă
în cea de veci, din timp în veșnicie
și din Florența în cetatea sfîntă!
Și una și-alta mă făceau anume
a sta ca omul surd ce nu cuvîntă.

25. *Regat:* Acest regat al Empireului, în care pacea este eternă și care este locul dreptcredincioșilor care au trăit și înainte și după Isus Cristos.
27. *Același țel:* Întregul popor al Empireului avea privirea ațintită spre un punct unic, spre Dumnezeu.
28. *Faclă întreită:* Lumina întreită (a Treimii creștine), care pornea de la un singur foc (divinitatea). Dante o invocă, precum navigatorii steaua polară, să strălucească pentru a călăuzi, deasupra furtunii care zbuciuma întreaga viață a umanității.
31. *De-au stat:* Dacă au rămas uimiți barbarii care au venit din acele țări septentrionale, peste care se rotește mereu constelația Ursei (în textul italian, nimfa Elice metamorfozată în Ursa), văzînd Roma și mărețele ei monumente, îndeosebi Lateranl, cum nu ar rămîne uimit Dante, privind arhitectura perfectă și infinita strălucire a Paradisului.
39. *Din timp:* Venind în Paradis, Dante venise de la temporal la eternitate, de la stările umane la cele divine, dar mai cu seamă venise de la poporul dezbinat al Florenței, consumat în lupte fratricide, la poporul drept care își afla pacea și fericirea în Empireu.
42. *A sta:* Între uimirea pe care o încerca și între bucurie, a preferat să nu audă, să nu vorbească, ci să rămînă într-o mută contemplație.

Ca pelerinul care-ajuns pe lume
la templul juruinței se desfată,
nădăjduind să știe-a spune cum e,
așa și eu prin floarea-mbălsămată
îmi preumblam luminile pupilei,
cînd sus, cînd jos, cînd împrejuru-mi roată.
Vedeam obraji purtînd pecetea milei
și fețe cuvioase,-mbujorate
de zîmbet și lucorile feștilei.
Prinseseră privirile-mi rotate
a raiului obștească-nfățișare,
dar nicăiri nu se țînteau legate;
și m-am întors cu reaprinsă-ardoare,
vrînd gîndul în cuvinte să-l preschimb,
spre doamna și stăpîna-mi iubitoare.
Dar una vream și alta-avui în schimb:
căci un bătrîn văzui în fața-mi stînd
și el cu straie albe și cu nimb.
Obrazul lui ardea străluminînd
de bucuria celor ce-s ferice,
cum se cuvine-unui părinte blînd.

43. *Ca pelerinul:* Ca un pelerin care a ajuns în sfîrșit la locul pe care-și jurase să-l atingă și se bucură de faptul de a putea contempla templul acesta atît de visat, de a-l privi cu toată atenția, pentru a putea povesti despre el acelora care nu l-au putut ajunge.

46. *Așa:* Așa își umple pelerinul Dante Alighieri mintea și sufletul cu splendida imagine a Paradisului, înalta țintă a asprului său drum.

51. *Zîmbet:* Sufletele fericiților erau împodobite cu lumina propriului surîs, dar și de strălucirea care emana de la Dumnezeu.

53. *Obștească-nfățișare:* Privirea lui Dante îmbrățișează circular întreaga panoramă a Paradisului.

55. *Reaprinsă-ardoare:* Contemplația extatică a încetat, și în Dante se aprinde din nou flacăra dorinței de a ști.

59. *Un bătrîn:* Beatrice a dispărut și în locul ei apare un bătrîn, înveșmîntat în alb, aidoma tuturor dreptfericiților din Empireu.

63. *Părinte:* Într-adevăr, terțina este portretizarea desăvîrșită a unui părinte iubitor.

„Dar unde-i ea?“ am apucat a zice,
drept care el: „Spre-a-ți împlini dorința
mă pogorî din jilțu-mi Beatrice.
Privește-n vîrf și va să-i vezi ființa
pe-al treilea brîu, cu trupu-i dalb și pur,
în tronul ce-i plătește sîrguința.“
Țintit-am mut privirile-n azur
și-atunci văzui cum își făcea cunună
din razele ce răsfrîngea-mprejur.
Mai depărtați de bolta unde tună
n-au fost vreodată ochii ce privesc
din cea mai neagră-a mării văgăună,
c-ai mei de chipul ei dumnezeiesc;
și totuși, fără-opreliști, prin lucoare
puteam în voie fața să-i citesc.

64. *Dar unde-i ea:* În strigătul lui Dante se simte toată neliniștea de care este pătruns, văzîndu-se despărțit de aceea care i-a fost iubită în timpul vieții și călăuză în înălțimile Paradisului.

65. *Spre-a-ți împlini dorința:* Spre a duce la bun sfîrșit arzătoarea dorință a lui Dante, adică de a-i îngădui viziunea lui Dumnezeu.

68. *Al treilea brîu:* Pe a treia treaptă care coboară din înalt, Beatrice își are locul pe care meritele ei i l-au destinat.

70. *Mut:* Cît de uman este îndrăgostitul Dante, care, în loc de a-i răspunde reverențios venerabilului bătrîn, își întoarce cu mare grabă ochii spre locul indicat în înaltul Empireului, pentru a-și vedea femeia iubită.

71. *Văzui:* Ochii lui au putut s-o vadă în glorie și slavă, aureolată de razele luminii divine. Iată cum Dante și-a înălțat dragostea în cel mai elevat loc al Paradisului, făcînd-o aidoma celor mai înalți sfinți și îngeri, ținîndu-și solemna făgăduială artistică din finalul *Vieții noi*.

73. *De bolta:* Dante indică imensa distanță care-l separa de Beatrice: ca din adîncimea mărilor pînă la înălțimea atmosferei în care se formează trăsnetele.

77. *Și totuși:* Dar ochii lui de îndrăgostit și dilatați de noua putere vizivă pe care o primiseră în Empireu o vedeau totuși foarte clar.

79 „O, tu, ce sameni a nădăjdii floare,
și-n iad de dragul mîntuirii mele
ai binevrut să te cobori aoare,
82 din cîte toate colindînd prin stele
ajuns-am să cunosc, pricep că ție
va să mă-nchin că m-ai scăpat de rele.
85 Căci tu m-ai slobozit din grea robie,
prin toate-acele chipuri și făgade
ce-a folosi aveai putință vie.
88 Păstrează-mi darul tău și-a sale roade,
ca sufletu-mi, tămăduit de tine,
pe placul tău de trup să se desnoade."
91 Atare mă rugai; și către mine
zîmbind privi iubita de departe
și-apoi din nou în marea de lumine.
94 „Ca drumul pîn'la capăt să te poarte,

79. *O, tu:* Rugăciunea lui Dante către Beatrice este pătrunsă de toată umanitatea și căldura iubirii. Ea este aceea care a coborît în Infern pentru a-l ruga pe Virgiliu să-l scape pe Dante din pădurea întunecată a păcatelor și a celor trei fiare. În toată călătoria sa prin regatele de dincolo de mormînt, Dante a avut în permanență sprijinul Beatricei.

85. *Din grea robie:* Din sclav al păcatelor, așa cum a fost, Beatrice l-a purtat pe Dante către libertate. Versul acesta închide în el întreaga misiune a Beatricei.

88. *Păstrează-mi:* Cu o mare simplitate, Dante o roagă să-i stea mai departe în ajutor, pentru ca sufletul lui să nu mai păcătuiască niciodată atunci cînd se va întoarce pe pămînt.

92. *Zîmbind:* În acest surîs se simte imensa depărtare la care se află acum Beatrice dar și deplinul ei consimțămînt la rugăciunea lui Dante. În surîsul ei se închide deplina iubire și făgăduiala că-i va fi mereu alături. Surîsul acesta este de o rară putere artistică, mai elocvent decît toate discursurile care ar fi putut fi făcute. În felul acesta, în surîs și lumină, dispare Beatrice din *Divina Comedie*, operă în care i s-a ridicat cel mai înalt și nemuritor piedestal.

93. *Marea de lumine:* Dumnezeu.

94. *Capăt:* Ținta călătoriei lui Dante era de a avea viziunea divinității.

la care ruga-i m-a-ndemnat, senină,
grăi bătrînul cuvîntînd ca-n carte,
97 rotește-ți ochii-n cea de veci grădină,
ce-i vrednicește cu-al ei dulce nard
să suie către veșnica lumină.
100 Fecioara într-a cărei rază ard
ne-o face parte-n ceruri de bucate,
căci eu sînt credinciosul ei Bernard."
103 Cum cel ce vine din Croația, poate,
să vadă sfînta noastră Veronică,
și săturînd nesațul vechi ce-l zbate
106 nu contenește-n sinea lui să-și zică:
„Hristoase, Dumnezeu adeverit,
acesta-i, Doamne, chipul tău adică?"

95. *Ruga:* Rugămintea Beatricei, care l-a ales pe acest venerabil dreptfericit să-i fie călăuză ultimă lui Dante spre contemplația divinității, așa cum, simetric, în primele cînturi ale *Infernului*, îl rugase pe Virgiliu să-l călăuzească pe Dante.

97. *Rotește-ți:* Îl îndeamnă pe Dante să mai privească o dată întreg trandafirul, ca să-și pregătească și să-și întărească astfel privirea pentru a putea susține înalta viziune a divinității.

100. *Fecioara:* Fecioara Maria, căreia acest sfînt se declară a-i fi fidel și devotat.

102. *Bernard:* Venerabilul bătrîn este sfîntul Bernard, fost stareț al mînăstirii din Clairvaux (Franța). Născut la Fontaines în anul 1091, a murit în 1153. A fost un propagandist înverșunat pentru Cruciada a doua, dar mai ales un adept înflăcărat al cultului Fecioarei Maria.

103. *Croația:* Această țară este pomenită pentru a se indica o regiune foarte depărtată de Roma.

104. *Veronică:* Este vălul cu care sfînta Veronica a șters sudoarea lui Isus Cristos în drumul spre Golgota și pe care a rămas prinsă imaginea chipului Mîntuitorului creștin. Acest ștergar se păstrează la Roma și este obiect de venerație creștină în biserica Sfîntului Petru.

105. *Nesațul:* Acel pelerin venit de departe nu se satură să privească chipul lui Isus de pe vălul Veronicăi.

109 așa priveam și eu înmărmurit
ardoarea celui ce-a gustat prinos
din sfînta pace, contemplînd în schit.
112 „Ce-i fericirea, începu duios,
copile tu, ce-ai renăscut prin har,
n-ai să pricepi, dacă privești doar jos.
115 Cuprinde-n ochi chenar după chenar,
să vezi șezînd regina preamărită
de-acest regat, ce-i este-n cer altar."
118 Precum străluce bolta limpezită
spre răsărit, cînd zorile adastă
și-și pleacă-apusul geana ostenită,
121 la fel, cînd ca din vale către creastă
în sus privii, văzui un punct în zare
ce mai vîrtos sclipea din vîrf pe coastă.
124 Și după cum pe locu-unde răsare
măritul car se-aprinde-n cer lumină
și pe de lături ca topită moare,

110. *Ardoarea:* Așa este și Dante, fără saț, în contemplația sfîntului Bernard, care a fost o adevărată flacără de dragoste și caritate.

111. *Contemplînd:* Prin actul contemplației, încă de pe cînd era pe pămînt („în schit"), Bernard a gustat din extazul și pacea Paradisului.

113. *Prin har:* Dante a renăscut prin extraordinara grație care i-a fost acordată de a străbate viu lumile de dincolo.

114. *Jos:* Dante nu va putea înțelege, nu va putea cunoaște întreaga fericire a Paradisului dacă va ține ochii îndreptați numai spre treptele inferioare ale trandafirului.

116. *Regina:* Să-și îndrepte ochii către treapta cea mai înaltă, pe care se afla așezată însăși Fecioara Maria, căreia întreaga împărăție a Paradisului îi este supusă și credincioasă.

119. *Spre răsărit:* Așa cum în zori partea răsăriteană este mai luminoasă decît aceea în care soarele apune.

122. *Un punct:* Punctul se află la margine, adică în locul cel mai înalt al cerului. Și el este mai luminos decît tot restul trandafirului alb.

127 la fel și-aice flamura divină
la mijloc scînteia și tremurînd
scădea pe margini unduirea-i lină.
130 Și mii de cete îngerești zburînd
văzui pe cer în jurul aurorii
și fiștecare-altminteri scăpărînd.
133 Zîmbea de sus cîntării lor și horii
o negrăit de dulce frumusețe,
ce sfinții-mbucura și zburătorii.
136 Dar n-aș răzbi-n cuvinte îndrăznețe,
nici de-aș fi-n grai bogat ca-n fantezie,
s-aștern în vers lumina-acelei fețe.
139 Și cînd văzu Bernard că bucurie
sorb ochii mei din para ce-l ardea,
cu-atîta dor spre Vergura Marie
142 se-ntoarse,-ncît spori ardoarea mea.

127. *La fel:* Terțina are următorul sens: după cum acolo înspre răsărit, de unde se vor ivi zorile, lumina se aprinde mai mult, scăzînd în celelalte părți ale bolții cerești, tot așa Fecioara Maria („flamura divină") avea mijlocul mult mai luminos decît marginile.

130. *Și mii de cete:* În jurul tronului pe care se afla Fecioara Maria zburau îngeri de intensități luminoase variate, după gradul carității și beatitudinii lor.

134. *O negrăit de dulce frumusețe:* Este fecioara Maria, pe care Dante nu se gîndește s-o descrie, considerînd că ar fi cu neputință. Ea provoacă o imensă bucurie tuturor dreptfericiților din Empireu.

136. *Cuvinte:* Dacă Dante ar fi tot atît de bogat în cuvinte pe cît este în imaginație, tot n-ar putea să încerce să descrie o părticică măcar din acea desfătare a dreptfericiților care o contemplau pe Fecioara Maria.

140. *Para:* A ochilor Fecioarei Maria, pe care Dante îi contempla cu atîta devoțiune creștină.

141. *Spre Vergura Marie:* Sfîntul Bernard își întoarce și el privirea spre viziunea Fecioarei, aprinzînd și mai mult setea de contemplație în Dante.

CÎNTUL XXXII

Empireul. Dumnezeu, îngerii și dreptfericiții. Orînduirea fericiților. O îndoială a lui Dante. Cei mai de seamă dintre fericiți.

Maestru vrînd să-mi fie-n rai preasfîntul,
cu ochii și cu inima pătrunsă
de Preacurată,-astfel porni cuvîntul:
„Duruta rană de Maria unsă
deschisă fu și-atinsă de frumoasa
ce-i șade-n văluri la picioare-ascunsă.
Pe-al treilea rînd de jilțuri stă mireasa
lui Iacov, fericita-n cer Rahiră,
cu cea de-ți fu pe lume jos aleasa.
Rebeca, Sara și Iudit se-nșiră,
cu străbunica celui ce durerea
și remușcarea și-o-nstrună pe liră,
din treaptă-n treaptă, scoborînd vederea,
precum scobor și eu din nume-n nume
petalele ce-n miez adună mierea.

1. *Maestru:* Sfîntul Bernard, care își ia aici rolul de a-l îndoctrina pe Dante, asemenea unui maestru, în problemele teologiei.
4. *Duruta rană:* Rana păcatului originar deschisă de Eva a fost închisă și peste ea a turnat balsam de vindecare Fecioara Maria prin nașterea Mîntuitorului creștin.
5. *Frumoasa:* Cea care stă la picioarele Mariei este însăși Eva, prima femeie a lumii, și atît de frumoasă pentru că fusese creată direct de către Dumnezeu.
8. *Rahiră:* Rahela, soția lui Iacob, simbolul vieții contemplative (cf. *Purgatoriul*, Cîntul XXVII, v. 104).
9. *Aleasa:* Beatrice, care stă în același rînd cu Rahela (cf. *Infernul*, Cîntul II, v. 102).
10. *Rebeca*: Soția lui Isaac. *Sara*: Soția lui Avram, mama lui Isaac. *Iudit*: Aceea care i-a eliberat pe iudei, prin uciderea lui Holofern.
11. *Străbunica:* Ruth, străbunica regelui psalmist David.
12. *Remușcarea:* Căindu-se că l-a înșelat pe Urie, păcătuind cu soția acestuia, Betsabea.

Iar dintr-a șaptea treaptă-n jos, precum e
și pîn'la ea, evreice sînt ce-mpart
în două-a florii plete și cunune.
Căci după cum privi credința-n șart
către Hristos, sînt ele zid pe clină
și-aceste sfinte trepte le despart.
De latura în care floarea-i plină
sînt așezați la rînd printre petale
cei ce-au crezut în Crist ce va să vină;
de cealaltă, pe unde-s tronuri goale,
stau drepții ce-ascultat-au din amvon
pe Crist și s-au jurat credinței sale.
Și după cum aici gloriosul tron
al Precistei și celelalte toate
fac zid, la fel, cel'lalt, al lui sînt Ion,
ce pururi sfînt răbdă-n pustietate
canon și-n iad șezu doi ani pribeag,
împarte-acolo drepții-n două gloate;

17. *Evreice:* Cuvîntul semnifică femei din *Vechiul Testament*, dinainte de apariția lui Cristos. *Ce-mpart:* Aceste șapte femei formează un fel de zid de împărțire a trandafirului, separînd două zone: una a credincioșilor care au crezut în venirea lui Cristos mai înainte de nașterea lui, alta a celor care au crezut după venirea lui pe lume.
21. *Sfinte trepte:* Petalele imensului trandafir.
22. *Floarea-i plină:* Zona în care toate tronurile erau ocupate. Aci se aflau aceia care crezuseră în Cristos înainte de nașterea lui, deci duhurile *Vechiului Testament*.
25. *Tronuri goale:* În această altă zonă se mai află, așa cum e natural, locuri goale pentru sufletele care aveau să mai vină în Paradis pînă în ziua Judecății de apoi.
30. *Fac zid:* Așa cum, aici, tronul Fecioarei Maria și celelalte șase ale femeilor ebree formează un zid despărțitor, tot așa, de cealaltă parte a trandafirului, formează o despărțire tronul sfîntului Ioan Botezătorul, cel care a trăit în pustiu, a fost omorît de Irod (cf. *Paradisul*, Cîntul XVIII, v. 134) și a rămas doi ani în Infern (în *Limb*), de unde a fost eliberat de Isus Cristos.

34 iar pe sub el despart de vrăjmăşag
Francesco, Benedict şi Augustin
şi alţii pînă jos, din prag în prag.
37 Te mire-acum prevăzul cel divin;
şi-o faţă şi-alta a credinţei tare
egal vor umple roza şi deplin.
40 Şi află că din jos de treapta care
desparte-n mijloc sfînta noastră lume,
nu stai prin merit propriu sau ardoare,
43 ci prin ceilalţi şi după legi anume;
acolo-s cei ce cuget veghetor
n-au cunoscut sugînd la sîn de mume.
46 Îţi poţi da seama după chipul lor
şi glasurile lor copilăreşti,
de caţi spre ei şi-asculţi cum cîntă-n cor.
49 Tu însă taci şi-n sine te munceşti:
ci eu voi dezlega a tale gînduri,
mult prea subţiri, ce te cuprind ca-n cleşti.
52 Aici în ceruri, printr-aceste rînduri,
nu-ncape întîmplare, după cum
nici jale, sete, foame-ori alte jinduri;

34. *Despart:* Alături de tronul sfîntului Ioan Botezătorul, tronurile lui Francisc din Assisi, Benedict şi Augustin (pomeniţi deja de Dante în Paradis), formează şi ele o linie despărţitoare a sufletelor *Vechiului* de cele ale *Noului Testament.*

39. *Egal:* Numărul credincioşilor *Vechiului Testament* va fi egal matematic cu numărul celor care au crezut în *Noul Testament.*

41. *Desparte-n mijloc:* Există o altă împărţire a trandafirului ceresc. La jumătatea lui orizontală este împărţit în alte două jumătăţi: sus se află dreptfericiţii maturi, jos, cei care au murit în timpul copilăriei.

42. *Merit propriu:* Meritul nu este al acelui suflet care ajunge în această diviziune, ci al lui Isus care a mîntuit pe aceşti copii, morţi înainte de a fi putut să aleagă între bine şi rău.

49. *Te munceşti:* Îndoiala, foarte subtilă, a lui Dante era următoarea: cum pot copiii din Paradis să aibă grade de beatitutidine deosebită, dacă ei au murit mai înainte de a fi putut deosebi binele de rău.

52. *În ceruri:* În Paradis nu exista nimic întîmplător, după cum nu poate fi vorba de întristare, de foame, ori de sete.

55 căci tot ce vezi în jurul tău acum
prin lege-i hotărît, astfel că harul
cu meritul urmează-acelaşi drum.
58 De-aceea pruncii ce-au trecut hotarul
acestei vieţi, nu fără-anume price
îi gustă mult ori mai puţin nectarul.
61 Căci El, prin care-acest regat ferice
hălăduie-ntr-atîta voioşie
încît nu-s vreri mai sus să se ridice,
64 pe cei creaţi de el cu bucurie
îi dărui cu har, dar felurit;
şi-ajunşi aici, ce vezi destul îţi fie.
67 Cîte ţi-am spus v-arată deslușit
Scripturile şi gemenii ce-aoare
mînioşi al mamei pîntec au izbit.
70 De-aceea după-a părului culoare,
ce har vădeşte,-aureolă-şi face
pe creştetul de prunci preasfîntul soare.

56. *Prin lege:* Legile eterne ale divinităţii au hotărît totul, şi graţia divină, orînduirea din Paradis, se potriveşte cu meritul în modul cel mai exact, aşa cum se potriveşte inelul pe un deget (în textul italian).

59. *Nu fără:* Există deci o cauză, în Paradis nefiind nimic întîmplător, pentru care sufletele copiilor se bucură de grade diverse de beatitudine, deşi condiţia fericirii lor ar fi trebuit să fie egală, ei neavînd putinţa de a discerne între bine şi rău, dată fiind vîrsta lor fragedă.

63. *Nu-s vreri:* Nimeni nu a dorit vreodată mai mult.

65. *Felurit:* Cînd Dumnezeu creează în bucurie sufletele oamenilor, acordă fiecăruia din harul său atîta cît doreşte, înzestrîndu-i variat.

66. *Destul îţi fie:* Această explicaţie a sfîntului Bernard despre predestinaţie, a cărei cauză stă în arbitrajul divin, să-i fie de ajuns lui Dante.

68. *Gemenii:* Aluzie la cei doi fraţi gemeni, Esau şi Iacob, fii Rebecăi, care, chiar înainte de a se naşte, fuseseră predestinaţi să se urască.

70. *A părului culoare:* Se pare că Esau avusese părul roşu, iar Iacob, negru. Sensul e că după cum variază culoarea părului la om (sau la copil), aşa variază şi harul divin care-l înalţă, prin predestinare, pe om, pe o treaptă sau alta a Paradisului.

Deci nu prin rîvna care-ntr-înşii-ar zace
pe trepte felurite-s aşezaţi,
ci doar prin văzul ce-i prinos de pace.
Un suflet pur în timpii-ndepărtaţi
era de-ajuns ca-n cer să te strămute
şi crezul drept al vrednicilor taţi.
Apoi, cînd cele vremi fură trecute,
feciorilor le fu cerinţă-a firii
tăierea-n jur spre-a dobîndi virtute.
Iar cînd veni şi vremea mîntuirii,
făr' de botezu-ntr-unul Domn Hristos,
fu Limbul rînduit neprihănirii.
Priveşte faţa maicii lui Hristos,
căci strălucirea Precistei Marie
te-o vrednici să caţi către Hristos."
Văzui atunci atare bucurie
ningînd asupra ei din cele sfinte
făpturi făcute a zbura-n tărie,

74. *Pe trepte:* Deci gradaţia beatitudinii lor nu variază după meritele proprii ci după gradul variat al graţiei divine, care le fusese distribuit prin predestinare.

76. *Un suflet pur:* Pentru a ascende în Paradis, în vremurile îndepărtate, pentru copii (suflete pure), era de ajuns nevinovăţia lor şi credinţa părinţilor în venirea unui Mîntuitor.

81. *Tăierea:* A face mai vrednici copiii să se înalţe în Paradis prin actul circumciziunii, care este un fel de prefigurare a botezului.

82. *Vremea mîntuirii:* Atunci cînd Isus Cristos a coborît pe pămînt.

83. *Făr' de botezu:* Este nevoie acum pentru a se înălţa în Paradis şi de botez. Nu ajunge numai nevinovăţia, credinţa părinţilor sau actul circumciziunii.

84. *Limbul:* În acel loc, fără de durere, al Infernului, în care stăteau înaltele spirite ale Antichităţii şi copiii care muriseră nebotezaţi. Singura lor durere era aceea de a nu avea viziunea lui Dumnezeu.

85. *Priveşte:* Sfîntul Bernard îl îndeamnă pe Dante să privească chipul sfintei Fecioare, care seamănă atît de mult cu al lui Cristos, pentru a se putea pregăti în felul acesta să suporte strălucirea chipului lui Cristos.

90. *Făpturi:* Îngerii, care zboară pe cele mai înalte culmi ale Empireului.

că tot ce mi-a fost dat să văd'nainte
nu m-a uimit astfel, nici mi-a vădit
atît din chipul sfîntului Părinte.
Iar îngerul ce-n preajma ei pripit
dintîiu-ajunse, aripile-şi întinse,
cîntînd *Ave Maria* măiestrit.
De pretutindeni duhurile-ncinse
răspuns îi dară-n cor, din mii de guri
şi fiece văz tot mai senin se-aprinse.
„Părinte sfînt, ce pentru mine-nduri
să stai aici pe jos, lăsîndu-ţi locul
ce-ţi fu sortit pe creastă, printre puri,
ce înger pe sub gene-şi curmă jocul
privirii, aţintind lumina feţei
ce-l arde în iubirea ei ca focul?"
Astfel cerut-am sfatul cărunteţii
ce din Fecioară-şi făurea podoabă,
precum din soare steaua dimineţii.
„Şi dor şi voioşie-n el se-njgheabă
pre cîtă-n duh şi-n înger e să fie
şi-atare vrem şi noi, răspunse-n grabă;
căci el fu solul Precistei Marie

92. *M-a uimit:* Nici un alt spectacol din Paradisul văzut pînă acuma nu-l uimise atît de mult pe Dante ca strălucitoarea faţă a Fecioarei Maria, care mai mult ca oricare alta îi releva însuşi aspectul dumnezeirii.

94. *Îngerul:* Arhanghelul Gabriel, care reînnoieşte aici Buna Vestire.

99. *Mai senin:* La intonarea divinelor armonii, bucuria s-a răsfrînt mai intens luminoasă pe feţele dreptfericiţilor.

100. *Părinte sfînt:* Dante se adresează sfîntului Bernard, mulţumindu-i pentru faptul de a fi coborît lîngă el aici în mijlocul trandafirului ceresc pentru a-i fi călăuză. Şi el îi pune o nouă întrebare, exprimată cu deosebită claritate în terţina următoare.

106. *Cărunteţii:* Sfîntul Bernard, cel atît de devotat Fecioarei Maria şi care se lumina, contemplînd-o, tot aşa cum îşi ia steaua lumina de la soare.

112. *El fu solul:* El este vestitorul, Arhanghelul Gabriel, care a dus fecioarei Maria Buna Vestire a naşterii Mîntuitorului din sînul ei.

cînd Fiul sfînt se întrupă şi-ocară
răbdă de dragul nost' şi silnicie.
Ci ochiu-acum cu vorba mea-l măsoară
şi cată către sfinţii paladini
ce străjuiesc această dreaptă ţară.
Cei doi preafericiţi ce sînt vecini
cu tronul dalb al Vergurei regine
îi fură-acestei roze rădăcini.
Cel care-n jilţ de-a stînga ei se ţine
e moşu-a cărui poftă prea fierbinte
plătit-a fost cu lacrimi şi suspine.
De-a dreapta e-al Bisericii părinte,
încredinţat de Crist odinioară
cu cheia-acestor drepte-aşezăminte.
Iar cel ce mai-nainte ca să moară
vremi de izbelişti prevăzut-a-n gînd
miresei dobîndită prin ocară,
stă lîngă el, iar lîngă-Adam, la rînd,
stă cel sub care se hrăni cu mana
din cer poporul trufaş şi flămînd.

116. *Sfinţii paladini:* Sufletele celor mai de seamă din trandafirul ceresc.

118. *Cei doi:* Acele suflete care par „mai fericite“ (în textul italian), pentru că sînt atît de aproape de Fecioara Maria, sînt Adam şi sfîntul Petru.

120. *Rădăcini:* Ei sînt cele două rădăcini ale trandafirului ceresc, Adam fiind părintele trupesc al omenirii, iar sfîntul Petru, acela al bisericii.

123. *Cu lacrimi:* Cel din stînga este Adam, cel care, gustînd din fructul oprit al cunoaşterii, a provocat atîta amar omenirii.

124. *De-a dreapta:* La un loc deci mai de cinste stă sfîntul Petru, căruia Cristos i-a încredinţat cheile trandafirului ceresc, întemeind prin el biserica creştină.

127. *Iar cel:* Este sfîntul Ioan Evanghelistul, care în *Apocalips* a descris toate nenorocirile şi suferinţele bisericii (acea mireasă care fusese dobîndită prin răstignirea lui Cristos).

131. *Stă cel:* Acela care a fost călăuză evreilor din Egipt şi pînă în Ţara făgăduinţii este Moise.

În faţa lui sîn Petru şade Ana
şi mulţămită de-a-şi vedea copila
nici nu clipeşte murmurînd osana.
Stă lîngă ea Lucia ce cu mila
pe blînda doamnă-n cer a-nduplecat,
cînd fiara-n codru te-mpingea de-a sila.
Dar fiindcă-ţi zboară timpul destinat,
să ne oprim, cum face croitorul
ce-ţi taie straiu-n cît postav i-ai dat.
Să-ntoarcem ochii-n sus, către izvorul
lucorilor de veci, ca pătrunzînd
pre cîte poţi în el să-ţi stîmperi dorul.
Ci fiindc-aş vrea, ca nu cumva zburînd
să dea-napoi aripile-ţi zbătute,
voi cere har, la ceruri sus chemînd
Fecioara care poate să te-ajute;
cu drag deci rugii mele te supune,
în inimă rostind-o pe tăcute.“
Şi-aşa-ncepu preasfînta rugăciune.

133. *Ana*: Este mama Fecioarei Maria, care o priveşte cu atîta dragoste şi umanitate pe strălucitoarea ei fiică încît, deşi cîntă cu toate celelalte suflete din Empireu *Osana* lui Dumnezeu, ea nu-şi desprinde ochii de pe chipul creaturii sale.

136. *Lucia*: Aceea care o îndemnase pe Beatrice să-l ajute pe Dante, care era gata să se prăbuşească în prăpastia din pădurea păcatului.

139. *Timpul destinat*: Majoritatea comentatorilor interpretează astfel: acum, că s-a terminat timpul viziunii tale, al extraordinarei călătorii.

140. *Croitorul:* O imagine a lumii pămîntene, către care Dante se va îndrepta curînd. (Să terminăm enumerarea sufletelor fericite, acesta este sensul comparaţiei sfîntului Bernard.)

146. *Aripile-ţi*: Numai cu ajutorul propriilor aripi, a propriilor mijloace ale lui Dante. Pentru aceasta trebuie cerut ajutorul divin, prin rugăciune.

148. *Fecioara*: Să se adreseze în rugăciune Fecioarei Maria, spre a obţine pentru Dante extraordinarul dar de a putea avea viziunea lui Dumnezeu însuşi.

151. *Rugăciune*: Începe una din cele mai frumoase rugăciuni ale lumii creştine.

CÎNTUL XXXIII

Empireul. Dumnezeu, îngerii și dreptfericiții. Rugăciunea sfîntului Bernard. Viziunea divinității. Sfîrșitul poemei.

1 „Fecioară, Maică-a Domnului și fiică,
soroc nestrămutat al vrerii sfinte
ce mai presus de ființe te ridică,
4 tu ești aceea ce umana ginte
ai înălțat-o astfel, că Ziditorul
nu se sfii în lut să se-nveșminte;
7 în pîntecele tău s-aprinse dorul
sub raza cui crescut-a mîndra floare
ce raiului i-mpodobește-ogorul.
10 Tu faclă ești de milă și-ndurare
aci-ntre noi, iar pe pămînt fîntînă
de doruri și nădejdi izbăvitoare.
13 Atari puteri ți-s date-n cer, stăpînă,
că cine harul nu ți-l cere ție
cu frînte-aripi se prăbușe-n țărînă;
16 căci mila ta n-ajută-n vrăjmășie

1. *Fecioară:* Rugăciunea îl arată pe marele poet în stare să dea o înaltă valoare artistică unor elemente creștine, atît de frecvente în Evul Mediu. Fecioara mama, expresie antitetică pentru a o desemna, potrivit atributelor creștine, pe aceea care a fost, prin imaculata concepție, mama Mîntuitorului creștin dar și fiica lui, ca Dumnezeu.
5. *Ziditorul:* Atît de mult a înnobilat natura umană umila fecioară a Nazaretului, încît ziditorul ei (Dumnezeu) nu s-a dat în lături să se întrupeze într-o creatură umană, Isus Cristos.
8. *Mîndra floare:* Trandafirul alb al cerurilor, care cuprinde infinitul număr de drepteredincioși.
10. *Faclă:* În cer, fecioara este ca o torță de foc a carității, luminînd tot atît de puternic ca soarele de amiază.
11. *Fîntînă:* În lumea de pe pămînt, ea este izvorul speranței vii.

doar celor care-o cer; și nerugată
adeseori într-ajutor se-mbie.
19 În tine-i sad milostivirea toată,
în tine-i măreția și putința
și tot ce-n om bun și curat s-arată.
22 Acesta-aici, ce și-a purtat ființa
prin iad, pe munte-n sus și rînd pe rînd
văzut-a și osînda, și căința,
25 smerit te roagă-n inimă și-n gînd
să-i dai puteri ca spre Cerescul Tată
să-nalțe tainic ochiul lui plăpînd.
28 Iar eu, ce pentru văzu-mi niciodată
n-am ars ca pentru-al lui, mă rog de tine,
cerșind să-mi fie ruga-ndestulată,
31 să spulberi tu, cu rugile-ți senine,
tenebrele ce-i sînt prin lut veșminte,
ca pur să guste din supremul Bine.
34 Și te mai rog ca și de-acu-nainte
să-i cruți, tu care poți, nevătămate,
prin ce-a văzut, a sale simțăminte.
37 Înfrînge-n el pornirea spre păcate:
de dragul meu te roagă Beatrice
și raiu-ntreg cu mîini împreunate."

17. *Nerugată:* Bunătatea Fecioarei o ia de multe ori înaintea cererii.
19. *În tine:* Sînt concentrate în această terțină toate atributele care o pot defini pe Fecioara Maria ca pe cea mai bună dintre fapturi.
28. *Iar eu:* Sfîntul Bernard afirma că el n-a dorit niciodată atît de mult pentru el însuși, așa cum dorește acum pentru Dante, acordarea supremului bine pentru un creștin, viziunea lui Dumnezeu.
32. *Tenebrele:* Orice întuneric, orice văl care ar putea împiedeca vederea divinității.
36. *A sale simțăminte:* După o asemenea vedere a Supremului bine, Dante să poată păstra mai departe aceleași curate simțăminte și să nu mai cadă în păcat.
38. *Beatrice:* Alături de Beatrice toate sufletele din Empireu înalță mîinile în semn de rugă către Fecioara Maria, pentru a o implora unanim să primească fierbintea rugăciune a sfîntului Bernard.

Întoarse Doamna ochii ei ferice
și dragi lui Dumnezeu spre vorbitor,
vădind că-ncuviințează cîte zice;
iar de la el spre cel de veci izvor,
în care nu-i putință a pătrunde
asemeni ei vreun ochi de muritor.
Și-aproape fiind de ținta care-ascunde
a mele doruri toate, fără-ndemn,
îmi stîmpărai dorințele profunde.
Preasfîntu-mi surîdea făcîndu-mi semn
să cat în sus, dar eu, ca niciodată,
mă și uitam, fără s-aștept, consemn;
privirea mea, mereu tot mai curată,
tot mai temeinic pătrundea prin rază,
prin raza ce-i prin sine-adevărată.
De-aci-nainte graiul nu cutează
să țină pas cu cele-n cer văzute
și nici memoria-n gînd nu le păstrează.
Cum cel ce vede-n vis nepetrecute,
și-uitîndu-și visul poartă-n închipuire
pecetea simțămintelor pierdute,
așa și eu, căci dulcea amintire

40. *Întoarse:* Ochii Fecioarei Maria se îndreaptă către sfîntul Bernard și în ei se poate citi consimțămîntul de a-i fi de ajutor lui Dante.
43. *Spre:* Apoi privirea Fecioarei se înalță spre „eterna lumină" (în textul italian), într-un act de multă rugăciune.
46. *Ținta:* Aceea de a avea viziunea divinității.
48. *Îmi stîmpărai:* Dante își va fi îndeplinit cea mai înaltă dorință a sa.
51. *Mă și uitam:* Dante ridicase ochii spre Dumnezeu mai înainte de îndemnul lui Bernard.
54. *Adevărată:* Fiind lumina lui Dumnezeu, eternă și unică, nederivînd de la nici un alt izvor luminos.
55. *Graiul nu cutează:* Cuvintele omenești și amintirea nu pot exprima grandoarea acelei înalte viziuni a dumnezeirii.
58. *Cum cel ce vede-n vis:* Ca un vis extraordinar, de ale cărui amănunte însă nu-ți mai aduci aminte, așa a fost viziunea divină.

din gînd îmi piere, dar minunea ei
stropi de lumină-mi picură-n simțire.
La fel piereau cu frunzele de tei
cuvintele Sibilei pe cărare
și-așijderi piere neaua sub scîntei.
Lumină pură, ce te-nalți atare
deasupra minții noastre-n veșnicie,
redă-mi un strop din ce-am văzut aoare
și dă-mi puteri ca din sclipirea-ți vie
o singură scînteie, barem una,
să las acelei lumi ce va să vie.
Căci și puțin de va să-mi cînte struna,
puținul depănat din amintire
va scrie gloria ta de totdeauna.
Eu cred că de-aș fi-ntors a mea privire
din sfîntul foc, pe dată rătăcit
aș fi rămas de multa-i strălucire.
De-aceea-mi amintesc c-am îndrăznit

62. *Minunea:* Visul, viziunea divină, a dispărut, dar minunea lui a rămas în inima marelui poet.
64. *La fel:* Terțina cuprinde două comparații de o supremă artă: așa cum se topește zăpada sub bătaia razelor soarelui, sau cum se risipeau în vînt oracolele scrise pe frunze ale profetesei Sibilla Cumana (cf. *Eneida*, III, 441 și urm.), așa s-a șters din mintea poetului amintirea măreței viziuni.
67. *Lumină:* Dante imploră pe Dumnezeu să-i dea din nou putința de a-și aminti de înalta viziune.
72. *Acelei lumi:* El vrea să lase posterității, prin finalul poemei sale, descrierea aceasta a vederii lui Dumnezeu.
74. *Puținul:* Oricît de slabă ar fi vocea poetică a lui Dante și oricît de puțin i se va fi întors în minte din viziunea divinității, va fi de ajuns totuși ca oamenii să-și poată da seama de măreția lui Dumnezeu. (Dante se arată destul de interesat, chiar în mijlocul acestei rugăciuni, de gloria sa de scriitor.)
76. *De-aș fi-ntors:* Dacă și-ar fi întors ochii într-altă parte de la viziunea divinității, probabil că nu ar mai fi putut să-i întoarcă din nou la ea, s-ar fi rătăcit.
79. *De-aceea:* Și de aceea, pentru a nu se rătăci, își îndreaptă mai cutezător ochii în mijlocul luminii divine, contopindu-se în contempla-

să-i rabd lucoarea, pînă cînd treptat
cu însăşi fiinţa ei m-am contopit.
82 O, har nespus, prin tine-am cutezat
pătrunderea-n luminile eterne
şi ochii mei prin tine-am săturat!
85 În sînul lor văzut-am cum s-aşterne,
de dragoste cuprins ca-n cingătoare,
tot ce răzleţ prin univers se cerne,
88 şi ce-i substanţă-n el ori întîmplare,
şi legătura lor, unite-astfel,
că tot ce spun e palidă lucoare.
91 Căci însuşi nodul cred, şi nu mă-nşel,
ce leagă tot ce-i fiinţă l-am văzut
şi-o simt prin spor de bucurie-n el.
94 Ci mai vîrtos o clipă m-a făcut
să uit, decît mileniile izbînda

ţie cu Dumnezeu. Iată ajuns înaltul moment al poemei, în care un om, poetul florentin trecentist Dante Alighieri, se înalţă pînă la ceruri şi cutează să-l privească drept în faţă pe Dumnezeul creştin.

84. *Am săturat:* Dante a privit cu îndrăzneală pînă la consumarea puterii ochilor.

86. *Ca-n cingătoare:* Cum sînt strînse într-un volum foile răzleţe, aşa era concentrat în divinitate tot ceea ce este răspîndit în univers.

88. *Substanţă:* Pentru a spune că a văzut în Dumnezeu concentrat tot ce este în univers răspîndit, Dante întrebuinţează termenii filozofiei scolastice: „substanţă“ (lucrurile care subsistă în sine), „întîmplare“ (accident), care semnifică diferitele modalităţi de a se prezenta ale lucrurilor.

90. *Palidă lucoare:* Descriind, el dă numai o palidă imagine a realităţii.

91. *Nodul:* Contopirea văzută de Dante în divinitate între „substanţă“ şi „întîmplare“.

93. *Bucurie:* Cînd vorbeşte despre această uniune în divinitate, Dante simte o mare bucurie, şi acest sentiment este dovada că el a văzut într-adevăr.

94. *O clipă:* Clipa aceasta de contemplare a divinităţii i-a produs lui Dante mai multă uimire decît au putut simţi oamenii, timp de mii de ani, pentru extraordinara ispravă a argonauţilor.

preavajnicului neam argonaut.
97 Atare-n Domnul mintea mea flămînda
privea ţintit, încinsă şi răpită,
cătînd mereu să-şi înteţească pînda.
100 Astfel devii în raza proslăvită,
că nu-i putinţă să-ţi întorci anume
spre altele privirea-ndrăgostită.
103 Căci Binele, ce-i ţinta vrerii-n lume,
în ea s-adună tot, iar restu-i noapte:
desăvîrşire-i zice ei pe nume.
106 Dar chiar şi faţă de-amintiri, nu fapte,
mai greu mă voi rosti de-aci-nainte
decît un prunc ce încă suge lapte.
109 Nu fiindcă-n raza vîlvătăii sfinte
mai mult decît un chip putea să fie,

96. *Neam argonaut:* În textul italian: *„che fe'. Nettuno ammirar l'ombra di Argo“* (ce l-a făcut pe Neptun să admire umbra corăbiei lui Argo“). Este arătată uimirea zeului marin de a vedea o umbră care plutea deasupra apelor a căror adîncime o locuia, umbră aruncată de prima corabie pe care o construiseră oamenii şi pe care navigau spre îndrăzneţele aventuri ale străbaterii unor mări necunoscute şi a cuceririi Lînii de aur.

97. *Atare:* La fel era şi sufletul lui Dante suspendat de admiraţie şi de uimire.

99. *Cătînd:* Aţintit în contemplaţie, sufletul lui Dante devenea din ce în ce mai doritor de a se cufunda şi mai mult în actul profund al vederii.

100. *Devii:* Privind acea lumină divină nu-ţi mai poţi întoarce vederea de la ea, pentru că în această lumină se concentrează întregul bine de pe lume (şi binele este în general obiectul voinţei).

105. *Desăvîrşire:* Lumina divină contemplată este însuşi perfecţiunea, iar ceea ce este în afara ei este imperfecţiune.

108. *Un prunc:* Încă o dată declară că îi este aproape imposibil să redea cît de cît, fragmentar, înalta viziune. Pentru a descrie mai departe obiectul vederii sale, cuvintele îi sînt tot atît de puţine ca şi ale unui prunc care încă mai suge la sînul mamei sale.

110. *Un chip:* Nu pentru faptul că ar fi fost mai multe chipuri în lumina divină pe care o contempla Dante (lumina fiind imutabilă, eternă, unică), ci pentru că vederea lui, în actul concentrat al contemplaţiei, se ascuţise, a putut vedea lucruri noi.

căci ea era mereu ca şi-nainte,
112 ci doar pentru că văzul meu tărie
sorbea privind, după schimbarea lui
se preschimba şi unica făclie.
115 În însăşi profunzimea ei văzui
trei brîuri felurite la culoare,
la fel de largi în roţi şi pricepui
118 c-al doilea din cel'lalt răsfrînt răsare,
iar cel de-al treilea, foc din foc divin,
la sînul lor părea că suge-ardoare.
121 Ce sarbăd mi-e cuvîntul, ce străin
de gîndul meu! Pe lîngă ce-am văzut
e-astfel, c-ar fi nimic să zici „puţin".
124 O, veşnic foc, ce-n tine zaci, ştiut
de tine singur şi-nţeles fiind
zîmbeşti făcîndu-ţi din iubire scut!
127 După ce ochii-mi săturai privind
spre brîul ce cuprins ca-n cingătoare,
din tine se răsfrînge aburind,
130 în miezul lui şi într-a lui culoare
păru că văd al nostru chip cum creşte,

115. *În însăşi profunzimea ei văzui:* A putut vedea în lumina divină, aparent uniformă, trei cercuri colorate şi egale ca dimensiuni. Aceste cercuri de lumină simbolizează desigur sfînta Treime creştină.

118. *Răsfrînt:* Tatăl, simbolizat de un cerc, se răsfrînge în Fiul, aşa cum se reflectă un curcubeu într-altul.

119. *Al treilea:* Iar cel de al treilea curcubeu de lumină, sfîntul Duh, purcede din celelalte două cercuri. (Potrivit concepţiei bisericii catolice, sfîntul Duh purcede şi de la Tatăl şi de la Fiul.)

121. *Ce sarbăd:* O dată mai mult, Dante se lamentează că nu are cuvinte potrivite pentru a reda înalta sa viziune.

123. *„Puţin":* Şi nu poate să redea nici măcar puţinul care şi-l mai aminteşte din extraordinara viziune din Paradis.

124. *O, veşnic foc:* Terţina redă, cam abstract, atributele Treimii creştine.

131. *Al nostru chip:* Cercul al doilea (Fiul), care părea că este o lumină generată de primul (deci de Dumnezeu Tatăl), fără a-şi schimba culoarea, îi apărea lui Dante a fi avînd o înfăţişare omenească (era Isus Cristos).

şi mai vîrtos sorbii din el dulcoare.
133 Precum un solomnar ce se trudeşte
să măsure un cerc, deşertăciune!
şi cată-n van să afle ce-i lipseşte,
136 aşa şi eu cu tainica minune:
voiam să ştiu cum intră chipu-n roată
şi cum i-e dat cu ea să se-mpreune;
139 dar, vai, zadarnic mă zbăteam; cînd iată
un fulger îmi străpunse biata minte
şi-ntr-însul vrerea mea fu-ndestulată.
142 Mai mult să spun nu-s vrednic prin cuvinte;
căci vrerii Sale potrivind pe-a mele,
asemeni roţii mă-mpingea-nainte
145 iubirea ce roteşte sori şi stele.

134. *Să măsure un cerc:* Chiar în clipa cea mai solemnă a viziunii sale, Dante nu uită pămîntul, şi comparaţia este de o rară eficacitate. Ca un geometru care caută neobosit faimosul principiu al cvadraturii cercului, aşa era şi Dante în faţa extraordinarei imagini a chipului uman imprimat în al doilea cerc al Treimii, căutînd să stabilească raportul dintre îmbinarea chipului omenesc cu divinitatea acelui cerc.

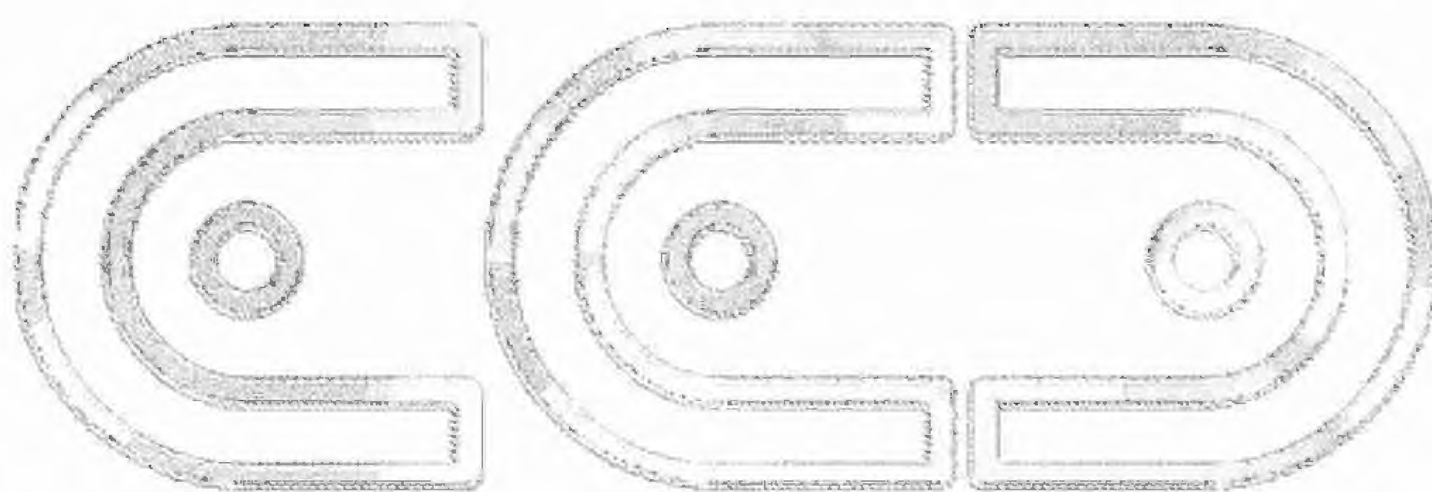
140. *Un fulger:* Din nou funcţionează graţia divină, şi Dante poate să înţeleagă (fără a ne-o spune) taina contopirii dintre uman şi divin.

143. *Vrerii:* Dorinţa şi voinţa lui Dante sînt de acum sincrone, în armonie cu mişcarea astrelor în univers. Misiunea a fost îndeplinită.

145. *Stele:* Cu acest cuvînt de lumină şi de chemare spre ceruri se termină a treia şi ultima cantică a capodoperei lui Dante Alighieri, *Divina Comedie.*

CUPRINSUL

Scanare și prelucrare digitală

de

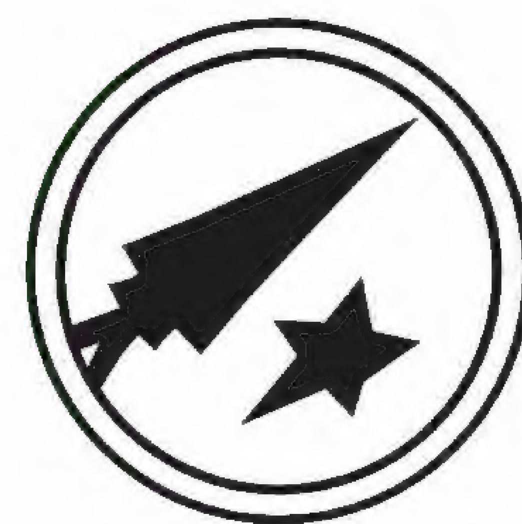
Anonim

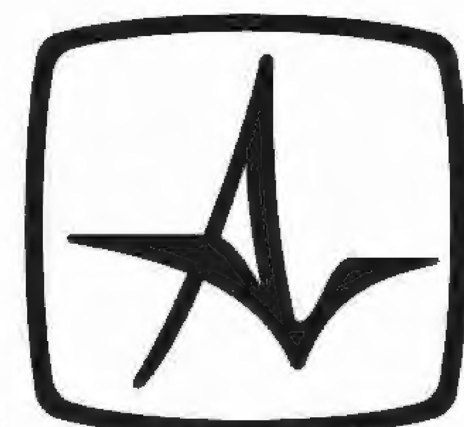
și

CAT Graur

Antwerpen

2024

